IGOR Ž. ŽAGAR / MOJCA SCHLAMBERGER BREZAR

ARGUMENTACIJA V JEZIKU

DIGITALNA KNJIŽNICA / DISSERTATIONES / 4

PEDAGOŠKI INŠTITUT / 2009

ARGUMENTACIJA
V J E Z I K U

IGOR Ž. ŽAGAR / MOJCA SCHLAMBERGER BREZAR

ARGUMENTACIJA V JEZIKU

DIGITALNA KNJIŽNICA / DISSERTATIONES / 4

PEDAGOŠKI INŠTITUT / 2009

Igor Ž. Žagar, Mojca Schlamberger Brezar
Argumentacija v jeziku
znanstvena monografija

Digitalna knjižnica

Uredniški odbor: Igor Ž. Žagar (Educational Research Institute & University of Primorska),
Jonatan Vinkler (University of Primorska), Janja Žmavc (Educational Research Institute),
Alenka Gril (Educational Research Institute)
Zbirka: Dissertationes (znanstvene monografije), 4
Glavni in odgovorni urednik: Igor Ž. Žagar

Urednica izdaje: Janja Žmavc
Recenzenta: Andrej Bekeš, Andrej Ule
Oblikovanje, prelom in digitalizacija: Jonatan Vinkler

Založnik: Pedagoški inštitut
Gerbičeva 62, SI-1000 Ljubljana
Ljubljana 2009
Za založnika: Mojca Štraus

ISBN 978-961-270-010-2 (pdf)
<http://www.pei.si/ISBN/978-961-270-010-2.pdf>
ISBN 978-961-270-010-2 (html)
<http://www.pei.si/ISBN/978-961-270-010-2/index.html>
DOI: <https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-010-2>

© 2009 Pedagoški inštitut/Educational Research Institute

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

81:1(0.034.2)

ŽAGAR, Igor Ž., 1960-

Argumentacija v jeziku [Elektronski vir] / Igor Ž. Žagar, Mojca Schlamberger Brezar. - El. knjiga. - Ljubljana : Pedagoški inštitut, 2009. - (Digitalna knjižnica. Dissertationes ; 3)

Način dostopa (URL): <https://www.pei.si/ISBN/argumentacija-v-jeziku/>

ISBN 978-961-270-010-2

1. Schlamberger Brezar, Mojca
247374080

Nekaj uvodnih pojasnil	9
I Igor Ž. Žagar: Oswald Ducrot in njegova teorija argumentacije v jeziku – izhodišča, vidiki in analitična uporabnost	13
Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom	15
<i>Informativnost in argumentiranost</i>	15
<i>Argumentirati, dokazati, deducirati</i>	17
<i>Argumentativna usmerjenost</i>	18
<i>Postavka in predpostavka</i>	19
<i>Argumentativne lestvice</i>	21
<i>Toposi (in topične forme)</i>	24
Med argumentativnimi vezniki in polifonijo	31
Topoi: črna skrinjica argumentacije	45
Ali je kontekst res pomemben?	69
Kako napravimo kaj z besedami – polifoni način	81
Pa, modifikator veznikov: Argumentativna analiza	95
<i>Logika proti argumentaciji v jeziku</i>	99
Ker pa in sicer pa – analiza	103
PRIMER IZ TISKA	106

<i>Hipoteza</i>	III
ŠE NEKAJ PRIMEROV IZ TISKA	II5
<i>Sklepna opažanja</i>	II4
II Mojca Schlamberger Brezar: Slovenski zaznamovalci v luči teorije argumentacije v jeziku	II5
Slovenski členki med argumentacijskimi operatorji in konektorji	II7
<i>Opredelevanje členka kot besedne vrste</i>	II7
<i>Členki z argumentacijsko vrednostjo v govorjenih besedilih</i>	II3
<i>Členki v vlogi operatorjev</i>	II3
ŠE IN ŽE, NASPROTJE V ARGUMENTACIJSKI ORIENTACIJI	II3
SKORAJ, KAR	II9
VŠAJ IN TUDI	II4
PAC IN SPLOH	II5
SAMO, LE	II8
<i>Sklep</i>	II2
<i>In – veznik in konektor</i>	II3
<i>Razmejevanje pojmov konektor in veznik</i>	II3
<i>In med veznikom in konektorjem</i>	II8
IN – ZAZNAMOVALEC VEZALNEGA RAZMERJA ALI KONJUNKCIJE	II9
<i>In kot povezovalac oziroma zaznamovalec zgradbe diskurza</i>	II6
IN V KOMBINACIJAH Z DRUGIMI PRISLOVI ALI VEZNIKI	II6
Toposi, konektorji in argumentacijska gibanja	II7
<i>Topos</i>	II7
<i>Odnos med toposi in konektorji</i>	II7
<i>Diskurzivno gibanje</i>	II9
<i>Vzročno-posledični odnos</i>	II0
<i>Posledični povezovalci</i>	II5
<i>Dopustno-protivni ali protiargumentacijski povezovalci</i>	II9
SLOVENSKI DOPUSTNO-PROTIVNI ZAZNAMOVALECI IN DOPUSTNO-PROTIVNO ARGUMENTACIJSKO GIBANJE	II2
VKLJUČEVANJE TOPOSOV	II4

SLOVENSKI PROTIARGUMENTACIJSKI POVEZOVALCI IN NJIHOVA VLOGA V DISKURZU	195
<i>Dejanska argumentacija v analiziranem diskurzu</i>	203
Literatura	207
Spletni viri	214
Stvarno kazalo	215
Imensko kazalo	219

Knjižica, ki je pred vami, v prvem delu prinaša zbir člankov o teoriji argumentacije v jeziku Oswalda Ducrota, ki sem jih v obdobju zadnjih petnajstih let objavil v različnih revijah in drugih publikacijah. Članki so sicer ustrezno prirejeni tokratnemu namenu objave (pri čemer je glavnino uredniškega dela prijazno opravila dr. Janja Žmavc), ohraniti pa smo želeli tudi »duh časa«, v katerem so nastali. Zainteresirana bralca in bralka bosta zato nedvomno opazila, da je v besedilu govora o argumentativnih členkih, argumentativnih operatorjih in argumentativnih veznikih, za katere danes uporabljam (enotno) poimenovanje *argumentativni indikatorji*. Stvar razvoja terminologije pač. Težko bo prezreti tudi dejstvo, da na različnih mestih uporabljam podobne ali celo enake primere. To ni naključje, spregled ali šlamparija: podobni ali celo enaki primeri so namreč uporabljeni za pojasnjevanje različnih konceptov in teorij. Pojasnjevanje različnih konceptov in teorij s podobnimi ali celo enakimi primeri pa se mi je zdelo didaktično mnogo primernejše in učinkovitejše, kot da bi si po sili in vedno znova izmišljeval nove (in morda ne najbolj ustrezne).

Drugi del knjige prinaša konkretne analize Mojce Schlamberger Brezar. Tudi Mojca izhaja iz Ducrotove teorije argumentacije v jeziku, četudi se terminologija na trenutke zdi drugačna. Kakor sem že poudaril, se terminologija spreminja, zanimivo vprašanje, ki se pri tem odpira, pa je: ali spreminjanje terminologije (v našem primeru predvsem kot učinek prestavljanja iz francoščine v slovenščino) ne pomeni tudi drugačnega »zajetja« predmeta, morda celo »zajetja« drug(ačn)ega predmeta?

Prav zato sva se odločila, da svoje študije objaviva v isti knjigi. Kot poskus in izziv.

Igor Ž. Žagar

Dela J. C. Anscombra in O. Ducrota so močno zaznamovala moje razmišljanje o jeziku, argumentaciji in postopkih argumentiranja z rabo slovničnih sredstev, ki izvirajo zgolj iz jezika samega. Za vodilo pri raziskovalnem delu so mi služila tako pri magistrski nalogi¹ kot doktorski disertaciji² – v prvi kot izhodišče za analizo argumentov v pogajalskem sporazumevanju, v drugi kot podlaga za analizo povezovalcev v francoskih govorjenih besedilih – televizijskih debatah. Kasneje sem se nanju sklicevala še v številnih člankih, hkrati pa sem upoštevala tudi dela francoskih ter slovenskih raziskovalcev govorjenega diskurza (Roulet, Moeschler in sodelavci, ki izhajajo iz t. i. Ženevske šole, ki se je močno zgledovala po Ducrotovih idejah) in argumentacije (C. Plantin, I. Ž. Žagar).

Pogled na francoske povezovalce iz doktorske disertacije (Schlamberger Brezar 2000) sem v tem delu razširila na slovenske povezovalce v luči argumentacije v jeziku. Vprašanje, katere so tiste male besedice, ki vzpostavljajo razmerja do povedanega (in ki včasih povedo še več o govorcu kot o tem, kar je hotel povedati) oziroma razkrijejo to, česar sploh ni hotel povedati, se je oblikovalo okrog naslednjih razprav:

- kako delujejo členki, ki so ali niso besedna vrsta, kar pa ne vpliva na njihovo vlogo v argumentaciji v jeziku, kjer se pojavljajo kot operatorji ali povezovalci;

- kaj vse zaznamuje veznik, ki v določenih kontekstih deluje tudi kot konektor in s tem pridobiva argumentacijsko vlogo;

- kaj Ducrotova in Anscombrowa teorija o toposih lahko prispeva k pregledu slovenskih vzročnih, posledičnih in dopustnih/protivnih povezovalcev oziroma načinov, kako se združujejo v argumentacijska gibanja.

Ducrot in Anscombre skozi celoten opus delata z izmišljenimi primeri. Tako dokazovanje je značilno za razprave o jeziku, ki so se v Franciji pojavljale od 80. let prejšnjega stoletja dalje in v skladu s teorijo generativne-transformativne slovnice N. Chomskega predpostavljajo, da ni potrebe po izdelavi korpusov, saj naravni govorci sami prepoznajo vse ustrezne rabe v jeziku.

¹ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije*, magistrska naloga, Ljubljana 1996.

² M. Schlamberger Brezar, *Skladenjski in pragmatični vidiki povezovalcev v francoskih utemeljevalnih besedilih*, doktorska disertacija, Ljubljana 2000.

Danes so v jezikoslovju drugi časi in na razpolago so računalniško obdelani korpusi za raziskavo pojavitev posameznih jezikovnih vzorcev. Tako sem si pri iskanju primerov in možnih pojavitev pomagala s splošnodostopnim jezikovnim korpusom Fidaplus (www.fidaplus.net). Analizirala sem predvsem pojavljanje členkov in povezovalcev v govorjenih besedilih, ki so dostopna kot transkripcije razprav iz Državnega zbora ali dramskih besedil. Te primere sem dopolnjevala s primeri dialogov iz avtentičnega diskurza posnetkov pogajalskih sporazumevanj, ki so služili za izdelavo magistrske naloge. Na ta način sem skušala ustvariti sliko sodobne rabe odnosnih besed v argumentacijskih navezavah.

Z Igorjem Ž. Žagarjem oba izhajava iz istih teoretičnih izhodišč, vendar jih on sprejema predvsem kot filozof in pragmatik, jaz pa kot lingvistka. Zato sta si prvi in drugi del v načinu podajanja precej različna. Morda se na trenutke ponavlja pri citiranju izhodišč in primerov, a to je le posledica želje, da se čim bolj avtentično predstavi Ducrotovo misel, ki je služila za odskočno desko razpravam v tej knjigi.

Mojca Schlamberger Brezar

IGOR Ž. ŽAGAR

OSWALD DUCROT
IN NJEGOVA TEORIJA
ARGUMENTACIJE
V JEZIKU –
IZHODIŠČA, VIDIKI
IN ANALITIČNA
UPORABNOST

Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom¹

Francoski lingvist Oswald Ducrot v razvoju svoje teorije argumentacije loči nekako štiri faze:

- krepko informativistično verzijo,
- šibko informativistično verzijo,
- šibko verzijo argumentacije v jeziku

in

- krepko verzijo argumentacije v jeziku,

verzijo, ki je bila v 90. letih prejšnjega stoletja v (kritični) fazi nastajanja in preoblikovanja. Namen tega članka je, skozi oris in problematizacijo Ducrotovih temeljnih postavk, prikazati oblikovanje in razvoj teorije argumentacije v jeziku, njen osnovni konceptualni aparat in (analitični) domet.

Informativnost in argumentiranost

Osnovna postavka prve, »krepko informativistične« faze je postulat, da sleherno sklepanje, natančneje sleherno *argumentiranje* za nek sklep, temelji *izključno* na dejstvih, ki jih posreduje izjava-argument. Če je mogoče iz A(rgumenta) sklepati na S(klep), je to mogoče izključno zato, ker izjava A izjavo S podkrepljuje *dejstveno* – tako da navaja oziroma prikazuje dejstva, ki govorijo v njen prid – ne pa morda (tudi) kako drugače, na primer strukturno jezikovno. Če lahko na primer z izjavo

(1) *Janez je študiral le kako uro.*

argumentiramo za, oziroma jo postavljamo kot argument za sklep

¹ Različica članka z istim naslovom je bila objavljena v reviji *Anthropos* (1991), III/IV, 172–185.

(2) *Ne bo opravil izpita.*

potem – v skladu s »krepko informativistično« tezo – to (lahko) storimo le na osnovi dejstva, da je Janez za študij porabil le kako uro in pa dejstva, da ura študija za uspešno opravev izpita ponavadi ne zadostuje, ne pa tudi, na primer, na osnovi *argumentativne usmerjenosti* prislova *le*, usmerjenosti, ki je stvar jezika, ne govora, torej semantična.² V primeru (1) gre torej za tip argumentacije, ki je povsem nejezikovna oziroma je jezikovna le toliko, kolikor jezik uporablja kot konvencionalno, standardizirano sredstvo komunikacije, kot »medij«, ki ne vpliva na »sporočilo«, ki ga prenaša.

Seveda pa ta spontano-zdravorazumska »teorija« takoj naleti na protiprimere. Recimo, da pripravljamo seminarsko nalogo o mednacionalnih trenjih v posttitovski Jugoslaviji in da nas (zaradi učinkov, ki jih je dosegel) še posebej zanimajo finese Miloševićevega stila; pri svojih družboslovno usmerjenih prijateljih se pozanimamo, kdo bi o stvari utegnil kaj vedeti, in dobimo naslednja dva odgovora:

(3) *Janez ni prebral vseh Miloševićevih govorov* (Argument). →
Morda ti ne bo mogel svetovati (Sklep).

in

(4) *Marko je prebral nekaj Miloševićevih govorov* (Argument). →
Morda ti bo lahko svetoval (Sklep).

Izjavi (3) in (4) izkazujeta očitno neskladje med *informativno* in *argumentativno* vrednostjo. Dejstvo, da *Janez ni prebral vseh Miloševićevih govorov*, na dejstveni, informativni ravni, lahko pomeni tudi, da je prebral vse Miloševićeve govore, razen, morda le enega, dejstvo, da je *Marko prebral nekaj Miloševićevih govorov*, pa na dejstveni, informativni ravni, lahko pomeni tudi, da je, morda, prebral le enega ali dva Miloševićeva govora. Janez bi bil torej neprimerno primernejši »informerator« kakor Marko, a vendar jezik ne dovoljuje argumentiranj (3') in (4').

(3') **Janez ni prebral vseh Miloševićevih govorov* (Argument). →
Morda ti bo lahko svetoval (Sklep).

² Da je neka jezikovna entiteta *argumentativno usmerjena*, pomeni, da njena prisotnost v danem diskurzivnem segmentu postavlja oziroma predstavlja omejitev za nadaljevanje diskurza. Z drugimi besedami, tudi če bi za prislov *le* postavili »dvajset ur« in ne »kako uro«, bi izjava še vedno argumentirala za negativni sklep. Kar seveda postavlja pod vprašaj tudi dejstvenost »dejstva, da ura študija za uspešno opravev izpita ponavadi ne zadostuje«. Namreč, koliko ur pa zadostuje za uspešno opravev izpita, še zlasti če upoštevamo omejevalno vlogo prislova *le*? Pa o tem več v nadaljevanju.

(4') *Marko je prebral nekaj Miloševičevih govorov (Argument). →
Morda ti ne bo mogel svetovati (Sklep).

Da bi izjavama (3') in (4') lahko odvzeli asteriska (oziroma ju naredili za argumentativno sprejemljivi), bi morali vanju vplesti *argumentativno usmerjene* modifikatorje, na primer *kljub temu* ali *vseeno* v (3') = (Morda ti bo VSEENO lahko svetoval), oziroma *le* v (4') = (Marko je prebral LE nekaj Miloševičevih govorov).

Rekli smo, da je *jezik* tisti, ki ne dovoli argumentativnih navezav (3') in (4'). Kaj natanko to pomeni?

Argumentirati, dokazati, deducirati

Predvsem to, da *argumentirati* ne pomeni *dokazovati*, in pa da argumentacija ne temelji na pravilih *logične dedukcije*. Mehanizem sklepanja v primerih (3) in (4) tako ni enak mehanizmu sklepanja v (5)

- (5) a. *Vsi Slovenci so nacionalisti.*
b. *Janez je Slovenec.*
c. *Janez je nacionalist.*

Medtem ko gre v (5) za logično podprto sklepanje, za silogizem, v katerem je sklep *c* nujna posledica premis *a* in *b*, pa sklepa v primerih (3) in (4) nikakor nista nujna posledica argumentov, ki ju kot sklepa sploh uvajata. Kdo drug bi izjavo *Janez ni prebral vseh Miloševičevih govorov* lahko uporabil kot argument za povsem drug sklep, na primer, *Janez je bedak*, ali *Bo že še videl, kaj ga čaka*, s tem pa bi *argumentiral* povsem drugače oziroma izvršil povsem drugačno *argumentativno dejanje* kot govorec oziroma izjavljalec argumentativne navezave (3), vendar pa ne bi bil njegov sklep nič manj utemeljen oziroma upravičen. Za razliko od (logičnega) *dokazovanja* oziroma *deduciranja*, ki temelji na poznavanju in spoštovanju logičnih zakonov, temelji *argumentiranje* (le?) na poznavanju in presoji sveta, realnosti oziroma konkretne situacije, v kateri se govorec nahaja, še zlasti na presoji mesta, ki ga ima v njem (lahko) izjava-argument, ter na presoji (možnih) sklepov, h katerim bi izjava-argument *utegnila* navajati.

Ena od temeljnih značilnosti argumentiranja je namreč v tem, da ni linearno in uniformno, temveč, nasprotno, polemično, da je z izjavo-sklepom (oziroma natančneje: z utemeljenostjo *argumentativnega odnosa*, med izjavo-argumentom in izjavo-sklepom) moč polemizirati, ji ugovarjati, jo izpodbijati, ali pa jo celo nadomestiti z drugo izjavo-sklepom, medtem ko je v primeru logičnega sklepanja to nemogoče: logično sklepanje je linear-

no in uniformno, sklepov, ki so rezultat logične dedukcije, pa ni mogoče izpodbijati, ali jih – (le) na podlagi našega poznavanja in presoje sveta – celo zamenjati z drugimi sklepi, sicer, preprosto nimamo več opraviiti z logično veljavnim sklepanjem.

Argumentativna usmerjenost

Argumentativni odnos (med izjavo-argumentom in izjavo-sklepom) je torej povsem drugačen od *logičnega odnosa* (med premisami in sklepom), kar potrjuje tudi dejstvo, da so nekatera diskurzivno povsem sprejemljiva sklepanja, logično povsem nesmiselna. Denimo naslednji konverzacijski drobec:³

(6) A: *Je večerja že nared?*

B: *Ja, skoraj.*

Logično je takšen dialog povsem nesmiseln. Večerja je lahko bodisi *že* nared bodisi *še ni* nared. Lahko je sicer tudi *skoraj* nared, kar pa, logično vzeto, pomeni, da še ni nared; na vprašanje *Je večerja že nared?*, torej nika-kor ne bi bilo mogoče odgovoriti *Ja, skoraj*, saj bi s tem povedali nekaj protislovnega, namreč: *Ja, večerja še ni nared*.

Nasprotno pa je ta dialog povsem sprejemljiv diskurzivno, pragmatično, in to - paradoksalno, kakor se lahko zdi - prav zaradi (problematičnega) prislova *skoraj*. Argument *Večerja je skoraj nared* namreč argumentira v prid nekega *implicitnega* sklepa (sklepa, ki torej sega onkraj *eksplicitnega* dialoga in ga mora A iz njega povleči sam), npr. *Treba je pobiteti*, za katerega sicer argumentira tudi (logično »čistejši«) argument *Večerja je že nared*, pri čemer je argument *Večerja je že nared* sicer močnejši od argumenta *Večerja je skoraj nared*, oba pa sta *argumentativno enako usmerjena*. Z drugimi besedami to pomeni, da na *argumentativni lestvici* »pripravljenost večerje«

argument *Večerja je skoraj nared* sicer nastopa kot šibkejši argument, argumentira pa za isti sklep kot (naj)močnejši argument z lestvice. *Argumentativna usmerjenost* je torej, ne glede na kontekst, vpisana v sam prislov *skoraj*, kar pomeni, da sleherna izjava-argument, ki vsebuje prislov *skoraj*, pred-

³ Sposodil sem si ga v J. Moeschler, *Argumentation et Conversation, Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Pariz 1985.

stavlja omejitve za nadaljevanje diskurza: izjava-sklep, ki ji sledi, *mora* argumentativno ustrezati smeri, ki jo je začrtala oziroma zamejila raba prislova *skoraj* v izjavi-argumentu.

S tem smo, vsaj delno, tudi že pojasnili nujnost sklepanja v primerih (3) in (4). Pa se vendarle vrnimo za korak nazaj in si postopoma ogledimo, kar smo pridelali v tem morda prehitrem koraku.

Postavka in predpostavka

Primer (3) in (4), ki smo ju vzeli za ilustracijo razlike med informativnostjo in argumentativnostjo, sta morda sicer zelo nazorna, nista pa najboljša, saj uporabljata leksikalno različna morfema *ne vse* in *nekaj*. Problem razlike med informativnostjo in argumentativnostjo pa izstopi v čisti obliki, ko imamo opraviti z leksikalno sinonimnima, argumentativno pa različnima morfemoma. Ducrotov priljubljeni primer, na katerem je zgradil tako rekoč celotno teorijo, je razlika med *peu* in *un peu*. Informativno med njima tako rekoč ni razlike, *grosso modo* oboje pomeni »malo« oziroma zaznamuje majhno količino nečesa.

Do občutne argumentativne razlike pa pride v pragmatični, diskurzivni rabi. *Peu* namreč argumentira v isti smeri kot *nič*, *un peu* pa v isti smeri kot *veliko*. Zakaj?

Dvojico *peu/un peu* je v slovenščino sicer težko natančno prevesti, z malce truda pa ji lahko najdemo ustreznika v paru *malo/malce*. Pri tem nam je v oporo tudi *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, ki za *malo* pravi (II. zvezek, 677), da *izraža majhno stopnjo*, za *malce* pa (II. zvezek, 674), da *izraža nedoločeno omejitev povedanega*, kar seveda pomeni, da se lahko neomejeno razteza ne samo navzdol, temveč tudi navzgor.

Ogledimo si naslednja dva primera:

(7) *Janez je MALO delal.* — → *Ne bo uspel* (opraviti izpita).

(8) *Janez je MALCE delal.* — → *Uspel bo* (opraviti izpit).

Opraviti imamo s primeroma, ki na dejstveni, informativni ravni, operirata z majhnima količinama, vendar argumentativno omogočata različne sklepe. Kako to pojasniti?

Ducrot se ju je sprva (v šibki informativistični verziji) lotil s klasično analizo izjav v postavko in predpostavko. Izjavo

(9) *Prešeren je bil velik pesnik.*

na primer lahko analiziramo v

postavko (p): *Prešernovo pesnjenje je bilo nadpovprečno.*

in

predpostavko (pp): *Prešeren je bil pesnik.*

Za značilnost predpostavke (tako rekoč za test pravilne ločitve predpostavke od postavke) velja, da se ne sme spremeniti niti v primeru, če osnovno izjavo (v našem primeru izjavo (9)) zanikamo, postavimo v vprašalno obliko ali jo vpletemo v odvisnik.

Če na izjavo (9) torej apliciramo našete pogoje, lahko ugotovimo, da smo predpostavko pravilno razločili od postavke.

Izjave

(9') *Prešeren ni bil velik pesnik.*

(9'') *Ali je bil Prešeren velik pesnik?*

(9''') *Slovinci so prepričani, da je bil Prešeren velik pesnik.*

načelno ohranjajo predpostavko: *Prešeren je bil pesnik.* Načelno, ne pa nujno.

Negacija v (9') bi se namreč prav lahko nanašala na celotno sintagmo *velik pesnik* in ne le e pridevnik *velik*, s čimer pa bi zanikala tudi samo predpostavko, da je Prešeren sploh bil pesnik. Z izjavo (9') bi tako brez težav argumentirali za, na primer, *Bil je velik prevarant*, namreč, *Prešeren ni bil velik pesnik* (Argument), *bil je velik prevarant* (Sklep); vse to pa velja tudi za izjavi (9'') in (9''').

Ducrot zato uvede nov, odločilen kriterij za ločitev predpostavke od postavke: *argumentiramo lahko le iz postavke, nikakor pa ne iz predpostavke.* Šele po aplikaciji tega pogoja se torej lahko prepričamo, da smo izjavo (9) pravilno razčlenili v postavko in predpostavko: iz *Prešeren je bil velik pesnik* (*Prešernovo pesnjenje je bilo nadpovprečno*) namreč brez težav sklepamo na *Zato smo mu postavili spomenik*, medtem ko argument predpostavke, *Prešeren je bil pesnik*, za takšen sklep ne zadostuje (vsaj na Slovenskem ne, kar pa seveda ne izključuje možnosti, da je obstaja dežela, kjer postavljajo spomenike vsem, ki so pesniki, ne glede na veličino njihovega pesnjenja).

Ta kriterij je še zlasti odločilen za razlago in razumevanje različne argumentativne moči izjav (7) in (8). Izjavo (7), *Janez je malo delal*, je tako mogoče analizirati v:

p: *kvantiteta Janezovega dela je majhna.*

pp: *Janez je delal.*

izjavo (8), *Janez je malce delal*, pa v:

p: *Janez je delal*.

pp: *kvantiteta Janezovega dela je majhna*.

S tem ohranimo informativno komponento obeh izjav (*kvantiteta Janezovega dela je majhna*), z diskurzivno omejitvijo, da je mogoče argumentirati le iz postavke, ne pa tudi iz predpostavke, pa je pojasnjena tudi njuna različna argumentativna moč.

Vendar pa se problem informativnosti s tem vrača nekako skozi zadnja vrata. Očitno je, da *malce* argumentira v isti smeri kot *veliko*, *malo* pa v isti smeri kot *nič*, in da za sklep *Uspel bo (opraviti izpit)*, argumentirata tako *Janez je malce delal*, kot *Janez je veliko delal*, za sklep *Ne bo uspel (opraviti izpita)*, pa tako *Janez je malo delal*, kot *Janez ni delal*. Razlika je le v stopnji, v moči argumenta, tako da lahko argument *Janez je malce delal*, brez težav povzamemo in okrepimo z *Janez je malce delal, celo veliko*, argument *Janez je malo delal*, pa z argumentom *Janez je malo delal, celo (sploh) nič*.

S tem pa na nek način ponovno pride do neskladja na dejstveni, informativni ravni: *malo* je vendar le nekaj in ne *nič*, prav kakor je *malce*, na dejstveni ravni, le nekaj, in ne *veliko*.

Prav ta problem je Ducrota napeljal h konstrukciji tretje verzije teorije argumentacije, ki jo je, za vnažaj, poimenoval »šibka verzija teorije argumentacije v jeziku /poudaril I. Ž. Ž./<«.

Argumentativne lestvice

Pomembna distinkcija, ki jo Ducrot uvede na tej stopnji, je razlikovanje med *stavkom* in *izjavo* na eni, ter *pomenom* in *smislom* na drugi strani.

Stavek je zanj shematična, abstraktna konstrukcija in s tem stvar jezika (v saussurovskem smislu), *izjava* pa njegova vsakokratna realizacija, torej stvar govora. Z drugimi besedami to pomeni, da je izjava nekaj neponovljivega in vsakokrat nova, da torej ni dveh izjav, ki bi bili enaki, četudi se nizi izgovorjenih besed zdijo identični: vsaka izjava je proizvod nekega konkretnega, posameznega *dejanja izjavljanja* in kot taka neponovljiva.

Na par *stavek/izjava* se veže konceptualni par *pomen/smisel*: *pomen* je semantična vrednost *stavka*, *smisel* pa semantična vrednost *izjave*. Vendar pa Ducrot (in v tem je njegova inovacija) pomena (stavka) ne opredeli kot del smisla, kot je pogosto v navadi, namreč »smisel = pomen + kontekst«, temveč, nasprotno, *kot skupek navodil, napotkov oziroma nasvetov, ki naj nam pomagajo razvozlati smisel izjav, ki so realizacije danega stavka*. Stavč-

ni pomen nas torej usmerja pri pravilni interpretaciji izjave, ki je njegova vsakokratna realizacija, še zlasti pri iskanju informacij, ki jih moramo zato, da bi bila interpretacija pravilna, iskati v kontekstu. Kaj to pomeni?

Oglejmo si še enkrat primer (6)

(6) A: *Je večerja že nared?*

B: *Ja, skoraj.*

Rekli smo že, da argument *Večerja je skoraj nared*, argumentira v prid nekega *implicitnega* sklepa, npr. *Treba je pobiti*, za katerega sicer argumentira tudi argument *Večerja je že nared*, pri čemer je argument *Večerja je že nared* sicer močnejši od argumenta *Večerja je skoraj nared*, oba pa sta *argumentativno enako usmerjena*.

Ducrot za interpretacijo izjav stavka */Večerja je SKORAJ nared/* predlaga konstrukcijo stavčnega pomena, ki je sestavljen iz *a) informativnih* (deskriptivnih) *navodil* in *b) argumentativnih navodil*. Izjave stavka */Večerja je skoraj nared/* lahko potemtakem pravilno interpretiramo le, če sledimo navodilom njegovega (stavčnega) pomena:

informat. navodila: določiti oziroma dogovoriti se je treba za neko majhno časovno količino ε ; izjava je resnična, če večerja še ni pripravljena in če je časovna razlika med izjavljanjem *Večerja je SKORAJ pripravljena* in pripravljenostjo večerje enaka ε .

argument. navodila: poiskati je treba nek sklep Γ , za katerega lahko argumentira tudi izjava *Večerja je že nared*, na primer *Pobiti!*

Naša primera z *malo* (7) in *malce* (8) bi torej lahko interpretirali takole:

(7) *Janez je malo delal. $\rightarrow$ Ne bo uspel (opraviti izpita).*

informat. navodila: določiti oziroma dogovoriti se je treba za neko količino dela ε , ki lahko oziroma še lahko velja za majhno. Izjava (7) je resnična, če Janez ni presegel te količine.

argument. navodila: poiskati je treba nek sklep Γ , za katerega je lahko argument tudi (močnejša) izjava *Janez ni delal*, na primer *Ne bo uspel (opraviti izpita)*.

Izjava (8) z izjavo (7) deli informativno, ne pa tudi argumentativno navodilo:

(8) *Janez je malce delal. $\rightarrow$ Uspe bo (opraviti izpit).*

informat. navodilo: določiti oziroma dogovoriti se je treba za neko količino dela Ξ , ki lahko oziroma še lahko velja za majhno. Izjava (8) je resnična, če Janez ni presegel te količine.

argument. navodilo: poiskati je treba nek sklep Γ , za katerega je lahko argument tudi izjava *Janez je veliko delal*, na primer *Uspel bo (opraviti izpit)*.

S tem Ducrot argumentiranje sicer utemelji (tudi) na informativnem, dejstvenem, obenem pa že omogoči regulacijo informativnega s tistim povsem argumentativnim v jeziku (sintagma »argumentacija v jeziku« meri prav na to, na dejstvo, da je argumentativna usmerjenost vpisana že v jezik sam (jezik kot abstraktno, saussurovsko strukturo) in da ni (le) posledica učinkovitega konteksta). Kljub takšni kompromisni rešitvi pa je takoj opazno dvojje:

1. Da deskriptivna, informativna navodila, za potek same argumentacije, to je za prehod k sklepu, niso pomembna, ali z drugimi besedami: dejstvenost oziroma resničnost izjave-argumenta (njeno sovpadanje s stanjem t.i. »objektivne realnosti«) za usmeritev argumentacije ni odločilna, in nad njo povsem prevladajo argumentativna navodila.
2. Narava argumentov je skalarna, gradualna oziroma stopnjevita. So argumenti, ki sicer argumentirajo za isti sklep, vendar šibkeje od nekaterih drugih argumentov (»*skoraj* pripravljena«, »*že* pripravljena«); zato Ducrot *skoraj* in nekatere druge členke (na primer *že* in *še*) poimenuje kot argumentativne *spremenljivke*. Uvrščajo se sicer na iste *argumentativne lestvice*, a na različna mesta, na primer:

S prevlado argumentativnosti nad informativnostjo in izpostavo skalarne narave argumentov pa so dani tudi že vsi nastavki za prehod v (zaenkrat) zadnjo, krepko teorijo argumentacije v jeziku, katere temeljna koncepta sta *topos* in *polifonija*.⁴

⁴ Ker bomo polifonijo predstavili na drugem mestu, se bomo tokrat omejili le na topose. Prim. tudi I. Ž. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989, 173–176.

Toposi (in topične forme)

Prehod v krepko teorijo argumentacije v jeziku pomeni radikalen prelom s poprejšnjimi teorijami oziroma fazami teorije argumentacije v jeziku, in to ne le konceptualno, temveč tudi terminološko. Ta prelom je razviden že kar iz obeh temeljnih postavk Ducrotove zadnje faze teorije argumentacije v jeziku:

1. Ko prehajamo od A(rgumenta) k S(klepu), temelji ta prehod na *toposih*, splošnih, (neki skupnosti) skupnih in skalarnih strukturah tipa

Bolj ko P, bolj Q

oziroma

Manj ko P, manj Q.

2. Argumentativna vrednost izjav povsem prevlada nad njihovo informativno vrednostjo (informativna vrednost se iz argumentativne vrednosti celo izpeljuje), povsem informativne izjave pa dobijo jezikovno marginalen status.

Z drugimi besedami bi lahko prehod iz »šibke« v »krepko« verzijo argumentacije v jeziku opisali takole: v »šibki« fazi argumentacije v jeziku argumentacija *še* temelji na dejstvih, toda pod nadzorom argumentativnih navodil, vezanih na pomen stavka.

V »krepki« fazi pa argumentativno informativnega ne nadzoruje več, *temveč prevzame njegovo mesto: informativno postane ne le povsem podrejeno argumentativnemu, temveč iz njega celo izpeljano*. Če je namreč argumentacija (argumentativna usmerjenost) v jezik *že vpisana*, potem so izjave, ki realnost le opisujejo ali o njej poročajo, *jezikovno* povsem nepertinentne: jezik uporabljajo le kot medij prenosa. Če pa je argumentacija v jezik (res) *že vpisana*, ta medij nikakor ne more biti (argumentativno) nevtralen: argumentativne spremenljivke, na primer, ki so leksikalno sicer »prazne«, dajejo diskurzu neko povsem določeno smer, *ne glede na predstavno oziroma informativno vsebino, ki jo diskurz prenaša*.

Tisto, kar res temeljno opredeljuje krepko verzijo argumentacije v jeziku, pa je seveda vpeljava toposov.

Kaj pomeni, da je topos *a*) splošen in *b*) skupen (koncept skalarnosti smo vpeljali že na primeru argumentativnih lestvic)?

To, da gre *a*) za *splošno* (in obenem zelo abstraktno) *shemo* oziroma *matrico* (na neki način morda celo za *pravilo*), ki omogoča množico *partikularnih sklepov*, ki pa *niso obvezni oziroma zavezujoči* na način silogiz-

ma ali logične dedukcije. Topos, oziroma natančnejše sklicevanje na topos, lahko neki sklep le *omogoči*, ne pa k temu sklepu *zaveže*. Zato naš sogovorec (s tem pa smo že pri točki *b*)) sicer lahko priznava veljavnost toposa, ki smo ga pri sklepanju uporabili, pa se z našim sklepom vendarle ne bo strinjal. Situaciji primernejši se mu bo zdel pač kak drug topos in na njem bo utemeljil svoj sklep.

Trditev, da so toposi *b*) *skupni* (neki skupnosti), pomeni le, da neka skupnost priznava njihovo veljavnost oziroma natančnejše veljavnost in upravičenost sklepov, ki na njih temeljijo, *ne pa tudi, da bi vsi pripadniki te skupnosti v enaki situaciji uporabili enak topos!* Uporabo nekega toposa oziroma sklep, ki ga ta topos omogoča, je mogoče vedno izpodbijati (narava argumentacije je pač temeljno polemična), *vendar le z aplikacijo nekega drugega toposa* oziroma z argumentiranjem za sklep, ki ga ta drugi topos podpira.

Če poskušamo teorijo toposov aplicirati na naša primera (7) in (8)

(7) *Janez je malo delal.* → *Ne bo uspel (opraviti izpita).*

(8) *Janez je malce delal.* → *Uspel bo (opraviti izpit).*

potem lahko ugotovimo, da izjava (7) aplicira oziroma se sklicuje na neki topos kot

T1 Manj ko delamo, manjši je uspeh.

in da ta topos aplicira šibko, medtem ko izjava (8), prav tako šibko, aplicira neki topos kot

T2 Več ko delamo, večji je uspeh.

Kaj to pomeni, zakaj pravimo, da izjavi (7) in (8) aplicirata toposa T1 in T2 šibko? Kako naj »šibko« in njegov protipol »močno« sploh definiramo?

Ducrot ju za začetek, nekako hevristično, opredeli takole:

– *močno* pomeni topos aplicirati tako, da je le malo argumentov, ki bi bili močnejši od uporabljenega;

– *šibko* pomeni topos aplicirati tako, da je le malo argumentov, ki bi bili šibkejši od uporabljenega.

In če si ogleđamo naši argumentativni lestvici »uspeha« in »neuspeha«

vidimo, da je dispozitiv hevristično povsem uporaben: če je namreč lestvica le dvostopenjska, potem ima dani topos pač lahko le dve vrednosti, močno in šibko.

Toda, ali je mogoče dispozitiv močno/šibko definirati lingvistično strožje?

Vzemimo, da imamo dvodelen argument; prvemu delu argumenta recimo A, drugemu pa B. Rekli bomo, da v tem primeru veljata naslednji definiciji:

1. A je močnejši argument od B, če velja: *B*, in celo *A*.

2. B je šibkejši argument od A, če velja: *A*, in v *najboljšem/najslabšem primeru B*.

Zdaj pa ti dve definiciji preverimo na dveh konkretnih primerih:

A

B

(10) *To je prehlad ali v najslabšem primeru gripa.* → *Bodite brez skrbi.*

A

B

(11) *To je pljučnica ali v najboljšem primeru huda gripa.* → *Pazite se!*

Izjava (10) aplicira neki topos kot:

T3 Manj ko smo bolni, manj je vzroka za zaskrbljenost.

izjava (11) pa neki topos kot:

T4 Bolj ko smo bolni, bolj smo lahko zaskrbljeni.

Argumenta A sta, glede na našo definicijo, močnejša kot argumenta B, kar pomeni, da, če dani sklep sledi iz B, potem mora slediti tudi iz A. Z drugimi besedami to pomeni, da obe izjavi aplicirata »svoja« toposa močno, ali natančneje: glede na argumentativni lestvici, ki ju lahko konstruiramo v skladu z našim poznavanjem moči argumentov v obeh izjavah,

lahko rečemo, da obe izjavi aplicirata »svoja« toposa *v smeri argumentativnih lestvic*, da torej *težita* k močnejši aplikaciji toposov.

Zdaj pa zamenjajmo argumentativni spremenljivki: namesto *v najboljšem primeru* oziroma *v najslabšem primeru*, uporabimo *celo*, tako da dobimo:

A B

(10') *To je prehlad, celo gripa.* → *Pazite se!*

(11') *To je pljučnica, celo (huda) gripa.* → *Pazite se!*

V skladu z našima definicijama močne in šibke aplikacije toposov, vpeljava argumentativne spremenljivke *celo* nam *zamenja (obrne) moč argumentov* (B je zdaj močnejši kot A), *s tem pa tudi samo argumentativno usmeritev!* Iz argumenta *To je prehlad, celo gripa*, ne moremo več sklepati *Bodite brez skrbi*, temveč le *Pazite se*, kar je tudi povsem v skladu z argumentativno lestvico *zaskrbljenosti (-)*, na kateri se gripa nahaja nižje kot prehlad in s tem (ker je lestvica negativna) bližje vzroku za zaskrbljenost.

Z drugimi besedami in eksplicitneje: z zamenjavo argumentativnih variabel postane očitno, da je argumentativna lestvica *zaskrbljenosti (-)* pravzaprav le zrcalna preslikava argumentativne lestvice *zaskrbljenosti (+)*, pri čemer zamenja oziroma izgubi svojo usmeritev nekako takole:

To seveda pomeni, da na isti (razširjeni) argumentativni lestvici lahko apliciramo oba toposa, tako T3 kot T4; katerega bomo izbrali oziroma natančneje, katerega nas bo jezik prisilil izbrati, pa je odvisno od uporabljene argumentativne spremenljivke. Videli smo namreč, da je zamenjava argu-

mentativne spremenljivke v (10), dobljenemu argumentu v (10') dala drugačno (argumentativno) usmeritev, kar obenem tudi pomeni, da (10') ne aplicira več toposa T3 temveč topos T4.

Da naša trditev o odločilni vlogi (izbire) argumentativne spremenljivke ni pretirana, priča prav »preobrazba« primera (11). Kaj se po zamenjavi spremenljivke zgodi z (11)? *Celo* »(hudi) gripi«, ki je na argumentativni lestvici nižje od pljučnice, s samo svojo prisotnostjo v izjavi, to je z *argumentativno usmeritvijo, ki je vanjo vpisana*, podeljuje vrednost močnejšega argumenta in s tem napeljuje k sklepu *Pazite se*. Argumentativna usmeritev, vpisana v *celo*, namreč *ne dopušča*, da bi bil argument, ki mu sledi šibkejši od onega, ki mu predhaja; nasprotno, *celo* z argumentom, ki ga uvaža (torej z argumentom, ki sledi (argumentativni) spremenljivki *celo*), le potencira moč predhodnega argumenta.

Če se hočemo torej izogniti aplikaciji nekega toposa T3' *Manj ko smo bolni, več je vzrokov za zaskrbljenost* (ki sicer morda je splošen, nikakor pa ne skupen) in s tem ponovno vzpostaviti argumentativno ravnesje, moramo v (11') vpeljati dodatno argumentativno spremenljivko, na primer:

(11'') *To je pljučnica, celo LE huda gripa. → Bodite brez skrbi.*

ali celo (!)

(11''') *To je pljučnica, MORDA celo LE huda gripa. → Bodite brez skrbi.*

Če le blaži in sprevrača *argumentativno* usmerjenost *celo*, pa *morda argumentativno* blaži morebitno *logično* nasprotje med priredno postavljenima trditvama. Če gre namreč v nekem primeru za pljučnico, potem pač ne gre za (hudo) gripo, in obratno; če pa obe trditvi »tamponiramo« z *morda*, jima s tem odvzamemo status trditev, s tem pa ju postavimo tudi izven dvovalentnega logičnega sistema, v katerem sta lahko (le) bodisi resnični bodisi neresnični.⁵

⁵ Ducrot pozna tudi srednje močno oziroma srednje šibko aplikacijo nekega toposa. Omenjam jo zato, ker prav srednje močna aplikacija nekega toposa izvrstno kaže na prevlado argumentativnega nad informativnim in pa zato, ker v tako rekoč čisti obliki izstopita vloga in pomen (funkcija) argumentativnih spremenljivk kot spremenljivk.

Oglejmo si naslednja dva »pivska« primera:

(12) Steklenica je ŽE na pol prazna. → Treba bo odpreti drugo.
ki aplicira neki topos kot

T5 Bolj ko se pije, več pijače je potrebne.
in

(13) Steklenica je ŠE na pol prazna → Ne bo še treba odpreti druge.

Seveda pa z osnovnima topičnima shemama

$T1 \quad +P, +Q.$

$T2 \quad -P, -Q.$

analize ni mogoče prignati prav daleč. Že tako preprosta argumentativna navezava kot

(14) *Ne troši veliko!* (Sklep) $\rightarrow$ *Ostal boš brez denarja* (Argument)

jima namreč povzroči tako rekoč nepremostljive probleme.

Koncept toposa je zato primerneje fleksibilneje definirati kot splošno, skupno in skalarno strukturo, ki povezuje dve argumentativni lestvici Q in P, osnovni topični shemi pa »razlomiti« v štiri topične forme

$T1 \quad +Q, +P$

$-Q, -P$

$T2 \quad +Q, -P$

$-Q, +P$

O tem pa v nadaljevanju.

ki aplicira neki topos kot

T6 Manj ko se pije, manj pijače je potrebne.

Neka izjava, pravi Ducrot, aplicira neki topos Tx srednje močno, če istočasno dovoljuje tudi aplikacijo Ty, ki ga prav tako aplicira srednje močno, kar velja tako za izjavo (12) kot za izjavo (13). Propedeutična lepota »srednje močnih aplikacij« pa je v tem, da pri njih v čisti obliki izstopi razlika med informativnim in argumentativnim (v jeziku): *že na pol prazna* in *še na pol polna* namreč »poročata« o informativno istem stanju, o nivoju tekočine v steklenici, ki je tako v primeru *že na pol prazna* kot v primeru *še na pol polna* isti, povsem nasprotna pa je njuna argumentativna usmerjenost in s tem sklepa, h katerima napeljujeta.

Že ob analizi primerov (10) in (11) smo pokazali, da je argumentativna usmerjenost neke izjave tako rekoč povsem odvisna od njene argumentativne spremenljivke, analiza primerov (12) in (13) pa jih izpostavlja prav v njihovi vrednosti spremenljivke.

Sintagmi *že na pol prazna* in *še na pol polna* na primer aludirata na dejavnost praznjenja, ne polnjenja. Zdaj pa obema spremenljivkama (*že, še*) zamenjajmo mesto, tako da dobimo *še na pol prazna* in *že na pol polna*. Zaradi zamenjave dveh neznatnih, predvsem pa leksikalno praznih spremenljivk, obe na novo dobljeni sintagmi ne le da argumentirata za drugačen sklep kot pred zamenjavo, še več: z zamenjavo argumentativnih spremenljivk tako rekoč preskočimo v »drug vic«: zdaj namreč nimamo več opraviti s procesom praznjenja, temveč s procesom polnjenja!

Med argumentativnimi vezniki in polifonijo

Esej iz intuitivne epistemologije¹

Francoski lingvist Oswald Ducrot že skoraj tri desetletja razvija novo, drugačno, teorijo argumentacije, »teorijo argumentacije v jeziku« (TAJ), s katero raziskuje argumentativni potencial jezika kot sistema. S TAJ želi pokazati, da so v jezik kot sistem že vpisane določene argumentativne lastnosti, da lahko jezik na nekaterih ravneh argumentira sam po sebi, obenem pa naši, dialoški in interaktivni argumentaciji vsili določene omejitve.

Teorijo argumentacije v jeziku bi, kakor smo pojasnili že v prejšnjem članku, lahko povzeli v treh osnovnih, soodvisnih trditvah:

Argumentativno v jeziku prevladuje nad informativnim (oziroma »dejstvenim«).

I. Semantični opis neke izjave je odvisen od (njenih) možnih nadaljevanj, ne pa od njenega razmerja do »dejstev«.

II. V argumentativnih nizih ((A)rgument > (S)klep) je semantična vrednost argumenta in sklepa odvisna od njunega medsebojnega razmerja.

Naj zgoraj navedene trditve ilustriram s pomočjo nekaj primerov. Recimo, da nam sogovornik pravi:

(1) *Ura je osem.*

Je to argument? Le zakaj bi nam želel kdo povedati, da je ura osem? Zgolj zato, da bi vedeli, koliko je ura? Malo verjetno, razen če smo ga pov-

¹ Različica članka je bila predstavljena na 6. Mednarodni konferenci iz jezikovne pragmatike, ki je v organizaciji International Pragmatics Association (IPrA) julija 1998 potekala v Reimsu (v Franciji), in pod istim naslovom objavljena v reviji *Anthropos* 32 (2000), 1/2, 81–92.

prašali po točnem času. Če pa nas točen čas ne zanima in nam nekdo kljub temu pravi (1), kakšen bi utegnil biti njegov namen?

Človek, ki nam je rekel (1), je želel s to izjavo očitno povedati nekaj povsem drugega. Toda kaj? H kakšnim (diskurzivnim) nadaljevanjem lahko izjava (1) napeljuje? V katero smer argumentira? Kaj lahko iz nje sklepamo? Ker ne poznamo natančnega konteksta,² v katerem je bila izrečena, lahko sklepamo na precej različnih možnostih:

- (1) Ura je osem. → Pohiti!
- Vzemsi čas!
- Prižgi radio!
- Pojdi si umiti zobe!
- ...

Če pa v izjavo (1) vpletemo prislova *že* in *šele*, kot:

- (1') Ura je *že* osem.

in

- (1'') Ura je *šele* osem.

potem, *ceteris paribus*, primera (1') ne moremo več speljati v sklep: »Vzemsi čas!«, kot v primeru (1), ampak le v sklep: »Pohiti!«. Po drugi strani pa iz (1'') ne moremo več sklepati na: »Pohiti!«, ampak le na: »Vzemsi čas!«. In zakaj bi morali biti ob tem dejstvu presenečeni? Zato, ker (1), (1') in (1'') govorijo o popolnoma istem kronološkem dejstvu – namreč, da je ura osem –, pri čemer (1) lahko napeljuje na povsem različne (sklepe), medtem ko (1') dovoljuje le sklepe, ki napeljujejo na poznost, (1'') pa sklepe, ki napeljujejo na zgodnost.

Toda kako je to sploh mogoče, če (1), (1') in (1'') govorijo o istem kronološkem dejstvu in je osnova (1), (1') in (1'') isto stanje stvari? No, zato, ker prav to »isto stanje stvari« gledamo iz različnih zornih kotov, iz različnih perspektiv. V primeru (1') osmo uro vidimo (in jo diskurzivno tako tudi predstavimo) kot pozno, v primeru (1'') pa kot zgodnjo. Takšno razlikovanje v okviru *istega* stanja stvari lahko povzroči že preprosta vpeljava dveh argumentativnih veznikov,³ v našem primeru dveh prislovov. V primeru (1') prislov *že* naš sklep usmeri v smer »poznosti« ne glede na to, o

² Pokazati bom med drugim skušal, da je vloga konteksta v lingvistični analizi pogosto precenjena. Osnovne poteze konteksta daje že izjava (ali celo stavek kot abstraktna jezikovna struktura) sama: kontekst (lahko) dano izjavo sicer (pre)interpretira, toda izjava že sama ustvari svoj osnovni kontekst. Podrobneje o tem pišem v poglavju z naslovom *Ali je kontekst res pomemben?*.

³ V nadaljevanju, »vezniki«.

katerem delu dneva (katerem času) v nadaljevanju govorimo. Podobno velja tudi za primer (1⁴), le da nas ta navaja na sklep o »zgodnosti«. Dejanski čas je, zaradi uporabe teh specifičnih jezikovnih sredstev, v obeh primerih nepomemben.

To pa, z drugimi besedami povedano, pomeni, da mora biti argumentativna usmeritev v poznost ali zgodnost na neki način že vpisana v obe leksikalni enoti jezikovnega sistema. Naj pojasnim, kaj hočem reči, s pomočjo še enega primera. Recimo, da smo soočeni z izjavo kot:

(2) Janez je delal.

Na kakšen sklep napeljuje ta izjava: pozitiven, (+)(»Uspelo mu bo.«) ali negativen, (-)(»Ne bo mu uspelo.«)?⁴ Prepričan sem, da bi se vsakdo odločil za pozitiven sklep, saj beseda »delo« implicira, da je v nekaj bil vložen določen trud; in če je v nekaj bil vložen določen trud, potem je verjetneje, da bo tisti, ki se je trudil, uspel kot pa ne.

Nasproten sklep (»Ne bo mu uspelo.«) postane splošno sprejemljiv šele, če ga uvedemo s protivnim veznikom *ampak*. Na primer:

(2') Janez je delal. *Ampak* mu ne bo uspelo.

Ampak uporabljamo zato, da argumentativno pričakovanje in argumentativno usmeritev odvrnemo od tistega, kar se – glede na tisto, kar je bilo povedano pred *ampak* – zdi samoumevno in pričakovano. V primeru, da nam kdo reče:

(3) Zelo sem zaposlen, *ampak* to ponudbo bom sprejel.

bi lahko po prvem delu (»Zelo sem zaposlen«) sklepali na: »Ponudbe ne morem sprejeti.« Prav kakor bi v primeru:

(4) Pavel je inženir, *ampak* nič prida.

če bi izhajali le iz prvega dela argumentativnega niza (»Pavel je inženir«), najverjetneje sklepali, da se inženir Pavel zna lotiti opravil, za katere je izučen.

Vloga besede *ampak* v primeru (2') je prav opozoriti na drugačen razvoj dogodkov, kot ga ponavadi pričakujemo, če je (ne)kdo delal. Zdaj pa si oglejmo tale dva primera:

⁴ Natančna ubeseditve je seveda stvar rekonstrukcije argumenta. Ali z drugimi besedami, nikoli ni in tudi ne more biti »natančna«.

(5) Janez je *malo* delal.

in

(5') Marko je *malce* delal.

Izkušnje kažejo, tako Ducrot,⁵ da obstaja nekakšen konsenz, splošno strinjanje o tem, koliko sta Janez in Marko delala – namreč, bolj malo. Vendar pa bi se večina vprašanih na podlagi obeh izjav verjetno odločila, da je delal Marko več (recimo, dve uri) od Janeza (ki je delal, denimo, le eno uro).

Skoraj nemogoče je objektivno in nesporno ugotoviti, koliko več je delal Marko in kakšna je dejanska razlika med *malo* in *malce*. In vendar izjavi (5) in (5') napeljujeta na sklepa, ki sta (argumentativno) nasprotno usmerjena:

(5) Janez je *malo* delal. → Ne bo mu uspelo.

(5') Marko je *malce* delal. → Uspelo mu bo.

Če izjavi presojamo po informativni plati – s stališča »dejstev« oziroma »dejanskega« stanja stvari v svetu – potem je pomembno predvsem to, da jezik *malo* in *malce* predstavlja kot leksema, ki zaznamujeta majhno količino nečesa; med njima je seveda lahko tudi (manjša) kvantitativna razlika, toda še vedno gre za majhno količino nečesa. Če pa se usmerimo na argumentativni vidik presojanja izjav, vidimo, da jezik prislov *malo* postavi v isto kategorijo kot *nič*, *sploh nič*, prislov *malce* pa v isto kategorijo kot *veliko*. Zakaj? Zato, ker prislov *malo* očitno argumentira v isto smer kot prislova *nič*, *sploh nič*, saj (5) brez težav parafraziramo kot:

(6) Janez *sploh* ni *nič* delal. → Ne bo mu upelo.

(5') pa kot (6'):

(6') Marko je *veliko* delal. → Uspelo mu bo.

Zdaj pa še *malce* spremenimo to naše *delo* – besedo *delo*, kot jo vidi jezik – in se vprašajmo, v katero smer je lahko usmerjen sledeči argument:

(7) Janez je delal eno uro.

Če ne poznamo konteksta – in ne vemo, koliko časa je potrebno za opravilo, ki se ga je lotil Janez – potem sta možni obe usmeritvi, pozitivna in negativna:

⁵ O. Ducrot, *Slovenian lectures. Argumentative semantics/Conférences slovènes. Sémantique argumentative* (odslej *Slovenian lectures ...*), Ljubljana 1996.

- (7) Janez je delal eno uro. → Uspelo mu bo.
→ Ne bo mu uspelo.

Če pa smo soočeni z argumentativnim nizom kot:

- (7') Janez je delal eno uro. → *Ampak* mu ne bo uspelo.

nas uporaba veznika *ampak* takoj, *ne glede na kontekst in empirična »dejstva«*, opozori, da je v normalnem oziroma pričakovanem poteku dogodkov (ena) ura dela dovolj za uspeh v tem konkretnem primeru. Protivni veznik *ampak* nas tu opozori, da bodisi nimamo opraviti z normalnim potekom dogodkov – da so se razmere spremenile – bodisi moramo upoštevati nov, dodaten kriterij.

Delo pa lahko spremenimo še bolj. Če je bil (7) na neki način nevtralen primer, ki je omogočal dve nasprotni sklepanji, kaj lahko rečemo o primerih (8) in (9)?

- (8) Janez je delal *samo* eno uro.

- (9) Janez je delal *skoraj* eno uro.

Spet govorimo o istem »dejstvu« – uri dela –, jezik pa s prislovoma *samo* in *skoraj* to dejstvo predstavi kot (v primeru (8)) nezadostno za dosego uspeha:

- (8) Janez je delal *samo* eno uro. → Ne bo mu uspelo.

ali pa kot (v primeru (9)) zadostno za dosego uspeha:

- (9) Janez je delal *skoraj* eno uro. → Uspelo mu bo.

Rad bi še enkrat poudaril, da *na naša sklepa v primerih (8) in (9) ne vpliva kvantiteta (količina) dela, ampak jezik oziroma raba posebnih jezikovnih sredstev*. Janez je lahko delal štiri ali osem ur (kar bi ob »normalnem« poteku dogodkov morda utegnilo biti dovolj za delo, ki ga opravlja), toda če bi argument formulirali s pomočjo prislova *samo*, ki uvaja dejanski čas dela, bi bil sklep lahko le negativen (»Ne bo mu uspelo«) v vseh primerih. *Skoraj* pa, nasprotno, usmeri zaključke v pozitivno smer, ne glede na »dejstva«. Še več. »Skoraj X« pomeni, če gledamo iz informativne perspektive (perspektive »dejstev«), »še ne X«, »malo manj kot X«; opisuje torej količino, ki je *manjša* od »samo X« (ki je pravzaprav preprosto X). In vendar ta *dejstveno* manjša vrednost, »skoraj eno uro«, *argumentativno* predstavlja več dela kot *dejstveno* višja vrednost, »samo eno uro«!

Oglejmo si, kako vplivni so lahko vezniki še na nekaj drugih primerih. Če primerjamo stavka:⁶

(10) Steklenica je *že* na pol prazna.

(11) Steklenica je *še* na pol polna.

vidimo, da opisujeta isto stanje stvari, isto objektivno dejstvo – da namreč v »na pol polni« ali v »na pol prazni« steklenici gladina tekočine sega nekako do polovice. Dejstvi, na kateri se nanašata primera (10) in (11), sta torej pravzaprav enaki, vendar videni iz dveh različnih perspektiv. Kar nam pove, da izjavi (10) in (11) verjetno nista namenjeni poročilu oziroma informiranju o dejanskem stanju količine tekočine v obeh steklenicah, ampak nečemu povsem drugemu. Namreč, primera (10) in (11), kljub temu, da opisujeta isto dejstvo, navajata na povsem nasprotna sklepa:

(10) Steklenica je *že* na pol prazna. → Potrebujemo novo.

(11) Steklenica je *še* na pol polna. → Zaenkrat še ne potrebujemo nove.

Zaradi vpliva veznikov *še* in *že* postane tako sklepanje nujno. Če opišemo steklenico kot »*že* na pol prazno«, se dejansko pritožujemo nad tem, da bo kmalu povsem prazna. V tem primeru sklepanje, kot »Zaenkrat še ne potrebujemo nove«, pač ni najbolj verjetno. Podobno velja tudi takrat, kadar steklenico opisujemo kot »*še* na pol polno«, saj tudi v tem primeru verjetno ne želimo argumentirati za sklep »Potrebujemo novo«.

Argumentativni vezniki pa zmorejo še veliko več – lahko kontekstualizirajo primere, ki se na prvi pogled zdijo dekontekstualizirani, in jim pripišejo neki osnovni kontekst. Če je namreč nekaj »*že* na pol prazno« ali »*še* na pol polno«, potem lahko povsem upravičeno sklepamo, da gre za opisovanje (takšnega ali drugačnega) procesa praznjenja. Če pa zamenjamo mesti *že* in *še*, kot v:

(10') Steklenica je *še* na pol prazna.

(11') Steklenica je *že* na pol polna.

potem očitno opisujemo proces polnjenja. O kakšnem praznjenju ali polnjenju govorimo – kakšne so »umazane podrobnosti« –, je za lingvistično analizo nepomembno; to je ves kontekst, ki ga potrebuje.

Pa to še vedno ni vse, kar zmorejo vezniki; argumente lahko namreč tudi dobesedno strukturirajo in oblikujejo.

⁶ Primer smo v nekoliko drugačnem kontekstu (to je aplikacije srednje močnih/šibkih toposov) obravnavali že v sklepi opombi poglavja *Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom*.

Denimo, da vam na toplem poletni dan nekdo predlaga sprehod. Utruje-
ni ste, zato mu odgovorite:

(12) Toplo je, *ampak* sem utrujen.

Vabilo na sprehod ste očitno zavrnil. Če pa bi odgovorili malce dru-
gače, recimo:

(13) Utrujen sem, *ampak* je toplo.

je dejansko stanje še vedno isto kot v primeru (12) – dan je še vedno topel
in vi ste še vedno utrujeni –, vendar je iz vašega odgovora mogoče sklepa-
ti, da ste vabilo sprejeli. Vse je pač odvisno od tega, kam postavite besedi-
co *ampak* (ali kak drugi členek), kateri argument se nahaja pred njo in ka-
teri argument ji sledi. *Argumentativno usmeritev sklepa namreč vedno dolo-
ča tisti argument, ki ampak (ali kakemu drugemu vezniku) sledi, in ne tisti,
ki mu predhaja.* To pa, povedano z drugimi besedami, pomeni, da imamo
(lahko) različne argumentativne usmeritve že znotraj enega samega stavka.
Na kakšen način lahko kaj takega sploh analiziramo?

Na tej točki je Ducrot vpeljal »polifonijo« – koncept, ki si ga je sposo-
dil od Bakhtina – in ga *posplošil na jezik kot sistem.*

Znano je, da je Bakhtin razlikoval med dialogizmom in polifonijo.
V svojem delu *Marxizem in filozofija jezika* polifonijo opiše kot: »Ne-
kaj izrazito in bistveno ločenega od dialoga. V dialogu besedila vpletenih
oseb med seboj niso slovnično povezana, prav tako niso strnjena v enoten
kontekst.«⁷ Dialog tako proizvedeta dva govorca ali več, *polifonija pa je mo-
nološka struktura.* Primere za polifone strukture (izjave) je Bakhtin našel
predvsem v romanih, v svojem delu o Dostojevskem⁸ pa je zapisal tudi tole
(zdaj že slovito) definicijo fenomena polifonije:

»Avtor lahko govorico nekoga drugega prilagodi svojim namenom in
to tako, da vanjo vnaša nove namere, izjave pa kljub temu zadržijo svoj refe-
renčni namen. Pod temi pogoji in upoštevajoč avtorjeve namere, moramo v
taki izjavi prepoznati pravega – drugega pošiljatelja. Zato lahko v eni sami
izjavi zasledimo dve različni nameri, dva različna glasova.«

Tako po Bakhtinu polifona struktura pripada enemu samemu govor-
cu, obenem pa vsebuje (oziroma sta v njej pomešani): »Dve različni govo-

⁷ M. Bakhtin (pod imenom V. N. Volosinova), *Marxism and the philosophy of language*, New York 1973, 116.

⁸ M. Bakhtin, *Problems of Dostoevsky's Poetic*, Minneapolis 1984, 180.

rici, dve izreki, dva sloga, dva jezika, dva semantična in aksiološka sistema verovanj.«⁹

Bakhtinov študij polifonije se je naslanjal predvsem na romane, Ducrot pa je ta fenomen posplošil kar na jezik kot sistem. Kako je torej polifonijo opredelil Ducrot?

Ducrot meni, da je to, kar tradicionalna lingvistika poimenuje z govorcem, zelo kompleksna in zmedena predstava, ki pod enim pojmom združuje več povsem različnih idej. Zato predlaga razločevanje med *avtorjem*, *govorcem* in *izjavljalcem* izjave.

Avtor izjave je tisti, katerega aktivnost ima za posledico nastanek izjave; avtor opravi vso nujno intelektualno aktivnost, ki je potrebna za oblikovanje izjave. Čeprav se zdi to na prvi pogled očitno, pa lahko postane v nekaterih primerih dvoumno.

Predstavljajte si na primer sebe v vlogi učenca (primer sem si izposodil od Ducrota). Šola prireja športni dan, vi pa potrebujete, če se ga želite udeležiti, pisno privoljenje svojih staršev. Razrednik vam razdeli obrazce, ki jih morate podpisane prinesiti nazaj v šolo. Na obrazcih piše nekaj takega kot: »Svojemu sinu/hčerki dovoljujem, da se udeleži športnega dneva,« na dnu pa se nahaja črta, pod katero piše »podpis«. Obrazec prinesete domov, vaš oče ali mama pa se morata podpisati na črto, nad besedo »podpis«. Kdo je tu avtor besedila »Svojemu sinu/hčerki dovoljujem ...«? Vaša mama oziroma oče, ki sta se pod izjavo podpisala? Učitelj, ki vam je obrazec izročil? Tajnica, ki je obrazec natipkala? Ravnatelj, ki ji je izjavo naročil natipkati? Šolsko ministrstvo? Težko je reči. Prav zato moramo ločevati tudi med govorcem in izjavljalcem.

Govorec je tisti, ki je odgovoren za izjavo, ki ga ima za odgovornega izjava sama (je vpisan vanjo), oziroma je odgovoren za dejanje izjavljanja izjave.

V našem primeru z učencem in njegovimi starši na prvi pogled nimamo težav – izjava vsebuje morfem 1. osebe ednine sedanjika (-m), ki kot govorca izjave (nedvoumno) določi osebo, podpisano pod izjavo. Kaj pa se zgodi, če izjava ne vsebuje tako transparentnih jezikovnih sredstev? Ali naj bo govorec res odgovoren za vse, kar je rečeno v izjavi? Moramo res vse, kar je izrečeno (ali nakazano) v izjavi, nujno obravnavati kot govorčevo stališče?

Na tej točki je torej potrebno vpeljati izjavjalce. Po Ducrotu ima namreč vsaka izjava (lahko) več izjavjalcev ali (če smo natančnejši in manj zavarajoči) več različnih *izjavljalnih položajev*, kar, povedano z drugimi besedami, pomeni, da je lahko v posamezni izjavi zastopanih več različnih stališč.

⁹ M. Bakhtin, n. d., 304.

Ducrotovo stališče je pravzaprav še bolj radikalno; trdi namreč, da lahko vsako izjavo razčlenimo v najmanj dva izjavljalna položaja. Vzemimo primer negacije:

(14) Ta ograja ni rdeča.

Govorec te izjave predstavlja dva izjavljalca oziroma izjavljalna položaja:

– prvega, (I1), ki trdi, da je ograja rdeča, in

– drugega, (I2), ki zavrača njegovo trditev.

Sam, kot tisti, ki izjavo izreka, se priliči I2.

In vendar – kaj nam omogoča, kaj nam sploh dovoljuje, da postopamo na ta način? Kaj nam daje pravico, da razlikujemo med *različnimi* izjavljalnimi položaji v okviru iste izjave? V primeru (14), na primer, že samo dejstvo, da ograj, ki bi bile »ne-rdeče«, »ne-rumene« ali »ne-rjave«, sploh ni. Seveda ograjo lahko *opišemo* kot »ne-rdečo«, »ne-rumeno« ali »ne-rjavo«, vendar nam ta podatek ne da prav nobene predstave o tem, kakšne barve ograja v resnici je. Zato nekdo, ki trdi, da »X ni ...«, nujno (četu-di implicitno) ugovarja nekemu (četu-di neizrečenemu) mnenju, ki trdi nasprotno – da namreč »X je ...« (kar seveda ne pomeni, da trdilne izjave ne morejo biti polifone; če nekdo pravi: »Ta ograja je rdeča,« lahko s tem zatrjuje nekaj, kar je nekdo drug zanikal).

Ti argumenti morda zvenijo preveč ontološko, zato se bom raje oprl na primer iz filozofije jezika.¹⁰ Pred leti¹¹ sem skušal analizirati eksplicitne performative s pomočjo polifone analize. Zdelo se mi je, da so izjave kot:

(15) Obljubim.

zelo nenavadne. Če se vam zdi primer sporen, ker da je izvzet iz konteksta, si ga seveda lahko ogledamo še v eni od mogočih »kontekstualiziranih« oblik:

(15') Obljubim, da bom prišel.

Na žalost izjava še vedno zveni zelo nenavadno. Le težko si namreč predstavljam koga, ki bi, kar tako, brez posebnega povoda in razloga, re-

¹⁰ Da bi koncept polifonije lahko čim nazorneje predstavili, si za potrebe pričujoče kritične analize izposojamo tudi primere eksplicitnih performativov (primeri (15)–(19)), ki jih sicer podrobneje obravnavam v poglavju *Kako napravimo kaj z besedami – polifon način*.

¹¹ I. Ž. Žagar, *How to do things with words – The polyphonic way*, v: I. Ž. Žagar (ur.), *Speech acts: Fiction or reality*, Ljubljana 1991.

kel (15). Zato lahko spet, in to povsem upravičeno, ugovarjate, da je izjava vzeta iz konteksta in da njen govorec verjetno odgovarja na vprašanje, na primer:

(16) Prideš?

Recimo, da zdaj imamo neki osnovni in neposreden kontekst. Kljub temu pa se mi dialoške povezave, kot je, na primer:

(17) A: Prideš?

B: Obljubim, da bom prišel.

zdiyo zelo nenavadne za vsakodnevni pogovor. Kakor da nekaj ne zveni prav: ali nekaj manjka ali pa je nečesa preveč. Kaj želim povedati?

Najbolj običajen, vsakdanji, odgovor na vprašanje (16) bi se verjetno glasil – pod pogojem, seveda, da ostane pritrديلen – ali:

(18) Da.

ali

(19) Pridem.

le težko pa (15'). Če na vprašanje (16) odgovorimo s (15'), naš odgovor vsebuje neki presežek glede na zastavljeno vprašanje, presežek, ki opozarja, da nekaj manjka. Primerjajmo dve kratki, simulirani, dialoški navezavi:

I

A: Prideš?

B: Pridem.

II

A: Prideš?

B: Obljubim, da bom prišel.

V prvem dialogu oseba B osebi A odgovori z jedrnatim, neposrednim odgovorom, v katerem potrди svoj prihod. V drugem dialogu pa oseba B ne odgovori neposredno, ampak svoj prihod obljubi – s performativnim dejanjem obljube se (svečano) obveže, da bo prišla. Kaj to pomeni?

Če si pogloblje ogledamo odgovor osebe B v drugem dialogu, vidimo, da sploh ni odgovorila na vprašanje, ki ji ga je zastavila oseba A! Oseba A od nje ni zahtevala obljube, da bo zares prišla, ampak jo je le vprašala, ali pride ali ne. Tako postane očitno, da oseba B v drugem dialogu ni odgovorila na vprašanje, ki ji ga je zastavila oseba A, ampak na vprašanje (ali del poprejšnjega pogovora), ki v danem dialogu sicer ni prisotno, lahko pa nanj sklepamo zaradi rabe performativnega prefiksa.

Osnovna struktura drugega dialoga bi zato morala biti poliloška, ne le dialoška. Nekako takole:

(17°) A: Jutri imamo zabavo. Prideš?

B: Da.

C: To bi bilo pa prvovrstno presenečenje! Nikoli te ni!

B: Obljubim, da bom prišel.

Različnih stališč izjavljalcev seveda ne moremo prikazovati na način, ki sem ga pravkar uporabil sam – kot pogovor, sestavljen iz »resničnih« izjav, ki naj bi jih (ne)kdo dejansko izrekel. So le rekonstrukcija, rekonstrukcija konteksta. Prav tako ni mogoče stališčem različnih izjavljalcev prisoditi ontološkega statusa, ki bi bil enakovreden izhodiščni izjavi, izjavi, s katero smo analizo začeli, saj so ta stališča le produkt analize in imajo zgolj teoretičen in hipotetičen status. *Različna stališča izjavljalcev smemo predstaviti le kot odnose, položaje in usmeritve*, na ta način pa primer (17) lahko analiziramo s pomočjo govorca in treh izjavljalcev:

- I1 predstavi dejstvo D (zabava jutri zvečer) in svojo izjavo formulira kot povabilo;
- I2 prepozna predstavitev I1 kot povabilo in ga sprejme;
- I3 podvomi v iskrenost I2 in njegov sprejem povabila prikaže kot dvomljiv;
- I2^o nasprotuje I3 in sprejem povabila dodatno podkrepi z obljubo prihoda.

Ena Ducrotovih najslovitejših analiz je analiza pragmatične uporabe francoskega prislova »tousjours«.¹² Recimo, da imamo opraviti s takim argumentativnim nizom:

(20) Allons au bistro. On y sera *tousjours* au chaud.

»Pojdimo v bistro. Tam nam bo *vsaj* toplo«.

Po Ducrotu lahko razločimo najmanj pet izjavljalcev:

- I1 predstavi dejstvo D, v našem primeru lastnost L (toploto) objekta O (bistroja): »V bistroju je toplo«, hkrati pa predstavi to lastnost (toploto) kot prednost objekta O;
- I2 uporabi lastnost L kot argument za sklep S: »Pojdimo v bistro«;
- I3 predstavi lastnost L kot le šibko prednost objekta O;

¹² Prim. A. Cadot, O. Ducrot, T.-B. Nguyen, A. Vicher, Sous un mot, une controverse: Les emplois pragmatiques de 'Tousjours', *Modèles linguistiques* VII (1985), 2, 105–124.

- I4 to šibkost predstavi kot šibkost, ki dejstvu D odvzame sleherno argumentativno vrednost, posledica tega pa je zavrnitev stališča I2;
- I5, po drugi strani, meni, da je lastnost L, čeprav zgolj šibka prednost, še vedno zadosten argument za sklep S (»Tudi majhna prednost je boljša kot nič«), s čimer zavrne stališče I4.

En argumentativni členek, pet izjavljalcev in ključno vprašanje: ali obstaja zgornja meja za število izjavljalcev, ki jih lahko razločimo v posamezni izjavi ali argumentativnem nizu? Ducrotov odgovor je (v principu): ne. Število izjavljalcev je lahko neomejeno. Sam menim, da moramo biti previdni, in da števila izjavljalcev ne smemo povečevati čez mejo, ki jo (še) dopušča analiza. V zgornjem primeru tako ne vidim pravega razloga za ločevanje med I3 in I4. Takšno ločevanje bi bilo lahko le hipotetično, idealno, in ga ni mogoče utemeljiti z razpoložljivimi podatki: raba prislova »toujours« (v našem primeru »vsaj«) nam pove le, da je argument za morebitno odločitev šibak (kar podpira stališče I3), vendar pa ni nobenega pokazatelja, na podlagi katerega bi lahko sklepali, da je argument tako šibak, da izgubi sleherno argumentativno vrednost. Povedano drugače - če želimo polifono analizo jemati resno (in kot smo videli, je lahko zelo uporabno analitično orodje), potem se moramo držati danih empiričnih podatkov, ne pa umišljenih ali zgolj mogočih domnev.

Vrnimo se zdaj še enkrat na primer (12):

(12) Toplo je (argument), *ampak* sem utrujen (sklep).

s katerim smo odgovorili in zavrnilo vabilo na sprehod.

Po Ducrotu imamo tu opraviti z najmanj štirimi izjavljalci: I1 in I2 se nanašata na »Toplo je«, I3 in I4 pa na »Utrujen sem«. I1 z besedami: »Toplo je«, opiše vreme. Ta »Toplo je« - ne pozabite, da je nekdo predlagal sprehod - je predstavljen kot argument, ki govori v korist sprehodu, I1 pa to argumentacijo (lahko) podpre tako, da se opre na topos kot:

(T1) Bolj ko je toplo, prijetneje je iti na sprehod.¹³

Tu se vključi I2, ki, izhajajoč iz stališča I1, (implicitno) argumentacijo zaključi z (implicitnim) sklepom: »Pojdiva na sprehod«. Nasprotuje jima

¹³ Podrobnejšo predstavitev razmerja med polifonijo in topoi bo zainteresirani bralec (kakor tudi zainteresirana bralka) našel v nadaljevanju kakor tudi v O. Ducrot, *Slovenian lectures ...*, Ljubljana 1996 in/ali v I. Ž. Žagar, *From reported speech to polyphony, from Bakhtin to Ducrot*, v: M. Javornik (ur.), *Bakhtin and the humanities*. Proceedings of the International Conference, October 19-21, 1995, Ljubljana 1997.

I3, katerega glas lahko slišimo v tistem delu argumentativnega niza, ki pravi: »Utrujen sem.« I3 svojo argumentacijo (lahko) podpre s toposom, kot:

(T2) Slabše ko se človek počuti, manj prijetno je iti na sprehod.

S tem ko »Utrujen sem« ponudi kot argument proti sprehodu, je počutje predstavljeno kot lastnost, zaradi katere sprehod lahko postane neprijeten. Končno se vključi še I4, ki, izhajajoč iz stališča I3, (implicitno) zavrne vabilo na sprehod.

V članku *From reported speech to polyphony, from Bakhtin to Ducrot*¹⁴ sem takšno analizo zavrnil takole: če I2 nekaj sklepa, izhajajoč iz stališča, ki ga zagovarja I1, I4 pa nekaj sklepa, izhajajoč iz stališča, ki ga zagovarja I3, zakaj potem sploh potrebujemo I2 in I4? I2 in I4 bi lahko svoje sklepe oblikovala tudi sama.

Prav takšnemu sklepanju pa se moramo izogniti, če želimo polifono analizo jemati resno. Ducrotovi izjavljalci namreč niso konkretne, fizične osebe, ki bi lahko poslušale druga drugo in v pogovoru oblikovale lastne sklepe; *izjavljalci pravzaprav zaznamujejo le različne izjavljalne položaje, različna stališča in perspektive, ki jih lahko razločimo v posameznih argumentativnih nizih*. Izjavljalci niso živa bitja, ki bi se lahko med sabo pogovarjala. So le teoretične (in analitične) entitete, ki nam pomagajo rekonstruirati argumentativni tok.

Če torej želimo v naši analizi zajeti *vsa* stališča, ki jih lahko določimo v *posameznem* argumentativnem nizu, potem potrebujemo tudi I2 in I4.

¹⁴ I. Žagar, n. d., 45.

»M oja teza je, da argumentacija, kot je formulirana v govoru, temelji na skalarnih principih. Vse, kar sem rekel, predpostavlja jasno razlikovanje med sklepanjem in argumentacijo, in kot jezikoslovca me zanima, za kaj v govoru gre, in ne, kaj se dogaja v glavah ljudi... Z vidika logike, se policistu ni treba zanašati na skalarni princip, a *ko spregovori, vtisne skalarnost v stvar, ki je le-te same po sebi nimajo*. Skalarnost je omejitev, ki nam jo vsiljuje govor /vsi poudarki I. Ž. Ž./.«²

Teza, na katero se nanaša navedek (kakor tudi sam navedek), ni moja, temveč jo zagovarja francoski jezikoslovec Oswald Ducrot (se pa z njo strinjam). Toda preden se posvetimo razliki med tem, kaj se dogaja v govoru in kaj v glavah ljudi, si oglejmo zgodbo policista, ki ga omenja zgornji navedek.

V svojih *Slovenskih predavanjih*, ki so izšla leta 1996, je Oswald Ducrot branil tezo, da ljudje svoje argumente gradijo na principih (topoi), ki so skalarni in imajo štiri temeljne oblike:

- +Q +P (Bolj ko smo lačni, več moramo jesti);
- Q -P (Manj ko smo lačni, manj moramo jesti);
- +Q -P (Bolj ko smo lačni, manj moramo jesti);
- Q +P (Manj ko smo lačni, več moramo jesti).

Da bi to lahko utemeljil, si je izmislil sledečo zgodbo:

¹ Prim. poglavje *Med argumentativnimi vezniki in polifonijo*.

² O. Ducrot, *Slovenian lectures ...*, 162.

»Predpostavimo, da je bil nekdo umorjen, recimo, tukaj ob pol petih in da so ga zabodli do smrti (to je zelo pomembna podrobnost za moj prikaz). Krivca iščejo in policija sumi nekega francoskega jezikoslovca, ki je trenutno v Ljubljani: ta jezikoslovec je imel razloge za to, da je zameril svoji žrtvi, ki je bila sploh zelo nastrojena proti teoriji argumentacije in še posebej proti skalarnosti; še več, rano bi prav lahko povzročilo bodalo, ki ga ima jezikoslovec običajno med svojo prtljago. V tem trenutku preiskave je do policije prišla nova informacija: da je bil francoski jezikoslovec ob pol petih, v času zločina, v svojem hotelu in očitno ni mogel tukaj nikogar zabosti. Razglašen je bil za nedolžnega na osnovi sledečega argumenta: 'On ne more biti, saj je bil ob pol petih v svojem hotelu.' Zdi se, da tak primer kaže na to, da principi, na katerih temeljijo argumenti, niso nujno skalarni. V tem primeru argument temelji na principu, po katerem *Kadar osebe ni na nekem kraju, tam ne more ničesar storiti*, in zdi se, da pri tem principu ni nič skalarnega /vsi poudarki I. Ž. Ž./«³

To je prvi del Ducrotovega argumenta, ki mu običajno ne ugovarjajo. Verjetno zato, ker Ducrot na nek način preoblikuje ali restrukturira argumentativni model Stephena Toulmina,⁴ kjer prehod od argumenta (dejstva v Toulminovi terminologiji) do sklepa (trditve v Toulminovi terminologiji) temelji na toposu (utemeljitvi v Toulminovi terminologiji). Toulminov osnovni model (v treh korakih) je takšen:

Da bomo pravični do zgodovine retorike in argumentacije, moramo dodati, da je Toulmin v resnici le rekonstruiral Aristotelov in Kvintilijanov model teorije o entimemu, kjer ena od premis (običajno večja, a ne nujno) – ki ostaja implicitna ali eksplicitno neizrečena, saj jo domnevno delita govoreči in ogovorjeni – utemeljuje prehod od druge premise k sklepu. In če smo povsem poštene do Toulminovega modela argumentacije, moramo dodati, da je njegov »sestavljene vzorec« ali »sestavljene načrt« argumenta⁵ – v šestih korakih – konceptualno zelo soroden izpopolnjenemu epihejremu, razvitemu in utemeljenemu entimemu, ki naj bi ga vpeljal Aristotelov učenec Teofrast. A temu se bomo podrobneje posvetili nekoliko kasneje.

Nadaljujmo sedaj z Ducrotom. Njegova teza o (topični) skalarnosti je v resnici veliko bolj radikalna in avtor svojo zgodbo nadaljuje takole:

³ O. Ducrot, n. d., 158–160.

⁴ S. Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge 1958/1995, 94–107.

⁵ S. Toulmin, n. d., 101–104.

»Vračamo se k isti situaciji. Torej, policija je pravkar dobila informacijo, da je bil jezikoslovec ob pol petih v svojem hotelu. Tedaj je do policistov nenadoma prišlo še več informacij, po katerih jezikoslovec pravzaprav ni bil v svojem hotelu, temveč še veliko dlje od kraja umora, recimo, da je obiskal grad izven mesta, na podeželju. S tem, ko je rekel, »Ob pol petih je bil v svojem hotelu«, bi policist lahko k temu, kar je pravkar rekel, kot popravek dodal, »Pravzaprav je celo obiskal grad«. Mislim, da bi policist res utegnil uporabiti 'celo', zato da bi popravil prvi del informacije. Spomnite se sedaj mojega opisa 'celo'. Trdim, da 'celo' povezuje dva argumenta, ki prehajata k skupnemu sklepu, pri čemer je drugi argument predstavljen kot močnejši od prvega. Tako je 'Bil je na gradu' močnejši argument za sklep ('Ni kriv') kot 'Bil je v hotelu'. Zakaj je močnejši? Če je močnejši argument, je to zato, ker se topos, ki ga je uporabljal policist, ni glasil, *Kadar osebe ni na nekem kraju, tam ne more ničesar storiti*, temveč raje, *Dlje ko je oseba oddaljena od nekega kraja, manj možnosti obstaja, da bi tam kaj storila*. S tem, ko je bil jezikoslovec v stvarnem času na gradu, je bilo tako še manj možnosti, da bi storil umor, kot če bi bil v hotelu /vsi poudarki I. Ž. Ž./.«⁶

To je ena od Ducrotovih tez, ki je še vedno tarča nenehnih poskusov, da bi jo ovrgli. In to celo bolj kot njegova in Anscombrova teorija o polifoniji v jeziku kot sistemu, ki je končno dobila nekaj veljave (čeprav več med jezikoslovci kot med teoretiki argumentacije). Običajni očitke njegovi predstavitveni tezi o skalarnosti v govoru in na katerega sem moral tudi sam večkrat odgovoriti, je: »To je povsem umetno. Človeški razum nikakor ne sklepa na tak način.« (Proti)-argumentov nasprotniki sicer niso predstavili.

Toda, ali to drži? Je res, da človeški razum ne sklepa na tak način? Oglejmo si nekaj vsakdanjih primerov – tokrat resničnih in ne izmišljenih kot je Ducrotov primer.

I

Pred nekaj leti smo z družino počitnice preživel na otoku Visu, ki je zelo lep in odmaknjen otok v Jadranskem morju. Nekega dne je mojemu sinu, ki je bil takrat star štiri leta, spodrsnilo na skali, udaril se je, a ni bilo nič hujšega. Toda moja žena je pripomnila:

(2) *Le nekaj centimetrov bolj levo in lahko bi bilo usodno!*

Vse, kar je rekla, je bilo povsem hipotetično: sin ni padel nekaj centimetrov bolj levo (kjer je bila v resnici precej nevarna luknja) in sploh ni bilo usodno; toda zanimivo je, da je bil argument moje žene o resnosti sinove-

⁶ O. Ducrot, n. d., 160.

ga padca skalaren. Poskusimo ga rekonstruirati v skladu s Toulminovim (osnovnim) modelom:

(2a) Trditev (Sklep) *Otrok je nevarno padel.*

S čim lahko to utemeljite?

(2b) Dejstvo (Argument) *Ko bi padel le nekaj centimetrov bolj na levo, bi bilo to zanj lahko usodno.*

Kako ste prišli do tega?

(2c) Utemeljitev (Topos) *Bliže ko nekdo pade nevarnemu mestu, hujsi je padec.*

Povzemimo (še enkrat), kaj se je v resnici zgodilo: otrok je padel. Dobil je le manjšo modrico. A ker je bila v bližini nevarna luknja v skali, je bil njegov padec ocenjen kot zelo nevaren in celotna argumentacija je dobila skalarno obliko. Kaj se je dogajalo v glavi moje žene, ko je izrekla (2) (ali nekaj trenutkov pred tem), ne vem in pravzaprav niti ni pomembno: njen argument sem povsem razumel. Seveda bi bilo zanimivo vedeti, kako in na kakšen način oblikuje argumente razum, še posebej, kadar gre za argumente te vrste. A ker so (t. j. kadar so, kar pa ni vedno) oblikovani in predstavljeni kot skalarni, to povsem zadostuje za njihovo razumevanje, oceno in (potencialno) akcijo/re-akcijo (če je potrebna).

II

Verjetno se boste tudi sami spomnili podobne izmenjave bodisi iz vsakdanjega življenja, medijev ali od kod drugod. To niti ni tako pomembno, pomembno je, da ljudje očitno uporabljajo in razumejo skalarnost kot možno in veljavno obliko argumentacije.

(3) A (pride domov): Kaj je za kosilo?

B: Piščanec.

B: Piščanec??? Lahko bi pojedel vola.

V zadnjem odgovoru je A izrekel povsem hipotetične stvari in brez dvoma se je izrazil metaforično. Čeprav je zelo očitno tudi, da je uporabljal skalarni argument. Če ga analiziramo in rekonstruiramo s pomočjo Toulminovega modela, dobimo sledečo shemo:

(3a) Trditev (Sklep) *Zelo sem lačen.*

S čim lahko to utemeljite?

(3b) Dejstvo (Argument) *Labko bi pojedel ne le piščanca, ampak vola.*

Kako ste prišli do tega?

(3c) Utemeljitev (Topos) *Bolj ko si lačen, več lahko poješ.*

A to bi se utegnilo zdeti preveč trivialno (čeprav je argumentacija, ki prežema vse vsakdanje dejavnosti, lahko trivialna).

Oglejmo si dogodek (trivialen), ki se je pripetil na božični večerji pred nekaj leti (dogodek je pravzaprav zelo podoben znamenitemu prizoru iz filma *Smisel življenja*, ustvarjalcev skupine Monty Python):

III

(4) A (se baše s hrano): Še en čokoladni piškot, pa bom počil!

Kar je hotel reči, je seveda bilo to, da je več kot sit. Toda jasno je, da je svojo sitost poudarjal na skalaren način: ni bila gosja pašteta, rakovičja juha, ravioli s tartufi, pečenka z belgijskim radičem in jabolčna pita s smetano – ne, bil je majhen (hipotetični) piškot, ki bi bil preveč. Ali, spet na Toulminov način:

(4a) Trditev (Sklep) *Sem (več kot) sit.*

S čim lahko to utemeljite?

(4b) Dejstvo (Argument) *Ne morem pojesti niti enega piškota več.*

Kako ste prišli do tega?

(4c) Utemeljitev (Topos) *Več ko ješ, manj potrebuješ za to, da si sit.*

IV

In če se vam ti primeri še vedno zdijo nepomembne vsakdanje anekdote, je tu ena, ki bi vas morala prepričati. V Sloveniji poznamo zvrst glasbe – uradno se imenuje »narodno zabavna« glasba – ki jo imenujemo tudi »humpa humpa« glasba ali še manj uglajeno, »goveja« glasba. Ko sem se nekoč o tej glasbi pogovarjal s starejšim človekom in izrazil velik odpor do nje, mi je odgovoril:

(5) Potem pa nisi dovolj Slovenec.

Kot vidite, človek ne more preprosto biti ali ne biti Slovenec; slovenkost se meri v stopnjah: nekdo je lahko tudi bolj ali manj Slovenec, ne gle-

de na državljanstvo ali potni list, kaj šele sorodstvene vezi (mimogrede: ta zvrst glasbe je celo še bolj popularna v Avstriji in v nekaterih delih Nemčije). Ali, spet na Toulminov način:

(5a) Trditev (Sklep) *Nisi dovolj Slovenec.*

S čim lahko to utemeljite?

(5b) Dejstvo (Argument) *Ne maraš slovenske narodno zabavne glasbe.*

Kako ste prišli do tega?

(5c) Utemeljitev (Topos) *Bolj ti je všeč slovenska narodno zabavna glasba, bolj si Slovenec.*

Skalarnosti običajno očitajo (očitki večinoma prihajajo od logikov in jezikoslovcev), da topoi (ali utemeljitve) ne bi smeli biti oblikovani v skalarni obliki, temveč raje kavzalno (»Če P potem Q«). Toda takšna formulacija ne bi utemeljila sklepa v vseh primerih: človek, s katerim sem se pogovarjal, ni rekel, da nisem Slovenec (mož je vedel, da ne bi mogel utemeljiti takšne trditve), rekel je, da nisem dovolj Slovenec. V skladu z njegovo argumentacijo so ljudje, ki poslušajo govejo glasbo, le bolj Slovenci, kot tisti, ki je ne poslušajo.

Tudi v našem drugem primeru utemeljitev »Če si lačen, moraš jesti« ne bi zadovoljivo pojasnila situacije. Dotična oseba ni le rekla, da je lačna; možki je rekel, da je zelo lačen, tako lačen, da mu zgolj piščanec ne bi zadostoval.

A kot smo že omenili, se Toulmin ni ustavil pri tem preprostem (celo poenostavljenem) modelu v treh korakih, temveč je zasnoval veliko bolj kompleksen model v šestih korakih. Izhajajoč iz njegovega preprostega modela, bi lahko domnevali, da je utemeljitev absolutno pravilo, ki ne dopušča izjem. Toda takšno pravilo, ki običajno ostaja implicitno, seveda ne more biti univerzalno, kar pomeni, da moramo v modelu narediti prostor za izjeme ('zavrnitev' v Toulminovi opredelitvi), da trditev lahko omilijo sredstva 'kvalifikatorja' in da tudi sama utemeljitev utegne potrebovati kakšno 'oporo'.

In če tako razširjen model sedaj apliciramo na naše skalarne primere, lahko takoj opazimo sledeče: kljub temu da je lahko povsem jasno, kaj nam govori jezik, je veliko manj jasno, kaj se v istem trenutku dogaja v mislih.

Spet si oglejmo naš prvi primer:

(2) *Le nekaj centimetrov bolj levo in lahko bi bilo usodno!*

utemeljen z:

(2c) *Bliže ko nekdo pade nevarnemu mestu, hujši je padec.*

Toulminov razširjen model dvomi o tej utemeljitvi in ji zastavlja neprijetno vprašanje: Ali je tako v vseh primerih? Ali je res? Težko rečemo. Odvisno je od tega, kako predelujemo (t. j. naš razum) informacije. In kaj je tisto, kar v vsakem posameznem primeru velja kot informacija. Ali, če smo še bolj eksaktni: kaj je tisto, kar velja kot ključna informacija za interpreta. Ne bom razglabljal o tem hipotetično mogočem podatku, do katerega nimam prav nobenega dostopa; a kljub temu bi rad nakazal možni *caveat*. Predpostavimo, da materin (besedni) odziv ne bi bil (2), ampak, recimo, (6a).

(6a) *Hvala bogu! Vse je v redu z njim!*

Ali to pomeni, da njen argument ne bi bil skalaren? Ni nujno. Prav mogoče je, celo zelo verjetno, da je izrekla (6a) zgolj zato, ker je videla tisto veliko luknjo, oddaljeno le nekaj centimetrov na levo in ker je spoznala (čeprav tega ni eksplicitno ubesedila), da bi padec nekaj centimetrov bolj levo bil lahko usoden. Celotno argumentacijo bi zato lahko brali kot:

(6a) Trditev (Sklep) *Hvala bogu! Vse je v redu z njim!*

S čim lahko to utemeljite?

(6b) Dejstvo (Argument) *Če bi padel le nekaj centimetrov bolj na levo, bi to lahko bilo usodno.*

Kako ste prišli do tega?

(6c) Utemeljitev (Topos) *Bliže ko kdo pade nevarnemu mestu, slabše je.*

Namesto da bi skušala izpeljati »negativni« sklep kot v (2a) (Otrok je nevarno padel.), je mati argumentirala za »pozitivni« sklep (Vse je v redu z njim!), ki pravzaprav implicira negativni sklep in ima smisel le, če si predstavljamo, za kako nevaren padec bi lahko šlo, ko bi otrok padel le nekaj centimetrov bolj na levo. Predelovanje informacij je bilo tako morda drugačno, a ubeseditev argumenta(cije) ostaja skalarna.

Če se, upoštevajoč to misel, spet vrnemo k Toulminovemu modelu, se lahko vprašamo sledeče: če utemeljitev, kot smo jo formulirali v (2c) 'Bliže ko nekdo pade nevarnemu mestu, slabše je', ostaja enaka tudi v (6c), kako bi lahko oblikovali zavrnitev ('Ali to velja za vse primere?'): Zelo težko (ali

vsaj sam tako mislim). V Toulminovem izvirnem primeru smo imeli opraviiti z domnevno trdnimi dejstvi (Harry je britanski državlján, Harry se je rodil na Bermudih) – ni čudno, da je Toulmin obe izjavi poimenoval kot dejstvo in trditév – v našem primeru pa se soočamo s povsem hipotetično (kakor tudi subjektivno videno in ocenjeno) situacijo. Če govorimo racionalno (in objektivno), bi lahko rekli, da je padec na nevarno mesto slaba stvar, padec v bližino nevarnega mesta pa ni slaba stvar, kar bi lahko dopustilo sledečo zavrnitev:

(2, 6d) *Ne, a pogosto se tako zdi (ali občuti). V resničnem življenju padec blizu nevarnega mesta ne pomeni nič resnega.*

Takšna zavrnitev, ki jo spremlja vprašanje: 'Potem v svoji trditvi ne morete biti tako neomajni, mar ne?', bi nas lahko vodila k sledečemu kvalifikatorju:

(2, 6e) *Ne, le ponavadi se tako zdi/občuti.*

Toda na tem mestu nastopi zares zapleteno vprašanje, ki nas vodi nazaj k utemeljitvi, in sicer: 'Zakaj mislite, da je padec blizu nevarnega mesta slab zgolj zato, ker je blizu nevarnega mesta?' In tam, kjer bi Toulmin lahko v svojem primeru ponudil trdno, neizpodbitno dejstvo (Uteleseno je v sledeči zakonodaji: ...), je vse, kar lahko rečemo mi, le nekaj takega kot:

(2, 6f) *Očitno naš razum predeluje dane podatke na način, da se nam tako zdi/da tako občutimo.*

Kaj je ta »tako« in iz česa natanko so sestavljeni ti procesi, pravzaprav ne vemo. Omejuje nas argumentacija, ki jo slišimo, in ne argumentacija, kot se (domnevno) odvija v naših glavah. In argumentacija, ki jo slišimo, se zdi skalarna, v našem primeru še celo več kot to: soočeni smo z enim in istim argumentom (2b, 6b), ki dopušča dva (navidezno) nasprotujoča si sklepa (2a, 6a).

Naj vašo pozornost preusmerim še k drugemu zanimivemu problemu, ki je povezan z razmerjem med argumenti in sklepi (verjetno pa tudi z razmerjem med argumentacijo in kognicijo). Če si natančneje ogledate naša primera (3) in (4), boste opazili, da je mogoče zamenjati mesto(-i) argumenta in sklepa, ne da bi se pri tem bistveno spremenil pomen:

(3b) *Labko bi pojedel ne le piščanca, ampak vola.* (Argument) → (3a) *Zelo sem lačen.* (Sklep),

bi zlahka spremenili/parafrazirali kot:

(3a) *Zelo sem lačen.* (Argument) $\rightarrow$ (3b) *Labko bi pojedel ne le piščanca, ampak vola.* (Sklep).

Ali:

(4b) *Ne morem pojesti niti enega piškota več.* (Argument) $\rightarrow$ (4a) *Sem (več kot) sit!* (Sklep),

bi prav lahko parafrazirali kot:

(4a) *Sem (več kot) sit!* (Argument) $\rightarrow$ (4b) *Ne morem pojesti niti enega piškota več.* (Sklep).

Edina razlika med obema verzijama je v tem, da bi sklep »izvirne« verzije lahko vzeli/razumeli kot implikaturu (t. j. implicitno, neizgovorjeno) – s tem bi »izvirna« verzija postala entimem z manjkajočo večjo premiso in z manjkajočim sklepom – medtem ko sklepa obrnjene verzije (verjetno) ne bi mogli razumeti kot implikaturu (ker vsebuje takšne posebne elemente, kot so »piščanec«, »vol« in »piškot«, (verjetno) ni dovolj splošna). Toda vse ostalo, skupaj z utemeljitvijo, bi lahko ostalo nespremenjeno.

Če že govorimo o entimemih, večjih in manjših premisah, sklepih in utemeljitvah, je morda to primerno mesto, da si jih nekoliko podrobneje ogledamo. In k njim bomo prišli, spet po ovinku, s pomočjo teorije Oswald Ducrota o argumentaciji v jezikovnem sistemu (TAJ), ki uporablja vse zgoraj omenjene koncepte, a v drugačni razporeditvi in z drugimi konceptualizacijami.

V prejšnjem poglavju smo že pojasnili izhodiščno tezo TAJ.⁷ Če nekoliko povzamemo, bi lahko rekli, da je izhodiščna teza Ducrotove teorije o argumentaciji v jezikovnem sistemu (TAJ), da so posamezne argumentativne prvine vsebovane v jeziku *kot sistemu*. To pomeni, da jezik kot abstraktna, splošna struktura (kakor ga opredeljuje de Saussure), že sam po sebi poseduje ali vsebuje nek argumentativni potencial, neko argumentativno moč in določene argumentativne usmeritve – ne le jezik v dejanju, njegova raba v diskurzu in kot diskurz. Denimo, obstajajo določene *jezikovne* strukture, ki *diskurzu* (restriktivno) nalagajo določeno argumentativno usmeritev, z drugimi besedami, *jezik* kot abstrakten sistem (vsaj delno) nadzoruje to, kar lahko pove *diskurz*, in določa njegove meje. Do podobnih zaključkov, čeprav po drugačni poti in le posredno v zvezi z argumentacijo, prihaja tudi Janja Žmavc v analizi pomenskega polja samostalnika *animus* pri Terenciju. Avtorica z analizo jezikovnih struktur pri latinskem komediogra-

⁷ Prim. poglavje *Med argumentativnimi vezniki in polifonijo*.

fu ugotavlja, da je pomenski potencial *animus* vpisan tudi v okvir strukture latinskega jezika:

»S pomočjo slovnice interpretacije Terencijeve Andrije je torej mogoče dokazati, da zaznamuje samostalnik *animus* značilnost oziroma sposobnost, ki je lastna zgolj človeku in je določena z njegovim obstojem. Gre za prostorski pojem, za neke vrste »prostor v človeku«, ki sam ničesar ne dela, ampak omogoča nastanek vseh miselnih in čustvenih duševnih procesov, s katerimi je opredeljeno vsako človekovo zavestno ali nezavedno dejanje.«⁸

V poznih sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih je Ducrotova teorija argumentacije obravnavala jezikovne členke (kar so nekateri ameriški jezikoslovci skušali dobesedno ponovno odkriti v devetdesetih) kot posrednike ali prenašalce argumentativne usmeritve. V poznih osemdesetih in devetdesetih letih se je Ducrot začel zanimati za *topoi*. Sam uporablja Aristotelov izraz in meni, da je bolj ali manj zvest njegovi ideji, čeprav obenem priznava, da jo je nekoliko popačil. Oglejmo si podrobneje to »deformacijo«.

Danes velja skoraj za vsakdanje prepričanje (za poseben *topos*), da je za Aristotela *topos* mesto, kjer najdemo argumente, oddelek ali področje, kjer je mogoče zlahka najti veliko retoričnih argumentov, pripravljenih za takojšnjo uporabo – kar je velika zmota. Po Aristotelu naj bi namreč obstajali dve vrsti *topoi*: splošni ali skupni *topoi*, primerni, da jih uporabimo povsod in kjerkoli, ne glede na situacijo, in posebni *topoi*, ki so v svoji uporabnosti omejeni na različne znanosti, področja znanja, strokovnosti, mnenja, razmere itd. Ali, kot pravi Aristotel:

»S posebnimi *toposi* (*eide*) mislim na propozicije, ki so posebne glede na svak razred, in s splošnimi (*koinoi topoi*) tiste, ki so vsem enako skupne.«⁹

Aristotelški *topos* ('mesto', 'kraj') je argumentativna shema, ki dialektiku ali retoriku omogoča konstrukcijo argumenta za dani sklep; filozof jih vidi kot (temeljne) sestavine entimemov. Rabo izrazov *topoi* (*koinoi*) ali *loci communes*, kot so jih poznali Rimljani, lahko zasledujemo vse do najzgodnejših retorjev (večinoma jih imenujejo *sofisti*), kot sta Protagoras in Gorgias. Kot v analizi najstarejšega antičnega priročnika, Anaksimenov *Retorike za Aleksandra*, ugotavlja Janja Žmavc,¹⁰ so sofistom *topoi* predstavljali

⁸ J. Žmavc, Terencijev *animus*: analiza pomenskega polja, *Keria* 4 (2002), 2, 129.

⁹ *Rh.* 1358a31–32 1.2.22.

¹⁰ J. Žmavc, *Ethos and pathos in Anaximenes' Rhetoric to Alexander: a conflation of rhetorical and argumentative concepts*, v: F. H. van Eemeren, D. C. Williams, I. Ž. Žagar (ur.), *Understanding argumentation: work in progress*, Amsterdam 2008, 168–169.

argumentativni koncept, ki verjetno ni imel enotne oblike, saj so ga v kontekstu njegove retorične funkcije (t. j. kot sredstvo prepričevanja) retorji poljubno združevali z drugimi retoričnimi strategijami. Toda medtem ko so v zgodnji retoriki *topos* vsekakor razumeli kot *gotov vzorec ali formulo*, vnaprej pripravljen argument, ki ga je mogoče uporabiti na določeni stopnji govora (da bi ustvaril določen učinek ali še pomembneje, da bi upravičil določen sklep) – pojmovanje, ki je prevladalo tudi z renesanso – pa velja za večino Aristotelovih *topoi*, da so to *splošna navodila*, ki omogočajo izpeljavo sklepa določene *oblike* (ne vsebine) iz premis določene *oblike* (ne vsebine). Prav zato smo poudarili, da je velika zmota precej razširjeno prepričanje o tem, kako so Aristotelovi *topoi* mesta, kjer je mogoče najti *vnaprej pripravljene* argumente.

Če si ogledamo seznam Aristotelovih *topoi koinoi* ali skupne topike:

7)

SPLOŠNE TOPIKE	POSEBNE TOPIKE
Definicija	Sodna (pravne)
Rod/vrsta	pravično (prav)
Razdelitev	nepravično (narobe)
Celota/deli	Svetovalna
Subjekt/predikati	dobro
Primerjava	nevredno
Podobnost/razlika	ugodno
Stopnja	neugodno
Odnos	Hvalna (ceremonialna)
Vzrok/učinek	krepost (plemenito)
Antecedens/konsekvens	slabost (nizkotno)
Kontrarnosti	
Kontradikcije	
Okoliščine	
Mogoče/nemogoče	
Preteklo/prihodnje	
Pričevanje	
Avtoritete (izvedenci)	
Priče	
Maksime/rekla	
Govorice	
Prisege	
Dokumenti	
Zakoni	
Precedensi	
Nadnaravno	
Notacija in sorodne besede	

in jih primerjamo s seznamom njegovih kategorij:

- 8)
- Substanca
- Kvantiteta
- Kvaliteta
- Razmerje
- Prostor
- Čas
- Položaj
- Stanje
- Delovanje
- Utrpevanje

postane precej očitno, da je filozof svoje skupne topike izpeljal iz kategorij: medtem ko kategorije predstavljajo najbolj splošne (in temeljne) odnose med različnimi entitetami v svetu (in so zato po naravi metafizične), predstavljajo skupne topike najbolj splošne (in temeljne) odnose med koncepti, pojmi, ali besedami, ki predstavljajo (označujejo) te različne entitete v svetu. Paradoksalno, Aristotel opisuje *topoi* kot »prazna mesta«, kjer je mogoče najti izoblikovane argumente za različne namene. In četudi to zveni paradoksalno, je povsem logično: ko ta mesta ne bi bila prazna in ne bi dopuščala za vsako konkretno stvar, da se v njih oblikuje, ampak bi bila že popolnena, to ne bi bila več skupna mesta. Razen tega jih ne bi mogli več uporabljati v prav vsaki situaciji, temveč le v tisti, ki bi bila opisana in definirana s stvarno vsebino posameznega *toposa*.

Kot pravi ena od Aristotelovih opredelitev pojma *topos* (Rh. 1403a17-18 2.26.1): »Element in *topos* imenujem enako; kajti element ali *topos* predstavljata področje, kamor spada *veliko* entimemov.« Pomembno je poudariti, da z izrazom 'element' (*stoikheion*) Aristotel ne misli na točen del entimema, temveč na *splošno obliko*, v okviru katere je zajeti mogoče konkretne entimeme istega tipa. Po tej definiciji je *topos* splošna argumentativna oblika ali vzorec in konkretni argumenti so instanciacije te splošne oblike. Ali, kot pravi Auctor ad Herennium (3-29.15ss.): *loci* predstavljajo ozadje in konkretni argumenti so *imagines* na tem ozadju.

Naj le na kratko spomnim. Vsi verjetno poznate kategorični silogizem. In če ne, je tukaj znamenit, skoraj že razglašen primer:

9)

Vsi ljudje so umrljivi.

Sokrat je človek.

Sokrat je umrljiv.

Kategorični silogizem sestavljata dve premisi, večja ali splošna in manjša ali posebna ter sklep. Obe premisi, kakor tudi sklep *morajo biti* v kategoričnem silogizmu *eksplicitno izraženi*.

Prav tako velja: če sta premisi resnični in je sklepalni proces veljaven, mora biti *nujno* resničen tudi sklep.

Entimem, ki se imenuje tudi »retorični silogizem«, je pogosto označen kot »okrnjeni silogizem«. Zakaj? Zato, ker mu pogosto manjka ena od premis, običajno večja oziroma splošna, kajti njena narava je tako skupna in splošna, da velja za topos, za nekaj tako splošnega in skupnega, da je preprosto niti ni treba omenjati. Entimematična različica zgornjega kategoričnega silogizma bi se tako (lahko) glasila:

10)

Vsi ljudje so umrljivi

.....

Vsi ljudje so umrljivi

.....

Sokrat je človek

Sokrat je človek

Sokrat je umrljiv

Sokrat je umrljiv

.....

Morda se boste spraševali, ali ni trditev 'Vsi ljudje so umrljivi' prav tako splošna in skupna v kategoričnem, kot je v retoričnem silogizmu. Odgovor je, seveda, pritrdilen. Toda, ker velja kategorični silogizem za orodje znatnosti, *mora biti vsak korak eksplicitno izražen*, medtem ko je retorični silogizem orodje vsakodnevene komunikacije kjer, ne le, da lahko, temveč včasih celo moramo izpustiti očitne stvari, če želimo učinkovito komunicirati.

Z Rimljani so *topoi* postali *loci* (kar je velik »napredek« za govorce indo-evropskih jezikov ...) in Ciceron jih dobesedno opredeli kot mesta, kot »bivališče vseh dokazov« (De or. 2.166.2), »skrivališče dokazov« (Part. Or. 5.7-10) ali preprosto »zakladnico argumentov (Part. Or. 109.5-6). Toda pri Kvintilijanu (Inst. 5.10.22ss.) najdemo nekaj »napotkov o rabi«, kako izvleči argumente iz teh mest, namreč s pomočjo znamenite mreže vprašanj: *Quis? Quid? Ubi? Quibus auxiliis? Cur? Quomodo? Quando?*

V *Novi retoriki*¹¹ – v tem kratkem pregledu bom izpustil skoraj 2000 let (večinoma) propadanja retorike – topoi niso definirani kot mesta, ki skrivajo argumente, temveč kot zelo splošne premise, ki nam pomagajo graditi vrednote in hierarhije, nekaj, čemur se je Perelman še posebej posvečal. A celo on je pustil topose na do neke mere deskriptivni ravni in se ni poglobil v tehnologijo njihovega delovanja ali v njihovo arhitekturo.

Presenetljivo je, da je v istem letu, ko sta Perelman in Olbrechts-Tyteca objavila svojo Novo retoriko, Stephen Toulmin objavil delo *Uses of Argument*, ki je morda ena najbolj podrobnih študij o tem, kako delujejo topoi. »Presenetljivo« pravim zato, ker avtor ne uporablja izraza topos ali topoi, ampak neke vrste sodni izraz »utemeljitev«. Razlog za to se zdi očiten: zajeti skuša različna »področja argumentov«, vsa področja argumentov pa, kot pravi, ne uporabljajo toposov kot argumentativne principe ali kot izhodišče svoje argumentacije. Po Toulminu,¹² če imamo izjavo v obliki, »Če D potem T – kjer D predstavlja dejstvo ali dokaz, T pa trditev ali sklep – deluje utemeljitev kot most in omogoča (avtorizira) korak od D do T. Toda, utemeljitev ima lahko omejeno uporabnost, zato Toulmin vpelje kvalifikatorje K, ki kažejo na moč, ki jo daje utemeljitev, in pogoje zavrnitve (Z), ki označujejo okoliščine, v katerih bi morala biti razveljavljena splošna avtoriteta utemeljitve. In na koncu, če je utemeljitev na kakršen koli način izzvana, potrebujemo tudi oporo (O). Kot pravi Toulmin:

»Izjave utemeljitev [...] so hipotetične, podobne mostu, toda opora za utemeljitev je lahko izražena v obliki kategoričnih dejstvenih izjav.«¹³

Njegov diagram argumentacije lahko ponazorimo takole:

11)

¹¹ Prim. Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation – La nouvelle rhétorique*, Bruxelles 1958/1983, 113.

¹² S. Toulmin, n. d., 94–107.

¹³ N. d., 105.

Omeniti velja, da imamo v Toulminovem diagramu opraviti z neke vrste »površinsko« in »globinsko« zgradbo: medtem ko dejstvo in trditev ostajata na površju, kot je to običajno v vsakdanji komunikaciji, je utemeljitev – običajno in zaradi svoje splošnosti – pod površjem, tako kot topos v entimemih, in prihaja na površje, kadar je vprašljiva njena veljavnost ali verjetnost.

Vrnimo se k Ducrotu in obnovimo nekatera izhodišča iz našega prvega poglavja. Francoski jezikoslovec topos definira kot princip, ki zagotavlja veljavnost ali legitimnost prehoda od izjave A(argument) do izjave S(sklep). Oglejmo si še drugi Ducrotov priljubljen primer (h kateremu se bomo vračali še v nadaljevanju):

(12) Toplo je (A). Pojdva na sprehod (S).

Topos naj bi se v tem primeru nanašal na dve lastnosti: prva lastnost je P (toplota), ki je povezana z argumentom (A), druga lastnost pa Q (prijetnost sprehoda), ki je povezana s sklepom (S). In katere so značilnosti toposa, tega tihega, neizrečenega principa, ki naj bi ga našli v ozadju argumentativnih diskurzivnih segmentov? Ducrot trdi, da ima topos tri značilnosti: prvo, ki je *splošna*; drugo, ki je predstavljena kot *skupno prepričanje*, to je prepričanje, ki je skupno določeni skupini ljudi; in tretjo, ki je *skalarna*. Topos, ki zagotavlja veljavnost prehoda od A do S v (12), bi se lahko glasil:

(13) T = Bolj ko je toplo, prijetneje se je sprehajati

Rekel sem »bi se lahko glasil«, kajti topoi niso samoobstoječe, neodvisne entitete *per se*, kot, na primer, Platonove ideje, ampak naj bi bile *vedno rekonstruirane* iz danega argumentativnega niza.

In kako naj razumemo splošnost toposa? Predvsem tako, da si topos predstavljamo kot zelo *splošno strukturo* ali *matrico*, ki omogoča množico *posebnih sklepov*, ki pa niso *obvezni in zavezujoči*, kot je, na primer, kategorični silogizem (kar, seveda, pomeni tudi, da topos ni univerzalen). Topos (t. j. sklicevanje na topos ali njegova evokacija oziroma uporaba) lahko *omogoči* neki sklep, a ne *zavezuje* nujno k temu sklepu, ali z drugimi besedami: če sprejmemo argument, ni nujno, da sprejmemo tudi sklep.¹⁴ Na primer, v odgovoru na (12), ki je povabilo na sprehod, bi prav lahko rekli

(12') Toplo je. Ampak pojdva namesto tega plavat.

(T= Bolj ko je toplo, prijetneje se je ohladiti v vodi)

¹⁴ Prim. poglavje *Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom*.

ali

(12“) Toplo je. Ampak pojdiva raje igrat karte v senco.

(T= Bolj ko je toplo, prijetneje je biti v senci).

Kar pomeni, da je naš sogovornik v obeh primerih prepoznal veljavnost toposa, ki je bil uporabljen v predlogu za sprehod, ne da bi se s z njim strinjal v tej specifični situaciji. Neki drugi topos se mu/ji je zdel primernejši za to situacijo in uporabil/-a ga je, da je z njim podprl/-a drug sklep namesto tega.

Ko pravimo, da je topos *splošen in ne univerzalen*, priznavamo tudi njegove morebitne izjeme, kar pa ne ovira njegove veljavnosti, in prav to je bistvo znamenite in Aristotelu pripisane formule: »izjeme omogočajo potrditev pravila v nepredvidenih primerih«; v takih primerih pojem izjeme vseeno omogoča potrditev veljavnosti pravila.

Kako lahko dokažemo splošni značaj toposa? Spet se moramo spomniti na zavrnitve argumenta: slednje namreč zelo pogosto upoštevajo splošnost toposa. Predpostavimo (ponovno), da je toplo in da to dejstvo uporabljam (ponovno) kot argument za predlog o sprehodu. Lahko bi ugovarjali: »Tudi včeraj je bilo toplo, pa je bil sprehod kljub temu neprijeten.« To pomeni, da opozarjate, da obstajajo izjeme pravila, ki sem ga uporabil, in s tem, ko to rečete, predlagate, da morda ne bi smel uporabiti tega pravila v tem posebnem primeru. Toda z opozarjanjem na obstoj izjem priznavate, da pravilo, ki sem ga uporabil, *je* splošno, in istočasno mi govorite tudi, da morda – po vašem mnenju – nisem bil v položaju, ko bi v tej specifični situaciji lahko uporabil to pravilo. S tem nikakor ne zanikate splošnosti pravila, le kažete mi, da obstajajo njegove izjeme, in predlagate, da bi to lahko bil eden od tistih izjemnih primerov.

Rekli smo tudi, da je topos predstavljen kot skupno prepričanje, ki ga je predhodno sprejela skupnost, kateri pripadata govorec in sogovorec (ali ogovorjeni). Z drugimi besedami, predstavitev toposa kot skupnega prepričanja pomeni, da določena skupnost (bodisi narod ali manjša subkultura) prepoznava njegovo veljavnost, to je veljavnost in upravičenost sklepov, ki temeljijo na njem. Toda, kot smo že lahko videli, to ne pomeni, da bo vsak član skupnosti nujno uporabil iste topoi v identičnih situacijah: uporabo nekega toposa ali sklep, ki ga dopušča ta topos, je vedno mogoče zavrniti z drugim (splošno sprejetim) toposom.

In končno, ko pravimo, da je topos skalaren, govorimo dvoje. Prvič, lastnosti P in Q sta sami po sebi *skalarni*. To pomeni, da sta lastnosti, ki ju lahko imate v večji ali manjši količini. Izjavi P in Q, ki ju povezuje do-

ločen topos, moramo torej pojmovati kot *lestvici*. Drugič, obstajajo različne stopnje intenzivnosti, ki jih vsebuje značilnost P in značilnost Q. A to sploh ne pomeni, da so tudi sami argumenti in sklepi skalarni. Lastnosti, ki so uporabljene in omenjene v okviru toposa so skalarne, toda to ne velja za izjave, ki so uporabljene v diskurzu kot dejanski argumenti ali sklepi; le-te že predstavljajo ali uporabljajo kot izhodišče določeno stopnjo (raven) na dveh lestvicah. Oglejmo si sledeči primer (namenoma sem vse primere izbral iz Ducrotove zadnje knjige *Slovenska predavanja*):¹⁵

(14) »Manj kot deset stopinj je. Vzemi plašč s sabo«.

O tem, ali sta A in S skalarna, ni dvoma: ne more biti bolj ali manj deset stopinj; ali je ali ni deset stopinj. Prav tako ne morete bolj ali manj vzeti plašča; ali ga vzamete ali ne. Zatorej navedbe, ki jih vsebujeta A in S, niso skalarne. Toda, to ne preprečuje, da ne bi mogli opisati v skalarnem smislu toposa, ki je utemeljitev tega niza. Topos v tem primeru je

(15) T= Bolj ko je mrzlo, topleje se moraš obleči

in povezuje eno lastnost P, ki je hladnost, z drugo Q, ki je, recimo, toplota oblačila. Navedbe, ki jih vsebujejo segmenti diskurza A in S, »Manj kot deset stopinj je«, in, »Vzemi plašč s sabo«, predstavljajo stopnje znotraj teh splošnih lastnosti P in Q, in prepričan sem, da se boste strinjali, da je *lahko* bolj ali manj hladno in da *lahko* oblečemo bolj ali manj topla oblačila.

Obstaja še neka druga ideja o skalarnosti toposa, ki ji Ducrot posveča posebno pozornost. Gre za to, da je samo po sebi skalarno tudi razmerje, ki ga med P in Q ustvarja topos. Videli smo že, da sta P in Q lestvici (lahko je bolj ali manj toplo in lahko se oblečemo bolj ali manj toplo): topos nakazuje, da obstaja skalarno razmerje med stopnjami lastnosti P in stopnjami lastnosti Q. To pomeni, da napredovati v določeni smeri po lestvici lastnosti P pomeni tudi napredovati v določeni smeri po lestvici lastnosti Q: če se premikamo gor ali dol po eni lestvici, se premikamo gor ali dol tudi po drugi.

Za trenutek se vrnimo k primeru (14). Predpostavimo, da ni manj kot deset stopinj, ampak, recimo, okoli dvajset stopinj. V takšnih razmerah človek ne bi rekel, »Manj kot deset stopinj je. Vzemi plašč!«, temveč raje, »Okoli dvajset stopinj je. Ne vzemi plašča«, pri čemer bi uporabljen topos ostal enak, morda le v drugačni obliki. Kar pa nas pripelje še do nove ide-

¹⁵ O. Ducrot, n. d.

je: do ločevanja med *toposom* in *topično obliko*, ki je tesno povezano s pojmom skalarnosti.

Vzemimo še enkrat v skalarnem smislu topos, ki povezuje lastnost P in lastnost Q. Videli smo že, da ko se premikamo po lestvici P v neki smeri, se v neki smeri premikamo tudi po lestvici Q: ko se vzpenjamo po P, se vzpenjamo po Q. Ni težko opaziti, da izjava: »Bolj ko se vzpenjaš po P, bolj se vzpenjaš po Q«, deluje enako kot izjava: »Bolj ko se spuščaš po P, bolj se spuščaš po Q«. Če velja, da bolj ko se vzpenjaš po toplotni lestvici, bolj se vzpenjaš po lestvici prijetnosti, mora veljati tudi, da bolj ko se spuščaš po toplotni lestvici, bolj se spuščaš po lestvici prijetnosti. Topos, ki na skalaren način povezuje toploto (P) in prijetnost (Q), ima zatorej lahko dve obliki in Ducrot ju simbolično prikazuje kot

$$(16) \begin{array}{l} +P, +Q \\ -P, -Q \end{array}$$

To sta dve topični obliki, TO' in TO'', ki pripadata istemu toposu T. Isto razmerje med toploto in prijetnostjo je mogoče obravnavati v dveh oblikah, »pozitivno« v prvem primeru in »negativno« v drugem. In to še ni vse. Oglejte si sledeče topične oblike (kjer P zaznamuje toploto in Q prijetnost):

$$(17) \begin{array}{l} +P -Q \\ -P +Q \end{array}$$

Ti dve obliki bi se glasili, »Bolj ko je toplo, manj prijetno se je sprehajati«, in »Manj ko je toplo, prijetneje se je sprehajati.« Priznati moramo, da v različnih časovnih obdobjih in v različnih življenjskih situacijah (pogosto je razmeroma težko reči natanko kdaj in zakaj) uporabljamo oba para topičnih oblik, (16) in (17): prvega, po katerem je prijetno, kadar je toplo, in drugega, po katerem ni prijetno, kadar je toplo.

Sprva je Ducrot uporabljal topose le v smislu utemeljitev (s Toulminovimi besedami), ki omogočajo/dovoljujejo prehod od izjave-argumenta do izjave-sklepa. Če si, recimo, spet ogledamo primer (14), bi se topos, ki dovoljuje prehod od A do S, (lahko) glasil takole: »Bolj ko je mrzlo, topleje se moraš obleči.« Težava je bila v tem, da je bilo topose treba rekonstruirati iz danega argumentativnega niza (kar je pogosto pri utemeljitvah) in da so bili zaradi tega videti kot arbitrarni. Toda nato je Ducrot opazil, da so oziroma so lahko (t. j. toposi) še več kot to: da jih je mogoče interpretirati kot fragmente diskurza, ki so vsebovani (zapisani) v (vsaj nekaterih) bese-

dah jezikovnega sistema. Oglejmo si tele štiri pridevnike (tudi te sem si izposodil pri Ducrotu):

(18) pogumen, boječ, preudaren, nepremišljen

Kot nativni govorniki boste brez težav opazili, da ti štirje pridevniki na neki način sodijo v eno kategorijo in opisujejo iste vrste vedenja (natančneje, dve med sabo povezani vrsti vedenja), a jih vidimo na različne načine. Ducrot bi rekel, da imamo v jezikovnem sistemu kot takem dva toposa, T1 in T2, ki sta primerna za vsako situacijo (kot smo že lahko spoznali pri primeru toplote in prijetnosti): v zgornjem primeru (18), topos T1 pripisuje vrednost spopadanju z nevarnostjo, tveganju, in to počne z medsebojnim povezovanjem pojma tveganja in pojma dobrega. Nasprotno, topos T2 povezuje pojem tveganja s pojmom zla (slabega). Tako je v prvem primeru tveganje opredeljeno kot nekaj dobrega, v drugem kot nekaj slabega in ob različnih priložnostih ter v odvisnosti od lastnih diskurzivnih intenc, predstavljamo tveganje kot dejanje, ki ga je vredno storiti in smo razumevajoči do tistega, ki tvega, drugič pa nasprotno predstavljamo tveganje kot nekaj slabega.

Ni težko videti, kako bi bilo mogoče klasificirati te štiri pridevnike: dva med njimi dopolnjujeta topos T1, druga dva topos T2. Katera dva? *Pogumen* dopolnjuje topos T1: ko nekdo za nekoga reče, da je pogumen, mu pripisuje neko pozitivno vrednost in to zato, ker si ta upa tvegati. Pridevnik *pogumen* zaznamuje pozitivno vrednotenje tveganja. V primeru pridevnika *boječ* je uporabljen topos še vedno topos T1, ki tveganje opredeljuje pozitivno, toda kadar pravimo nekomu, da je boječ, mu pripisujemo neko negativno vrednost. To negativno vrednost pa mu pripisujemo zato, ker si ne upa tvegati, kar implicira, da je tveganje dobro, vsaj v določenih okoliščinah. *Pogumen* in *boječ* torej temeljita na istem toposu T1, toda pogumen se uporablja za hvalo tistih, ki si drznejo tvegati, boječ pa za grajo tistih, ki tega ne zmorejo storiti.

Kaj pa druga dva pridevnika: *preudaren* in *nepremišljen*? Oba udejanjata isti topos T2, topos, ki ne odobrava tveganja. Kadar nekomu rečemo, da je premišljen, tej osebi, razen če ne gre za ironično rabo, pripisujemo določeno kakovost in jo hvalimo, ker se zna izogniti tveganju: v tem smislu primeru pojmujeemo tveganje kot slabo. V primeru pridevnika *nepremišljen* gre spet za uporabo istega toposa T2. A s tem, ko nekoga opišemo kot nepremišljenega, to osebo obtožujemo zaradi tveganja na nesprejemljiv in neupravičen način.

Nadaljujemo lahko z ločevanjem med *pogumnim* in *boječim* na eni strani ter *preudarnim* in *nepremišljenim* na drugi strani tako, da znotraj vsake od obeh skupin opredelimo pododdelke. Le-te lahko pridobimo tako, da vpeljemo topične oblike. V okviru toposa T1 obstajata dve topični obliki: TO_1' in TO_1'' ; in podobno v okviru toposa T2: TO_2' in TO_2'' . TO_1' bi lahko formulirali takole: »Bolj ko nekdo tvega (+T), večjo veljavo ima (+V)«, medtem ko bi bila TO_1'' nasprotje prve topične oblike, to je »Manj ko nekdo tvega (-T), manjšo veljavo ima (-V)«. Sedaj ko smo opredelili ti dve obliki, lahko opredelimo tudi pridevnika *pogumen* in *boječ*, ki se oba nanašata na topos T1. Rekli bomo, da *pogumen* izpolnjuje topično obliko TO_1' , »Bolj ko nekdo tvega, večjo veljavo ima«, in *boječ* topično obliko TO_1'' , »Manj ko nekdo tvega, manjšo veljavo ima«.

Enako lahko storimo z dvema pridevnikoma, povezanimi s toposom T2, ki ne odobrava tveganja: TO_2' (»Večje ko je tveganje, večje je zlo«) in na drugi strani TO_2'' (»Manjše ko je tveganje, manjše je zlo«) sta izpolnjeni z dvema pridevnikoma, *nepremišljen* in *preudaren*.

Po Ducrotu bi tako dobili sledečo shemo:

(19)

T1

+P,+Q (več tveganja, več dobrega) *pogumen*

-P,-Q (manj tveganja, manj dobrega) *boječ*

T2

+P,+Q (več tveganja, več zla) *nepremišljen*

-P,-Q (manj tveganja, manj zla) *preudaren*

Toda T2 lahko predstavimo še na drug, boljši, še bolj aristotelški način, namreč:

(20)

T2

+P,-Q (več tveganja, manj dobrega) *nepremišljen*

-P,+Q (manj tveganja, več dobrega) *preudaren*

In zakaj naj bi bil ta način predstavitve topičnih oblik boljši? Zlasti zaradi dveh razlogov: prvi je metodološki in drugi epistemološki. Naj pojasnim svojo misel z uporabo še druge skupine pridevnikov (ne bom ponavljal, da sem si tudi te sposodil pri Ducrotu): *radodaren*, *skop*, *varčen*, *razsipen*. Po Ducrotu bi dobili sledečo shemo:

(21)

T1 (Več denarja razdaš, bolje je) $+P, +Q$ (Več denarja, več dobrega) *radodaren* $-P, -Q$ (Manj denarja, manj dobrega) *skop**T2 (Več denarja razdaš, slabše je)* $+P, +Q$ (Več denarja, več zla) *razsipen* $-P, -Q$ (Manj denarja, manj zla) *varčen*

Toda, če T2 preoblikujemo kot

(22)

T2

 $+P, -Q$ (Več denarja, manj dobrega) *razsipen* $-P, +Q$ (Manj denarja, več dobrega) *varčen*

je to primerneje, ker tak topos

– (metodološko) uporablja iste predikate in isti opis za iste spremenljivke (»dobro« za Q) kot T1 (s katerim se primerja);

– (epistemološko) omogoča, da oblikujemo različne topične oblike ne le glede na to, kako opisujejo, ampak tudi kaj opisujejo.

Če se sedaj vrnemo k prvim štirim pridevnikom, dobimo:

(23)

 $+P, +Q$ (več tveganja, več dobrega) *pogumen* $+P, -Q$ (več tveganja, manj dobrega) *nepremišljen*

za opredelitev tveganja, in

 $-P, -Q$ (manj tveganja, manj dobrega) *boječ* $-P, +Q$ (manj tveganja, več dobrega) *preudaren*

za opredelitev izogibanja tveganju.

In zakaj je to pomembno? Ker nam omogoča spoznanje, da obstajajo iste »izvenjezikovne« entitete (»stvari v svetu«), ki jih jezik vidi kot popolna nasprotja. Celó do te mere, da je (t. j. jezik) skoval različne pare izrazov za njihovo poimenovanje/označevanje: *pogumen* in *nepremišljen* za tveganje ter *boječ* in *preudaren* za izogibanje tveganju.

Očitno je, da so *pogumen*, *nepremišljen*, *boječ* in *preudaren* kompleksni ali sestavljeni predikati (ali, če se izrazimo skromneje, pridevniki), ki so sestavljeni iz dveh elementov: 1) iz opisa neke izvenjezikovne entitete (ponovno bi se rad izognil izrazu »dejstvo«, ker nisem povsem prepričan, kaj

dejstvo je); 2) iz ovrednotenja tega opisa. Težko bi, na primer, rekli isto za »dobro« ali »slabo«; pravzaprav mislim, da bi ju lahko opisali kot gradnika takšnih kompleksnih predikatov, ki smo jih opisali zgoraj, namreč, kot ocenjevalna/vrednostna gradnika.

Toda tako (kompleksen) opis sproža pomembno vprašanje: ali gre res za iste izvenjezikovne entitete, ki jih jezik vidi drugače? Kadar rečemo nekemu, da je pogumen, ali ne rečemo s tem, da tvega in da *mi* to odobravamo, medtem ko na drugi strani nekoga označimo kot nepremišljenega, kadar želimo povedati, da ta oseba tvega in da *mi* tega ne odobravamo? In, na drugi strani: ali ne rečemo, da je nekdo preudaren, če želimo s tem povedati, da se ta oseba tveganju izogiba in da *mi* to odobravamo, medtem ko nekoga označimo kot boječega, kadar želimo s tem povedati, da se ta oseba izogiba celo razumnemu in upravičenemu tveganju in da mu *mi* to očitamo? Če to drži, ali so te »izvenjezikovne« entitete zares iste? In če so res izvenjezikovne (t.j. neodvisne od jezika), kako lahko sploh rečemo, da so iste?

S tem se vračamo k naši začetni dihotomiji med argumentacijo kot nečim, kar se razvija v diskurzu, in argumentacijo kot nečim, kar se odvija v naših glavah. Omenili in analizirali smo že Ducrotov primer (12) o toploti kot o dobrem argumentu za sprehod. Po tem ekskurzu (in zaradi nje) lahko z njim nadaljujemo. Točka, kjer smo končali, je bila, da je nekdo predlagal sprehod, rekoč:

(12) Toplo je (Argument). Pojdva na sprehod! (Sklep).

Na (12) bi lahko odgovoril z (12^{'''}):

(12^{'''}) Toplo je, ampak sem utrujen.

Takšen odgovor lahko brez dvoma razumemo kot zavrnitev: v prvem delu argumenta sem se strinjal, da je toplo, s čimer sem se strinjal s svojim sogovorncem, da je toplo vreme dober (sprejemljiv, zadosten, ...) argument za predlog o sprehodu. Toda v drugem delu argumenta sem trdil, da sem utrujen, kar je bilo predstavljeno (razumljeno in sprejeto) kot močnejši argument, ki je razveljavil prvega in s tem zavrnil ponudbo o sprehodu. Toda, *zakaj* je drugi argument dajal vtis, kot da je močnejši: ker utrujenost nasploh velja za močnejši argument kot toplota, kadar gre za sprehajanje? Ali pa bi morda na to lahko vplival sam vrstni red argumentov?

Izvedimo poskus in zamenjajmo vrstni red argumentov v odgovoru (12^{'''}), tako da dobimo:

(12^{'''}) Utrujen sem, ampak je toplo. (kot odgovor na predlog o sprehodu)

Naša zavrnitev se je brez dvoma spremenila v sprejetje. Toda pri tej zamenjavi argumentov je zanimivo zlasti to, da je vse (kar zadeva »objektivno realnost« ali »dejstva«) ostalo povsem enako kot v zavrnitvi: vreme je še zmeraj toplo in jaz sem še zmeraj utrujen. Toda v prvem primeru sem ponudbo zavrnil, v drugem pa sem jo sprejel. Zakaj in v čem je razlika? Ali je mogoče, da sem drugače predelal informacijo, preden sem jo vtisnil v diskurz? Ali je morda moj sogovorec predelal drugače to, kar sem v dveh primerih vtisnil v diskurz? Ne bi mogel vedeti. Vse, kar vem (ali vsaj mislim, da vem), je to, da je veznik 'ampak' moral igrati pomembno vlogo v moji argumentaciji (kot je bila ubesedena in jo je slišal moj sogovorec). Najverjetneje je bil 'ampak' kot zaznamovalec nasprotja (in nasprotovanja) tisti, ki je obrnil argumentativno usmeritev celotnega argumentativnega niza od zavrnitve (v (12^{'''})) k sprejetju (v (12^{''''})). Z drugimi besedami: usmeritev, ki je vsebovana v vezniku 'ampak' ali ki je »zapisana vanj«, če hočete, mora biti takšna, da obrne ali razveljavi argumentativno usmeritev predhodnega argumenta, *ne ozirajoč se na kontekst*. Ali, povedano drugače: če imamo opraviti s sestavljenim argumentom (ki ga sestavlja več argumentov), bo sklep, ne glede na kontekst, zmeraj izhajal iz dela diskurza, ki sledi 'ampak', in ne iz tistega, ki se nahaja pred njim. Zatorej lahko iz argumenta:

(12^{'''}) Toplo je, ampak sem utrujen.

(ki je izrečen kot odgovor nekomu, ki je predlagal sprehod, češ da je toplo), sklepamo le v smeri 'Ne pojdiva na sprehod' (argument 'Utrujen sem', ki je utemeljen s 'Če smo utrujeni, se ni prijetno sprehajati' (skalarnost v tem primeru ni potrebna!)), razveljavlja argument 'Toplo je', ki ga utemeljuje 'Če je toplo, se je prijetno sprehajati'. Medtem ko iz argumenta:

(12^{''''}) Utrujen sem, ampak je toplo.

lahko sklepamo le v smeri 'Pojdiva na sprehod' (argument 'Toplo je', ki je utemeljen s 'Če je toplo, se je prijetno sprehajati', razveljavlja argument 'Utrujen sem', ki ga utemeljuje 'Če smo utrujeni, se ni prijetno sprehajati') in ne obratno. Zakaj in kako je to mogoče? Moj poskusni odgovor bi bil dvojen:

1) Argumentacijo vedno najdemo v blokih (nizih), sestavljenih iz argumenta (vsaj enega) in sklepa, ki jih moramo vedno obravnavati skupaj, v medsebojnem odnosu in ne v osamitvi. Kot smo spoznali iz našega začetnega primera (1), argument ne more imeti absolutne in neodvisne usmeritve: le-ta je vedno omejena, pojasnjena in (ponovno) podana s sklepom. Prav tako ima lahko isti argument (vsaj?) dva različna, celo nasprotna skle-

pa (ali je/ostaja zaradi tega v resnici »isti argument«, je (kot smo opazili prej) tema za drug prispevek). Zatorej moramo, kadar določamo in vrednotimo argument, to početi zmeraj ozirajoč se na doseženi sklep, v okviru dane topike in nikoli v osamitvi.

2) To spet postavlja drugo zanimivo vprašanje: ali jezik obvladuje naše zaznavanje ali je zaznavanje tisto, ki obvladuje jezik? Če namreč tako imenovana izvenjezikovna realnost (t. j. luknja v skali, padec, ...) ostaja enaka, kako je mogoče, da isti argument, ki to realnost opisuje, vodi k dvema nasprotnima sklepoma? Moj tipajoči odgovor bi bil, da ta »izvenjezikovna realnost« ni nikoli dana »kot taka«, kot je – ali naj bi bila – *per se* (če sploh kaj obstaja *per se*), ampak vedno kot že posredovana, predstavljena, ali *celo ustvarjena* z jezikom. To »izvenjezikovno realnost« lahko razumemo le skozi jezik in je, tako kot je predstavljena v jeziku (kar, seveda, razveljavlja njen »izvenjezikovni« položaj), ne razumemo na neki morda neznan in nerazumljiv način ter jo šele nato prevedemo v jezik. In ker realnost *je* (v) jeziku in jezik *je* realnost, lahko manipuliramo z realnostjo, tako kot manipuliramo z jezikom. Vendar ostaja težava v tem, ali pri manipulaciji z realnostjo kot jezikom dosežemo vse, kar realnost obsega? In še, ali obstaja kak dvom o tem (in moral bi obstajati vsaj z metodološkega in epistemološkega vidika), ali zares vemo, kaj ves čas počnemo? Morda vemo, kaj počnemo, ko manipuliramo z jezikom (čeprav večji del naših jezikovnih izbir poteka nezavedno), toda ali zares vemo, kakšni so učinki te manipulacije v realnosti in na realnosti (kot obstoja onstran jezika)?

To je star kantovski (ali celo predkantovski) problem, katerega rešitev še vedno ni prinesla splošnega soglasja.

Pred nekaj leti sem imel študenta, katerega odgovor na vsako mojo trditev je bil: »No, to je pa odvisno od konteksta«. Razumeli boste, da sem se sčasoma naveličal tega »argumenta«, zato bom v tem članku poskusil pokazati, da je vloga konteksta v lingvistični (in argumentativni) analizi pogosto precenjena, da izjave ustvarjajo lasten (osnovni) kontekst in da njihov »realni«, »materialni« in »dejanski« kontekst komaj kaj vpliva na razlago in razumevanje teh izjav.

Oseba, ki je kriva za nastanek tega spolzkega koncepta, je Bronislaw Malinowski. V svojem delu iz leta 1923, *The problem of meaning in primitive languages*, namreč prav moteče trdi tole:

»Natanko tako kot v realnosti govornjenih in pisanih jezikov, je beseda brez jezikovnega konteksta zgolj izmišljaja, ki sama po sebi ne pomeni nič, zato v realnosti govornjenega živega jezika izjava nima nobenega pomena, razen v kontekstu situacije.«

Od te nesrečne izjave dalje se je pojem konteksta le še širil, zaobjemajoč vedno večje število vsebin, in končno dosegel obseg nekakšne množice, ki načeloma vsebuje prav vse in zunaj sebe ne pušča ničesar.

Sam koncept konteksta ponavadi delimo na »lokalne« in »globalne« strukture konteksta: lokalne strukture pokrivajo »kontekst, ki ga ima izjava glede na trenutno situacijo«, globalne pa »globalnejši kontekst kulture«.²

¹ Različica članka z istim naslovom je bila objavljena v reviji *Časopis za kritiko znanosti* 27 (1999), 197, 211–220.

² T. A. Van Dijk (ur.), *Discourse as Structure and Process*, London 1997, 19.

Lokalne strukture konteksta bi tako obsegale: »postavitve (čas, prostor, okoliščine), udeležence in njihove različne komunikacijske in družbene vloge (govorec, predsedujoči, prijatelj itd.), namere, cilje ali namene«, medtem ko bi globalne strukture vsebovale »diskurz kot konstitutivni element organizacijskih ali institucionalnih dejanj in postopkov (zakonodaja, sodne razprave, poučevanje, novinarsko poročanje itd.) in situacije, v katerih so sodelujoči vključeni v interakcijo kot člani družbenih kategorij, skupin ali institucij« (prav tam).

Pojem konteksta torej, tako se vsaj zdi:

»ni tako premočrten kot bi utegnile nakazovati njegove zdravorazumske rabe v vsakdanjem življenju. Intuitivno se zdi, da implicira neke vrste okolje ali okoliščine dogodka, dejanja ali diskurza – nekaj, kar moramo vedeti, da bi lahko pravilno razumeli dogodek, dejanje ali razpravo, nekaj, kar deluje kot ozadje, postavitev, okolje, pogoji ali posledice.«³

V skladu z zgornjo definicijo Van Dijk definira kontekst kot »strukturno tistih lastnosti družbene situacije, ki so sistematično (in ne naključno) pomembne za diskurz«.⁴

In kaj bi utegnilo biti pomembno za diskurz?

»Spol, starost, razred, izobrazba, družbeni položaj, etnična in poklicna pripadnost udeležencev so pogosto pomembni... Po drugi strani pa so višina, teža, barva oči ali posedovanje voznškega dovoljenja pomembni le redko ali celo nikoli. Enako velja tudi za družbene vloge: nekatere od teh vlog in družbenih odnosov so pogosto pomembne – biti prijatelj ali sovražnik, močan ali nemočen, dominanten ali dominiran – medtem ko se za druge zdi, da imajo manj sistematičen vpliv na tekst in govor ter njuno razumevanje, recimo: biti prvi ali zadnji, ljubitelj kina ali gledališča.«⁵

Vendar pa bujen razrast mogočih sestavin konteksta (npr. kaj spada zraven in kaj ne) ni edini problem, ki ga imamo s kontekstom. Konteksti namreč niso nekaj določenega ali vnaprej danega: so ali vsaj lahko so fleksibilni in spreminjajoči se, kot taki pa so podvrženi pogajanju. Poleg tega pa:

»konteksti niso objektivni na način, da bi bili sestavljeni iz družbenih dejstev, ki jih vsi udeleženci razumejo na isti način in jih imajo za relevantne. So interpretirani ali konstruirani, udeleženci pa strateško in nenehoma ustvarjajo njihovo pomembnost«.⁶

³ T. A. Van Dijk (ur.), *Discourse as Social Interaction*, London 1997, 11.

⁴ N. m.

⁵ N. m.

⁶ N. m.

Jef Verschueren⁷ se z Van Dijkom strinja, da:

»kljub navidezno neomejenemu razponu mogočih pomembnih kontekstualnih objektov prilagodljivosti, 'kontekst' ni nedoločen pojem. Resnično pragmatičen pristop h govornemu obnašanju, družbene variabilnosti ne postavlja na nivo idealiziranih skupin, temveč v razpon prepletenih dimenzij, ki prispevajo k družbenim identitetam sogovornikov. 'Kulturne' dimenzije vključujejo razlikovanje med oralnimi in pismenimi družbami, ruralnimi in urbani življenjskimi vzorci ali prevladujočim kulturnim nasproti subkulturnemu okolju. Druge družbene dimenzije spremenljivosti, s katerimi je jezikovna izbira v odnosu medsebojne prilagodljivosti, vsebujejo družbeni razred, etnično, rasno, nacionalno in versko pripadnost, starost, stopnjo izobrazbe, poklic, sorodstvena razmerja, spol, spolno usmerjenost itd.«⁸

Vendar pa to, dokler govorimo o kontekstu, še ni vse, ker za nekatere jezikove velja, da je:

»'koncept' družbenih povezav' morda potrebno razširiti – da bi razložili določene lingvistične izbire – na zveze, ne le med ljudmi, ampak tudi med ljudmi in živalmi, ljudmi in rastlinami, pa tudi med ljudmi in stvarmi, do stopnje, ko 'interakcija' z določenimi živalmi, rastlinami ali stvarmi postane bistven del človekovih (vsako)dnevni dejavnosti.«⁹

Kljub temu dolgemu, skoraj neskončnemu seznamu, kaj vse spada – in kaj vse bi lahko spadalo – v koncept konteksta, Verschueren trdi, da je uvajanje konteksta v lingvistično analizo predpogoj za natančnost. Zakaj?

»konteksti nastajajo z uporabo jezika, zato so na različne načine omejeni. Čeprav lahko načeloma vsak mogoči sestavni del govornega dogodka pokaže kontekstualno pomemben element, ki ga moramo upoštevati, *vsil ti sestavni deli niso ustrezno uporabljeni ob vsaki priložnosti*. Povedano z drugimi besedami – iz skoraj neskončnega razpona različnih možnosti, kontekste ustvarja dinamika interakcije med izjavljalci in interpreti.«¹⁰

Z drugimi besedami – izjavljalec in interpret bi v dani situaciji najbrž vedela, kakšen je kontekst in za kaj gre. Precej banalen sklep. Van Dijk se zdi formalnejši in bolj omejujoč kot Verschueren:

⁷ Omejujem se le na novejšo pragmatično literaturo.

⁸ J. Verschueren, *Understanding Pragmatics*, manuscript, 1998, 16.

⁹ J. Verschueren, n. d., 17.

¹⁰ N. d., 139.

»/S/trukture diskurza se spreminjajo kot funkcija struktur konteksta, zato jih lahko istočasno *razložimo* v smislu teh kontekstnih struktur. In nasprotno, kontekste same lahko oblikujemo in spreminjamo kot funkcije struktur diskurza.«¹¹

Francoski lingvist Oswald Ducrot gre v tem pogledu še dlje. Njegova, v tej knjigi že nekajkrat omenjena teza je, da so v jezik kot sistem že vpisane določene argumentativne lastnosti in da lahko jezik na nekaterih nivojih argumentira sam po sebi, s čimer naši dialoški in interaktivni argumentaciji vsili določene omejitve.

Za pričujočo razpravo so ti vidiki TAJ pomembni zlasti zato, ker v povezavi s kontekstom nakazujejo, da izjave ustvarjajo lasten (osnovni) kontekst, in da lahko ta osnovni kontekst (osnoven v smislu 'zadosten za razumevanje in razlago') 'deduciramo' (če smem malce zlorabiti ta koncept) iz teh izjav.

Naj zgornje trditve podkrepim z nekaj primeri (skoraj vse sem namenoma vzel iz različnih Ducrotovih besedil). Recimo, da nam kdo reče (to je primer, ki ga Ducrot uporablja že dvajset let, v različnih fazah razvoja svoje teorije; prav zato ga večkrat, a v različnih kontekstih (!), uporabljam tudi sam):

(1) Ura je osem.

Če sodimo po primeru (1), se zdi kontekst očiten: ura je osem in (1) nas obvešča o tem dejstvu. Zakaj smo želeli vedeti, koliko je ura, ali zakaj smo želeli, da bi nas kdo opomnil, ko bo ura osem, nima nobene zveze z *razumevanjem* lokalnega, kaj šele globalnega konteksta: če bi jo imelo, bi se nujno izgubili v kontekstu (posameznega) človeškega uma, v verigah naših namenov in misli. Sledenje našim namenom in mislim pa bi nujno privedlo do izgube vseh konceptualno pomembnih informacij.

Vzemimo pa, da nismo želeli vedeti, koliko je ura, nekdo pa nam je kljub temu postregel z (1). Zakaj bi želel kdorkoli storiti kaj takega? Kakšni bi utegnili biti njegovi motivi. Oseba, ki nam je rekla (1), je želela s to izjavo najverjetneje povedati nekaj povsem drugega. Ampak kaj? Na kakšna (diskurzivna) nadaljevanja lahko izjava (1) napeljuje? Kaj lahko iz nje sklepa-mo? Ker (še?) ne poznamo okoliščin, v katerih je bila izrečena, lahko sklepa-mo na precej različnih možnostih:

¹¹ T. A. Van Dijk (ur.), *Discourse as Social Interaction*, London 1997, 12.

- (1) Ura je osem. → a) Pohiti!
 → b) Vzem si čas!
 → c) Prižgi radio!
 → č) Pojdi si umiti zobe!
 → d) Iti moram!

Kaj nam povedo ti mogoči argumentativni nizi?

a) da mora nekdo pohiteti (vsaj v trenutku izjavljanja (1), mogoče vsakič, ko je ura osem), ko ura odbije osmo; implicitno to lahko pomeni, da se je on ali ona nekoliko »obiral/a«;

b) da se lahko, ker je ura osem, nekdo oddahne (vsaj v trenutku izjavljanja (1), mogoče vsakič, ko je ura osem); implicitno to lahko pomeni, da se je on ali ona obnašal/a, kot da se mu/ji mudi;

c) da je treba v nekem prostoru P ob osmih prižgati radio (vsaj v trenutku izjavljanja (1), mogoče vsakič, ko je ura osem);

č) da si mora nekdo umiti zobe (najkasneje) ob osmih; (vsaj v trenutku izjavljanja (1), mogoče vsakič, ko je ura osem);

d) da moram oditi (najkasneje) ob osmih (vsaj v trenutku izjavljanja (1), mogoče vsakič, ko je ura osem).

Tu se ukvarjamo s celimi argumentativnimi nizi, z izjavo–argumentom in izjavo–sklepom, ne le z (mogočim) vprašanjem in odgovorom. Nam ti argumentativni nizi povedo kaj o svojem neposrednem kontekstu, ali moramo vedeti, zakaj mora oseba v primeru a) pohiteti, zakaj si lahko oseba v primeru b) vzame čas, zakaj mora oseba v primeru c) prižgati radio, zakaj si mora oseba v primeru č) umiti zobe in zakaj mora oseba v primeru d) nekam oditi?

Ne verjamem, da moramo poznati vse te (osebne) podrobnosti, da bi lahko razumeli, opisali ali interpretirali izjavo. Vzemimo primer a): oseba iz primera a) mora morda hiteti zato, ker bo v nasprotnem primeru zamudila letalo. Če zamudi letalo, ne bo doma pravočasno. Če ne bo pravočasno doma, lahko zamudi rojstni dan svoje hčerke. Če zamudi hčerkin rojstni dan, bo le-ta žalostna. Če bo žalostna, bo jokala. Če bo jokala ...

Skratka, če argumentativnih nizov ne razumemo kot nečesa, kar nam nudi tudi zadostne opise svojih neposrednih kontekstov – zadostnih v smislu, da o kontekstu ne potrebujemo dodatnih informacij, da bi lahko razumeli in interpretirali dani argumentativni niz – izgubimo sleher-

ni *koncept* konteksta kot nečesa, kar je mogoče (nedvoumno) definirati in opisati ter se izgubimo v (osebnem) nizu predstav o tem, kaj je in kaj bi lahko bilo, nizu, ki se nikoli ne konča.

Zdaj pa v izjavo (1) vpletimo prislova *že* in *še*, kot v:

(1') Ura je *že* osem.

in

(1'') Ura je *še* osem.

Primer smo podrobno analizirali že v poglavju o argumentativnih veznikih in polifoniji ter pokazali, da ob enakih okoliščinah primer (1') lahko zaključimo le s sklepom: »Pohiti!«, medtem kot iz (1'') lahko sklepamo le na: »Vzemi si čas!«. Čeprav se (1), (1') in (1'') nanašajo na popolnoma isto kronološko dejstvo – namreč, da je ura osem –, (1) lahko napeljuje na povsem različne sklepe, (1') dovoljuje le sklepe, ki so usmerjeni v smeri poznosti, (1'') pa le sklepe, ki so usmerjeni v smeri zgodnosti.

Takšna različna argumentativna usmerjenost je kljub istemu kronološkemu dejstvu, na katerega se nanašajo (1), (1') in (1''), in istemu stanju stvari mogoča prav zaradi naših različnih gledišč: v primeru (1') osmo uro vidimo (in predstavljamo) kot pozno, v primeru (1'') pa kot zgodnjo. *Razlikovanje* v okviru *istega stanja stvari* lahko torej povzroči že vpeljava dveh jezikovno-argumentativnih operatorjev. V primeru (1'), *že* naš sklep usmerja v smer »poznosti«, medtem ko nas v primeru (1'') *še*le navaja na sklep o »zgodnosti« (ne glede na to, o katerem delu dneva v obeh primerih v nadaljevanju govorimo). Dejanski čas je tako nepomemben, kar z drugimi besedami povedano pomeni, da mora biti argumentativna usmeritev v poznost ali zgodnost na neki način že *vpisana* v obe leksikalni enoti jezikovnega sistema.¹²

Vendar se zdi, da proti tem trditvam govori določen kontekstualni protiargument (namreč, proti vpisanosti argumentativne usmeritve v določene leksikalne enote jezikovnega sistema). Recimo, da nekdo reče:

(1''') Ura je ŽE osem. → Vzemi si čas!

in/ali

(1''') Ura je šeLE osem. → Pohiti!

Pri čemer sta obe izjavi–argumenta izgovorjeni z bolj ali manj izrazitim poudarkom na obeh obravnavanih jezikovno-argumentativnih operatorjih (zato velike črke!), sledita pa jima izjavi–sklepa, ki sta diametralno na-

¹² Podrobnejša analiza je predstavljena v poglavju *Med argumentativnimi vezniki in polifonijo*.

sprotni od izjav sklepov v primerih (1') in (1''). Protiargument se glasi takole: če bi bilo res, da je argumentativna usmerjenost že vpisana v določene leksikalne enote jezikovnega sistema, in če bi bilo res, da izjave same določajo svoj osnovni kontekst, potem argumentativna niza (1''') in (1''') ne bi bila mogoča. In vendar sta: če je bilo v primeru (1''') pomembno, da se nekaj postori do osme ure in je zdaj ura (že) osem, potem lahko povsem upravičeno povlečemo sklep (mogoče malce ironično): 'Vzemi si čas, saj je bila priložnost zamujena in ima oseba, ki jo je zamudila, zdaj na razpolago ves čas pod soncem. In če je bilo v primeru (1''') pomembno, da se nekaj postori nekaj po osmi uri in je zdaj ura (že) osem, lahko povsem upravičeno potegnemo sklep 'Pohiti', če nočemo, da naš sogovornik zamudi tisto, kar naj bi se zgodilo nekaj po osmi uri.

Res, ta dva argumentativna niza ((1''') in (1''')) sta mogoča; kar ločuje (1') in (1'') na eni strani in (1''') in (1''') na drugi je *Weltanschauung*, ki stoji za njima: glede na (1') in (1'') se je vredno potruditi (da nekaj naredimo, dosežemo), čeprav se zdi prepozno. Glede na (1''') in (1''') pa je prepozno (pa čeprav le za trenutek) pač prepozno. Biti moramo točni, ali pa opustiti vse skupaj.

Vendar pa si oba argumentativna niza, četudi ju ločuje *Weltanschauung*, očitno delita isto epistemologijo glede usmerjenosti prislova *že* v poznost in usmerjenosti prislova *še* v zgodnost: če namreč prislov *že* ne bi bil usmerjen v poznost, ga ne bi bilo mogoče uporabiti v argumentativnem nizu, ki nakazuje (argumentira, dokazuje), da je (nekaj) prepozno, namreč (1''') in, *mutatis mutandis*, če prislov *še* ne bi bil usmerjen v zgodnost, ga ne bi bilo mogoče uporabiti v argumentativnem nizu, ki nakazuje (argumentira, dokazuje), da je (nekaj) še zgodaj, namreč (1'''). Iz česar nedvoumno sledi, da mora biti argumentativna usmerjenost v poznost nekako vpisana že v sam prislov *že* argumentativna usmerjenost v zgodnost pa v prislov *še*.

Oglejmo si nekaj že obravnavanih primerov, ki lepo ilustrirajo omejeno vrednost zunaj-jezikovnega konteksta:¹³

(2) Janez je delal.

V eni od analiz smo ponudili interpretacijo, da je verjetnejša možnost, da izjava napeljuje na sklep + (»Uspelo mu bo.«). Toda izjavo (2) bi seveda lahko »razvili« tudi v argumentativni niz kot:

(2') Janez je delal. → Pravi junak je!

¹³ Analizo primerov (2)–(8) si deloma izposojamo iz poglavja *Med argumentativnimi vezniki in polifonijo*.

kar lahko zveni kot protiargument temu, kar sem pravkar zapisal. Vendar ni! Argumentativni niz (2') ima namreč v grobem dve interpretaciji: dobesedno in ironično.

Dobesedna interpretacija implicira, da so pri Janezovem delu nastopile nekatere ovire: mogoče je invalid, mogoče je (bil) bolan, mogoče je bilo dela, ki ga je moral opraviti, preveč za eno samo osebo, mogoče ...; še mnogo drugih možnosti je. Kar pa nam (2') dejansko pove o *vseh* teh možnostih je, da je Janez te ovire premagal, da je delal – in da bo pri svojem delu najverjetneje uspešen.

Ironična interpretacija implicira, da ni bilo nikakršne fizične ovire, ki bi motila Janezovo delo, ampak mu to delo, tako ali drugače, ni bilo pretirano všeč in/ali pa ni delal prav pogosto. Vendar pa nam (2') prav tako pove, da je premagal tudi to oviro, da je delal – in da utegne biti pri svojem delu najverjetneje uspešen.

Nasproten sklep (»Ne bo mu uspelo«) kot ena od možnosti izjave »Janez je delal« postane splošno sprejemljiv šele, če ga uvedemo z besedico *ampak* (ali kakim drugim protivnim veznikom). Na primer:

(2'') Janez je delal. *Ampak* mu ne bo uspelo.

Kot smo že večkrat povedali, *ampak* argumentativno pričakovanje in argumentativno usmeritev odvrne od tega, kar se – glede na tisto, kar je bilo povedano pred *ampak* – zdi samoumevno in pričakovano. Tako bi v primeru:

(3) Zelo sem zaposlen, *ampak* to ponudbo bom sprejel.

iz argumenta »Zelo sem zaposlen« lahko sklepali, da bo sklep tekel v smeri: »Imam preveč dela, da bi sprejel še to ponudbo.«

Zdaj pa si oglejmo še primera (4):

(4) Janez je malo delal.

in (4'):

(4') Marko je malce delal.

Po Ducrotu kažejo izkušnje na to, da obstaja nekakšen konsenz, splošno strinjanje o tem, koliko sta Janez in Marko (tako kot sta predstavljena v primerih (4) in (4')) delala – namreč, bolj malo. Govorci, ki jim je slovensščina materni jezik, bi se na podlagi izjav (4) in (4') najverjetneje strin-

jali tudi o tem, da je delal Marko več (recimo – dve uri) od Janeza (ki je delal, denimo, le eno uro).

Skoraj nemogoče pa je objektivno in nesporno ugotoviti, koliko več je delal Marko in koliko manj je *malo* od *malce*. In vendar primera (4) in (4') napeljujeta na (argumentativno) nasprotno usmerjena zaključka:

(4) Janez je malo delal. → Ne bo mu uspelo.

(4') Marko je malce delal. → Uspelo mu bo.

Če niza (4) in (4') presojamo po informativni plati – s stališča »dejstev« oziroma dejanskega stanja stvari v svetu – potem je pomembno predvsem to, da jezik *malo* in *malce* predstavlja kot jezikovni sredstvi, ki zaznamujeta majhno količino nečesa: čeprav je med njima lahko tudi manjša kvantitativna razlika, oba še vedno označujeta majhno količino nečesa. Če pa niza (4) in (4') presojamo z argumentativnega stališča vidimo, da jezik prislov *malo* postavi na isto argumentativno lestvico kot *nič*, *sploh nič*, prislov *malce* pa na isto argumentativno lestvico kot *veliko*: prislov *malo* lahko namreč parafraziramo ali poudarimo (okrepimo) z *nič*, *sploh nič*:

(5) Janez je malo delal, celo sploh nič. → Ne bo mu uspelo.

malce pa z *veliko*:

(5') Marko je malce delal, celo veliko. → Uspelo mu bo.

Toda, če skušamo opredeliti smer, v katero bi utegnili argumentirati argument:

(6) Janez je delal eno uro.

ugotovimo, da sta v primeru, ko ne poznamo konkretnih okoliščin - ne vemo, koliko časa je potrebno za opravilo, ki se ga je lotil Janez - mogoča oba sklepa, pozitivni in negativni:

(6) Janez je delal eno uro. → Uspelo mu bo.

→ Ne bo mu uspelo.

Povsem drugače, kot če smo soočeni z argumentativnim nizom, denimo:

(6') Janez je delal eno uro. → *Ampak* mu ne bo uspelo,

kjer nas uporaba jezikovno-argumentativnega operatorja *ampak* takoj, *ne glede na konkretne okoliščine* in empirične podatke, opozori, da je ob normalnem oziroma pričakovanem poteku dogodkov (ena) ura dela dovolj za

uspeh v tem konkretnem primeru. Protivni veznik *ampak* nam da vedeti, da nimamo opraviti z »normalnim potekom dogodkov«, ampak so se razmere (nekako) spremenile oziroma moramo upoštevati nov, dodaten kriterij. To pa je povsem zadosten kontekst za interpretacijo in razumevanje (6').

Nadaljujmo z našo igro in še nekoliko spremenimo »delo«. Če je bil (6) na neki način nevtralen primer, ki je omogočal dve nasprotni sklepanji, kaj lahko potem rečemo o primerih (7) in (8):

(7) Janez je delal *samo* eno uro.

(8) Janez je delal *skoraj* eno uro.

To, da spet (oziroma še vedno) govorimo o istem »dejstvu« – eni uri dela –, jezik pa z jezikovno-argumentativnima operatorjema *samo* in *skoraj* to dejstvo predstavi kot (v primeru (7)) nezadostno za dosego uspeha:

(7) Janez je delal *samo* eno uro. → Ne bo mu uspelo.

ali pa (v primeru (8)) zadostno za dosego uspeha:

(8) Janez je delal *skoraj* eno uro. → Uspelo mu bo.

Na naše sklepe v primerih (7) in (8) tako ne vpliva količina dela, ampak *način, kako jezik, s pomočjo rabe posebnih jezikovnih sredstev, to količino predstavlja*. Ali povedano še bolj nedvoumno: Janez bi lahko delal štiri ali osem ur (kar bi utegnilo biti, ob »normalnem poteku dogodkov«, dovolj za delo, ki ga opravlja), toda če bi argument formulirali s pomočjo prislova *samo*, ki uvaja dejanski čas dela, bi bil sklep v vseh primerih lahko le negativen (»Ne bo mu uspelo«). Tudi če prislov *samo* interpretiramo ironično, kot v:

(9) Janez je delal SAMO osem ur.

ko pretirano poudarimo prislov *samo*, ker želimo izpostaviti kontrast glede na kvantiteto, ki jo prislov vpeljuje, lahko z našo strategijo uspemo predvsem zato, *ker jezik prislov samo vidi kot prislov, ki vpeljuje (in opisuje) majhne količine*.

Prislov *skoraj* pa, nasprotno, usmerja sklepe v pozitivno smer, ne glede na 'dejstva'. Še več. »Skoraj X« pomeni, če ga gledamo iz informativne perspektive (perspektive dejstev), »še ne X«, »malo manj kot X«, kar je manj tudi od »samo X«, (ki je preprosto le X). In vendar to, dejstveno manjšo,

količino, »skoraj eno uro«, jezik predstavlja kot več dela od dejstveno večje količine, »samo eno uro«.

To pa je odličen primer za prikaz, da ima 'materialni', 'dejanski', 'objektivni' in 'zunaj-jezikovni' kontekst le omejeno vrednost. Če moramo ubesediti nekatera zunaj-jezikovna dejstva – to pa je seveda potrebno, ker jih sicer ne moremo uporabljati kot argumente – je *jezik tisti, ki določa, kaj je kontekst in kako se obnaša*, ne pa zunaj-jezikovne okoliščine.

Kako napravimo kaj z besedami – polifoni način¹

81

Prednost filozofov je, da se lahko čudijo, Platon celo pravi, »da je čudenje edini izvor filozofije«.²

Kot filozof bom torej izkoristil ta privilegirani položaj in se ponovno (za)čudil – performativnosti. Morda se res lahko zdi čudno, da se 35 let po njenem »odkritju« in obilici objavljene literature performativnosti še vedno čudim, toda tisto, kar je res čudno, je dejstvo, da se – četudi so performativni fenomeni vedno vzbujali (za)čudenje – teoretiki performativnosti niso nikoli uspeli sporazumeti o temeljnih mehanizmih, ki proizvajajo performativne učinke.

Čudil se bom torej, da teorija govornih dejanj – vsaj v obstoječih različicah –, po eni strani tako fragmentarna, torej nepopolna, po drugi pa tako toga, torej težko uporabljiva, lahko nastopa kot interpretativni model nečesa tako dinamičnega, kot je dialog ali konverzacija.

Sam bom predlagal nasprotno rešitev, namreč dialoško – ali še bolje, poliloško – interpretacijo performativnosti, interpretacijo, ki jo bom – po Ducrotu – imenoval polifono.

I

Izjava

(1) Obljubljam.

¹ Nekoliko drugačna različica članka je bila objavljena pod naslovom *Performativnost kot polifonija* v reviji *Anthropos* 24 (1992), 5/6, 125–134.

² *Tht.* 155d3–4.

se mi zdi na primer na moč čudna. Že, že, boste rekli, toda v tej obliki je iztrgana iz ko(n)teksta (kakršna koli že je njegova/njuna definicija): kadar obljubljam, vedno obljubljam kaj določenega. Naj bo. Vzemimo torej izjavo (1) v njeni »razviti« obliki, na primer:

(1') Obljubljam, da pridem.

Na žalost se mi tudi ta izjava ne zdi nič manj čudna. Si lahko predstavljate koga, ki pravi, kar tako, nenadoma:

(1') Obljubljam, da pridem.

Težko. Toda ponovno mi boste ugovarjali, da sem izjavo iztrgal iz ko(n)teksta in da govorec bržčas odgovarja na kako vprašanje, na primer:

(2) Ali prideš?

Naj bo. Vendar tudi ta(kšna) dialoška navezava ne deluje preveč prepričevalno:

(3) A: Ali prideš?

B: Obljubljam, da pridem.

Morda v kaki starogrški tragediji, ne pa vsakdanjem govoru. Nekaj je narobe: nekaj bodisi manjka ali pa je nečesa preveč. Kaj hočem reči?

Najbolj običajen odgovor na vprašanje (2) je brez dvoma (če seveda ostajamo v »pozitivnem« registru) bodisi

(4) Da./Ja.

bodisi

(3') Pridem.

Če odgovorimo z (1') je, glede na vprašanje, v našem odgovoru nečesa preveč, nečesa, kar kaže na neki manko.

Primerjajmo tile dve dialoški navezavi:

I

A: Ali prideš?

B: Pridem.

II

A: Ali prideš?

B: Obljubljam, da pridem.

Kaj ju ločuje? V čem je razlika med njima? V prvi različici B preprosto odgovarja na A-jevo vprašanje in s tem potrjuje svoj prihod. V drugi raz-

ličici pa B ne odgovarja več »preprosto« na A-jevo vprašanje, temveč se, s tem, ko izvrši dejanje obljube, svečano obveže, da bo prišel. Kaj to pomeni?

Če si pobliže ogledamo B-jev odgovor, v drugi različici opazimo, da *B sploh ne odgovarja na A-jevo vprašanje*: A od njega namreč ni zahteval, naj mu obljubi, da bo prišel, temveč le, naj mu pove, ali bo prišel ali ne. Ne, nikakor ne gre za to, da bi bil preveč dlakocepski, skušam le slediti Austinu, ki v delu *Sense and Sensibilia* vztraja na leibnizovski maksimi, ki pravi nekako takole: če v vsakdanjem jeziku obstajajo razlike, četudi še tako neznatne, potem mora biti za to nedvomno dober razlog.

In če je tako, potem je očitno, da v drugi različici B odgovarja na neko drugo vprašanje, na neki drugi konverzacijski poseg, ki je sicer odsoten iz danega/obravnavanega konverzacijskega drobca, toda interpretativno predpostavljen prav s prisotnostjo – z dejanjem izjavljanja – performativnega obrazca.

»Globinska struktura« – če si lahko izposodim ta izraz iz nekega drugega konceptualnega polja – druge različice dialoga bi morala biti torej poliloška in ne le dialoška, nekako takšna:

(3^{''}) A: Jutri zvečer imamo zabavo. Ali prideš?

B: Pridem.

C: To bi bilo pa res presenečenje! Ponavadi nikoli ne prideš!

B: Obljubljam, da pridem.

Vendar pa glagolu 'obljubiti' pogosto pripisujejo nekako poseben status, ki naj bi sklepom, ki jih je iz primerov, v katerih nastopa, mogoče potegniti, jemal zanesljivost in splošno veljavnost. Poskusimo torej še z drugimi glagoli, na primer 'ukazati' in 'prosit'.

Vsekakor še vedno ostajam na moč začuden nad izjavama kot

(5) Ukazujem ti, da zapustiš sobo.

ali

(6) Prosim te, da zapreš vrata.

vzetima, seveda, izven ko(n)teksta.

Takšni izjavi ponavadi predpostavljata vsaj še eno, predhodno in (ponavadi) slabo razumljeno izjavo, katere pojasnilo hočeta biti.

Na primer:

(5') A: Zapusti sobo!

B: Prosim?

A: Ukazujem ti, da zapustiš sobo!

ali

(6') A: Ali lahko zapreš vrata?

B: Kaj?

A: Prosim te, da zapreš vrata!

Opazili boste, da je uporabljeni postopek na moč podoben postopku, ki ga je predlagal Austin, da bi rešil svojo prvo teorijo performativnosti, preden jo je razpusil v mnogo splošnejši teoriji govornih dejanj. Naj ga še enkrat citiram:

»Vendar pa nikakor ni nujno, da bi biti morala neka izjava zato, da bi imela performativni učinek, izražena v eni od tistih oblik, ki veljajo za normalne. Reči, 'Zaprte vrata,' je, to se vidi, prav tako performativ, prav tako izvršitev nekega dejanja, kakor reči, 'Ukazujem vam, da zaprete vrata.«³

Sklep, ki ga iz tega izpelje Austin, je takšen: če nismo prepričani, da je neka izjava performativna, jo vedno lahko »prevedemo« v njeno normalno oziroma kanonično obliko, to je, jo prefiksiramo z eksplicitnim performativom.

Ali to pomeni, da je performativ – in v zvezi s tem ponovno vztrajam na konceptu performativnosti, kakor ga je zamejil Benveniste, ki je nasprotoval razpusitvi performativa v ilokucijsko dejanje, na zamejitvi torej, ki vztraja na nujnosti, da mora sleherna »performativna izjava imenovati govorno dejavnost in njenega vršilca«;⁴ namenoma se skratka omejujem na izjave, ki jim ponavadi pravimo eksplicitni performativi, in se sploh ne bom loteval izjav, ki bi utegnile (ali pa tudi ne) imeti neko potencialno ilokucijsko moč –, ali to torej pomeni, da performativ ni le polifon, temveč tudi – Bog obvaruj! – konstativen, vsaj v pojasnjevalnem smislu, to je, da pojasnjuje (ilokucijsko) moč izjave, katere nadaljevanje (oziroma pojasnilo) je?

Preden odgovorimo na to vprašanje, si najprej oglejmo t. i. *Strawsonovo daljico*. V slavnem Strawsonovem članku o intenci in konvenciji v govornih dejanjih je namreč razdelek, ki je, vsaj po mojem mnenju, premalo znan in cenjen, še manj pa uporabljan.

³ J. L. Austin, *Performatif-Constatif*, v: *La philosophie analytique*, Pariz 1962, 174.

⁴ E. Benveniste, *Problemi splošne lingvistike* I, Ljubljana 1988, 297.

Ko govori o razmerju med dejanji, ki jih označuje kot »temeljno konvencionalna«, in dejanji, ki jih označuje kot »temeljno intencionalna«, ali natančneje, ko razpravlja o možnosti vpeljave konvencij v izvrševanje temeljno intencionalnih dejanj, Strawson⁵ pravi nekako takole:

Očitno moramo v tem primeru shemo razširiti, da bi tako naredili prostor za eksplicitno sklicevanje na družbene konvencije. Z nekaj truda jo lahko tako razširimo. Toda, globlje ko se pomikamo na področje institucionaliziranih postopkov, bolj postaja pritisk na shemo neznosen. Po eni strani moramo opustiti eno njenih temeljnih potez, sklicevanje na intence, ki naj zagotovi določen odgovor poslušalstva, po drugi strani pa sklicevanje na družbene konvencije vse bolj pridobiva na pomembnosti.

Nekoliko kasneje Strawson sklene:

»V primeru ilokucijskega dejanja, ki ni temeljno konvencionalno, pride do izpolnitve komunikacijskega dejanja, če je zagotovljeno *razumevanje (uptake)*, če je bila izjava (torej) podana s kompleksno odprto intenco, s katero naj bi bila podana. Toda, tudi če pride do izpolnitve komunikacijskega dejanja, je lahko odprta intenca, ki je jedro kompleksa intenc, onemogočena, *ne da bi pri tem prišlo do kakršnekoli kršitve pravil in konvencij* ... Povsem drugače je z izjavo, ki je del postopka, ki ga povsem obvladujejo konvencije. Če je razumevanje zagotovljeno, potem moramo sleherno onemogočenje povsem odprte intence izjave (intence, da bi postopek nadaljevali v določeni smeri) pripisati kršitvi pravila ali konvencije. Govorec, ki se drži konvencij, ima lahko izrecno intenco nadaljevati postopek v smeri, ki njegovemu trenutnemu govornemu dejanju konvencionalno ustreza *le*, če meni, da so konvencionalni pogoji za takšno nadaljevanje zadovoljeni, in je torej prepričan, *da bo njegova izjava ne le razkrila njegove intence, temveč jim zagotovila tudi učinek*. Nič podobnega ne moremo najti v primeru ilokucijskega dejanja, ki ni temeljno konvencionalno /vsi poudar-ki I. Ž. Ž./.«⁶

Igralec pokra bi tako lahko, na primer, bleknil Podvojim, ne da bi pri tem (res) imel intenco podvojiti vložek, *toda če so okoliščine ustrezne in igra stroga, potem je podvojil vložek!*

Soočeni smo torej z zelo nenavadno daljico: na njenih skrajnih polih imamo, na eni strani ilokucijska dejanja, ki so »temeljno intencionalna«, na drugi strani pa ilokucijska dejanja, ki so »temeljno konvencionalna«:

⁵ P. F. Strawson, *Intention and Convention in Speech Acts*, (1969), v: K. T. Fann (ur.), *Symposium on J. L. Austin*, London, Henley 1969.

⁶ N. d., 398.

Toda, pravkar smo videli, da ta daljica ni »zvezno prehodna«, da namreč ilokucijska dejanja, ki bi se razvrstila nekje na sredini te daljice, kjer naj bi se konvencije in intence stikale ali celo prehajale ene v druge, ne obstajajo, ali natančneje ne morejo obstajati: so namreč bodisi le konvencionalna bodisi le intencionalna:

In celo več kot to!

Dejanja, ki so »temeljno konvencionalna«, lahko uspejo tudi, če govorci ni imel intence, ki naj bi bila potrebna za izvršitev tega dejanja, medtem ko »temeljno intencionalna« dejanja *ne morejo uspeti, četudi je govorci storil vse, da bi sogovorec prepoznal njegovo intenco*.

Sklep, ki ga iz tega lahko potegnemo, je seveda, da intence za uspeh performativov niso pertinentne: to, kar performativi potrebujejo, je minimum konvencionalnosti. »Temeljno konvencionalni« performativi se zaradi manka konvencionalnosti seveda ne morejo pritoževati: v večini primerov so prav družbene konvencije tiste, ki jo zagotavljajo. »Temeljno intencionalni« performativi pa se morajo s tem mankom neprestano soočati in ga seveda poskušati nekako (u)blažiti, zato – in to je moja (hipo)teza – *uprizorjajo podobo izjavljanja, ki je v teku, (za)igrajo torej ta manjkajoči košček (družbene) konvencionalnosti, da bi na ta način zagotovili prepoznanje intencioniranega (performativnega) dejanja*. Kaj to pomeni?

Ducrot, katerega teorijo argumentacije smo orisali na nekem drugem mestu,⁷ ne loči samo med govorečim subjektom kot empiričnim bitjem, in govorcem kot bitjem diskurza, temveč v okviru koncepta govorca, razlikuje tudi med več izjavljalci, ki so (tako) povsem diskurzivne in znotrajjezikovne entitete.

Govorec (avtor) je tisti, ki je odgovoren le za dejanje izjavljanja v najosnovnejšem smislu, to je za pojavitev dane izjave kot izjave, kot konkretne, partikularne realizacije abstraktne stavčne sheme, *v okviru te izjave pa so oča oziroma daje besedo več izjavljalcem*, in ti, ne govorec, so izvor stališč,

⁷ I. Ž. Žagar, Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom, *Anthropos* (1991), III/IV, 172–185.

izraženih v in z izjavljanjem (dane) izjave. Izjavljalci so tako elementi smisla izjave, njihova konfrontacija – konfrontacija njihovih stališč – pa tvori opis izjavljanja oziroma uprizarja njegovo podobo.

Lep primer oziroma natančnejše lep dokaz polifone narave govora predstavljajo zanikane izjave. Na tem mestu jih omenjam predvsem zato, ker izvrstno dokazujejo, da izjavljalci v Ducrotovem smislu niso nikakršne izmišljotine.

Vzemimo izjavo

(7) Ta žoga ni rdeča.

Govorec te izjave sooča vsaj dva izjavljalca: prvega (I1), ki zatrjuje, da je žoga rdeča, in drugega (I2), ki tej izjavi nasprotuje (poudarjam: ne nasprotuje propozicionalni vsebini »kot taki«, temveč propozicionalni vsebini *kot izjavljeni*).

Zakaj lahko ravnamo na tak način? Kaj naj avtorizira, da lahko znotraj ene same izjave razločimo kar dva izjavljalca?

V danem primeru že samo dejstvo, da v okviru tistega, čemur ponavadi pravimo realnost, ni ničesar, kar bi – »realno«, »materialno« – ustrezalo atributu »ne-rdeč«, da v realnem svetu torej ni prav nikakršne entitete, ki bi jo lahko pozitivno opredelili kot ne-rdečo: imamo na primer le žoge, ki so zelene, rdeče, rumene itd. Seveda pa je ta (kšen) argument šepav, saj poznamo tudi takšne entitete, kakršni sta na primer »nezaceljena rana« ali »neposlikano platno«. Natančnejši odgovor na zgoraj zastavljeno vprašanje moramo torej iskati v polju izjavljalne logike, ne ontologije. Z drugimi besedami povedano to pomeni, da kadar pravimo (kadar trdimo), da nekaj ni x, nasprotujemo neki izjavi (ne stavku, temveč izjavi, torej njegovi vsakokratni in *s ko(n)tekstom pogojeni* realizaciji) – morda predhodni, morda skriti (implicitni, zamolčani) –, ki trdi nasprotno. Govorec izjave (7) tako nujno sooča dva izjavljalca z različnimi stališči in se staplja s tistim, ki nasprotuje zatrevanju rdečnosti žoge.

Seveda pa stališč različnih izjavjalcev ne moremo predstaviti tako, kot sem to storil v primeru (3°). Z drugimi besedami povedano to pomeni, da stališčem različnih izjavjalcev, ki jih soočamo znotraj neke izjave, ne moremo pripisati enakega statusa, kot ga ima izjava, ki smo jo vzeli za predmet analize. Stališča posameznih izjavjalcev namreč niso nič drugega kot proizvod te iste analize, in imajo torej povsem abstraktno-teoretski status.

Stališč različnih izjavjalcev torej ne moremo in ne smemo predstaviti kot dejansko (in dobesedno) izrečene izjave, temveč le v obliki *vmesčeno-*

sti (položajev) in usmeritev različnih izjavljalnih položajev, ki jih je mogoče razložiti znotraj dane izjave. Na ta način bi se lahko lotili analize primera (1') s pomočjo govorca in (vsaj) treh izjavjalcev:⁸

I1 predstavi neko dejstvo D (na primer jutrišnje zabavo, (lahko pa bi šlo seveda tudi za kaj povsem drugega, saj govorimo le o stališčih in usmeritvah, ne pa o konkretno in dobesedno izrečenih besedah)), in svojo predstavitev formulira (če seveda ostanemo pri primeru jutrišnje zabave) kot povabilo;

I2 soglaša s predstavitevijo I1 in sprejme povabilo;

I3 podvomi o iskrenosti I2 in njegovo sprejetje povabila (sprejetje povabila s strani I2) predstavi kot dvomljivo;

I2' nasprotuje (dvomu) I3 in sprejem povabila potrdi z bolj zavezujočo obliko.

Upal bi si tvegati celo tole, argumentativno interpretacijo primera (1'): govorec G (govorec, ki izjavlja (1'), in prav zaradi tega razloga) se staplja s stališčem I2' in s tem argumentira za tak(šen)le sklep S: drugi poseg I2 (to-rej I2', s katerim se govorec staplja) je treba vzeti kot zadosten argument za njegov (I2) prihod.

Performativ bi bil tako ne le polifon – podoba (in opis) svojega lastnega izjavljanja skozi soočenje več izjavjalcev, ki bi sogovorniku s tem olajšala prepoznavanje njegove ilokucijske moči – *temveč tudi argumentativen: eksplícitni performativ* (»Obljubljam, da bom prišel.«) *bi tako nastopal kot močnejši argument* (za »moj prihod«) *kot kaka druga izjava z le morebitno, potencialno ilokucijsko močjo* (na primer »Pridem.«).

V potrditev pravkar povedanega bom povzel kar Austina samega. Že v svojem članku *Other Minds* iz leta 1939, v katerem se je prvič lotil performativne problematike, Austin primerja, po eni strani izjave kot Obljubljam, da ... in Imam namen, da ..., po drugi pa Vem, da ... in Mislim, da ..., in ugotavlja tole: dokler ostajam pri izrazih kot Imam namen, da ..., to, na neki način, zadeva le mene: le jaz sam namreč lahko vem, da je moj namen storiti to in to. In če bo moj sogovorec vzel takšen izraz mojih namenov kot

⁸ Na »vsaj« vztrajam zato, ker sem prepričan, da moramo, ko govorimo o izjavljalcih v Ducrotovem smislu, skrbno uporabljati »Ockhamovo britev«, in ne množiti jezikovnih entitet, če zato nimamo zadostnih (in seveda nujnih) razlogov. Z drugimi besedami: nikakor nisem prepričan, da za analizo pragmatičnih rab francoskega argumentativnega veznika *toujours* (prim. A. Cadiot, O. Ducrot, T.-B. Nguyen in A. Vicher, Sous un mot, une controverse: Les emplois pragmatiques de 'Toujours', v: *Modèles linguistiques* VII (1985), 2, 105–124) – gre za morda najbolj podrobno aplikacijo Ducrotove teorije polifonije v jeziku, ki smo jo že predstavili v poglavju *Med argumentativnimi vezniki in polifonijo* – res potrebujemo kar pet (5) izjavjalcev.

zadostno zagotovilo za uspeh svojih dejanj, to, na neki način, zadeva le nje-
ga: ravnal bo v skladu s *svojo* oceno *moje* iskrenosti in *moje* zanesljivosti po
eni strani, in *mojih* sposobnosti ter *mojih* zmožnosti po drugi strani.

Toda, takoj ko rečem Obljubljam, da ..., in ne več (le) Imam namen, da
..., je moj sogovorec upravičen ravnati oziroma celo *mora ravnati*, kot da
bi obljuba sama v sebi nekako nosila svojo realizacijo, *neodvisno od njego-
ve ocene mojih zmožnosti in mojih sposobnosti, moje zanesljivosti in moje is-
krenosti*. Isto velja za Vem, da ... glede na Mislim, da ... (četudi Vem, da ...
ni performativ).

Argumentativna interpretacija eksplicitnih performativov ni torej nič
samovoljnega in povsem brez težav bi lahko zgradili argumentativno lest-
vico, na kateri bi eksplicitni performativ nastopal kot *najmočnejši argu-
ment* za (*možnost*) *realizacije propozicionalne vsebine*, sicer skupne vsem iz-
javam, ki se uvrščajo na isto argumentativno lestvico. Vzemimo torej našo
začetno izjavo (1'), in dobili bomo takšne lestvico:

Navezavo *dveh* diskurzivnih segmentov, A(rgument) in S(klep), ka-
terih prvi je predstavljen kot razlog, ki upravičuje drugega, (na pri-
mer, Zelo toplo je (A); Pojdimo se kopat! (S)), smo torej kondenzi-
rali in ponotranjili v le enega, v navezavo performativnega prefiksa
(A), nastopajočega kot argument za realizacijo propozicionalne vse-
bine (S), ki jo vpeljuje.

II

Toda, ne pozabimo, da se še vedno nahajamo na »temeljno intencio-
nalnem« polu Strawsonove daljice. Kako pa se stvari odvijajo na »temelj-
no konvencionalnem« polu? Ali mu družbene konvencije res zagotavljajo
potrebno enosmiselnost in enoglasnost?

Austinu (in teoriji performativa sploh) so pogosto očitali, zlasti sociologi, da besedam pripisuje nekakšno notranjo magično moč. Bourdieu na primer piše:

»/I/lokucijske moči izrazov /.../ ni mogoče najti v besedah samih, kakor so »performativi« ... Moč besed ni nič drugega kot *delegirana moč* pooblaščenega govorca, njegove besede /.../ pa v najboljšem primeru le eden od dokazov *jamstva* njegove *pooblaščenosti*. Poskušati lingvistično razumeti moč jezikovnih pojavov, v govoru iskati logični princip in princip učinkovitosti *govorice institucije*, pomeni pozabiti, da avtoriteta v govor prihaja od zunaj /vsi poudarki I. Ž. Ž./.«⁹

Res je in Austin ni tega nikoli zanikal – vsaj v svoji prvi teoriji ne –, prav to namreč trdi, ko govori o »primernih okoliščinah« in »pooblaščenih osebah«.

Toda, če je (res) tako, potem bi morali pravzaprav tudi na »temeljno konvencionalnem« polu, na polu, ki nima potrebe, da bi z uprizarjanjem pogojev izjavljanja neke izjave blažil manko konvencionalnosti, ločevati med govorcem in (vsaj enim) izjavljalcem. Zakaj?

Preden odgovorimo na to vprašanje, premerimo (konceptualno) razdaljo med obema poloma naše daljice na primeru neke že malce zaprašene teorije, namreč moralne filozofije H. A. Pricharda. Ker smo o Prichardu podrobneje že pisali,¹⁰ bomo povzemajoč tisto najnujnejše, njegovo teorijo le predstavili v drugačen konceptualni okvir.

Prichard, ki je bil eden od Austinovih učiteljev, je danes pravzaprav neznan, njegovi spisi pa bodisi pozabljeni bodisi težko dostopni. Na razpolago imamo le drobno knjižico njegovih člankov, ki so leta 1965 izšli pri Oxford University Press pod naslovom *Moral Obligation*.

Kakor koli že, pred II. svetovno vojno je bil eden najbolj cenjenih profesorjev moralne filozofije v Oxfordu in čeprav je preziral filozofe Austinove generacije in vsakršno logično obravnavanje filozofskih problemov, sta se z Austinom medsebojno izjemno spoštovala.

Isaiah Berlin se spominja, da je Austin že v letih 1933–35 razpravljал o Prichardovih pogledih na »moralno zavezanost«, o temi torej, ki bo postala vir performativne diskusije, l. 1947, leto dni po predstavitvi njegove prve performativne teorije filozofskima društvoma Oxforda in Cambrid-

⁹ P. Bourdieu, *Ce que parler veut dire*, Pariz 1982, 105.

¹⁰ Zainteresirani bralec bo podrobnosti našel v I. Ž. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989, 23–30, ter v M. Grgič in I. Ž. Žagar, *Čas in dejanje v jeziku: oblikovanje performativne teorije na Slovenskem*, Ljubljana 2004.

gea, pa sta s Prichardom celo izmenjala nekaj pisem o naravi obljubljanja, vendar se na žalost niso ohranila.

Problem obljubljanja, ali natančneje »zavezanost obljubi«, je bil Prichardova obsesija, ki je močno vplivala na njegovo delo in pustila sled v domala vseh njegovih delih. Najbolj zgoščeno ga je predstavil v članku *Zavezanost obljubi*, napisanem leta 1940, kar nikakor ni nepomembna letnica, če vemo, da je Austin svojo prvo teorijo performativa razvil prav v letih 1940–46 (da niti ne omenjamo, da je bil v obeh teorijah njegov ključni zgled prav »obljubljanje«).

Kaj je, po Prichardovem mnenju, torej obljubljanje?

Očitno je, meni Prichard (1965), da obljubljanje zahteva uporabo besede »obljubljam« ali kake druge ustrezne besede, kot »jamčim«, »soglašam«, »dajem ti besedo«, ali »bom«. Če je tako, lahko rečemo vsaj to, da s tem, ko X-u obljubljam, da bom izvršil neko dejanje, povzročim, da X sliši določen glas, ki ima skupaj z izrazom, ki se za dejanje *ponavadi* uporablja – tako zame kot zanj –, določen pomen, in to tako, da X verjame, *da so glasovi prišli do mene*.

Tu pa takoj nastopi drugo vprašanje, vprašanje, ki je bilo pravzaprav prava Prichardova preokupacija: zakaj me lahko k čemur koli zavezuje že to, da sem izustil nekaj glasov? Zato, ker sem bil že dal neko splošnejšo obljubo, pravi Prichard, ker sem že prej obljubil, da takšnih glasov ne bom izustil v povezavi s stavkom o nekem dejanju, ne da bi se lotil dejanja samega.

Reči obljubljam, pomeni Prichardu le izustiti nekaj »šumov«, ki ne morejo nikogar zavezati k ničemur – če seveda ne predpostavimo prejšnje, splošnejše obljube. Toda, kaj to sploh pomeni, in predvsem, kako do te splošne prvinske obljube sploh priti?

Prichard tudi sam meni, da je nekoliko »zapleteno«, in predlaga, da ravnamo takole: zamislimo si lahko stopnjo, na kateri (še) *ne* mislimo, da se z uporabo tega ali onega jezikovnega obrazca zavežemo, da bomo izvršili dejanje. In lahko se vprašamo takole: bi si na tej stopnji lahko *vsaj želeli*, da bi se bili z uporabo nekega posebnega jezikovnega obrazca sposobni zavezati? In če bi si lahko: ali obstaja kak korak, s katerega podvzetjem bi se res zavezali?

Jasni sta dve stvari, meni Prichard:

1. Držati obljubo ni *prvo* dejanje, ki mu je človek zavezan. Kajti če pozna smisel obljube ali dejanje obljubljanja, mora poznati tudi nekaj splo-

šnejšega, nekakšno *obvezo*, in potemtakem (tudi) druga dejanja, ki so (kot) dolžnosti.

2. Obljubljamo lahko *le v skupini vsaj dveh ljudi*, katerih vsak je prepričan in se pri svojem ravnanju do neke mere zanaša na prepričanje, da so drugi bitja, ki ne le mislijo, da imajo določene obveze, temveč bodo verjetno tudi storili, kar mislijo, da so zavezani storiti.

Da je obljubljanje torej sploh lahko mogoče, *mora obstajati skupina ljudi, ki ima določene obveze in se jih tudi zaveda*. Uspeh slehernega napore, da bi dosegli lastno dobrobit, torej ni odvisen samo od dejstva, da bodo drugi ravnali na določen način in da se bodo določenega ravnanja vzdržali (ker menijo, da je to njihova dolžnost), temveč tudi od naše zmožnosti, da se zanesemo na prepričanje, da bodo tako ravnali.

Vendar pa nam kaj kmalu postane jasno, nadaljuje Prichard, da tudi za uresničitev vsaj zmerno obetavnih načrtov potrebujemo več. Za ugotovitev, da je potrebno več, je dovolj, da se zavemo, da skoraj vse dejavnosti, ki so pomembne za našo lastno dobrobit, zahtevajo tudi *sodelovanje* nekoga drugega, in da nato pretehtamo, kaj je potrebno, da bi bilo sodelovanje možno.

Potrebna pa je prav ... uporaba jezika v najširšem pomenu besede ...

Da bi takšno sodelovanje torej naredili možno, Prichard predlaga tale postopek:

»Najprej si izberimo določen glas ali znamenje na papirju, ki bi ga lahko uporabili v povezavi z izrazom za neko dejanje, nato pa se dogovorimo ali (si) obljubimo, da tega glasu ali znamenja ne bomo uporabili v povezavi z izrazom za to dejanje, ne da bi se lotili dejanja samega. Če to storimo, smo dosegli cilj, kajti če po tem uporabimo glas ali znamenje na tak način, bomo vzpostavili obveznost izvršitve dejanja v skladu z našim splošnim dogovorom ali obljubo.«¹¹

Tisto, na kar sem želel opozoriti s tole obsežno predstavitevijo Prichardovega dela, niso toliko Prichardovi mitično-transcendentalni postopki, vzeti dobesedno, temveč bolj njihov duh, ideja, ki stoji za njimi, namreč predpostavka, da obljuba sama na sebi – obljuba kot taka, kot beseda, kot govorno dejanje med govornimi dejanji – ni dovolj močna, da bi lahko zagotovila uresničitev, realizacijo vsega tistega, za čemer – oziroma natančneje pred čemer – stoji, vsega tistega, kar je – če so seveda okoliščine prave, obljubovalec pa pooblaščen – njen rezultat in učinek, temveč da *predpo-*

¹¹ H. A. Prichard, *Moral Obligation*, Oxford 1965, 177.

stavlja mrežo (vsaj virtualnih) izjavljalcev, da bi sploh lahko imela želeno kredibilnost in zahtevano (ilokucijsko) moč.

Gre torej za predpostavko, po kateri obljuba oziroma eksplicitni performativ sploh ni nič drugega kot kristalizacija poliloga in kristal(izacija) svojih lastnih pogojev izjavljanja. V nasprotnem primeru ni in ne more biti nič drugega kot le nekaj »šumov«, kakor zatrjuje Prichard, in kar pravzaprav potrjuje tudi vsakodnevna izkušnja.

Tisti, ki svečano krsti novo zgrajeno ladjo (kakor v slavnem Austinovem primeru), tako ne more biti nič drugega, nič več, kot le govorec; izjavljalec, s katerim se staplja, pa nekaj kar Bally – analizirajoč opozorilo »Kaditi prepovedano« – imenuje »moralna entiteta«.¹²

Iz Prichardovega poskusa konstrukcije takšne »moralne entitete« pa smo videli, da moralna entiteta ni nič enotnega, da ne govori z enotnim glasom oziroma natančneje: *govori sicer res z enotnim glasom, toda le tako, le na račun tega, da prikriva pluralnost glasov.*

Seveda lahko gremo še dlje: da bi performativ lahko uspel na »temeljno konvencionalnem« polu, pluralnost glasov *mora biti prikrita*, kar seveda ni presenetljivo: da bi bila neka družbena konvencija lahko učinkovita, *mora govoriti z enim enotnim glasom*. Dokaz za to je na primer v tem, da na »temeljno konvencionalnem« polu ne moremo zgraditi argumentativne lestvice: ne moremo namreč reči, da je izjava To ladjo krstim za Svobodo močnejši ali šibkejši argument za možnost realizacije njene propozicionalne vsebine, kot kaka druga izjava. Nasprotno, *le s to izjavo* lahko ladjo krstimo – in prav družbene konvencije so tiste, ki to zahtevajo.

¹² Primer si izposojam iz: O. Ducrot, *L' énonciation et polyphonie chez Charles Bally* (1986), v: O. Ducrot (ur.), *Logique, structure, énonciation*, Pariz 1989, 189.

Argumentativna analiza¹

Veznik *pa*² (v angleščino se običajno prevaja kot *and* ali *but*) velja za enega (kontekstualno) najbolj raznolikih in najširše rabljenih leksemov v slovenščini, ki je na drugi strani tudi eden najmanj raziskanih. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ) ločuje med štirimi glavnimi rabami veznika *pa*:

- a) v protivnem priredju, z vejico;
- b) med členi v stavku, brez vejice;
- c) v vezalnem priredju, brez vejice, navadno z izpuščanjem pomožnih besed v drugem stavku;
- d) za piko ali podpičjem.

Znotraj štirih glavnih rab je opredeljenih veliko število različic, od katerih navajamo 29 poglobitnejših.

¹ Deli pričujočega poglavja so bili objavljeni v različnih oblikah: I. Ž. Žagar, *Konstrukcija topičnega polja slovenskega jezika: veznik "pa"*, (raziskovalno poročilo), Ljubljana 1989; I. Ž. Žagar, O polifoniji, argumentativnem pričakovanju in njegovem sprevrčanju (ali kaj veznik *pa* dolguje veznikoma *ker* in *sicer*), *Časopis za kritiko znanosti* 19 (1991), 140/141, 111–130; I. Ž. Žagar, »Pa«, the reverser of argumentative expectation, *Filozofski vestnik* 12 (1991) 1, 179–192.

² *Pa*, *ker*, *sicer* in druge lingvistične entitete, ki se jih lotevam v tem članku, veljajo običajno (in zlasti v okviru slovničnih teorij) za členke. Ker obravnavam njihovo argumentativno funkcijo v smislu povezovanja argumentov z drugimi argumenti ali argumentov s sklepi, jih bom imenoval *argumentativni vezniki*.

Ad a)

I – za izražanje nasprotja s prej povedanim

(1) Obljubil je bil, pa ni držal besede.

II – za izražanje nepričakovanega

(2) Nihče ni mislil nanjo, pa je stopila v hišo.

III – za izražanje rahlega nasprotja

(3) Po travi so pajčevine, na njih pa se blešči rosa.

IV – za dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega

(4) Potrebno nam je znanje, pa resnično znanje.

V – za krepitev prislova, ki uvaja zadnji člen zaporedja

(5) Dela v tovarni, hodi na lov, pa še kmetuje pomalem.

VI – za stopnjevanje

(6) Pozdrav vsem, posebno pa očetu.

VII – za izražanje vzročno-posledičnega razmerja

(7) Ni plačal davkov, pa so ga rubili.

VIII – za izražanje vzročno-sklepalnega razmerja

(8) To je zanimiv primer, pa je prav, da si ga ogledamo.

IX – za izražanje pogojno-posledičnega razmerja

(9) Njo bi vzel, pa bi bilo drugače.

X – za izražanje dejstva, kljub kateremu se dejanje prejšnjega stavka uresniči

(10) Jože je odličnjak, pa nima inštruktorja kakor ti.

XI – za poudarjanje nasprotja

(11) Moja bo obveljala, pa če se na glavo postaviš.

Ad b)

XII – za vezanje dveh istovrstnih členov

(12) Pospravi krožnike pa kar je še na mizi.

XIII – za vezanje predzadnjega in zadnjega člena

(13) Šumenje macesnov, borovcev pa smrek.

XIV – za stopnjevano poudarjanje členov

(14) Fant je še mlad pa norčav pa zaljubljen.

XV – za vezanje dveh sorodnih pojmov v pomensko enoto

(15) Ves vik *pa* krik je zaman.

XVI – za izražanje velike količine, visoke stopnje

(16) Tam je sam pesek, *pa* spet pesek.

XVII – za seštevanje, prištevanje

(17) Star je pet let *pa* tri mesece.

XVIII – za dodajanje

(18) Povedala je samo materi, *pa* (še) teti.

XIX – v zvezi 'ta pa ta', 'tak pa tak', ki je znan, a se noče, ne more imenovati

(19) To *pa* to bi bilo treba urediti.

Ad c)

XX – za vezanje dveh stavkov, ki izražata sočasnost ali zaporednost

(20) Pili so, peli *pa* šale zbijali.

XXI – za stopnjevano poudarjanje stavkov

(21) Fant hodi samo v kino *pa* gleda televizijo *pa* bere stripe.

XXII – za vezanje dveh sorodnih povedkov v pomensko enoto

(22) Ves dan vpije *pa* razgraja.

XXIII – za izražanje intenzivnosti dejanja

(23) Ne dam *pa* ne dam.

XXIV – za izražanje namena

(24) Pojdi *pa* zapri vrata.

Ad d)

XXV – za izražanje pomenov kakor pod a) in c)**XXVI – ekspresivno**

(25) Bodite mirni. *Pa* nobenega šepetanja.

XXVII – za navezovanje na prej povedano

(26) Jaz sem končal. *Pa* ti?

XXVIII – za opozoritev na prehod k drugi misli

(27) *Pa* še to. Včeraj mi je pisal Janez.

XXIX – za izražanje začudenja, presenečenja, nejevolje

(28) *Pa* da mi nikdar več ne greš tja.

Skoraj vse naštete primere rabe *pa* bi v angleščino lahko prevedli kot *and* (in včasih *but*) ali, natančneje, nadomestili z *in*, ki velja za slovensko (nezaznamovano) dvojnico angleškega *and*.

Če to klasifikacijo primerjamo s korpusom slovenskega (govorjenega in pisanega) jezika *Nova beseda*,³ kaj kmalu ugotovimo, da obstaja še neka druga raba *pa*. Primerjajmo (29)–(31) s (32)–(36):

(29) JANKO: Drugače te ne bi ovadil. Sicer *pa*, kaj naj drugega počnem. Naj jarke kopljem?

(30) Postala je ujetnica v zlati kletki in ugrabitelj je uporabil vsa sredstva, ki jih ponuja bogastvo, da bi jo omrežil in zapeljal. *Ker pa* je premogla veliko duševno moč, v kateri jo je podpirala vera, ni popustila prilizovanjem tega človeka, ki je bil za kraljem najmočnejši veljak Anglije.

(31) Ni mi preveč pri srcu, *nikakor pa* ga nisem umoril.

(32) Tam raziskujem že eno leto, dve leti dela *pa* sta še pred mano. *Pravkar pa* sem napisal še en predlog, in če bo sprejet, to pomeni še dodatna tri leta dela na Antarktiki, je povedal dr. Hansen.

(33) Že na prejšnjih tekmovanjih se je šušljalo, da se zadnje leto praktično nepremagljivi par razhaja. Govorice so se izkazale za resnične, *bojda pa* trenutno oba iščeta nova partnerja.

(34) Nisem videl samo belih obrazov, temveč tudi rumene, bronastorjave in čisto črne. *Kakor pa* so si bili obrazi različni po rodu in plemenu, po letih in oblikah, nekaj jih je družilo, kar sem občutil v srcu, ko sem jih gledal, ali kar se nikakor ne dá razložiti z besedo.

(35) Nekateri ne pozabijo. *Vendar pa* to nič ne spremeni, ker se te potem na cesti vseeno izognejo.

(36) 'Prav vesela sem, da za rojstni dan ne dobivam takšnih daril!' *Seveda pa* tega ni rekla na glas.

Če izpustimo *pa* v sestavljenem vezniku v primerih (29)–(31), se spremenita njegov pomen in funkcija (kakor tudi pomen samih primerov). Na drugi strani je v primerih (32)–(36), vsaj kar zadeva pomen in funkcijo, *pa*

³ http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html

mogoče izpustiti. Tisto, kar se spremeni, je moč preostalega veznika: slednji brez *pa* postane šibak in manj natančen. Zakaj?

Moja (hipo)teza je, da ima v določenih sestavljenih veznikih *pa* vlogo bodisi modifikatorja – sprevračevalca – argumentativnega pričakovanja in usmerjenosti (kot v primerih (29)–(31)) bodisi modifikatorja – okrepiteља – pomena in moči predhodnega veznika (kot v (32)–(36)) in ne le propozicionalnega (ali gramatičnega) operatorja (kot v (1)–(28)). V tem prispevku bom skušal osvetliti to specifično rabo *pa*, še posebej tiste primere, kjer *pa* nastopa kot modifikator argumentativnega pričakovanja in usmerjenosti. Pokazal bom, da je v zadnjem primeru *pa* nastopa kot neke vrste *diskurzivna metafora*, ki sega onkraj potekajočega diskurza, da bi ga podprla in mu dala (vsaj relativno)⁴ interpretativno avtonomijo in neodvisnost.

Logika proti argumentaciji v jeziku

Ker bomo kot eno od metod analize primerov iz časopisa uporabili tudi Ducrotovo teorijo argumentacije v jeziku, na tem mestu na kratko obnovimo, kaj smo o TAJ že povedali.⁵

V teoriji argumentacije v jeziku nekateri argumentativni vezniki nimajo le izjemne usmeritvene moči, ampak nam kopičenje ali »blaženje« različnih argumentativnih veznikov pomaga jasneje uvideti, kakšna je ta usmeritvena moč (usmerjenost). Vendar je *argumentativno razmerje* (med argumenti in sklepom) drugačno od *logičnega razmerja* (med premisami in sklepom). Nekateri sklepi, ki so sicer argumentativno (in diskurzivno) povsem sprejemljivi, so logično nesmiselni. Spomnimo se tegale pogovornega odlomka:

(37) A: Je večerja že nared?

B: Ja, skoraj.

V logiki je ta dialog povsem nesmiseln. Večerja je lahko bodisi *že* nared bodisi *še* ni nared. Lahko je sicer tudi *skoraj* nared, kar pa, logično vzeto, pomeni, da še ni nared. Zatorej *Ja, skoraj*, nikakor ne more biti odgovor na vprašanje *Je večerja že nared*, kajti s tem bi izjava⁶ postala protislovna, namreč: Ja, večerja še ni nared.

A kot smo že ugotovili, je ta dialog pragmatično sprejemljiv in to sprejemljivost dolguje prav (problematičnemu) vezniku *skoraj*. Kajti (izjava)

⁴ Relativno v zvezi z neposrednim ko(n)tekstom. Nazornejšo opredelitev bom podal v nadaljevanju.

⁵ Zaradi večje nazornosti si bomo iz predhodnih poglavij izposodili tudi primere in njihove analize.

⁶ Vsi znaki za 'izjavo', z izjemo tistih, ki so vzeti iz analiziranih člankov, so mišljeni kot *možne* in ne *resnične* izjave.

Večerja je SKORAJ nared argumentira v prid nekega implicitnega sklepa, kot je npr. *Treba je pohiteti*. Isti sklep prav tako podpira (logično 'čistejši') argument *Večerja je ŽE nared*, ki je (za implicitni sklep *Treba je pohiteti*) močnejši od argumenta *Večerja je SKORAJ nared*, oba pa sta enako argumentativno usmerjena. Tako na argumentativni lestvici, kot jo vidimo v primeru (38),

(38) /pripravljenost večerje/

četudi je šibkejši, argument *Večerja je skoraj nared* podpira isti sklep kot močnejši (ali najmočnejši) argument s prikazane lestvice. Argumentativna usmerjenost je torej, ne glede na kontekst, vpisana v sam veznik *skoraj*. Vsak argument, ki vsebuje ta veznik, tako predstavlja omejitev za nadaljevanje diskurza: sklep, ki mu sledi, *mora* (argumentativno) ustrezati smeri, ki jo je začrtala oziroma zamejila raba prislova *skoraj*. Z drugimi besedami: od *Večerja je SKORAJ nared* je nemogoče sklepati (v smeri) *Še je čas, ni ti treba hiteti* (razen če ne vpeljemo dodatnih veznikov, ki ublažijo začetnega).

Kot eno ključnih izhodišč v TAJ smo v predhodnih poglavjih opredelili prehod od A(rgumenta) do S(klepa), ki je mogoč s pomočjo (običajno implicitnega) sklicevanja na določene sheme podatkov iz ozadja in jih Ducrot imenuje *topoi*. Temeljno zgradbo *topoi* bi lahko predstavili s tema dvema oblikama:

(39) *Bolj ko (je nekaj) P, bolj (je nekaj) Q*
 (Bolj ko je toplo, prijetneje se je sprehajati)

ali

(40) *Manj ko (je nekaj) P, manj (je nekaj) Q*
 (Manj ko je toplo, manj prijetno se je sprehajati.)

Povzemimo še nekaj značilnosti *topoi*. Gre za splošne (in obenem zelo abstraktne), skupne in skalarne sheme ali matrice, ki omogočajo množico partikularnih sklepov, ki pa niso obvezni in obvezujoči na način silogizma ali logične dedukcije. Topos (t. j. sklicevanje na topos, uporaba ali njegov priklic) lahko neki sklep omogoči, a govorca k temu sklepu ne zavezuje. So-

govorec sicer lahko priznava veljavnost (primernost) toposa, ki smo ga uporabili pri sklepanju, ne da bi se z njim strinjal. Kak drug topos se mu bo zdel primernejši za dano situacijo in z njim bo podprl nek drugi sklep.

Topoi so skupni (neki skupnosti) v tem, da skupnost priznava njihovo veljavnost in primernost sklepov, ki temeljijo na njih. To pa seveda ne implicira, da bi vsak pripadnik te skupnosti nujno v enaki situaciji uporabil enak topos. Uporabo nekega toposa in sklep, ki ga ta topos omogoča, je vedno mogoče izpodbijati, toda le z aplikacijo nekega drugega toposa, ki podpira nek drugi sklep. Ducrot je hevristično opredelil tole aplikacijo toposov kot 'močno' in 'šibko':

- *močno* pomeni topos aplicirati tako, da je le malo argumentov, ki bi bili močnejši od uporabljenega;
- *šibko* pomeni topos aplicirati tako, da je le malo argumentov, ki bi bili šibkejši od uporabljenega.

Toda kaj je z močjo argumentov? Spomnimo se primera z dvodelnimi argumentom v prvem poglavju. Prvemu delu argumenta smo rekli A, drugemu pa B. Nato smo vpeljali dve (hevristični) definiciji

1. Argument A je šibkejši od B, če velja: *A, in celo B.*

2. Argument A je močnejši od B, če velja: *B, in v najboljšem/najslabšem primeru A.*

in ti dve definiciji preverili na dveh konkretnih primerih:

A	B
(41)	To je prehlad ali <i>v najslabšem primeru</i> gripa. → Bodite brez skrbi!

A	B
(42)	To je pljučnica ali <i>v najboljšem primeru</i> huda gripa. → Pazite se!

Povzemimo še interpretacijo zgornjih primerov. Argumentativni niz (41) se lahko nanaša na neki topos kot *Manj ko smo bolni, manj je vzroka za zaskrbljenost*, argumentativni niz (42) pa na neki topos kot *Bolj ko smo bolni, več je vzroka za zaskrbljenost*. Argumenta A sta v luči naše definicije močnejša kot argumenta B, kar pomeni, da če dani sklep sledi iz B, potem mora slediti tudi iz A. Z drugimi besedami to pomeni, da obe (možni) izjavi aplicirata »svoja« toposa močno. Glede na argumentativni lestvici, ki ju lahko konstruiramo v skladu z našim poznavanjem moči argumentov v obeh izjavah:

(43)

lahko rečemo, da obe izjavi aplicirata »svoja« toposa in smeri argumentativnih lestvic, da torej težita k močnejši aplikaciji toposov. Če zamenjamo argumentativna veznika kot v (41') in (42'):

A B

(41') To je prehlad, *celo* gripa. → Pazite se!

A B

(42') To je pljučnica, *celo* (huda) gripa. → Pazite se!

lahko ugotovimo, da zamenjava argumentativnega veznika zamenja (obrne) moč argumentov (B je zdaj močnejši kot A), s tem pa tudi samo argumentativno usmerjenost. Iz argumenta *To je prehlad, celo gripa*, ne moremo več sklepati *Bodite brez skrbi*, temveč le *Pazite se*, kar je tudi povsem v skladu z argumentativno lestvico *zaskrbljenosti* (-), na kateri se 'gripa' nahaja niže kot 'prehlad' in s tem (ker je lestvica negativna) bliže vzroku za zaskrbljenost.

Da bi pokazali, kako odločilna je izbira argumentativnega veznika (oziroma veznikov), zamenjajmo sedaj veznik v primeru (42). '(Hudi) gripi', ki je na argumentativni lestvici *zaskrbljenosti* (+) nižje od 'pljučnice', že sama prisotnost *celo* podeljuje vrednost močnejšega argumenta in s tem napeljuje k sklepu *Pazite se*. Argumentativna usmerjenost, vpisana v *celo*, namreč ne dopušča, da bi bil argument, ki mu sledi, šibkejši od onega, ki mu predhaja. Nasprotno, argument, ki ga uvaja *celo*, naj bi potenciral moč predhodnega argumenta. Če se torej hočemo izogniti aplikaciji nekega toposa, kot je *Manj ko smo bolni, več je vzrokov za zaskrbljenost* (ki bi lahko bil splošen, a komajda skupen), in ponovno vzpostaviti argumentativno ravnovesje, moramo vpeljati dodatni argumentativni veznik kot v (42'')

(42'') To je pljučnica, *celo le* (huda) gripa. → Bodite brez skrbi.
ali celo (!)

(42''') To je pljučnica, *morda celo le* (huda) gripa. → Bodite brez skrbi.

Če *le* blaži in sprevrača potencialno *argumentativno* usmerjenost *celo*, pa *morda* blaži potencialno *logično* nasprotje med priredno postavljenima trditvama: če gre pri bolezni za pljučnico, potem pač ne gre za (hudo) gripo in obratno. Če oba propozicionalna elementa umerimo z *morda*, ju postavimo izven logične nujnosti, kjer sta lahko (le) bodisi resnična ali neresnična.

Kot vemo, Ducrot pozna tudi 'srednje močno' oziroma 'srednje šibko' aplikacijo nekega toposa. Ob koncu tega kratkega orisa TAJ se spomnimo še analize spodnjih primerov:

(44) Steklenica je *že* na pol prazna. → Treba bo odpreti drugo.

((44) aplicira neki topos kot *Bolj ko se pije, več pijače je potrebne*)

(45) Steklenica je *še* na pol polna. → Ne bo še treba odpreti druge.

((45) aplicira neki topos kot *Manj ko se pije, manj pijače je potrebne*)

Po Ducrotu neka izjava aplicira neki topos Tx srednje močno, če istčasno dovoljuje srednje močno aplikacijo nekega toposa Ty. To velja za primera (44) in (45). Toda lepota 'srednje močnih' (ali 'srednje šibkih') aplikacij je v njihovi eksplicitni razgrnitvi tega, kar je *informativno*, in tega, kar je *argumentativno* v jeziku: 'že na pol prazna' in 'še na pol polna' opisujeta informativno isto stanje (nivo tekočine v steklenici ostaja isti, ne glede na to, kako ga opišemo), toda njuna argumentativna usmerjenost je nasprotna, prav tako pa tudi sklepa, k katerima napeljujeta. 'Že na pol prazna' in 'še na pol polna' aludirata na dejavnost praznjenja, ne polnjenja steklenice. Če zamenjamo mesti obeh argumentativnih veznikov, tako da dobimo 'še na pol prazna' in 'že na pol polna', novi sintagmi ne bosta le drugače argumentativno usmerjeni, temveč bo ta zamenjava takoj ustvarila nov potencialni kontekst: sedaj nimamo več opraviti s procesom praznjenja, temveč s procesom polnjenja.

Ker pa in sicer pa – analiza

V luči tega, kar smo pravkar povedali, si oglejmo vlogo veznika *pa* in sestavljenih veznikov *ker pa* in *sicer pa*.⁷ Za začetek primerjajmo izjave s *pa* ali brez njega v sledečih primerih:

(46) *Ker* si razbil šipo, ne boš šel v kino.

(47) Pridi sem, *sicer* pridem pote.

⁷ Izbor veznikov *ker* in *sicer* nikakor ni arbitraren. Študij korpusa slovenskega jezika *Nova beseda* pokaže, da *ker* in *sicer* v sestavljenih veznikih s *pa* bistveno spremenita svojo funkcijo in argumentativno usmerjenost. To se, denimo, ne zgodi s *kakor* v *kakor pa* ali *vendar* v *vendar pa*, kjer *pa* večinoma poudarja funkcijo in argumentativno usmerjenost *kakor* in *vendar*.

(46') *Ker pa* si razbil šipo, ne boš šel v kino.

(47') Pridi sem, *sicer pa* pridem pote.

Primer (46) vsebuje neke vrste vzročno-posledični *ker*, ki argumentativno povezuje dve govorni dejanji: trditev (asertiv), da je ogovorjena oseba razbila šipo (argument) in prepoved (direktiv) njegovega/njenega odhoda v kino (sklep). *Ker* kot argumentativni veznik povezuje obe govorni dejanji tako trdno, da se primer (46) kot (potencialni) diskurzivni segment izkaže za interpretativno *avtonomnega* (izbor vsake sestavine izmed teh potencialnih diskurzivnih segmentov je pogojen z izborom celote (drugih segmentov)) in *neodvisnega* (do določene stopnje odraža (potencialno) izjavljajno situacijo in ne zahteva dodatnih ko(n)tekstualni informacij za njeno interpretacijo).

Toda kaj se zgodi, če vstavimo *pa* kot v primeru (46')? Prva stvar, ki jo opazimo, je dramatična sprememba pomena (sedaj) sestavljenega *ker pa* in izguba interpretativne avtonomije in neodvisnosti izjave. To pomeni: da bi razumeli in interpretirali (46'), moramo predpostavljati, da *ker pa* lahko aludira na nek možni (predhodni) argument za nasprotni sklep (*Lahko boš šel v kino*), ki ga v danem argumentativnem nizu pravzaprav ni. A natanko ta 'manjkajoči' argument je (implicitno) zavržen v (46') kot nezadosten in iz njega je potegnjen dejanski sklep (*Ne boš šel v kino*). Da bi bila izjava (46') interpretativno avtonomna in neodvisna, moramo rekonstruirati ta (implicitni) del diskurza, na katerega se lahko nanaša *pa*.⁸ Na primer:

(46'') Res si bil priden: pomil si posodo in pobrisal prah. → *Ker pa* si razbil šipo, ne boš šel v kino.

Vrnimo se sedaj k primeru (47). *Sicer* brez težav parafraziramo kot disjunktivni *ali – ali*:

Ali prideš sem, ali pridem pote. Vpeljava *pa* v takšno parafrazo ne povzroča interpretativnih problemov; pravzaprav ne povzroči nobenih sprememb v pomenu: *Ali prideš sem ali PA pridem pote*. Toda razmere se spremenijo, ko *pa* vpeljemo v sestavljeni veznik skupaj s *sicer*, kot v (47'):

(47'') Pridi sem, *sicer pa* pridem pote.

Intuitivno je primer (47') nesmiseln: v nadrednem stavku govorec/govorka izreče ukaz (drugi osebi) za uresničitev dane propozicionalne vsebi-

⁸ Rekonstrukcija v tem primeru ne pomeni natančne in dobesedne rekonstrukcije določenega dela diskurza, temveč pomeni rekonstrukcijo *tipa* (dela) diskurza, ki lahko vodi k določenemu sklepu oziroma določenim sklepom.

ne, medtem ko v odvisnem stavku pravi, da ji bo resničnostno vrednost zagotovil/zagotovila z lastnim delovanjem. V podkrepitev navajamo še nekaj drugih primerov:

(48) Ugasni luč, *sicer* (*pa*) jo bom sam.

(49) Povrni mi povzročeno škodo, *sicer* (*pa*) te bom prisilil, da mi jo povrneš

(50) Zapri vrata, *sicer* (*pa*) jih bom sam.

Primere (48)–(50) lahko interpretiramo kot disjunktivni ali – ali; toda če vanje vstavimo *pa*, odvisni stavek, ki ga uvaja *sicer pa*, na nek način razveljavlja ilokucijsko moč nadrednega stavka (v našem primeru ukaza) in podeljuje celotnemu segmentu ambivalenten, celo nesmiseln status. V nadrednem stavku govorec/govorka nekomu nekaj ukazuje, medtem ko v odvisnem stavku trdi, da bo to storil/storila sam/sama. Zato se zdi, da (47') – prav tako kakor vsi drugi primeri, kjer odvisni stavek uvaja *sicer pa* – interpretativno ni avtonomen in neodvisen. Toda, v nasprotju s (46'), v tem primeru ni jasno, kako konstruirati tisti (implicitni) diskurzivni segment, na katerega bi se *pa* utegnil nanašati (in nekoliko osvetliti možni kontekst), ne da bi ob tem spremenili samo izjavo.

Toda, kot kažejo spodnji primeri, to ni edina raba *sicer pa*, ki jo pozna slovenščina:

(51) Petra je vzela ključ. ← *Sicer pa* to ni prvič.

(52) Avto je fuč. ← *Sicer pa* tako ni bil vreden piškavega oreha.

(53) Prešeren je bil velik pijanec. ← *Sicer pa* je to znano.

Izpeljimo sedaj nasproten postopek kot v primerih (48)–(50) in izpustimo *pa*:

(51') Petra je vzela ključ. ← *Sicer* to ni prvič.

(52') Avto je fuč. ← *Sicer* tako ni bil vreden piškavega oreha.

(53') Prešeren je bil velik pijanec. ← *Sicer* je to znano.

Primerom (51') do (53') manjka interpretativne avtonomije in neodvisnosti – zdi se, kot da so nedokončani in nekako »obvisijo v zraku«. Da bi jih naredili za avtonomne in neodvisne, bi jih morali dopolniti, denimo: (51') = ... *vendar bi vseeno lahko prej povedala*; (52') = ... *vendar je bil še vedno uporaben*; (53') = ... *vendar za oceno njegove pesniške veličine to ni pomembno*. In medtem ko je takšna dopolnila mogoče uvesti le v obliki protivnih stavkov, so primeri (51) do (53), kjer je uporabljen sestavljeni veznik

sicer pa, diskurzivno in interpretativno povsem avtonomni in neodvisni po lastni zmožnosti.

V nasprotju s *ker pa*, *sicer pa* danega diskurzivnega elementa ne oblikuje v neodvisnega zgolj z referenco na nek (potencialni) predhodni diskurzivni segment ali situacijo. Nasprotno, zdi se, da *sicer pa* pojasnjuje, slabi in celo zavrača ta (potencialni) predhodni diskurzivni segment prav s tem, ko eksplicira neko predhodno, a v potekajočem diskurzu neizraženo informacijo (ali vednost). Povedano z drugimi besedami, *pa*, ne le da sega nazaj v potekajoči diskurz z namenom, da bi pojasnil dani, izražen diskurzivni segment, temveč šeže tudi onkraj in vstopa v območje implicitnih (in zelo pogosto zelo splošnih) podatkov iz ozadja, da bi diskurzivnemu segmentu zagotovil potrebno interpretativno avtonomijo in neodvisnost.

Na tem mestu lahko formuliramo *prvo poskusno hipotezo*:

V sestavljenih veznikih KER PA in SICER PA uporabljeni PA omogoči referenco na neke vrste skupno, splošno ali implicitno vednost iz ozadja, na nek predhodni diskurzivni segment ali izven-diskurzivno situacijo z namenom, da bi dopolnil dani diskurzivni segment kot diskurzivno avtonomen in neodvisen. Medtem ko se KER PA večinoma nanaša na (možne) razloge, se SICER PA večinoma nanaša na (možna) pojasnila, ki so povezana s potekajočim diskurzom. Če sta uporabljena brez PA, KER in SICER takšne reference ne omogočata.

PRIMER IZ TISKA⁹

Analizirajmo najprej članek Dragana Džurića z naslovom »Slovenija in demokracija«, ki je bil prvič objavljen v hrvaškem časopisu *Vjesnik* in ponatisnjen v slovenskem časopisu *Delo*, 22. junija, 1988.

Slovenija in demokracija

Slovenska javnost je v zadnjih tridesetih dneh doživela dva nova »šoka«. Potem ko so se maja pojavile govorice, da so v tej naši najsevernejši republiki pripravljali »vojaški udar«, se je junij začel z aretacijo Janeza Janše, Ivana Borštnerja in Davida Tasića. Publicista, zastavnika v JLA in enega od urednikov Mladine. Vse tri so priprli zaradi suma, da so izdali vojaško skrivnost. Kot je rečeno v uradnem sporočilu, so pri njih našli dele posameznih strogo zaupnih vojaških dokumentov. Ob vse bolj gromoglasnem sozvočju izjav in sporočil raznih združenj, odborov in forumov, so Janša, Borštner in Tasić iz pristojnosti republiškega sekretariata za notranje zadeve prešli »v roke« vojaškega

⁹ Zaradi narave sestavljenih veznikov – kot smo jih opisali v zgornjih hipotezah – v analizi primerov iz časopisov navajamo vse članke v celoti in ne le odlomkov, kjer se pojavljata *ker pa* in *sicer pa*.

tožilca. Gre namreč za vojaško skrivnost. Čeprav je šlo v prvem primeru zgolj za govorice, v drugem pa epiloga zgodbe za zdaj še nihče ne pozna, je bilo dejstvo, da so oba primera spretno združili, za nekatere dovolj, da v vsem tem vidijo jesen »slovenske pomladi« oziroma začetek konca demokratizacije. Ali niso to kljub vsemu nekoliko prenagljene ocene?

Kar zadeva primer Janša – s katerim so se pravzaprav začele aretacije in preiskave delovnih mest in stanovanj – so Mladina, Tribuna, Katedra in Radio Študent v »sporočilu javnosti« objavili, da gre za »nedopustno vmešavanje v volilni postopek in grob pritisk na javnost«. Očitno je torej, da ima pripor Janše – na podlagi suma, da je zakrivil dejanje izdaje vojaške skrivnosti – hude politične implikacije. *KERPA1* gre za enega od kandidatov za prihodnjega predsednika ZSMS, nas vse to ne bi smelo presenetiti. Oglasil se je tudi sedanjí predsednik slovenske mladine Tone Anderlič in v imenu svoje organizacije od republiškega ministra za notranje zadeve Tomaža Ertla zahteval uradno pojasnilo o priporu Janše, za katerega je, kot pravi, izvedel iz časopisov.

To zahtevo bi si dejansko lahko razlagali kot nedemokratsko dejanje. Zakaj naj bi sekretariat za notranje zadeve, če je ravnal v skladu s svojimi zakonskimi pooblastili, mladinsko organizacijo obveščal drugače kot ostalo javnost? Ali to pomeni, da bi morali Janšo v primerjavi z ostalimi smrtniki obravnavati drugače? *KERPA2* se kandidacijski postopek za volitve v mladinski organizaciji že približuje koncu – in zaradi tega postaja prvorazredni politični dogodek – je Anderličeva zahteva po svoje kljub vsemu upravičena. Tega pa prav gotovo ne bi mogli trditi za skupno izjavo mladinskih glasil, ki že vnaprej diskvalificira legalne organe. In to še preden so le-ti dokončali svoje delo.

Na informativnem traku se je potem po že ustaljenem slovenskem medijskem ritualu odvrtela serija izjav in sporočil javnosti.

Osemindeset slovenskih kulturnih delavcev je podpisalo izjavo, v kateri zahtevajo, da se pojasni, kdo je sprožil postopek zoper Janšo. Isto zahteva tudi Društvo književnikov Slovenije, ki hkrati zahteva tudi to, da Janšo, Borštnerja in Tasića takoj izpustijo iz zapora. Ob tem poudarjajo, da so ogorčeni »zaradi postopkov, ki v Sloveniji ustvarjajo ozračje izrednega stanja«. Skrbí jih za ustavno ureditev in svobodo javne besede.

Upravni odbor Društva novinarjev Slovenije pa v svoji izjavi poudarja, da je »večina novinarjev Društva novinarjev Slovenije izrazila zaskrbljenost glede spoštovanja ustavnosti, zakonitosti, človekovih pravic in demokratizacije naše družbe«.

Zakaj tolikšno nezaupanje v zakonite organe? Čemu vsa ta vprašanja republiškem sekretariatu za notranje zadeve, družbeno-političnim organizacijam

in organom Slovenije zaradi »zaprtosti informacij«? Tomaž Ertl je daljšem intervjuju, ki so ga 1. junija objavili v Delu (op. uredništva: Verjetno je mišljen intervju, objavljen v Delu 8. junija.), povedal, da javnost redno obveščajo o tem, kako vodijo postopek. Javnosti so pojasnili, kako poteka postopek, kaj so v postopku odkrili in zakaj se je sekretariat za notranje zadeve odločil za pripor.

Očitno ni nikakršnega dvoma. Vse dokler ne bodo dokazali, koliko so vsi ti sumi utemeljeni – o tem bodo svoje povedali pristojni pravosodni organi – pa vsekakor nikogar ne bi smeli razglašati za krivca. Zakonitim organom je torej treba dopustiti, da ugotovijo tista prav dejstva.

Glede pripombe, da so informacije nepopolne, pa lahko rečemo le to, da pač ne morejo biti celovitejše in natančnejše, dokler ne bo končana preiskava.

Prav tako najbrž niso upravičeni očitki, da je šlo za nezakonito ravnanje. Protesti dela javnosti torej ne stojijo na trdnih nogah. Še zlasti zato, ker se prav ta zavzema za demokratičnost.

Če se namreč nekdo zavzema za demokratičnost, potem bi moral kot civilizacijski dosežek demokracije priznavati tudi pravno državo, ki pa jo je mogoče prepoznati po ustavi in zakonih. Poleg tega je treba ob svobodni javni besedi priznavati tudi pozitivne predpise. Tudi v primeru, če so ti pomanjkljivi, in sicer vse dokler teh predpisov ne spremenimo. Za to pa je pristojna zvezna oziroma republiška skupščina.

V nasprotju s tem pa so se najglasnejši zagovorniki demokracije ujeli prav v isto past, proti kateri se bojujejo na javnem prizorišču, saj svoje mnenje vsiljujejo kot vrhunsko merilo. Tako kot nismo pripravljeni sprejeti dogmatika, ki nima posluha za raznovrstnost in bogastvo mnenj, tudi »demokrat«, ki bi izven z ustavo in zakoni določenih pravil pometel s površja zemlje vse tiste, ki ne mislijo tako kot on, ne more širiti prostora demokracije. Demokratična družba namreč ne pomeni, da v njej ni dogmatikov, tako kot tudi sicer noben družbenopolitični sistem ni črnobel.

V sporočilu predsedstva CK ZK Slovenije je rečeno, da ta organ »ne želi vplivati na potek postopka«. Kot je rečeno v sporočilu, so za vse odgovorni pristojni organi, ki so začeli in tudi sicer vodijo postopek.

Pravosodni organi bi torej morali samostojno – in seveda pošteno – do konca opraviti svoje delo. Vsekakor pa trenutnega izbruha »svobodnjaških zahtev«, s katerimi posamezniki dejansko skušajo izvajati nekakšen pritisk na pravosodje, ni mogoče okarakterizirati zgolj kot pritisk na sodne in preiskovalne organe. Mnogi izmed njih v glavnem zahtevajo spoštovanje ustavnosti in zakonitosti, pa tudi korektno in čim popolnejše obveščanje javnosti.

Dejstvo pa je, da bo moralo pravosodje v prihodnje računati s tem javnim hrupom, pa tudi z javnostjo, ki je vse bolj lačna popolnejših informacij. *SICER PA* je to običajna cena, ki jo je treba plačati takrat, ko se odprejo demokratični ventili. O tem, da smo kljub vsemu dosegli višjo stopnjo demokratizacije, pa priča tudi dejstvo, da se ta primer vsak dan pojavlja v javnosti.

Če bi bili časi drugačni, bi o vsem skupaj objavili le skopo poročilo – ali pa še tega ne, piše v Vjesniku Dragan Djurić.

Če si podrobneje ogledamo sestavljena veznika *ker pa1* in *ker pa2*, lahko opazimo, da se eksplicitno ne nanašata na noben del besedila. Namesto tega segata izven besedila in uvajata nekatere nove argumente: dejstvo, da je ob določenem času Janez Janša kandidiral za predsednika RK ZSMS, in dejstvo, da se je postopek izbora bližal koncu (v najboljšem primeru sta bili obe dejstvi del predhodne skupne vednosti). *Ker pa1* in *ker pa2* v besedilo torej (implicitno) uvajata nove izjavljalce, nove izjavljalne položaje in nove glasove, ali če povemo to nekoliko bolj abstraktno in natančno, veznika uvajata nova stališča in dele informacij, ki eksplicitno in transparentno niso bili vključeni v besedilo. Da bi besedilu dali nujno koherenco (interpretativno avtonomijo in neodvisnost), moramo predpostavljati, da so stališča govorca (v našem primeru avtorja članka) posledica soočenja več izjavljalcev ali izjavljalnih položajev (ki so v članku le nakazani, a niso z njim neposredno povezani). Tovrstno strukturiranje v besedilu bomo, izhajajoč iz že predstavljenega Ducrotovega koncepta o polifoniji, imenovali *večglasno, polifono strukturiranje*.

Zaradi večje jasnosti ga na tem mestu vendarle nekoliko obnovimo.¹⁰ Koncept polifonije ne razlikuje le med *avtorjem* (kot hipotetično empirično entiteto) in *govorcem* (kot entiteto, ki spada v diskurz), temveč cepi *govorca* še na več *izjavljalcev* ali *izjavljalnih položajev*, ki so potemtakem povsem diskurzivne in znotrajjezikovne entitete. Govorec je odgovoren le za konkreten diskurzivni fragment, ali, če smo bolj natančni, za dejanje izjavljanja (kot dogodek pojavljanja danega diskurzivnega fragmenta). Znotraj tega diskurzivnega fragmenta govorec predstavlja več izjavljalcev v vlogi pobudnikov stališč, ki so izražena skozi in z diskurzivnim fragmentom, medtem ko njihovo soočenje, to je predstavitev različnih stališč, odseva kontekst, v katerem je bila izjava izrečena. Kot pojasnilo si na kratko ogledmo tole že znano izjavo:

¹⁰ Polifonijo smo nazorno predstavili že v poglavjih *Med argumentativnimi členki in polifonijo* ter *Kako napravimo kaj z besedami – polifoni način*.

(54) Ta ograja ni rdeča.

Govorec te izjave predstavlja dva izjavljalca:

– (I1), ki trdi, da je ograja rdeča (implicitno),

in

– (I2), ki zavrača njegovo trditev (eksplicitno).

Toda kako lahko razlikujemo med različnimi izjavljalci v okviru iste izjave? V primeru (54) nam to omogoča že samo dejstvo (ali »dejstvo«), da ograj, ki bi bile ne-rdeče, ne-rumene ali ne-rjave, sploh ni. Seveda obstaja jo ograje, ki jih lahko *opišemo* kot ne-rdeče, ne-rumene ali ne-rjave, vendar nam ta podatek ne da prav nobene predstave o tem, kakšne barve ograja v resnici je (ali je rdeča, rumena ali rjava). Zato nekdo, ki trdi, da X ni ..., zelo verjetno ugovarja nekomu, ki trdi nasprotno, da namreč X je ...¹¹

Vrnimo se spet k *ker pa1*. Da bi ga lahko analizirali polifono, moramo razcepiti govorca (avtorja članka) na dva izjavljalca (izjavljalna položaja):

– I1 predstavi neko dejstvo D1 (aretacija državljana), ki ima nenavadno lastnost L1 (hude politične implikacije);

– I2 nasprotuje L1 (ki jo je predstavil I1) tako, da predstavi neko novo dejstvo D2 (to je državljan, ki se ukvarja s politiko), s katerim se očitno sklicuje na neki topos kot *Bolj ko se nekdo ukvarja s politiko, bolj politično so interpretirana njegova/njena dejanja*. Govorec G, avtor članka, se pridruži I2 v njegovem/njenem nasprotovanju.

Še zanimivejša je interpretacija (ali možnost interpretacije) *ker pa2*. Temeljila bi lahko ne le na soočenju dveh izjavljalcev, temveč tudi na soočenju dveh topoi (pojmovanih kot posplošene (in poenostavljene) oblike implicitne vednosti iz ozadja), in sicer:

– I3 predstavi neko dejstvo D3 (upoštevati je treba demokratične metode), z lastnostjo L3 (enak način obravnave za vse), s čimer se sklicuje na neki topos kot *Bolj ko so demokratični zakoni, bolj strogo jih je treba upoštevati*;

– I4 se strinja z I3 in se povrh tega sklicuje še na močnejšo različico prejšnjega toposa, *Bolj ko so razmere zaostrene, bolj demokratične metode je treba uporabljati*. In govorec (avtor članka) se pridruži tej zadnji argumentaciji.

Posebej zanimiva (zlasti za dodatno osvetlitev narave topoi v Ducrotovi teoriji argumentacije v jeziku in argumentih, ki na njih temeljijo) pa je možna interpretacija *sicer pa*. Pokaže namreč, da lahko isti topos pred-

¹¹ To seveda ne pomeni, da trdilne izjave ne morejo biti polifone: ko nekdo pravi *Ta ograja je rdeča*, lahko s tem zatrjuje, kar je nekdo drug zanikal.

stavlja izhodišče za različne, celo nasprotno sklepe, da se lahko isti topos križa z različnimi izjavljalnimi položaji. *Sicer pa* lahko razcepimo na govorca in dva izjavjalca:

– I5 predstavi neko dejstvo D1' (isto dejstvo kot v primeru *ker pa1*, to je aretacija državljana) in mu pripisuje lastnost L1' (veliko vznemirjenje javnosti), ki pa je drugačna od tiste, ki jo uporabi I1 (v primeru *ker pa1*).

– I6 nasprotuje I5 z dejstvom D3' (ki je enako kot v primeru *ker pa2*, namreč da je treba upoštevati demokratične metode) in mu pripisuje lastnost C3' (svoboda informacij), ki se razlikuje od tiste, ki jo I3 uporabi v *ker pa2*. S tem se I6 sklicuje na nek topos kot *Bolj ko so zaostrene razmere, bolj demokratične metode je treba uporabljati* (topos, ki ga je uporabil I4, ko je nasprotoval/zavrnil I3). Povedano z drugimi besedami, I6 uporablja stopnjevanje (intenzifikacijo), da bi nasprotoval/zavrnil argumentacijo I3.¹²

Hipoteza

V luči tega, kar smo povedali, lahko sedaj predlagamo našo *drugo poskusno hipotezo*:

Veznik PA – kadar se uporablja v sestavljenih veznikih KER PA in SI-CER PA – ima vlogo neke vrste anaforičnega elementa, ki s tem, ko omogoča referenco na neke vrste skupno, splošno ali implicitno vednost iz ozadja, na nek predhoden diskurzivni segment ali izven-diskurzivno situacijo, razkriva polifono strukturo danega diskurzivnega segmenta in mu tako zagotavlja potrebno interpretativno neodvisnost in avtonomijo.

V bolj splošnem smislu bi za veznik *pa* kot (diskurzivni-argumentativni) modifikator drugih veznikov lahko rekli, da ima eno nezaznamovano (a) in dve zaznamovani (b–c) funkciji:

a) poudarja vlogo (pomen in funkcijo) predhodnega veznika kot v *pravkar pa, bojda pa, kakor pa, vendar pa*;

b) zahteva izbiro argumenta, čigar (argumentativna) usmerjenost je nasprotna usmerjenosti argumenta, ki stoji pred veznikom, ki ga modificira *pa*;

c) nasprotuje argumentu, ki stoji pred veznikom, ki ga modificira *pa*, tako da omogoča referenco na nek(o) 1) predhoden diskurzivni segment ali izven-diskurzivno situacijo, 2) skupno, splošno ali implicitno vednost iz ozadja.

¹² Z vidika polifonije je notranja dinamika besedila še nekoliko bolj zapletena: s predstavitvijo dejstva D1', I5 (vsaj implicitno) nasprotuje I1 s stališča, da I5 pripisuje istemu dejstvu drugo lastnost. Na drugi strani I6 (vsaj implicitno) nasprotuje I3 s stališča, da I6 pripisuje drugo lastnost dejstvu D3'.

V tem pogledu bi zaznamovane rabe *pa*¹³ še najustrežneje opisali s sintagmo *sprevračevalca argumentativnega pričakovanja* (pričakovanje argumenta, ki bi sledil iz potekajočega diskurza, je preobrnjeno z referenco na neke vrste skupno, splošno ali implicitno vednost iz ozadja, na nek predhodni diskurzivni segment ali izvendiskurzivno situacijo). To lahko ponazorimo na sledeč način:

Takoj se pojavita dve vprašanji: kakšna je vloga veznikov *ker* in *sicer*, kadar se rabita samostojno in kadar se rabita skupaj s *pa*? Ali je delovanje *sicer* in *ker*, kadar sta rabljena samostojno, res tako drugačno od tistega skupaj s *pa*?

Po SSKJ *ker* služi za:

I – za izražanje dejstva, da je vsebina odvisnega stavka vzrok dogajanju v nadrednem:

- (55) *Ker* resnice ni smel povedati, je rajši molčal.
- (56) Nanj sem se obrnil zato, *ker* vem, da je pošten.

II – za vzročno pojasnjevanje prej povedanega:

- (57) Skrb je odveč, *ker* delavci so zanesljivi.

Na drugi strani, se *sicer* uporablja za:

I – za izražanje posledice, če bi se prej povedano ne uresničilo:

- (58) Brž pomagaj, *sicer* bo prepozno.

II – za uvajanje omejevanje trditve, ki ji nasprotuje trditev v drugem stavku:

- (59) *Sicer* je še mlad in neizkušen, vendar zelo spreten.

III – za dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega:

- (60) Kmalu se bodo pripeljali, *in sicer* iz te smeri.

IV – izraža razmere ali stanje ob drugih, drugačnih priložnostih:

- (61) Zakaj mi ni nič povedala, saj je *sicer* tako odkritosrčna.
- (62) Danes so mu vsi zoprni, čeprav *sicer* z vsemi dobro sodeluje.

¹³ Nezaznamovane rabe *pa* ostajajo izven področja obravnave pričujočega besedila.

V – *izraža rahlo omejitev, pridržek:*

(63) To je *sicer* lepo, je pa zame predrago.

VI – *izraža ugotovitev, spoznanje resničnega stanja:*

(64) Vsi mu morajo streči. *Sicer* pa si samo domišlja, da je bolan.

(65) Lahko greš z mano. *Sicer* pa se rajši vidim, da ostaneš doma.

VII – *izraža splošno veljavnost povedanega:*

(66) Njihovo ravnanje ljudem ni bilo všeč. *Sicer* pa so delali po že preizkušeni metodah.

(67) Od vseh zahteva natančnost. *Sicer* pa je strog tudi do samega sebe.

VII – *poudarja zanikano trditev, ugotovitev:*

(68) Ne bomo te več silili. *Sicer* pa ne misli, da je tako hudo.

(69) Kdo tako kriči? *Sicer* pa mi to nič mar.

(70) Tega niste nikoli omenili. *Sicer* pa pustimo to zdaj.

Za potrebe pričujočega članka se zdijo še posebej zanimive rabe veznikov *ker* (55)–(56) in *sicer* (64)–(70). Primera (55) in (56) kažeta, da definicije v SSKJ podajajo zavajajoča pojasnila. Četudi bi v teh primerih 'vsebinsko odvisnega stavka' bilo mogoče interpretirati kot 'vzrok dogajanja v nadrednem stavku', tega ne bi mogli in smeli razumeti v časovno vzročnem smislu. Ne bi namreč mogli reči, da je vršilec dejanja v (55) obmolknil, ker ni smel povedati resnice, ali natančneje, da je bilo njegovo nenadno spoznanje, da ne sme povedati resnice, vzrok, da je utihnil. Prej bi lahko rekli, da je 'vsebinsko odvisnega stavka' interpretacija povezanih dogodkov v nadrednem stavku. Vršilec dejanja bi, denimo, lahko obmolknil že pred ali po tem, ko bi izvedel za 'vsebinsko nadrednega stavka'. Še več, opraviiti imamo z domnevno resničnim dogodkom, s katerim sta povezana dva sistema verjetij: prvi pripada molčečemu vršilcu dejanja, drugi govorcu. Poslušalcem/bralcem je na voljo le govorčeva resnica, in *sicer*, da je vršilec dejanja bil tiho, ker ni smel povedati resnice. Še vedno pa ne vemo, ali bi se molčeči vršilec dejanja strinjal z govorčevo interpretacijo (ne glede na dejansko stanje stvari). 'Vsebinsko odvisnega stavka' smemo tako razumeti le kot govorčevo interpretacijo molka vršilca dejanja, ne pa (nujno) tudi kot vzrok zanj.

Primer (56) je mogoče utemeljiti na podoben način: malo verjetno je, da bi lahko bila 'vsebinsko odvisnega stavka' (moja vednost o tem, da je subjekt razprave pošten) vzrok za z njo povezan dogodek v nadrednem stavku (dejstvo, da sem se nanj obrnil). Veliko verjetnejša je možnost je, da gre za njegovo interpretacijo: verjetno sem se nanj obrnil, ker sem vedel, da je (običajno) pošten, toda razlog, da sem se nanj obrnil prav ob tej priložnosti

ni bila (ali ni bila zgolj) moja vednost o njegovi pregovorni poštenosti, ampak dejstvo, da sem od njega nekaj hotel. In ker sem vedel, da je pošten, sem se obrnil nanj (in ne na nekoga drugega). Kot v primeru (55) imamo tudi tukaj (le) eno dejstvo (govorec se je obrnil na subjekt razprave) in dva (različna) sistema verjetij: govorčev in objektov (o čigar interpretaciji dejanskega dogodka (zakaj se je govorec zares obrnil na osebo, o kateri govori) nimamo nobenih informacij).

Dodaten argument v podporo hipotezi, da je 'vsebina odvisnega stavka' le interpretacija in nikakor vzrok za dogodek v nadrednem stavku, je v slovenščini izbira glagolskih časov, preteklika v nadrednem stavku ('nanj sem se obrnil') in sedanjika v odvisnem stavku ('*ker* (*because*) vem, da je pošten'). Neko sedanje dejstvo vsekakor ne more biti vzrok za nekaj, kar se je zgodilo v preteklosti. Ker pa je sedanjik uporabljen zgolj kot navezava na pretekli dogodek, to pomeni le, da govorec v primeru (56) pojasnjuje kriterij za izbiro naslovnika svojega dejanja, nikakor pa ga ne povzroča.

Če si ponovno ogledamo tabelo, ki predstavlja delovanje *ker pa* (in *sicer pa*), lahko sklepamo, da je X tisti, ki bi lahko bil vzrok (in posledično argument) za z njim povezan dogodek v nadrednem stavku. Na drugi strani smo lahko videli, da je 'vsebina odvisnega stavka', ki jo uvaja *ker*, le interpretacija nadrednega stavka ali ena od njegovih (možnih) interpretacij. In precej verjetno je, da bi X moral biti povsem mentalne narave (v primeru (55) je, denimo, moja vednost/prepričanje/strah ... razlog, zakaj ni mogel povedati resnice; v (56) bil lahko bila moja vednost/prepričanje/upanje ..., da je pošten). Za pričujočo analizo je pomembna predvsem možnost, da je šlo za neko vednost/prepričanje/strah itd., ki je obstajalo, še preden je dotični diskurzivni segment bil izgovorjen in da je bila ta vednost/prepričanje/strah uporabljena kot posredni razlog (argument) za pojav povezanega dogodka v nadrednem stavku.

V primeru veznika *sicer*, ki se v povezavi s *pa* pojavlja veliko pogostejše kot *ker*, nekatera pojasnila v SSKJ eksplicitno kažejo, da diskurzivni segment, ki ga uvaja *sicer pa*, podpira neko predhodno dejstvo, ki je povezano z danim diskurzivnim segmentom. Oglejmo si, na primer:

(64) Vsi mu morajo streči. ← *Sicer pa* si samo domišlja, da je bolan.

Če *pa* izpustimo, izjava napeljuje k nenavadnim, celo nesmiselnim implikaturam in možnim sklepom (v oglatih oklepajih):

(64') Vsi mu morajo streči. ← *Sicer* si samo domišlja, da je bolan.

[Če mu vsi ne strežejo, si samo domišlja, da je bolan (čeprav v resnici ni).

→ Če mu vsi strežejo, je (v resnici) bolan (sicer si samo domišlja, da je bolan).]

Na drugi strani izpuščanje *pa* v primerih (66) in (68) stavke oropa njihove interpretativne avtonomije in neodvisnosti, s čimer postanejo kontekstualno povsem neumestljivi, kot kažeta primera (66') in (68'):

(66) Njihovo ravnanje ljudem ni bilo všeč. ← *Sicer pa* so delali po že preizkušeni-
šenih metodah.

(66') Njihovo ravnanje ljudem ni bilo všeč. ← *Sicer* so delali po že preizkušeni-
nih metodah

(68) Ne bomo te več silili. ← *Sicer pa* ne misli, da je tako hudo.

(68') Ne bomo te več silili. ← *Sicer* ne misli, da je tako hudo.

Isti problem smo obravnavali že v zvezi s primeri (51')–(53'), toda zanimivo je, da primera (66') in (68') pridobita nazaj svojo interpretativno avtonomijo in neodvisnost, če ob *pa* izpustimo tudi *sicer*:

(66'') Njihovo ravnanje ljudem ni bilo všeč. ← Delali so po že preizkušenih
metodah.

(68'') Ne bomo te več silili. ← Ne misli, da je tako hudo.

Takšna substitutivna analiza nas vodi do sklepa, da je sestavljeni veznik *sicer pa* in ne *sicer* sam tisti, na katerega se morajo nanašati definicije VI–VIII v SSKJ.

Toda tovrstna analiza postavlja tudi neprijetno vprašanje: če je veznik *sicer pa* mogoče izpustiti, ne da bi to vplivalo na avtonomijo in neodvisnost analiziranih argumentativnih nizov, zakaj ga potem sploh uporabljati? Moja hipoteza je, da se uporablja z namenom, da bi argumentu dal kompleksnost – ali vsaj vtis kompleksnosti – da bi preoblikoval (običajno) linearno argumentativno strukturo, $A \rightarrow S$, $S \leftarrow A$, v kompleksno, večplastno strukturo – natanko s sklicevanjem na neko skupno, splošno ali implicitno vednost iz ozadja, na neki predhodni diskurzivni segment ali izven-diskurzivno situacijo.

ŠE NEKAJ PRIMEROV IZ TISKA

Preverimo sedaj zgornjo hipotezo na nekaj člankih, ki smo jih, ponovno, izbrali iz glavnega slovenskega dnevnika *Delo*.

V tej družbi očitno nismo zaželeni¹⁴

Tiskovna konferenca Stranke za enakopravnost občanov – Pritiski na stranko?

»Ker je bila stranka za enakopravnost občanov na zadnjih volitvah okradena, z oblastjo ne more komunicirati drugače kot prek sredstev javnega obveščanja«, je najprej povedal predsednik te stranke Dragiša Marojevič na današnji tiskovni konferenci. Namenjena je bila predstavitvi strankinih stališč do osnutka dopolnil k republiški ustavi, o katerih teče javna razprava. Poslali so jih ustavni komisiji, vendar verjetno ne bodo predstavljena delegatom republiške skupščine. Govorili so tudi o pritiskih na njihovo stranko oziroma o političnem ekscesu republiškega sekretariata za notranje zadeve, do katerega je prišlo po objavi njihovega sporočila za javnost v zvezi z dogodki v Kninu.

»Ker dejstva in realnost pričajo, da je Republika Slovenija še vedno v sestavi SFRJ, smo prepričani, da bi, če bi bila sprejeta ustavna dopolnila, direktno onemogočili nadaljnji demokratični dialog za rešitev politične krize v Jugoslaviji«, meni Stranka za enakopravnost občanov. Na tiskovni konferenci so poudarili, da je nevzdržna direktna kolizija z veljavno ustavno ureditvijo v SFRJ in spremljajočimi zakonskimi določbami. To ni nič drugega kot uničevanje pravne države. Še posebej skrb zbujajoče pa je, da so predložene rešitve v nasprotju z 235. členom ustave SFRJ, ki govori o suverenosti države Jugoslavije in pravicah njenih prebivalcev, da to suverenost branijo. To lahko povzroči zelo hude posledice in vnese nemir med prebivalstvo, so poudarili na tiskovni konferenci.

Kazenske prijave temeljnemu javnemu tožilstvu in prijava pri pristojnem občinskem organu za registracijo političnih strank zaradi »spornega« besedila v strankinem sporočilu za javnost v zvezi s kninskimi dogodki nam samo dokazujejo, da v tej demokratični družbi nismo zaželeni, pa je dejal Dragiša Marojevič. Najbolj čudno pa je to, da verbalni delikt ponovno oživljajo vsi tisti demokrati, ki so se prej soglasno zavzemali za njegovo odpravo. Dragiša Marojevič je med drugim tudi povedal, da je po objavi strankinega sporočila prejel v seriji petnajst anonimnih pisem z grobimi žalitvami, za katera v stranki sumijo, da so prišla s policije.

SICERPA stranka meni, da so človekove pravice najbolj kršene v Sloveniji.

Sklepni stavek besedila, ko ga obravnavamo v povezavi z drugimi izjavami na tiskovni konferenci, se zdi precej neobičajen v tem, da je vodja

¹⁴ Mihaela Žitko, *Delo* (7. september 1990).

stranke navajal primere, ki jih je imel za kršitve človekovih pravic v Sloveniji. Pričakovani sklep bi se lahko glasil zgolj takole:

(71) Stranka *torej* meni, da so človekove pravice najbolj kršene prav v Sloveniji.

ali (morda):

(72) Stranka meni, da so človekove pravice *torej* najbolj kršene prav v Sloveniji.

toda nikakor:

(73) *Sicer pa* stranka meni, da so človekove pravice najbolj kršene prav v Sloveniji.

Zakaj? Ker (kot smo že videli v analizi *sicer pa*) raba sestavljenega veznika *sicer pa* implicira, da 1) govorec namerava spremeniti temo ali prehaja k drugi misli, ali 2) govorec namerava uporabiti neko že (ali splošno) znano dejstvo, s katerim bo podprl ali okreplil to, kar je izjavil.

Na prvi pogled avtor ne počne ničesar od pravkar navedenega. Natančneje: zakaj bi kdo oblikoval natančen seznam kršitev človekovih pravic v Sloveniji še z drugo trditvijo, da so bile človekove pravice najbolj kršene prav v Sloveniji – s trditvijo, ki je očitno ne moremo razumeti kot sklep, ki povzema to, kar je bilo predhodno povedano, saj jo uvaža sestavljeni veznik *sicer pa*?

Ideja se zdi neobičajna, morda celo protislovna, le dokler predpostavljamo, da je vpleten (t. j. avtorica članka) le en sam govorec (izjavljalni položaj, stališče). Celo površen bralec bi lahko opazil, da avtorica preprosto podaja Marojevičeve besede – vse do zadnjega stavka. Toda, kdo je govorec v zadnjem stavku: avtorica ali nekdo drug? Zadnji stavek ne bi predstavljal nobene ko(n)tekstualne težave, če bi ga parafrazirali kot:

(74) *Sicer pa, kot že vemo*, stranka meni, da so človekove pravice najbolj kršene prav v Sloveniji.

Povedano z drugimi besedami, vpeljava parafraze *kot že vemo*, ki očitno zaznamuje sklicevanje na neko implicitno skupno vednost, omogoča lažje razločevanje več izjavljalcev (izjavljalnih položajev ali stališč) v članku, ki ga podpisuje le ena novinarka. V danem besedilu lahko identificiramo tri:

– I1 'razkrije' kršitev človekovih pravic v Sloveniji ('empirično', na ravni pojavitve oseb v besedilu bi to lahko bil Dragiša Marojevič);

– I2 (morda z navajanjem dokazov o dejanskem spoštovanju človekovih pravic v Sloveniji, ali s pomočjo primerjave stanja človekovih pravic v Slo-

veniji s stanjem v drugih bivših jugoslovanskih republikah, ali kako drugače) nasprotuje I1 (na ravni pojavitve oseb v besedilu I2 nima empiričnega predstavnika; njegovo nasprotovanje I1 (in dejstvo, da je izjavljalni položaj I2 neločljivo povezan z besedilom) postane očitno le ob (in zaradi) pojavitvi I3);

– I3 povzame razpravo s sklicevanjem na neko predhodno, splošno ali implicitno skupno vednost (v našem primeru vednost o ‘razkritjih’ oziroma načinu argumentacije I2), ki slabi moč argumenta, ki ga je predstavil I1 (zanimivo je, da bi I3 lahko predstavljal avtorico, le da tokrat ne privzema vloge poročevalke, temveč raje vlogo komentatorke; v empiričnem smislu ima torej v danem diskurzu ena in ista oseba dve ločeni izjavljalni vlogi).

Seveda pa struktura sestavljenega veznika *sicer pa* ni nujno tako kompleksna. Včasih se celo zdi, da mu sploh ni mogoče pripisati polifone strukture. To ilustrirajo članki v nadaljevanju.

Žarek upanja za zdravstvo¹⁵

Slovenska vlada išče pot iz zagate v zdravstvu – V javnih prostorih poslej ne bo več Titovih slik

Kaj storiti s Titovimi slikami in kipi v javnih prostorih? Ker to niso državni simboli in ker doslej ni bilo nobenega predpisa, ki bi veleval, da Titove slike ali kipi morajo biti, je slovenska vlada danes na svoji seji menila, da je te slike ali kipe mogoče odstraniti.

To ni odlok, je zgolj priporočilo, ki seveda velja le za javne, ne pa tudi za zasebne prostore. Vlada ob tem svetuje kulturno ravnanje, hkrati pa priporoča dogovor z muzeji ali z drugimi kulturnimi institucijami, če gre za dela umetniške vrednosti.

Slovenska vlada je o tej temi razpravljala v zvezi s pobudo vojvodinske skupščine, ki je zvezni skupščini predlagala, naj razveljavi zakon o rabi imena in podobe Josipa Broza Tita, ki je bil sprejet v začetku osemdesetih let. Izvršni svet podpira vojvodinsko pobudo, o tej temi pa so obširneje spregovorili tudi zato, ker ljudje menda pogosto sprašujejo, kaj naj storijo s Titovimi slikami v šolah in drugih javnih ustanovah.

SICER PA so na tiskovni konferenci po seji vlade danes največ časa odmerili zagatam slovenskega zdravstva. Za normalno delo bi slovensko zdravstvo do konca leta potrebovalo 12 milijard dinarjev. Po rebalansu republiškega proračuna je na razpolago samo 8,9 milijard dinarjev. Zdravstveni zavodi so iz-

¹⁵ Delo (21. september 1990).

računali, da bi za najbolj nujno poslovanje, pravzaprav za preživetje, potrebovali 10,7 milijarde dinarjev. Kako do te razlike, je novinarjem po seji vlade poskušal razložiti dr. Tone Košir, namestnik republiške ministrice za zdravstvo.

Ukrepev je več. Eden takih je povečanje participacij, ki se pred 4. avgustom kar nekaj časa niso zvišale. Poleg tega je IS povečal akontacije, namenjene za pokritje materialnih stroškov in tudi za plače, vendar samo za zdravstvene organizacije, ki so v najtežjem položaju. Nekatere zdravstvene organizacije so oproščene tudi plačila republiških prispevkov in rezultatov dela.

Dr. Tone Košir je opozoril, da je zdaj že skrajni čas za sprejetje nove zakonodaje na področju zdravstva, zdravstvenega varstva in zdravstvenega zavarovanja. Prve teze in osnutki novih zakonov naj bi bili nared že do konca septembra. Še pred sprejetjem novih zakonov pa naj bi spremenili 20. člen zakona o zdravstvenem varstvu, s katerim naj bi razširili krog tistih, ki morajo plačevati participacije, razmišljajo pa tudi o hitrejši uvedbi zasebnega dela (zasebne prakse) v zdravstvu. To bi bilo mogoče storiti s sprejetjem amandmaja k sedanjemu zakonu.

Zdi se, da v zgornjem besedilu veznik *sicer pa* deluje v skladu z eno od definicij veznika *sicer* v SSKJ, ki opisuje *sicer* zgolj v smislu indikatorja prehoda k drugi misli. Toda, ali gre res le za prehod k drugi misli? Preverimo tole z zamenjavo *sicer pa*, kot je uporabljen v članku, z drugim veznikom, ki navadno zaznamuje prehod k drugi misli, to je *poleg tega*:

(75) *Sicer pa* so na tiskovni konferenci po današnjem zasедanju največ časa odmerili zagatam slovenskega zdravstva.

(76) *Poleg tega* so na tiskovni konferenci po današnjem zasédanju največ časa odmerili zagatam slovenskega zdravstva.

Medtem ko *poleg tega* eksplicitno napeljuje na to, da gre v besedilu (vsaj) za dve temi, *sicer pa* za tak eksplicitni sklep ne ponuja nobenega indikatorja. Če si ogledamo obliko in zgradbo članka, lahko opazimo, da se *sicer pa* (ali zamenjava *poleg tega*) nahaja nekako na polovici besedila, ko se ena tematika prevesi v drugo. To dejstvo bi (na zelo površinski ravni) lahko govorilo v prid teze, da gre le za prehod k drugi misli.

Toda, pogledjmo si pobliže veznik *poleg tega*. Izhajajoč iz preproste aritmetične logike, bi lahko trdili, da 'največ časa' lahko odmerimo le eni stvari. Če so na tiskovni konferenci največ časa namenili zagatam slovenskega zdravstva, potem odstranjevanju Titovih slik pač niso mogli nameniti enake količine pozornosti in časa: če so največ časa namenili odstranjevanju Titovih slik, ga niso mogli največ nameniti zagatam slovenskega zdravstva,

če pa so ga največ namenili zagatam slovenskega zdravstva, ga niso mogli največ nameniti odstranjevanju Titovih slik.

Ta bolj kot ne trivialna stvar je sporna le, če uvedemo veznik *poleg tega*, ki je do (pomembnosti) vsebin, ki ju povezuje, nevtralen. In prav v tem se razlikuje od *sicer pa*. Iz prejšnjega primera (prvo besedilo) smo jasno videli, da *sicer pa* ne zaznamuje le prehoda k neki drugi vsebini (k eni od vsebin, obravnavanih v besedilu, k vsebini med vsebinami itd.), temveč tudi k zelo specifični vsebini, k tisti, ki predstavlja glavno temo v besedilu. *Sicer pa* namreč nedvoumno zaznamuje nek drugi izjavljalni položaj od tistega, ki je do njegovega nastopa imel besedo – izjavljalni položaj, ki ga bo v »površinski strukturi« prevzel in povzel tudi govorec (avtor).

Ustrezna analiza *sicer pa* v drugem besedilu mora zato govorca razcepiti v dva izjavljalca:

- I1 predstavlja neko dejstvo D1 (odstranjevanje Titovih slik, kar pa sploh ni pomembno; lahko bi šlo dobesečno za karkoli);
- I2 poudarja drugo dejstvo D2 kot pomembnejše (ki je prav tako, naj še enkrat poudarimo, lahko karkoli; tisto, kar ga v danem besedilu dela pomembnejšega, je prav dejstvo, da ga uvaja veznik *sicer pa*) in z I2 se staplja (ali sprejema stališče) tudi govorec G.

Toda če je ta analiza ustrezna, kako naj potem pojasnimo *sicer pa* v sledečem primeru?

Misijonar zdravil bolne¹⁶

Seminar »Evangelizacija 2000« v Ljubljani, kjer naj bi p. Emilian Tardif čudežno zdravil bolne, je privabil dvajset tisoč ljudi.

»Jezus je tu med nami in zdravi bolne. Nekaterim med vami bodo izginile bolečine v ramenih in kolenih. Dvignite roke, če ste ozdraveli«, je po molitvi začel zdravljenje p. Emilian Tardif, misijonar iz Dominikanske republike, sicer pripadnik karizmatične skupine Prenova v Duhu.

Med tisočimi na stadionu v Spodnji Šiški v Ljubljani je zavladala tišina. »Ne bojte se. Dvignite roke. Jezus je vas ozdravil«, je spodbujal p. Emilian Tardif. Nenadoma je nekdo dvignil roko, drugi pa je pomahal z robčkom. In potem še neka starejša ženica. Stadion je postal nemiren. »Hvala bogu. Gospod je velik«, je zanosno zaklical p. Emilian Tardif, udeleženci seminarja pa so začeli navdušeno ploskati. Nastala je nepopisna evforija.

¹⁶ Delo (3. september 1990).

Približno tako je minuli konec tedna zdravil bolne p. Emilian Tardif na tri-dnevnem brezplačno pripravljenem seminarju »Evangelizacija 2000« na stadionu v Spodnji Šiški v Ljubljani. Čudežne ozdravitve, ki jih je omenjeni pater opisoval med svojimi govori, so se običajno zgodile po verskem obredu in po njegovi molitvi za bolne v nekem nerazumljivem jeziku, za katerega je p. Emilian Tardif dejal, da ga tudi sam ne razume. To je pač božji dar, skozi katerega dobi, po njegovih besedah, »preroštvo ozdravljenja«. Sicer pa naj bi te dni nekateri ozdraveli v ramenih, kolenih, hrbtenici, ušesih, drugi pa naj bi čez nekaj tednov ozdraveli od rakastega obolenja.

Tako je na primer Zdravko Kovačič iz Bugojna dejal, da je imel že dvajset let težave s hrbtenico. »Na seminarju sem molil za neko deklico, nenadoma pa sem začutil mravljince v hrbtenici. Bolečine so nato izginile. Vedel sem, da me je Jezus ozdravil«, nam je pripovedoval o svoji ozdravitvi Zdravko Kovačič. Nekaj podobnega naj bi se zgodilo tudi z Vojko Mihačič iz Izole in Fani Želez Reke, ki sta čakali pred ambulantno, da bi čudežni ozdravitvi potrdili še zdravniki.

In kaj pravijo zdravniki? Dr. Janez Zajc, specialist za fizikalno medicino in rehabilitacijo na Kliničnem centru v Ljubljani, ki je na seminar prišel na povabilo prijatelja p. Marjana Šefa iz župnijskega urada sv. Jakoba v Ljubljani (enega izmed prirediteljev), je na sobotni tiskovni konferenci za novinarje dejal, da so pregledali 18 čudežno ozdravljenih. Pri štirih so ugotovili, da je gibljivost v ramenih oziroma kolenih zelo dobra, čeprav so ozdravljeni pričevali, da so imeli pred seminarjem močne bolečine. »To še ne pomeni, da so resnično ozdraveli na seminarju. Najprej moramo namreč primerjati njihovo prejšnjo bolezen s sedanjim stanjem«, je še dejal dr. Janez Zajc. *SICER PA* je na seminarju evangelizacije bilo kar 15 zdravnikov in 35 medicinskih sester.

Če naj dani *sicer pa* interpretiramo le kot prehod k drugi misli, bi pričakovali, da ga bo brez težav mogoče nadomestiti ali parafrazirati s *poleg tega* ali celo s *tudi*. Na primer:

(77) Na seminarju je bilo *tudi (also)* 15 zdravnikov in 35 medicinskih sester.

Takšna parafraza pa očitno ni legitimna, saj ne dopušča implikatur (ali možnih sklepov), k katerim običajno napeljuje različica z veznikom *sicer pa*:

(78) *Sicer pa* je na seminarju evangelizacije bilo kar 15 zdravnikov in 35 medicinskih sester. → [Vsi (ti) skupaj bodo pač lahko ugotovili, kaj se je v resnici zgodilo.]

ali

(78') *Sicer pa* je na seminarju evangelizacije bilo kar 15 zdravnikov in 35 medicinskih sester. → [Morda je prav njihova prisotnost pripomogla k (čudežnemu?) ozdravljenju.]

Zamenjava veznika *sicer pa* s *poleg tega* ali z veznikom *tudi* naredi iz sklepne stavka nekakšno slepo črevo besedila, nekakšen pristavek po sili, ki na predhodno besedilo nima nikakršnega vpliva. Tega pa ne bi mogli reči za različico s *sicer pa*, ki celotnemu besedilu – nekako za nazaj – podeli specifično, odprto polifono strukturo. Glede na implikaturi v primerih (78) in (78'), moramo razlikovati med tremi izjavljalci/izjavljalnimi položaji, od katerih sta prva dva skupna obema implikaturama:

- I1 predstavi neko dejstvo D kot čudežno (ozdravljenje več ljudi);
- I2 predstavi to isto dejstvo D kot dvoumno (glede na njegove vzroke);
- (I3) variira, glede na implikaturu, ki jo izberemo.

Če smo se odločili za implikaturu v (78), I3 ne podpira niti stališča I1 niti stališča I2, temveč zavzame nevtralen položaj: nadaljnje preiskave bodo pokazale, ali ima prav I1 ali I2 (kar, implicitno, seveda pomeni, da daje prav I2).

Če pa smo se odločili za implikaturu v (78'), I3 niha med stališčema I1 in I2: če je prav prisotnost številnih zdravnikov pripomogla k ozdravljenju, I3 očitno podpre stališče I2. Toda če je k ozdravljenju pripomogla le prisotnost zdravnikov, ne pa njihova zdravilna dejavnost, gre očitno res za čudežno ozdravljenje, kar pomeni, da I3 podpre stališče I1.

Za katero implikaturu se bomo odločili, je seveda odvisno od toposa (zgoščenega ozadja, implicitne in/ali skupne vednosti), ki ga bomo uporabili: isti topos (npr. *Več ljudi več ve*) namreč lahko podpre obe, *sicer* različni, implikaturi. To ne pomeni le, da se je G(ovorec), ki se staplja (ali identifikira) z I3, zatekel po pomoč k neki splošni, dani (družbeni, poklicni itd.) skupnosti skupni splošni vednosti, temveč da imamo opraviti s tako splošno strukturo, da je z njo mogoče (v različnih skupnostih oziroma različnih sistemih verovanj) podpreti različne argumente za isti sklep. Poteza G(ovorca) je torej na moč prefinjena: s tem, ko ohranja dva mogoča I3, nam, po eni strani kar sam izlušči skeletno strukturo svojega sklepanja, po drugi strani pa nam da istočasno videti, da je prav ta preprosta, skeletna struktura (in prav zato, ker je skeletna) tista, ki dopušča raznovrstnost možnih sklepov, in s tem daje besedilu večglasno – polifono – strukturo.

Prav takšna raba *sicer pa* je verjetno tudi najbolj tipična. Iz obravnavanih primerov je namreč več kot očitno, da je vloga *sicer pa* in *ker pa* prav uprizoriti, zaigrati polifono strukturo besedila, naloga, ki ne bi bila izved-

ljiva brez *pa* v vlogi modifikatorja *sicer*. Še več: polifonost – četudi le dvo-stopenjska (kot v drugem besedilu) – je, kakor smo videli, vpisana že v sam veznik *sicer pa*. Preverimo to hipotezo in si za konec ogledimo še zadnje be-sedilo.

Polomljene opozorilne table v Tivoliju¹⁷

[komentar fotografije]

Reden obiskovalec Tivolija nas je opozoril, da so nekatere table, ki opozarjajo lastnike psov, da morajo pripeti svoje štirinožne prijatelje z vrvico, že polomljene. Kdo lomi table, niso vedeli povedati tudi v podjetju Rast, ki vzdržuje Tivoli. Povedali pa so nam, da imajo vsako leto veliko škode zaradi polomljenih tabel in klopi ter razbitih luči, saj izživljanje nekaterih nad mestno lastnino ne pozna meja.

Besedilo je interpretativno povsem avtonomno in neodvisno in ne potrebuje nobenih dodatnih pojasnil. In vendar se zaključí s temle stavkom:

(79) *Sicer pa* vsako večjo škodo prijavijo miličnikom.

S takšnim dodatkom do tedaj povsem koherentno besedilo nenadoma izgubi svojo transparentnost. Da je vzrok te netransparentnosti prav sestavljeni veznik *sicer pa*, nam lahko pokaže zelo preprosta analiza: zadnji del besedila govori o tem, da neznanci v parku ne lomijo le raznih napis-nih tabel, temveč tudi klopi in luči, ter da »izživljanje nekaterih nad mest-no lastnino ne pozna meja«. Povsem upravičeno in nedvoumno (še zlasti, ker gre le za krajši komentar pod sliko) bi novinar sestavek lahko sklenil le z *Vsako večjo škodo prijavijo miličnikom*, torej tako, da ne bi uporabil vezni-ka *sicer pa*; besedilo bi v tem primeru še vedno ohranilo svojo avtonomijo in transparentnost. Toda že dejstvo, da se *sicer pa* pojavi, razgiba linearno strukturo besedila in mu odvzame njegovo neposredno transparentnost s tem, ko se sklicuje na neko (v zvezi z besedilom) izven-diskurzivno podpo-ro. Zato moramo vpeljati dva dodatna izjavljalca (povezana s *sicer pa*).

Najsplošnejšo polifono strukturo sestavljenega veznika ... *pa* – kjer *pa* ne služi le za krepitev predhodnega veznika, ampak nastopa tudi kot modi-fikator njegove argumentativne usmerjenosti – bi lahko opredelili takole:

– II (ki ni nujno prvi izjavljalec v besedilu) poroča o nekih dejstvih (v danem primeru polomljenih tabel v Tivoliju neodgovornost ali razsipavan-je z družbeno lastnino itd.);

¹⁷ Jože Biščak, *Delo* (2. november 1990).

– I2 odgovarja I1 (mu nasprotuje, ga pomirja itd.) z navajanjem neke skupne, splošne ali implicitne vednosti iz ozadja, nekega predhodnega diskurzivnega segmenta ali izven-diskurzivnega dejstva (v primeru polomljenih tabel v Tivoliju: vsako škodo prijavijo miličnikom).

Sklepna opažanja

Slovar slovenskega knjižnega jezika navaja 29 različnih načinov rab veznika *pa*, ki verjetno velja za enega (kontekstualno) najbolj raznolikih in najširše rabljenih leksemov v slovenščini. V angleščino bi pravzaprav skoraj vse njegove rabe lahko prevedli kot *and* (in včasih *but*) ali, natančneje, nadomestili z *in*, ki je slovenska (nezaznamovana) dvojnica angleškega *and*. Toda če to klasifikacijo primerjamo s korpusom slovenskega (govorjenega in pisanega) jezika *Nova beseda*, kaj kmalu ugotovimo, da obstaja še neka druga raba *pa*, kjer *pa* nastopa v vlogi *modifikatorja* (*drugih*) *veznikov*.

Moja (hipo)teza je bila, da v določenih sestavljenih veznikih (večinoma sem se omejil na *ker pa* in *sicer pa*), *pa* lahko nastopa bodisi kot modifikator – sprevračalec – argumentativnega pričakovanja in usmerjenosti (kot v primerih (29)–(31)) bodisi kot modifikator – okrepitelj – pomena in moči predhodnega veznika (kot v primerih (32)–(36)) in ne zgolj kot propozicijski (ali gramatični) operator (kot v primerih (1)–(28)).

Na osnovi substitutivne analize in analize primerov iz tiska lahko sklepamo, da ima *pa* v sestavljenih veznikih *ker pa* in *sicer pa* vlogo neke vrste anaforičnega elementa, ki s tem, ko omogoča referenco na neke vrste skupno, splošno ali implicitno vednost iz ozadja, nek predhodni diskurzivni segment ali izven-diskurzivno situacijo, razkriva polifono strukturo danega diskurzivnega segmenta in mu tako daje interpretativno neodvisnost in avtonomijo. Med tem ko se *ker pa* večidel nanaša na (možne) razloge, je *sicer pa* večinoma omejen na (možna) pojasnila o tem, o čemer se poroča v potekajočem diskurzu. Če sta rabljena brez *pa*, *ker* in *sicer* ne omogočata tovrstnih referenc.

Na koncu prispevka predlagam tudi temeljno strukturo sestavljenega veznika ... *pa* v polifonem smislu, ki sestoji (vsaj) iz dveh izjavljalcev:

- I1 (ni nujno prvi izjavljalec v besedilu) poroča o nekih dejstvih;
- I2 odgovarja I1 (mu nasprotuje, ga pomirja itd.) z navajanjem neke skupne, splošne ali implicitne vednosti iz ozadja, nekega predhodnega diskurzivnega segmenta ali izven-diskurzivnega dejstva.

MOJCA
SCHLAMBERGER
BREZAR

SLOVENSKI
ZAZNAMOVALCI
V LUČI TEORIJE
ARGUMENTACIJE V
JEZIKU

Opredelevanje členka kot besedne vrste

Slovenski členki imajo poseben status napol priznane besedne vrste: zakaj napol? V SSKJ se beseda členek rabi samo za opredelitev besedotvornih členkov, ostali t. i. »členki« spadajo med prislove oziroma veznike oziroma oboje hkrati. Podobno kot prislovi je ta besedna vrsta sprejemala vse besede, ki se jih ni dalo uvrstiti drugam. V nekaterih jezikih, npr. francoščini, angleščini, nimajo statusa posebne besedne vrste. V drugih, npr. nemščini, češčini, makedonščini, bolgarščini, ga imajo. Po funkcijski slovnici bi sodili med operatorje, ki se kodirajo in delujejo na različnih ravneh.¹ Zanimivi so postali predvsem za pragmatično orientirane raziskave in raziskave govorjenega jezika.² Dejansko gre za besede, ki se jih po pomenu najde v praktično vseh jezikih in vstopajo v podobne opozicije kot *še* in *že* pri nas (prim. *already*, *not yet* v angleščini, *déjà*, *presque*, *pas encore* v francoščini). Drugod jih postavijo med prislove – tudi sicer je besedna vrsta prislov oznaka za zelo heterogeno kategorijo, v katero spada vse, česar niso mogli umestiti drugam. Podobno lahko trdimo tudi za členke.

¹ Prim. S. C. Dik, *The Theory of Functional Grammar. Part I: The structure of the clause*, Dordrecht 1989.

² Primerjava funkcije modalnih členkov in členkov v vezniški obliki v M. Schlamberger Brezar, Vpliv pragmatičnega jezikoslovja na raziskave slovenskega jezika: primer členkov, v: Z. Jan (ur.), *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*, Zbornik Slavističnega društva Slovenije 10, Ljubljana 1999; M. Schlamberger Brezar, Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et du slovène, *Linguistica* XL (2000), 2, 273–282; I. Ferbežar et al., *Sporazumevalni prag za slovenščino 2004*, Ljubljana 2004.

Vendar jih združuje odnosna funkcijska vloga – za vse členke, razen besedotvornih, lahko trdimo, da modificirajo odnos do propozicionalne vsebine oziroma do izrečenega in da o njihovem pomenu lahko govorimo predvsem v odvisnosti od konteksta.

Členki so bili v slovenščini kot besedna vrsta definirani leta 1974 s člankom J. Toporišiča *Kratko oblikoslovje slovenskega jezika*.³ Mednje je uvrstil primere, ki jih prej v zbirki *Slovenski knjižni jezik*⁴ obravnaval kot prislove, po katerih se ni mogoče vprašati.⁵

Po klasifikaciji v *Slovenski slovnici* 1976⁶ jih je razdelil na 13 razredov, med katerimi loči navezovalne členke (*a, in, ja, no, pa, potem, torej, tudi*), členke čustvovanja (*žal, dobro*), poudarne (*ravno, posebno, zlasti, predvsem*), izvzemalne (*le, samo, edino, komaj, vsaj*), presojevalne (*tako, blizu, približno, skoraj, domala*), dodajalne (*tudi, prav tako, niti, takisto, vključno*), členke zadržka (*pravzaprav, pač, saj, komaj, že, sicer*), potrjevanja ali soglašanja (*da, dejansko, gotovo, ja, kajpak, res, seveda*), možnosti, verjetnosti (*morda, mogoče, morebiti, nemara, končno, navsezadnje, brž, verjetno, komaj*), mnenja, domneve (*baje, menda, denimo*), vprašalne členke (*ali, a, kaj, mar*), spodbujalne (trdilni: *a, ali, da, kako, morda*; nikalni: *da, kaj, še, ko, nikdar, saj*) ter členke zanikanja in soglašanja (*ne, nikar, vraga, figo*).

V *Slovenski slovnici* iz leta 2000 se prvotni klasifikaciji odreče in predlaga še novo, po kateri se členki delijo na pozivne, vrednotenjske, čustvenostne in besedilnozgradbenostne, vsaka skupina pa še na več podskupin.⁷ Po njegovi novejši definiciji, ki je formalno-pomenska, so členki »nepregibna besedna vrsta: z njimi vzpostavljamo zveze s sobesedilom, izražamo pomenske odtenke posameznih besed, delov stavka, celih stavkov in povedi ali pa tvorimo skladijske naklone.«⁸ Toporišič opredeli tudi odnos do drugih besednih vrst: »Nekateri členki se po vlogi približujejo veznikom, drugi prislovom.«⁹ V resnici pa ni natančnega ločevanja med tema dvema besednima vrstama. Da je negotovost med odnosnimi besedami še večja, se členki sinonimno pojavljajo tudi kot vezniki oziroma prislovi. O kontekstualno določenem pomenu, ki ga hoče Toporišič na vsak način oprede-

³ J. Toporišič *Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika*, v: M. Kmecl, T. Logar, J. Toporišič (ur.), *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*, Ljubljana 1974.

⁴ J. Toporišič, *Slovenski jezik* 1–4, Maribor 1966.

⁵ I. Černelič, Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku, *Jezikoslovni zapiski* 1, Ljubljana 1991, 73–85.

⁶ Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 1984, 384–385.

⁷ J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 2000, 445–448.

⁸ J. Toporišič, n. d., 445.

⁹ N. m.

liti, se lahko prepričamo med podvrstami pozivnih členkov, kjer *saj* nastopa tako kot nasprotovalni kot tudi grozilni členek.¹⁰

I. Černelič-Kozlevčar¹¹ poda poglobljenejšo slovnično delitev glede na upoštevanje formalnih meril, kot so »nanašanje na cel stavek ali le člen stavka, pastavčnost, vezanost na določen skladenjski naklon, vrsto stavčnega člena in besedno vrsto, ki ga izraža, in na njeno pomensko skupino ter upoštevanje jezikovne ravnine, ki omogoča razmejitev členkov, ki so le besedotvorne prvine ali pa sredstvo za opisne oblike (*-koli, si, se*) in členkov, ki so samostojne besede«. ¹² Predlaga naslednje združevanje Toporišičevih vrst členkov:

1. Skladenjskonaklonski členki vključujejo vzpodbujevalne in vprašalne členke, za katere je značilno, da opravljajo določeno vlogo v stavku glede na skladenjski naklon;

2. naklonski členki so členki, ki izražajo možnost, verjetnost, mnenje, domnevo in zadržek, torej razmerje do stvarnosti, resničnosti povedanega;

3. poudarni členki združujejo poudarne, presojevalne in izvzemalne členke; skupno jim je, da se nanašajo na posamezen stavčni člen in ga v stavku podčrtujejo, izpostavljajo;

4. nikalni členki združujejo členke zanikanja in nesoglasja;

5. čustveni članki so osamosvojeni.

Delitev členkov na pet skupin je sprejemljivejša, saj združuje opis členkov s funkcijskega in pragmatičnega stališča ter ločuje komentar izrekovanja in členke, ki delujejo na ravnini propozicij. Ob predpostavki, da členek predstavlja posebno besedno vrsto (ki mu je SSKJ ne priznava – z izjemo besedotvornih členkov) in da so vsi glede izražanja odnosa do povedanega modalni, bi se njegove opredelitve lotili na podlagi delitve, predstavljene leta 2000,¹³ ki smo jo nadgradili v *Sporazumevalnem pragu*¹⁴ in po kateri členke funkcijsko-pomensko razdelimo med naslednje štiri vrste modalnih členkov:

1. inherentno modalne členke, kjer je modalnost dana v pomenu (*lahko, mogoče, morda, gotovo, verjetno*);

¹⁰ J. Toporišič, n. d., 448.

¹¹ I. Černelič-Kozlevčar O delitvi členkov. Vprašanja slovarja in zdomske književnosti, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 3, Ljubljana 1993, 213–227.

¹² I. Černelič-Kozlevčar, n. d., 225.

¹³ M. Schlamberger Brezar, Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et du slovène, *Linguistica* XL (2000), 2, 105.

¹⁴ I. Ferbežar et al., *Sporazumevalni prag za slovenščino 2004*, Ljubljana 2004.

2. epistemično modalne členke, ki izražajo odnos do proposicionalne vsebine, torej govorčev odnos do povedanega (*še, že, tudi, komaj*);

3. skladenjskonaklonske členke, ki delujejo na ravni izreka in spreminjajo skladenjski naklon izreka (*naj, a, vsaj*);

4. členke kot zaznamovalce zgradbe diskurza, ki se najpogosteje pojavljajo v govorjenem diskurzu in zagotavljajo navezovanje na prej povedano. Pojavljajo se v začetku izrekov, pred temo in remo, a niso del teme in reme (*že, saj, no, ...*).

Iz te delitve so izvzeti besedotvorni členki.

V *Sporazumevalnem pragu* 2004¹⁵ smo se odločili za naslednjo delitev členkov, ki prejšnje kategorije nekoliko preimenuje, ne da bi jih vsebinsko predelala, in dodaja besedotvorne členke:

1. modalni členki za izražanje nujnosti, verjetnosti, možnosti;
2. poudarni členki, ki izražajo govorčev odnos do povedanega in nakužejo informacijo, ki ni izrečena;
3. zaznamovalci tipa povedi;
4. odnosni členki, ki služijo kot povezovalci v diskurzu;
5. besedotvorni členki.

Tudi delitev po *Sporazumevalnem pragu*¹⁶ členke opredeli kot posebno besedno vrsto. Členki »določajo odnos do konteksta ali delno spreminjajo pomen povedi. So blizu veznikom, s katerimi jih povezuje njihova odnosna vloga, ali prislovom, s katerimi jih družijo vloga modalizatorjev povedi.«¹⁷

Za dokazovanje argumentacijske vrednosti, ki jo dodajajo izreku, so za nas pomembni členki skupine 2, torej prej epistemično modalni in zdaj poudarni členki, ki izražajo govorčev odnos do povedanega in delujejo kot operatorji, in členki skupine 4, torej zaznamovalci zgradbe diskurza¹⁸ oziroma odnosni členki, ki služijo kot povezovalci v diskurzu ter imajo vlogo konektorjev. Ta dva podrazreda lahko opredelimo kot funkcijsko kategorijo z argumentacijsko vrednostjo. Argumentacija izvira predvsem iz odnosne vloge členka, s katerega rabo govorec opredeli povedano v odnosu do drugih izrečenih oziroma zamolčanih vsebin. Vezniška vloga členkov je v Toporišičevi Slovnici¹⁹ obravnavana kot sinonimija členka, za nas pa pomeni zgolj eno od funkcij.

¹⁵ I. Ferbežar et al., n. d., 239–240.

¹⁶ N. d., 239.

¹⁷ N. m.

¹⁸ Zaznamovalci zgradbe diskurza je prevedek za *discourse markers* v an. in francoske *marqueurs discursifs*.

¹⁹ J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976, 2000.

Členki z argumentacijsko vrednostjo v govorjenih besedilih

Analiza členkov v govorjenih besedilih je potekala na neoznačenem korpusu govorjenih besedil, ki je bil posnet leta 1992 za potrebe raziskovanja pogajalskega sporazumevanja²⁰ in v korpusu Fidaplus (www.fidaplus.net) s poudarkom na govorjenih besedilih. Govorjena besedila, ki se jih da izolirati pri ukazu »razširjeno iskanje«, so bodisi dramska besedila, bodisi transkripti parlamentarnih debat od leta 1994 do 1999.

Členki v korpusu Fidaplus tudi sicer predstavljajo problem ker, kot navajata avtorja,

»Jezikovni priročniki prinašajo nasprotujoče si informacije o besednovrstni pripadnosti velikega deleža besed, ki naj bi spadale (tudi) v besedno vrsto členkov: npr. besede predvsem, približno, resda, končno, prav, ... – ponekod so uvrščene med členke, ponekod med prislove, ponekod kot dvojnice v obe kategoriji. Med enakopisnimi prislovi ter členki naj bi se ločevalo izključno z upoštevanjem semantike konteksta, tj. z uporabo vprašalnice, ki jo v primeru prislovov lahko zastavljamo, v primeru členkov pa ne. Do zadreg, ali je neka beseda v določenem kontekstu členek ali ne, prihaja že na ravni ročnega določevanja, za avtomatsko analizo je naloga torej povsem neizvedljiva.«²¹

Problem nastaja predvsem pri ločevanju členkov od prislovov: edino ločevalno sredstvo med obema naj bi bilo,²² da se po členkih ne da vprašati. Poleg tega smo izpostavili tudi njihovo vezniško vlogo. Iz vsega navedenega sledi, da po teoriji argumentacije v jeziku²³ lahko slovenske členke funkcijsko opredelimo kot operatorje ali konektorje oziroma povezovalce. Argumentacijsko vrednost imajo predvsem členki iz skupine t. i. epistemičnih²⁴ oziroma poudarnih členkov po definiciji v *Sporazumevalnem pragu*.²⁵

Po teoriji argumentacije v jeziku²⁶ je ta namerno dejanje, ki je hkrati institucionalno in konvencionalno. Konvencionalnost argumentacije se kaže v tem, da zanjo uporabljamo dogovorjena sredstva, ki so operatorji in konektorji. Ducrot in Anscombe operatorje in konektorje opredelita kot nosilce argumentacije. Med seboj se razlikujejo po tem, ali so eno- ali dvosmerni.

²⁰ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije*, magistrska naloga, Ljubljana 1996.

²¹ Krek, Arhar, 2007: http://nl.ijs.si/jos/msd/html-sl/josMSD-sl-back.1_div.2_div.9.html.

²² J. Toporišič, *Slovenski jezik* 1–4, Maribor 1966.

²³ J.-C. Anscombe, O. Ducrot, *L'Argumentation dans la langue*, Bruselj 1983.

²⁴ M. Schlamberger Brezar, Vloga povezovalcev v diskurzu, v: I. Štrukelj (ur.), *Jezik za danes in jutri, Zbornik referatov na II. kongresu Društva za uporabno jezikoslovje*, Ljubljana 1998.

²⁵ I. Ferbežar et al., n. d.

²⁶ J.-C. Anscombe, O. Ducrot, n. d.

Operatorji so enosmerni in spreminjajo argumentacijsko orientacijo povedi, na katero delujejo. Naj ponovno navedemo enega njunih najznačilnejših primerov:²⁷

(1)

Il est huit heures, il faut se dépêcher.

Il est huit heures, il nous reste du temps.

(2)

Il n'est que huit heures. Il nous reste du temps.

*Il n'est que huit heures. Il faut se dépêcher.

(3)

Il est presque huit heures. Il faut se dépêcher.

*Il est presque huit heures. Il nous reste du temps.

Kot vidimo, je argumentacija v primeru (1), *il est huit heures*, možna v smereh – *il faut se dépêcher* (treba je hiteti) in *il nous reste du temps* (še je čas). Ko dodamo argumentacijska operatorja *presque* in *ne ...que*, sta ta usmerjena proti nasprotnima zaključkoma. Argumentacija ni več možna v okviru obeh zaključkov, ki sta podana v primeru brez tega operatorja, ampak samo še v eni smeri. Operatorja sta torej izreku dodala argumentacijsko usmeritev

Pri zgornjih kanoničnih Ducrotovih primerih imamo dve možnosti prevoda v slovenščino, ki omogočata različne interpretacije:

(4)

Ni še osem, še imamo čas.

*Ni še osem, treba je pohiteti.

(5)

Osem je že, treba je pohiteti.

*Osem je že, še imamo čas.

(5')

Skoraj osem je, treba je pohiteti.

*Skoraj osem je, še imamo čas.

Francoska *ne ... que* in *presque* smo nadomestili s členki *še* in *že* oziroma *skoraj*. Vidimo, da sta členka *še* in *že* v nasprotju tako po samem pomenu kot po argumentacijski vrednosti. Podobno argumentacijsko vrednost kot *že*, vendar z omejitvijo, da prag še ni dosežen, ima *skoraj*. V nadaljevan-

²⁷ J. Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris 1985, 58.

ju si bomo ogledali njihovo vlogo ter vlogo členkov, ki delujejo na podoben način.

Členki v vlogi operatorjev

Uporaba členka v diskurzu pomeni dejanje argumentacijske usmeritve. Govorec usmeri izraz tako, kot mu najbolj ustreza za argumentacijo. S tem argumentira predvsem implicitno. V izreku *Prišel je tudi Jaka* zaradi členka *tudi* vemo, da Jaka ni bil sam; če pa rečemo *Prišel je vsaj Jaka*, je s tem izpolnjen že nek minimalni pogoj, da smo zadovoljni, medtem ko z izrekom *Prišel je celo Jaka* nakažemo, da je bilo dejstvo, da je prišel, res izjemno.

V govorjenem diskurzu posnetih pogajanj in korpusa Fidaplus smo postavili naslednje členke, ki delujejo kot operatorji: *še* in *že*, po Ducrotovi teoriji operatorja, ki omejujeta možnosti argumentacijskih sklepov, sta si na videz diametralno nasprotna. Sledita jima *skoraj*, ki z njima vstopa v kombinacije, in *kar*, pa nasprotujoča si *vsaj* in *tudi*, poudarna členka *pač* in *sploh*, na koncu pa še sinonimna členka *le* in *samo*, ki delujeta kot operatorja izvzermalno, hkrati pa se kot konektorja vključujeta v argumentacijska gibanja. Vsak članek v začetku razčlenimo z opisi, ki so podani v SSKJ, potem pa se osredinimo na najznačilnejše rabe v korpusu Fidaplus, po možnosti argumentacijske.

ŠE IN ŽE, NASPROTJE V ARGUMENTACIJSKI ORIENTACIJI

Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) ima *še*, ki je tam opredeljen kot prislov, naslednje vrednosti:

1. izraža nadaljevanje trajanja – *On še dela.*
2. z zanikanim povedkov izraža, da se pričakovano dejanje ali stanje do trenutka govorjenja ne uresniči – *Tega še nisem vedel.*
3. izraža ponovitev dejanja ali stanja – *Povabila jih je, naj še pridejo.*
4. izraža dopustitev dejanja ali stanja – *Še padla bo, če ne bo pazila.*
5. izraža dodajanje – *Tam so ostali še dva meseca.*
6. izraža, da kaj ni omejeno na navedeno – *Še odrasli se ga bojijo.*
7. izraža presenetljivost česa – *Zjutraj je šla še v službo, zvečer je bila že mrtva.*
8. poudarja navedeni čas z izključevanjem poznejšega – *Še včeraj je bilo to mogoče.*
9. v nikalnem stavku – izraža nedoseženost količine – *Še petnajst let ni stara.*

10. poudarja pomen besede, na katero se nanaša – *Obleka je še kar dobra.*

11. navadno s primernikom krepi pomen primernika – *Pot je bila še daljša, kot smo predvidevali.*

// s presežnikom omejuje presežnik – *Predstava ni navdušila, še najboljša je bila glasba.*

12. ekspresivno, navadno v zvezi s *kaj* (še *kaj*) – izraža močno zanikanje – *Kaj pa še!*

Še v avtentičnih besedilih deluje kot operator, ki modificira glagol, pri-slov, samostalnik, zaimek in tudi veznik. V korpusu ima 100.000 pojavitev, od tega 11.281 v govornem prenosniku. Pojavlja se tudi v zloženih veznikih – konektorjih, tudi tu z dodajalno vsebino, v oblikah *še posebej*, *še zlasti*, *še nekaj*. Nekaj primerov tipične rabe dodajamo v nadaljevanju:

(6)

Dr. Wilbur pravi, da bo po ovcah poskusil s kravami. Verjetno pa je samo *še* vprašanje časa, kdaj se bo kdo lotil podvojitve človeka. (www.fidaplus.net; Dnevnik)

(7)

Toda če je Pipo, *še* preden je postal Nazionale in Super, v prvih letih svojega festivala kazal spontan talent za obvladovanje prostora in kamer ter zmerno mero očetovstva (najbolj znan je primer, ko je *še* ne dvajsetletnemu zmagovalcu San Rema 1990, Erosu Ramazzottiju, med razglasitvijo rezultatov ukazal, naj da roke iz žepov), so njegove zadnje prireditve v San Remu presegle meje decentne režije. (www.fidaplus.net; Dnevnik 1997)

V zgornjih primerih je *še* del besedne zveze *samo še, še preden, še ne dvajsetletnemu*. Primeri iz govornega prenosnika se uporabljajo podobno: v primeru (8) gre za stopnjevanje, v primeru (9) za dodajanje:

(8)

Gospod Kopač je danes rekel, da si je vzel tri tedne časa in iz teh treh tednov ni rodil niti enega samega piškavega amandmaja, ki bi bil *še* kako potreben po njegovem mnenju in ki bi kakovost zakona oziroma spremembe zakona, ki ga danes sprejemamo, lahko izboljšal do te mere, da bi bil zadovoljen tudi on kot predsednik odbora in kot poznavalec te problematike. (www.fidaplus.net; DZ 1995)

(9)

In *še* nekaj. Tega ne bomo mi sanirali – poslanke in poslanci tukaj. To bodo sanirali tisti, ki delajo v Sloveniji včasih tudi za 40.000 naših tolarjev. To bodo

sanirali tisti, ki *še* konec februarja, kot recimo v TAM-u, ne dobijo plače za januar. To sanirajo tisti ljudje – ostale primere, ki bi se jih dalo tukaj *še* naštevati, si bom prihranil za kdaj drugič. (www.fidaplus.net; DZ 1996)

Še v povezavi s samostalniki se uporablja bodisi za izražanje količine, bodisi trajanja določenega stanja: *še dve leti, je še študent*. Kot argumentacijski operator, ki izraža predvsem poudarjanje v določeni smeri, *še* torej nima posebnih vrednosti glede na tiste, opisane v SSKJ. Lahko bi rekli, da je vrednosti v korpusu manj, kot jih je opisanih, to pa predvsem zaradi narave prenosnika. *Še* v neoznačenem korpusu pogajalskega sporazumevanja je pogostejše posejan, seveda v kombinaciji z drugimi argumentacijskimi operatorji *že, kar, seveda* (primer (10)):

(10)

No, pravzaprav sva se nekaj *že* po telefonu dogovorila. Me te vaše smuči približno poznamo, smo se kar nekaj pozanimali o njih, in gre za večjo količino, kot sem vam *že* omenila, seveda, o cenah nisva *še* nič govorila, verjetno se bova pa danes lahko o vsem tem tudi pomenila.²⁸

Členek, operator, konektor *že* se v vseh prenosnikih ustavi na 100.000 pojavitev, v govornem prenosniku pa najdemo 6803 pojavitve. Njegove vloge v SSKJ so naslednje:

1. izraža, da stanje, dejanje nastopi prej, kot je bilo pričakovano – *Ni sem vedel, da je že tako pozno*.

//izraža, da je čas, v katerem dejanje nastopi, zgodnejši, kot se pričakuje – *Že jutri bo prost*.

2. izraža nastop, obstajanje dejanja a) pred časom govorjenja ali v njem – *To sem že slišal*;

b) do navedenega časa ali v njem – *Ob osmih bo že odpotoval*.

3. izraža, da je količina, mera dosežena do časa govorjenja ali določene-ga časa večja od pričakovane – *Že dve uri čakajo*.

4. navadno na začetku stavka - izraža zadostnost navedenega ne glede na drugo mogoče – *Že ime pove vse*.

5. poudarja odvisnost možnosti dejanja od kake okoliščine – *To ste že naredili, ker so vam pomagali*.

6. izraža gotovost, prepričanost glede česa brez nestrpnosti glede časa uresničitve – *Bomo že našli kak izhod*.

²⁸ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije*, magistrska naloga, Ljubljana 1996 (primer: Določanje cen o smučarski opremi).

//izraža prepričanost o čem sploh – *Vi boste že šli, drugi pa najbrž ne.*

7. izraža sprijaznjenje s čim – *Ne čudite se preveč, je že tako.*

8. navadno z velelnikom izraža nejevoljo, nestrpnost v pozivu – *Daj mi že mir!*

// v želelnem stavku poudarja željo po uresničitvi – *Ko bi bili izpiti že mimo!*

9. izraža, da dejanje v nadrednem stavku nastopi neposredno za dejanjem v odvisnem stavku – *Komaj je odšla, že so se začeli smejati.*

//izraža, da je dejanje neposredno pred uresničitvijo – *Že je hotel oditi, ko so ga poklicali.*

10. za izražanje pridržka, ki ga utemeljuje drugi stavek – *Piše že, vendar slabo.*

11. ekspresivno, v nikalnih stavkih poudarja zanikanje – *Jaz že ne!*

12. ekspr., v zvezi s prislovi za izražanje velike časovne ali krajevne oddaljenosti – *Kje je že to!*

13. v zvezi s *tako*, *tako in tako* za poudarjanje dejstva, ki brez nadaljnjih podatkov utemeljuje sklep – *Že tako in tako majhno plačo so mu še zmanjšali.*

14. z zaimki in prislovi za izražanje in poudarjanje poljubnosti – *Naj bo kakšna že, rad jo ima.*

15. ekspr., z vprašalnimi zaimki ali prislovi poudarja ugibanje, ponovno vprašanje – *Kdo ga že išče?*

16. v vezniški rabi, v pogojnih odvisnih stavkih, navadno v zvezi *če že* – za izražanje pridržka – *Naj gredo, če že hočejo.*

// z nikalnico za izražanje izvzemanja – *Jabolka so vsaj lepa, če že ne okusna.*

// ekspr., v stopnjevalnem priredju za izražanje omejenosti na prvi člen – *Že hodi težko, kaj šele teče.*

17. v medmetni rabi: izraža zadržano pritrjevanje – *Že, toda... že, a kdo bo vse to plačal...*

//izraža sprijaznjenje s čim – *Bo že kako.*

Že v avtentičnih besedilih ima bodisi vlogo operatorja, bodisi konektorja (povezovalca). V zadnji vlogi nastopa v dopustnih izrekih in dopustnih argumentacijskih gibanjih (kar bo podrobno predstavljeno kasneje):²⁹ do

²⁹ Glej poglavje *Toposi, konektorji in argumentacijska gibanja*.

izraza pride v prvem stavku za izražanje dopuščanja, sledi stavek, ki ga uva-
ja protivni veznik (rabe 9, 10, 14, 16 in 17 v SSKJ, opisane zgoraj).

Že v govornem prenosniku pojasnjuje, da je dejanje *že* bilo storjeno
(primera (11) in (12) spodaj):

(11)

Če hočete karkoli dodati k temu – replike ni. Prosim? (Poslanec govori iz
klopi.) Ja, to je pa prepozno. Replika je bila *že*. Proceduralno? (www.fidaplus.
net; DZ 1998)

(12)

Še enkrat poudarim, lahko vam zgolj verjamemo, kaj več kot to se ne da, zelo
težko, ker kljub vsemu še ni tistega osnovnega podatka, iz katerega bi lahko
razbrali, kaj od tega je bilo *že* odplačano. (www.fidaplus.net; DZ 1998)

V primeru (13) *že* izraža količino v povezavi s količinskimi izrazi 3,5
milijarde, 2/3 tistega, kar ... :

(13)

Tako, da na koncu je to približno milijardo 600 ameriških dolarjev. Če prište-
jemo še tisto, kar *že* imamo, potem smo pa *že* preko 3,5 milijarde, blizu 4, to
pa ni več tako majhna obremenitev za dvomilijonski narod. To je treba gleda-
ti. Treba je tudi nekoliko širše pogledati, da ima Vlada v proceduri še kar ne-
kaj zakonov, s katerimi želi najemati nove kredite. Vsi ti krediti bodo prihaja-
li približno v istem času, razlika je mogoče 5 let, v odplačilo. Torej bo sloven-
ska ekonomija, ali pa gospodarstvo, kakor želite, imela to breme, ki je *že* sko-
rajda 2/3 tistega, kar ima zdaj sosednja Madžarska, ki velja za izredno zadol-
ženo državo. Zato te številke niso tako nedolžne, čeprav, tako na prvi pogled,
sploh niso velike. (www.fidaplus.net; DZ 1996)

Spodnje vloge v primerih 14 do 17 zaznamujejo poudarjanje povedane-
ga; so najbolj tipične govorne oblike, kjer *že* nastopa v odnosu do dela izre-
ka, ki je presenetljiv. To je tipična členkovna raba.

(14)

Toda bistveno vprašanje je vsebinsko, kaj ta dva dokumenta v resnici pred-
stavljata. Običajno imamo tak postopek pri mednarodnih pogodbah, ko
je mednarodna pogodba sestavni del zakona o ratifikaciji te pogodbe in je
vključena običajno *že* kar v 2. ali pa 3. člen s celotnim besedilom, s podpisi
vred. (www.fidaplus.net; DZ 1996)

(15)

-Ti *že* nismo. -Policija! (www.fidaplus.net; Ameriška pita)

(16)

JE ŽE V REDU. LAHKO. (www.fidaplus.net; Ameriška pita 2)

(17)

POČASI. JAZ JIH ŽE NISEM VZEL. (www.fidaplus.net; Kremenčkovi, Viva Rock Vegas)

Poleg vrednosti, nasprotnih *še*, ima *že* tudi vlogo konektorja. Pojavlja se še v diskurzivnih gibanjih, predvsem v protivnih. Kot tak bo podrobno prikazan v nadaljevanju o toposih in argumentacijskih konektorjih, predvsem v povezavah *že res*, *že že ampak*; *že mogoče*, *vendar*, kjer navezave z *že* tvorijo prvi del protivno-dopustnega argumentacijskega gibanja.³⁰ Tak je drugi *že* v primeru (18), tokrat v kombinaciji *če že*:

(18)

Zato poudarjamo, da če hočemo ohraniti tudi motivacijo bank pri reševanju tega problema, jih ne moremo tako rekoč na realsocialističen način *že* honorirati in nato pričakovati, da bodo zaradi svoje silno visoke razredne zavesti pravilno delovale in učinkovito vodile podjetja. Rezultati realsocialističnega gospodarstva in današnji polom vseh teh velikanov kažejo, da je to bila skrajno naivna, če *že* ne bedasta koncepcija. (www.fidaplus.net; DZ 1995)

Po pregledu posameznih oblik *še* in *že* poglejmo, kako sta si argumentacijsko nasprotno usmerjena. Pri zanikanju se oba veznika prepletata med seboj, dopolnjuje ju členek *več*. Vzemimo dva izreka v skladu z evropskim delovnim časom, npr. (19) in (20) spodaj:

(19)

Ura je devet, Jaka *že* dela.

(20)

Ura je pet, Jaka *še* dela.

Kako postaviti vprašanje glede na zgornja izreka in kakšen odgovor lahko dobimo? Vprašanje, ki ga lahko postavimo na podlagi primera (19), je spodaj v (19'), sledi mu vprašanje na podlagi primera (20). Vsakokrat sta možna dva odgovora a) in b).

(19')

A Jaka *že* dela?a) Da, *že* dela.b) Ne, ne *še*.

³⁰ Glej poglavje *Toposi, konektorji in argumentacijska gibanja*.

(20')

A Jaka *še* dela?

a) Da, *še* dela.

b) Ne, ne dela *več*.

Vidimo, da se pri zanikanju izrekov argumentacijska vrednost členkov obrne, *še* in *že* sta si po argumentacijski orientaciji nasprotna.

SKORAJ, KAR

Skoraj in *kar* označujeta mero, stopnjo; *skoraj* predvsem označuje stanje blizu končne stopnje ali mere, *kar* pa visoko vrednost mere ali stopnje, predvsem v očeh govorca, kar mu daje argumentacijsko vlogo.

Skoraj ima v SSKJ naslednje vrednosti:

1. izraža precejšnje približevanje polni meri – *Skupaj sta delala skoraj deset let.*

2. izraža precejšnje približevanje polni stopnji povedanega – *Njegova koža je skoraj črna.*

3. nav. ekspr., pri naštevanju: dopolnjevanje, rahlo stopnjevanje povedanega – *S pridušenim glasom, skoraj šepetaje, je začel peti.*

4. izraža, da je bilo dejanje blizu uresničenja – *Drugi tekmovalci nas skoraj dohitevajo.*

Primerov rabe *skoraj* v korpusu Fidaplusta v vseh prenosnikih je nad 100 000, med njimi tudi (21) in (22) spodaj, kjer prvi označuje trajanje samostalnika, drugi pa glagol.

(21)

Od takrat, ko sva nehala, je dva meseca in pol. Hodila sva *skoraj* dve leti in pol.

(www.fidaplust.net; Nedeljski, 2001)

(22)

Objektivno pač moramo verjeti, da slovenskim policistom ni vseeno, če se jim že nekaj mesecev *skoraj* posmehujejo, in da so res storili vse, da bi izsledili in prijeli napadalca ali napadalce na novinarja. (www.fidaplust.net; Dnevnik, 2001)

V govornem prenosniku najdemo le 389 primerov, kjer gre spet za določanje samostalnika (primer (23)) ali glagola (primer (24)) oziroma prislova (primer (25)).

(23)

Kar zadeva levo sredinsko opcijo v Italiji, se mi zdi, da je podatek, da smo se vsi Slovenci, bi rekel *skoraj* brez razlike znašli v tej fazi, znotraj te želje, da bi nam ta opcija dala več pozornosti, ker slutimo in razumemo in vidimo, da je tam mogoče to doseči, medtem, ko na drugi strani nimamo kaj iskati, da je to tudi en podatek, ki ga velja podčrtati. Samo to. (www.fidaplus.net; DZ 1995)

(24)

Sedaj sem že *skoraj* pozabila, kaj sem hotela replicirati, ampak se bom spomnila, brez skrbi. Gospod Podobnik nam je povedal, kako revizije potekajo. (www.fidaplus.net; DZ 1995)

(25)

Drugič, jaz sem bil tudi na sestanku s sindikati Splošne plovbe, s sindikalisti Splošne plovbe in moram reči, da so izjemno energično, *skoraj* nasilno zahtevali, da se v ta zakon vključi tudi lastninjenje delavcev, da se jim omogoči participacija pri lastninenju lastnega podjetja, ker seveda imajo priložnost se lastniniti s svojimi lastninskimi certifikati kjerkoli je to možno, ampak ne pa v domačem podjetju, ker se z današnjim dnem, če sprejmemo zakon, poddržavi in zaradi tega oni potem ne morejo vlagati v svoje podjetje in iščejo potem poseben primer, se pravi, da naredimo izjemo v zakonu in to izjemo podpiram. (www.fidaplus.net; DZ 1995)

Skoraj po Ducrotu (po analogiji s francoskim *presque*) označuje argumentacijski prag, vendar ne v vseh primerih. Za členke, ki imajo v sebi »argumentacijski prag«, velja, da na ravni določenih zaključkov niso možna enaka nadaljevanja. Pri argumentaciji se *skoraj* in *že* izenačita glede sklepov, ki jih lahko potegnemo iz argumentov, medtem ko *še* ostaja na nasprotnem polu. Naj zopet citiramo Ducrotov primer³¹ spodaj pod številko (26):

(26)

Dépêche toi – le diner est presque prêt

*Dépêche toi – le diner n'est pas tout a fait prêt

Prevod bi se glasil (vidimo, da druga varianta primera (26') ni argumentacijsko sprejemljiva, čeprav gre pomensko za sinonima.

(26')

Pohiti, večerja je *skoraj* pripravljena.

*Pohiti, večerja *še* ni pripravljena.

³¹ O. Ducrot, Opérateurs argumentatifs et visée argumentative, *Cahiers de linguistique française* (1983) 5, 165.

Na enak način kot s *skoraj* poteka navezava z *že*:

(27)

Pohiti, večerja je *že* pripravljena.

Lahko pa *še* in *skoraj* zahtevata isti način argumentacije, medtem ko *že* zahteva drugačne argumente: Ducrotov primer³² je tako *Le tonneau est plein – le tonneau est presque plein* (*sod je poln, sod je skoraj poln*). Tu prag ni dosežen, saj sta možna tako (28) kot (29):

(28)

Sod je *skoraj* poln, ni *več* treba natakati.

Sod je *že* poln, ni *več* treba natakati.

(29)

Sod *še* ni poln, natoči *še* malo.

Sod je *skoraj* poln, natoči *še* malo (*še* malo se potrudi).

Argumentacija v jeziku torej ni nekaj splošno veljavnega, ampak je v veliki meri odvisna tudi od konteksta situacije in govorčeve interpretacije le-te. *Skoraj*, ki označuje stanje blizu končne stopnje, je lahko usmerjen tako proti *še malo je do konca* kot *končano je*, ne glede na slovenski rek, da *skoraj še nikoli ni zajka ujel*.

Kar kot operator za visoko vrednost je bilo v korpusu Fidaplus z obstoječimi orodji nemogoče ločiti po besednovrstni oziroma funkcijski pripadnosti od sinonimnega oziralnega zaimka. Med 100 000 pojavitvami v pisnih in 6609 v govorjenih besedilih je prevladoval oziralni zaimek *kar*.

Kar po SSKJ ima naslednje vrednosti:

1. poudarja intenzivnost dejanja – *Kar čakajo, da planejo po njem*.
2. krepi pomen prislovnega izraza – *Mnenje je spremenil kar čez noč*.
3. s presežnikom izraža najvišjo možno mero – *Prizadevanje za kar najhitrejši podpis pogodbe*.
4. izraža rahlo omejitev – *Dekle je kar prikupno*.
5. izraža nepričakovanost, neutemeljenost – *Zakaj si kar obmolknil?*
6. izraža spodbudo, poziv – *Kar vstopi, kar brez skrbi bodi*.

Pog. ekspr. – *Kar tako!*

Operator *kar* je v korpusu Fidaplus nastopal v funkcijah poudarjanja prislova v povedkovniški zvezi (primer (30)) in samostalniške besede (pri-

³² O. Ducrot, n. d., 166.

mer (31) in (32)). V tej vlogi je argumentacijska vrednost izreka, ki ga določa *kar*, usmerjena proti visoki stopnji.

(30)

Spoštovani zbor! Jaz mislim, da so stvari *kar* precej jasne. Najmočnejša stranka se zavzema za to, da ne bi v parlamentu potrjevali članov Sveta RTV, tiste manjše se zavzema za to, da bi. Očitno je, da bi najmočnejša stranka rada imela večino v Svetu RTV, zato pa naj bi bila odgovorna civilna družba, ne pa najmočnejša stranka. (www.fidaplus.net; 1994)

(31)

Veste gospod Jagodnik, znano mi je, vam je tudi znano, da je bilo *kar* nekaj polemik, tako na Svetu RTV, kot na drugih mestih o nekaterih lastninskih razmerjih, o nekaterih programih Radia Maribor. DZ (www.fidaplus.net; 1994)

(32)

Če bomo mi pomanjšan parlament spravili v te okope, bodo seveda ti okopi med Svetom RTV in programskimi delavci, taki kot so, na škodo strokovnosti. In ta naša televizija potrebuje, da se ne bo *kar* naprej »dogajala«, tako kot se dogaja, kot smo slišali prej iz predgovornega nastopa – potrebuje torej tak način uravnavanja Sveta, kot nam ga ponuja vladni amandma. Hvala. (www.fidaplus.net; DZ 1994)

V primerih (33), (34) in (35) *kar* določa glagol, vendar spominja na pomen 5. oziroma 6. iz SSKJ, kjer gre bolj za členkovno, poudarjalno rabo.

(33)

KAR DOGAJA SE MI. (www.fidaplus.net; Ameriška pita, Poroka)

(34)

NE, PROSIM. *KAR POVEJTE*, (www.fidaplus.net; Bridget Jones – Na robu pameti)

(35)

KAR ODVLECIME. (www.fidaplus.net; Bridget Jones – Na robu pameti)

V primeru (36) najdemo celo komentar izrekanja:

(36)

Mislim pa, da moramo biti toliko realni in trezni, če smo že pri sprejemu zakona spregledali nekaj stvari, da sedaj v tej fazi, ko je skupina poslancev pohitelja in predlagala spremembo tega zakona, da naredimo čim bolj realno tem pogojem, kakršni so, in ne silimo lastnih sodržavljanov v nezakonitost – da povem *kar* pošteno. Hvala. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1994)

VS AJ IN TUDI

Oba členka oziroma operatorja, *vsaj* in *tudi*, imata dodajalno vlogo in prav tako stopata v nasprotja: prvi predstavlja minimalni pogoj, ki zado-
volji govorca in naslovnika, drugi pa več kot je običajno, visoko stopnjo ozi-
roma dodajanje.

Vsaj – v SSKJ

1. izraža omejevanje na najmanjšo količino ali mero – *Tukaj sta možni vsaj dve poti.*

2. izraža omejenost na določen stavčni člen – *Kmalu bo prišel. Vsaj obljubil je.*

3. zastarelo *saj* – *Vsaj ste me včeraj videli.*

Vsaj – nasprotno od *tudi* – sporoča, da se je zgodilo le to, kar se opisu-
je, in to je že neka najmanjša možna zadovoljiva varianta. Med govorjeni-
mi besedili v korpusu Fidaplust je bilo 1200 pojavitev *vsaj*. Pojavljal se je v
odnosu do katerega koli dela izreka. V primeru (37) gre za samostalniški
besedi (najprej *doktorat*, potem *fakulteta*), kjer s primerjavo med obema ter
operatorjem *vsaj* izjavljalec kaže na velik kvalitativni razkorak med obe-
ma gospodoma.

(37)

Torej to, da se je izza tega pulta zadnjič gospod Pučnik prijavil kot psihoanali-
tik, to je dovolj čudno. Da se je kot psihoanalitik sedaj kot njegov učenec po-
javil gospod Lenarčič, katerega izobrazba je še nekoliko bolj oddaljena od iz-
obrazbe gospoda Pučnika, no, ampak gospod Pučnik ima *vsaj* doktorat, ko
bi gospod Lenarčič *vsaj* fakulteto naredil, bi mu jaz zaupal, da se morda loti
kakšnega takšnega, ne tako zahtevnega, ampak podobnega posla. Hvala
lepa. (www.fidaplust.net; Seja državnega zbora RS, 1994)

V nadaljevanju *vsaj* določa glagol (primera (38) in (39)) in uvaja komen-
tar izrekovanja:

(38)

Hvala lepa. Gospod Kopše, jaz ne bi rad z vami polemiziral, toda kot je vsem
znano, je bil zakon o sanaciji TAM-a sprejet marca leta 1995. Poročilo, o ka-
terem vi govorite, se nanaša na situacijo pred tem, na leto 1994, *vsaj* tako tu
piše, in po tej plati menim, da – in pa hkrati je to poročilo v Državnem zbo-
ru in se je vsakdo, ki je imel voljo, lahko z njim seznanil – se ne more nanaša-
ti na to, kar je zdaj v proceduri. (www.fidaplust.net; Seja državnega zbora RS,
1995)

(39)

To ni tako majhen denar. Jasno je, da mora ta država vedeti, kaj bo zaradi plačevanja teh starih grehov, za katere niti nismo kaj prida krivi, *vsaj* tako zatrjujete, čemu se bomo morali odreči? To je eno temeljnih vprašanj. (www.fidaplus.net; DZ 1995)

V primeru (39) lahko iz *vsaj* izpeljemo »Moj argument je posredno podprt z vašim, ko pravite...«

Tudi pomeni dodajanje ideje, da se je zgodilo še nekaj poleg tega, kar opisuje pridevnik, samostalniki, prislovi ali glagoli.

Po SSKJ *tudi* prisl.:

1. izraža razširitev veljavnosti trditve na istovrstni stavčni člen ali dodajanje, navezovanje – *Ni samo lepa, je tudi pametna.*

2. stopnjuje povedano z dodatno močnejšo ali nepričakovano trditvijo – *Vsemu se je moral odpovedati, tudi upanju.*

3. ekspr., v nikalnih stavkih poudarja zanikanje – *Takih stvari tudi v sanjah še ni videl.*

4. ekspr., izraža podkrepitev trditve – *Presneto, se pa tudi bojiš.*

5. v vezniški rabi – *ne samo, ampak tudi* – *Ni samo govorila, ampak tudi delala.*

6. v vezniški rabi, v dopustnih odvisnih stavkih, navadno v zvezi s *če, kakor, ko* za izražanje dejstva, kljub kateremu se dejanje nadrednega stavka uresniči – *Tudi če bi poznali vse okoliščine, bi se težko odločili.*

Pri *tudi* zabeležimo 100 000 pojavitev v vseh prenosnikih (čeprav 1% pokaže 58 in še nekaj tisoč),³³ npr. primer (41), v samem govornem prenosniku pa 19609.

(41)

Tudi viceguverner Narodne banke Črne gore Milojica Dakić ni o tem nič povedal, ugotovil je le, da njegova banka ni dobila vabila *in tudi* ne informacije o tem, da je v Beogradu sestanek guvernerjev, to pa je po njegovem mnenju popolnoma nelogično, saj bi morali biti na sestanku *tudi* predstavniki uradnih črnogorskih denarnih oblasti. Zadnje čase je v Črni gori čedalje pogostejše slišati trditve bančnikov, gospodarstvenikov in vladnih predstavnikov, da bi se morala *tudi* ta republika čim prej vključiti v delitev premoženja. (www.fidaplus.net; Delo, 13. 12. 2000)

³³ Pri zelo frekventnih besedah se v korpusu Fidaplus pokaže številka 100 000.

Primer (41) kaže na pretirano rabo *tudi*, predvsem v kombinaciji s samostalnikom. Primeri iz pisnega prenosnika zgoraj se ne razlikujejo bistveno od govornega (42), kjer se *tudi* pojavi v kombinaciji s samostalnikom (*tudi na zavarovalnicah*), zaimkom (*tudi on, jaz tudi*), in glagolom (*tudi bi rad vedel*), vse v okviru enega izreka.

(42)

Ali bodo imele pravice vpogleda in na osnovi tega bomo mi padli po nekih tabelah v tako in tako skupino in na tej osnovi bomo potem *tudi* naprej plačevali. Jaz *tudi* opozarjam na to, da to niso majhne stvari. Če računamo, da začnemo bolehati tam pri 50-ih letih, pomeni, da bo potem polovica ljudi v nekih kartotekah *tudi* na zavarovalnicah, kjer bodo nas razvrščali in na ta način bomo *tudi* plačevali. Zanima me, če bom jaz padel, zdaj recimo, če zavarujem hišo, rečejo toliko in toliko bi moral plačati in jaz rečem, ne plačam toliko, ampak manj plačam, ali se bom po novem lahko, če bom ne vem kako rizičen, ali se bom lahko zavaroval za manjšo vsoto ali ne. Torej *tudi* to bi rad vedel, ali bo isti princip kot pri zavarovanju nekih materialnih stvari ali bo pri ljudeh ista zadeva. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1996)

Tudi deluje tudi kot veznik (primer (43)):

(43)

Mislím, da bistveno za to, da je tožilec neodvisen, je to, da dela lahko neodvisno, to se pravi, da mu je z zakonom zagotovljena neodvisnost, da mu je zagotovljena prava vloga v postopku. In zavzemali smo se *tudi*, če se spomnite pri kazenski zakonodaji in postopku, da je tožilec stranka v postopku, ne pa več tisti poklicani od države, ki ščiti državo pred državljani. Tako, da težko zdržijo sedaj ti argumenti predlagateljev zakona, da je tožilec odvisen od Vlade. (www.fidaplus.net; DZ 1995)

PAČ IN SPLOH

Brez bistvenega vpliva na vsebino, ki jo določata, sta *pač* in *sploh* odvisna predvsem od govornega namena, da bo izpostavil, poudaril določen del izreka.

Pač v SSKJ:

1. izraža zadržanost, precejšnjo verjetnost – *Kozarček bi se pač prilegel.*
2. za vprašalnim zaimkom ali prislovom: poudarja ugibanje – *Kdo je pač ta tujec.*
3. izraža sprijaznjenje z danimi dejstvi – *Dela, kot je pač navajen.*

4. z nasprotjem v drugem stavku - izraža omejevanje, dopuščanje – *Ni priden delavec. Pač, priden je, samo neroden.*

5. uvaja zavrnitev s popravkom – *Nas nisi pričakoval? Pač, zato sem pa pokonci.*

6. v vezniški rabi: za uvajanje nove trditve namesto prej s pridržkom zanikane – *Tega ne trdi naravnost, pač pa po ovinkih.*

Za *pač* je v korpusu Fidaplus 2617 najdenih zadetkov, od tega 40 zadetkov na začetku izreka.³⁴

Pač, ki je lahko enosmeren ali dvosmeren, običajno poudarja argument ali del argumenta, ki sledi. Enosmeren je v primerih (43), (44) in (45), kjer poudarja samostalni, prislov ali glagol.

(43)

Spoštovani gospod podpredsednik, kolegice in kolegi! Zdaj, če bi tudi o tej točki dnevnega reda želeli tako razpravljati, kot je prej gospod Lavrinc, potem bi rekli, da je to zakon, ki ga je Liberalna demokracija vložila tik pred volitvami v proceduro, zato da bi *pač* v Trbovljah dobila veliko glasov. O vsakem zakonu, ki je bil vložen pred volitvami, bi lahko razpravljali na tak način. Vendar gre tukaj za resno dilemo. (www.fidaplus.net; DZ 1994)

(44)

Predlagam, da se predlagatelja amandmaja dobita skupaj s predlagateljem zakona, da pripravite amandmaje tako, da bomo o njih lahko glasovali tako, kot menite, da je *pač* najbolje in da s tem predlogom potem seznanite Državni zbor, če se s tem strinjate. (www.fidaplus.net; DZ 1994)

(45)

Hvala. *Pač* komentiram stališča predstavnika Vlade. Torej, za zakon proti pranju denarja je v državi, kjer poteka proces, ko je stvar najbolj občutljiva, ni logike, da se ga sprejema po maksimalno upočasnjem postopku in je edino smiselno, da se ga sprejme po hitrem postopku, kar smo tudi predlagali, in upam, da se bo sedaj tudi zgodilo. (www.fidaplus.net; 1994)

V primeru (46) *pač* uvaja komentar izrekanja:

(46)

Poslanec je dober samo takrat, ko je treba pritisniti na gumb. Tako je! *Pač* mi to priznate ali ne. (www.fidaplus.net; DZ 1998)

³⁴ Pozicija konektorja ali z veliko začetnico za končnim ločilom je lahko utemeljitev njegovega statusa konektorja (prim. M. Schlamberger Brezar, Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et du slovène, *Linguistica* XL (2000), 2). V korpusu Fidaplus se ta segment da izpostaviti pri iskanju, vendar pa žal način transkripcije razprav iz Državnega zbora ne daje garancije za njegovo ustreznost.

Dvosmerno je *pač* rabljen v kombinaciji s konektorjem *ker* (primer (47)):

(47)

Mi smo predlagali delitev člena, v kolikor pa člen ostane nespremenjen, v celoti tak, kot je, potem predlagamo to. Ker se amandma pod številko 1 nanaša samo na prvi odstavek, amandma pod številko 7 se nanaša na drugi in tretji odstavek, ker *pač* oba amandmaja samo širita določene pravice znotraj teh pravnih sredstev. (www.fidaplus.net; DZ 1994)

Pač za argumentacijo pomeni izpostavljanje, poudarjanje, včasih je govorec s to funkcijo tako prežet, da prihaja do pretirane rabe *pač* in se zdi kot mašilo. Drugi členek, ki deluje na ta način, je *sploh*. Po SSKJ *sploh*:

1. izraža splošno veljavnost povedanega – *To so sploh znane besede.*
2. izraža veljavnost za celoto v primerjavi z njenimi deli – *Pred očmi nam ni posameznik, ampak človek sploh.*
3. pog. ekspr., izraža obstajanje česa poleg že povedanega – *Zahvaljujem se vam za požrtvovalnost, medsebojno razumevanje in sploh.*
4. ekspr., izraža ugotovitev, spoznanje resničnega stanja – *Sploh mu delamo krivico.*
/v vezniški rabi
/v medmetni rabi – *Potepal sem se po mestu, obhodel obzidje, slikal v arhivu, sploh, nisem se dolgočasil.*
5. nav. ekspr. navadno v vprašalnih, odvisnih stavkih poudarja pomen besede, na katero se nanaša – *Kako je to sploh mogoče, sprašujem se, kaj sploh delam tukaj.*

//v nikalnih stavkih poudarja zanikanje: *Ponoči sploh ne spi.*

Za *sploh* v korpusu Fidaplus zabeležimo 977 pojavitev, in sicer v povezavi z glagolom (48) in kot komentar izreka (49). Primer (49) je zanimiv, ker je govorec z dodajanjem *sploh* želel še poudariti svojo zavezanost resničnosti trditve. Po teoriji modalnosti³⁵ pa bi bila trditev brez rabe členka bolj zavezujoča.

(48)

Govori o stavbni pravici, vendar stavbno pravico nikjer v tem zakonu ne opredeljuje. Ne kako se do nje pride, ne kaj to *sploh* pomeni, tako da s tega vidika mislim, da je stvar pomanjkljiva. Navsezadnje bi lahko imeli ta institut stavbne pravice tudi za državljane. (www.fidaplus.net; 1996)

³⁵ F. R. Palmer, *Mood and Modality*, Cambridge 1986.

(49)

Bom še za naprej, ker se mi zdi, da so nekatere razprave, kot da je bil naš predlog, čeprav je že mimo, ampak nisem hotel priti dol, da je bil to, da se črta možnost ocene davčne osnove. To *sploh* ne drži, ampak da se črtata dve točki, ki sta po našem mnenju problematični, ne pa, da se črta možnost, da bi davčni organ ocenjeval dohodek, pač pa dve točki, ki sta verjetno res problematični. (www.fidaplus.net; 1996)

V primeru (50) pa *sploh* nastopa kot povezovalc:

(50)

Toda niti Vlada za svoje modele še ni dala finančnih posledic. Tiste grobe ocene so popolnoma brez osnove. *Sploh*, če se izkaže, da teh stanovanj ne bo 10 tisoč, da bo verjetno na koncu največja številka okrog 3 tisoč. (www.fidaplus.net; 1994)

Predvsem primeri iz govornega korpusa Fidaplus kažejo, da je malo primerov *sploh* in *pač* v diskurzu povezano z opisi iz SSKJ. *Sploh* in *pač* delujeta kot argumentacijska operatorja, a ne toliko v službi poudarjanja argumenta kot poudarjanja govorceve volje po poudarjanju, nemalokrat tudi samo kot mašili.

SAMO, LE

Samo in *le* delujeta kot izvzemalna členka, kot konektorja pa se združujeta v dopustno-protivna argumentacijska gibanja. V obeh rabah sta tako rekoč sinonimna, seveda odvisno od posameznih primerov, vendar je *le* nekoliko bolj knjižen.

Le po SSKJ izraža:

1. izraža omejenost na navedeno – *To je le en kos.*

//ekspr., izraža popolno omejenost na navedeno dejanje, *samo* – *Jaz se le čudim.*

2. nav. ekspr., v zvezi s *pa* krepi nasprotje s prej povedanim – *Vsega imajo, pa le niso srečni.*

//nav. ekspr., izraža nepričakovanost trditve – *Sem pa le radoveden, kdo bo zdržal.*

//v vezn. rabi, v zvezi *le da*: za omejevanje prej povedanega – *Tudi v naši tovarni imamo iznajditelje, le da premalo.*

3. navadno v zvezi s *če*: poudarja pogojnost – *Plačal bi, če bi le mogel.*

4. navadno ekspr., za oziralnimi zaimki ali prislovi poudarja poljubnost, splošnost – *Kdor le more.*

5. ekspr., z vprašalnim zaimkom ali prislovom - poudarja ugibanje – *Kaj si bo le mislil.*

6. ekspr., izraža spodbudo, poziv – *Le čakaj.*

7. elipt., v zvezi z *da*, *če* izraža zadovoljnost, začudenje, zaskrbljenost – *Da ste le zdravi, če le ni huššega.*

8. navadno v zvezi *kot le* - izraža visoko stopnjo – *Zvit kot le kaj.*

Le s 1491 pojavitvami v korpusu Fidaplust v govornem prenosniku (od omejitve 100 000 v vseh prenosnikih) v večini primerov deluje kot operator; v primerih (51), (52), (53) spodaj se *le* navezuje na zaimke oziroma na prislov.

(51)

VEDO *LE*, KAR JIM POVEŠ. (www.fidaplust.net; dramsko besedilo – Ujemi me, če moreš)

(52)

Tudi sam bi podprl kakšen morda drugačen amandna na to isto temo, če bi ga *le* kdo vložil. (www.fidaplust.net; DZ 1998)

(53)

Argument Vlade, da v svetu ni normalno, da bi v takih skupinah sodeloval predstavnik opozicije, *le* težko zdrži. (www.fidaplust.net; DZ 1996)

Le v odnosu do samostalnika in glagola je prisoten v primeru (54) spodaj:

(54)

Agencija je v zadevi TAM raziskovala predvsem morebitno prisotnost tujih dejavnikov, vendar domneve ni mogla potrditi. Ugotovila je, da naj bi šlo *le* za nepravilnosti pri poslovanju podjetja, kar so takrat že raziskovali pristojni organi, kot so Agencija za plačilni promet Republike Slovenije, inšpekcijske službe in kriminalistična služba. Ker domnev o prisotnosti tujih dejavnikov Agencija ni potrdila in ni ugotovila, da bi šlo za njihovo organizirano dejavnost, usmerjeno v ogrožanje gospodarskih interesov države, ampak *le* za domnevne nepravilnosti pri poslovanju TAM-a, ki jih sankcionira kazenski zakon Republike Slovenije, je o tem marca leta 1995 *le* obvestila predsednika Vlade Republike Slovenije, saj zbrane ugotovitve niso terjale dodatnih ukrepov SOVE. Hvala lepa. (www.fidaplust.net; 1996)

Nekaj primerov *le* se pojavi tudi v vlogi konektorja, vendar ločevanja na operatorje in veznike po korpusu ne moremo opraviti. Konektorska raba lahko pomeni vključevanje v stopnjevalno ali dopustno-protivno diskurzivno gibanje. Tak je primer (55) spodaj s konektorsko sekvenco *ne le, ampak tudi*:

(55)

Vlada meni, da so izjave gospoda Antona Drobniča take vrste, teže in narave, da ne sodijo v današnje čase, saj so zaradi njih lahko prizadetih številni Slovenci, ki dan upora proti okupatorju praznujejo *ne le* kot državni, *ampak tudi* kot svoj praznik. (www.fidaplus.net; DZ 1998)

Samo – konektor in operator – šteje 5422 pojavitev v korpusu Fidaplus v govornem prenosniku. *Samo* operator oziroma členek po SSKJ:

1. izraža omejenost na navedeno – *Zanj je pomembno samo delo.*

//ekspr., izraža popolno omejenost na navedeno – *Mi se samo čudimo, da toliko časa zdržiš.*

2. ekspr., z velelnikom izraža spodbudo, poziv – *Samo mirno!*

//izraža grožnjo, svarilo – *Samo počakaj!*

3. v vprašalnem zaimkom ali prislovom – *Samo kje bomo zdaj dobili zdravnika.*

4. navadno v zvezi s če: poudarja pogojenost – *Naj se igrajo, samo če ne bojo delali prevelikega hrupa.*

5. elipt., v zvezi z *da*, če izraža zadovoljstvo, začudenje, zaskrbljenost – *Samo da se ji ni kaj zgodilo.*

Prva raba je sinonimna z *le*.³⁶

Samo določa samostalnik (omejevanje neke množice, izvzemanje – primer (56) spodaj, podobna je tudi raba v primeru (57)):

(56)

Sicer med vsemi cilji in tezami, ki jih ima program, in ki jih podpiramo, posebej izpostavljamo izobraževanje. Kajti ocenjujemo, da *samo* okoljevarstveno ozaveščeni državljani Slovenije bomo v bodoče sposobni tak program tudi realizirati. (www.fidaplus.net; 1999)

(57)

Hvala lepa. Malo repliciram gospodu ministru, *ampak* ne iz zlobe, *ampak* mogoče zato, da bomo nekatere stvari malo bolje razumeli. Okolje lahko po-

³⁶ Vezniška raba nakazuje na *samo* kot konektor – pogostejši od *le*. O konektorju *samo* podrobneje govorimo tudi v poglavju *Toposi, konektorji in argumentacijska gibanja*.

skrbi *samo* za sebe, *samo* človeka ne sme biti zraven. Vsi se strinjamo, da lahko eno dolino zapremo, da ljudje ne bodo vanjo hodili; ni problem. Drevo, ki se posuši in tam segnije, pač tam segnije; divja žival ... (www.fidaplus.net; Državni zbor 1999)

Spodnji primer (58) pa predstavlja, kaj se zgodi, če *samo* v diskurzu nadomešča tako operatorje kot konektorje: *samo* operator se nanaša na *samo oseba* (2 ponovitvi) in na prislovno zvezo *samo bolj ali manj slučajno*, *samo* konektor pa nastopa v zvezi *ne samo, temveč tudi* (stopnjevanje – 3 zaporedne ponovitve).

(58)

Mislim, da ne smemo človeka pojmovati pretežno niti kot delovno silo niti kot nekega prostonihajočega duha nekje, ki se pač v svetu *samo* bolj ali manj slučajno nahaja itd., temveč da je resnica nekje v sredini. Ne glede na različne akcente verjetno ne bomo mogli mimo dejstva, da opredelimo človeka predvsem kot samostojno osebo, ki je odgovorna za sebe, ne *samo* za svoje zdravje, za svoje ekološko okolje, ne *samo* za svoj napredek, ne *samo* za svoje finance itd., temveč tudi za ožjo in širšo skupnost - skratka, osebo z odgovornostjo. Odgovornosti pa ni mogoče opredeliti in zahtevati, če ne določimo tudi individualnosti in samostojnosti, ni odgovornosti brez osebne svobode, ni odgovornosti brez posebnih kompetenc te osebe. *Samo* oseba, ki je v sebi svobodna, ki teži po svobodi, ki je pripravljena reči ne, ki ima neko osnovno civilno korajžo, če hočete, ki ima nek osnovni pogum, *samo* ta oseba je sposobna tega, kar imenujemo odgovornost. Tu imamo z neko, bi rekel, v starih časih bi bili rekli z neko dialektiko, z nekim prepletanjem dveh polov, kjer se pravzaprav svoboda opredeljuje s pojmi obvez in ob pojmu obveze; kategorije obveze ljudi ali dolžnosti ljudi se opredeljujejo s pojmi ali pa atributi svobode. (www.fidaplus.net; DZ 1995)

Pojavitev *samo* na začetku izreka, takih primerov je 665, bi morda lahko kazala na konektorsko vlogo, vendar pregled ne da natančnega rezultata, med zadetki so tako operatorji kot konektorji (primer (59) spodaj):

(59)

Mi pa se moramo zavedati in postaviti zahtevo vladi oziroma vsem resorjem, ki jih vlada pokriva, da mora načelo varovanja okolja slediti vsem programom na vseh ravneh razvoja Slovenije; tako na področju gradenj cest, področju energetike in ostalih področjih, s katerimi se dnevno srečujemo. *Samo* na tak način je možno pričakovati, da bo po sprejemu ta program imel tudi svoje učinkovito nadaljevanje. (www.fidaplus.net; DZ 1999)

Samo in *le* kot členka poudarjata izjemnost, edinstvenost izvzetega dela. *Samo* in *le* sta se v analizi primerov v korpusu izkazala v izraziti vlogi operatorjev – povezovalske oziroma konektorske vloge je bilo manj, podrobneje pa je obravnavana v naslednjem poglavju.

Sklep

Ali je s funkcijskega in besednovrstnega stališča upravičeno trditi, da v slovenščini členki obstajajo, pravzaprav niti ni važno, ne glede na to, da jih SSKJ ne priznava. Dejstvo je, da je ta kategorija precej heterogena in da združuje različne skupine operatorjev oziroma tudi konektorjev, ki pa jih v skupini sami družijo podobne lastnosti. To je predvsem odnosna komponenta do besedila, ki ga določajo, in je izraz govorčeve volje, da ta del besedila poudari ali kako drugače označi.

Iz tega izhaja, da so členki kot nalašč za izražanje argumentacije v jeziku. Vprašali smo se, kateri od členkov lahko delujejo kot operatorji v ducrotovskem smislu. To so vsekakor poudarni členki, vendar kot pripadniki heterogene kategorije ne delujejo povsem enovito – ne moremo jih enoznačno razdeliti med operatorje in konektorje. Najraje so kar oboje – odvisno od so-besedila in konteksta. Pri opredelitvah smo si pomagali z definicijami v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) in analizirali avtentične primere v korpusu Fidaplus. Problem opisov v SSKJ izhaja iz dejstva, da so členki besede z močno pragmatično dimenzijo, predvsem v govorjenem jeziku, in je njihov pomen težko ločiti od širšega konteksta. To se vidi tudi pri opisih členkov v SSKJ kakor tudi v Toporišičevi slovnici (primer *saj* npr. po pomenu sega od protivnega do grozilnega členka). Raba, ki je podana v SSKJ, ni dovolj dekontekstualizirana, zato so opisi na eni strani tako dolgi (npr. *že*), po drugi strani pa realna raba, kot je odslikana v korpusu Fidaplus, ne daje za-detkov za vse primere, ki so opisani v SSKJ. Od tod razhajanje pri opisih.

Nam morda lahko teorija argumentacije v jeziku ponudi pomoč pri enotni opredelitvi slovenskih členkov? Pregled nekaj pogostejših slovenskih členkov, predvsem tistih iz razreda »poudarnih«, v luči Ducrotove in Anscomb-rove teorije argumentacije v jeziku pokaže, da delujejo kot argumentacijski operatorji. A ker se v govorjenem diskurzu, kot smo lahko videli v primerih, nit argumentacije včasih zgubi in ostanejo samo še poudarki, členki delujejo kot mašila, kar se je pokazalo predvsem pri *sploh* in *pač*. Zanimivo je, da večina teh členkov lahko deluje tudi kot konektorji in se vključujejo v argumentacijska gibanja. O tem bo sicer več povedanega v nadaljevanju, pa vendar lahko sklenemo poglavje z ugotovitvijo, da so členki nosilci argumentacije v jeziku bodisi kot konektorji, bodisi kot operatorji.

Razmejitev pojmov konektor in veznik

V zvezi z *in*, pa tudi drugimi vezniki in povezovalci na eni strani uporabljamo poimenovanje *povezovalec* ali *konektor*, na drugi strani pa *veznik* in *vezniška beseda*. Nekateri vezniki so lahko tudi povezovalci, drugi ne morejo biti nikoli, na primer *če* in *da*. Zakaj prihaja do tega, kako lahko to trdimo?

Veznik in vezniška beseda sta pojma, vezana na besedno vrsto oziroma skladenjsko funkcijo, medtem ko so povezovalci ali konektorji semantični in pragmatični zaznamovalci, ki delujejo v diskurzu. Po skladenjski opredelitvi¹ povezovalci delujejo tako na ravni izreka (oziroma propozicije) kot izrekanja, vezniki in vezniške besede pa se pojavljajo v izreku samem. Povezovalce se od veznikov da ločiti z različnimi testi, ki ločujejo povezovalce ali konektorje, ki se pojavljajo na izrekanjski ravni, od semantičnih povezovalcev oziroma operatorjev, ki delujejo na nižji ravni.² V primeru *in* je prav to delovanje odločilno za odločanje, ali je *in* uporabljen kot veznik ali kot povezovalec oziroma konektor. Samo v vlogi konektorja ima lahko potencialno argumentacijsko vlogo, kot jo predvidevata Ducrot in Anscombe.³

¹ M. Schlamberger Brezar, Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et du slovène, *Linguistica XL* (2000), 2.

² N. d.

³ J.-C. Anscombe, O. Ducrot, *L'Argumentation dans la langue*, Bruselj 1983.

O povezovalcih smo pisali že precej izčrpno⁴ in v nadaljevanju povzemamo že večkrat predstavljene ugotovitve.

Poimenovanje povezovalca (angleško connective, connector; francosko connecteur)⁵ se pri nas sloveni tudi kot konektor in povezovalnik.⁶ Izvira iz logike, iz propozicijskega računa, kjer je določen z resničnostnimi vrednostmi. Logični povezovalci ali konektorji so prilagojeni formalnim jezikom in imajo z naravnimi jeziki le oddaljeno povezavo, zato so pragmatične analize to delitev skušale presegati.⁷

V jezikoslovju je v okviru strukturalistične distribucionalistične slovnice v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja povezovalce prvi omenjal Harris, in sicer kot dvomestne operatorje.⁸ Skladenjsko jih je razložil kot priredne, podredne in primerjalne veznike. Zanimanje za povezovalce je naraslo v začetku osemdesetih let v okviru pragmatičnega jezikoslovja, ko so se v jezikoslovju pojavile potrebe po ustreznih modelih, ki bi služili za raziskovanje avtentičnih diskurzov, predvsem pa v okviru teorije relevance⁹, ki povezovalce razlaga predvsem v odnosu do konteksta. Prvi je o pragmatičnih povezovalcih spregovoril T. Van Dijk.¹⁰ Semantične povezovalce ali konektorje je od pragmatičnih ločil na osnovi dveh primerov:

(60)

Včeraj smo šli v kino, potem *pa* še na pivo.

(61)

Zakaj Petra še ni? Sploh *pa*, kje si bil vso noč?

⁴ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije*, magistrska naloga, Ljubljana 1996; M. Schlamberger Brezar, Vloga povezovalcev v diskurzu, v: I. Štrukelj (ur.), *Jezik za danes in jutri, Zbornik referatov na II. kongresu Društva za uporabno jezikoslovje*, Ljubljana 1998; M. Schlamberger Brezar, Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et du slovene, *Linguistica* XL (2000), 2.; M. Schlamberger Brezar, Vloga povezovalcev v govorjenem diskurzu, *Jezik in slovstvo* 52 (2007), 3/4, 21–32.

⁵ V tem delu uporabljamo oba izraza – povezovalca in konektor.

⁶ V. Gorjanc, Konektorji v slovniciškem opisu znanstvenega besedila, *Slavistična revija* 46 (1998), 4, 367–388; M. Schlamberger Brezar, Vloga povezovalcev v diskurzu, v: I. Štrukelj (ur.), *Jezik za danes in jutri, Zbornik referatov na II. kongresu Društva za uporabno jezikoslovje*, Ljubljana 1998.

⁷ T. A. Van Dijk, *Studies in the pragmatics of discourse*, Paris, New York 1981; E. Roulet et al., *L'Articulation du discours en français contemporain*, Bern 1985; J. Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris 1985.

⁸ Operator je v logiki definiran kot enomestni ali dvomestni – enomestni (npr. negacija) delujejo na jedro, ki mu pripadajo, dvomestni (npr. konjunkcija) pa dve jedri povezujejo v enoto. Prim. J. M. Luscher, Les marques de connexion: des guides pour l'interprétation, v: J. Moeschler et al. (ur.), *Language et pertinence, Zbirka Processus discursifs*, Nancy 1994.

⁹ D. Sperber, D. Wilson, *Relevance – Communication and cognition*, Oxford 1986.

¹⁰ T. A. Van Dijk, n. d. (članek iz leta 1979).

V prvem primeru povezovalac *pa* izraža odnose med dejstvi, in sicer časovno sosledje, ki je osnova za koherentno besedilo. Predstavlja semantično vez v okviru propozicij in je torej semantični povezovalac. V drugem primeru *pa* gre za rabo med različnimi govornimi dejanji (to je predvsem razvidno, kadar povezovalci zavzemajo začetno mesto v izreku) in posledično za pragmatično rabo.

Podobno je v okviru svoje integrirane pragmatike povezovalce označil O. Ducrot s sodelavci.¹¹ Poudaril je razliko med jezikovnimi segmenti, ki jih povezujejo povezovalci, in bitnostmi oziroma semantičnimi vsebinami, ki so predmet povezave. Na primeru *mais/ampak* je dokazoval, da prvih in drugih ni možno enačiti. Interpretacija spodnjih primerov poteka takole (v primeru (62) gre za povezave med jezikovnimi segmenti, v primeru (63) pa za povezave med semantičnimi vsebinami):

(62)

Pierre est là, *mais* Jean ne le verra pas.

Peter je prišel, *ampak* Janez ga ne bo videl.

(63)

Pierre est là, *mais* ça ne regarde pas Jean.

Peter je prišel, *ampak* to se Janeza ne tiče.

Povezovalci torej uvajajo semantična in pragmatična razmerja med deli izrekov in so pojem analize diskurza. Definicija veznika in vezniške besede pa izvira iz skladnje: po Toporišču sta veznik in vezniška besedna zveza definirana besednovrstno in funkcijsko. Veznik¹² je »besedna vrsta za izražanje prirednih razmerij med sestavinami besednih zvez ali med stavki ... ali za izražanje podrednih razmerij med stavki.« Vezniška beseda¹³ pa je vsaka »beseda (besedna zveza), ki lahko povezuje besede, besedne zveze ali stavke. To je predvsem veznik, členek, vprašalni zaimек, oziralni zaimек ...« V funkcijski definiciji vezniške besede niso zajete vse funkcije, ki jih imajo povezovalci: v zgornji definiciji manjka predvsem funkcija zaznavanja medpovednih in nadpovednih odnosov, torej tipična diskurzivna funkcija, zato se nam zdi smiselno pojem povezovalca definirati in mu določiti področje delovanja tudi v slovenščini.

M. Piot v uvodu v 77. številko revije *Langue française* poimenovanje *povezovalac* uporablja za priredne in podredne veznike.¹⁴ Na ta način de-

¹¹ O. Ducrot et al., *Les mots du discours*, Paris 1980.

¹² J. Toporišč, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992, 351.

¹³ J. Toporišč, n. d., 352.

¹⁴ M. Piot navaja: »Les études qui suivent utilisent le terme dans l'acceptation restreinte de conjonctions de subordination et de coordination. Elles se caractérisent par l'attention qu'elles

finirani povezovalci so glede na prejšnje ugotovitve in definicije operatorji.¹⁵ Obravnavanje veznikov pod imenom povezovalci ni funkcijsko utemeljeno. M. Piot na navedenem mestu tudi poudarja, da so do sedaj povezovalci nastopali predvsem v razpravah z argumentacijskim in pragmatičnim navdihom. Tam je bil poudarek na odnosih med nastopajočimi v diskurzu in na sporazumevalnih namenih, ki jih glede na govorca razkriva ta ali oni element, imenovan povezovalec. V naši definiciji bomo poleg skladenjskih upoštevali tudi pragmatične in argumentacijske elemente.

Riegel, Pellat in Rioul v okviru *Grammaire méthodique du français* (1994) obravnavajo veznike kot del skladnje oziroma samostojno besedno vrsto, ki je del zložene povedi. Povezovalci pa so del poglavja *La structuration du texte*, ki spada v večjo enoto *Grammaire et communication*. Med obema pojmomoma ni nobene povezave.

Za povezovalce je podana naslednja definicija: »Povezovalci so elementi vezave med propozicijami ali množicami propozicij; prispevajo k oblikovanju besedila in zaznamujejo logično-semantične odnose med propozicijami ali med sekvencami, ki jih sestavljajo.«¹⁶

Zgornji definiciji manjkajo določeni elementi: propozicija sama po sebi ne pokriva vseh možnih navezav povezovalcev. Povezovalci se včasih vežejo na sam kontekst (primer (64)).

(64)

Kontekst: A in B prideta domov z izleta in vidita, da ima sin zabavo:

A: *A, ZATO ni hotel iti z nama!*

Po Nölkeju¹⁷ vezniki, ki delujejo na ravneh, nižjih od ravni povedi, niso povezovalci. To prepričanje je del tradicije v vodenju o povezovalcih. Tako tudi redko srečamo dela (nasprotni primer predstavljajo jezikoslovci, ki so objavljali v okviru *Langue française* 77, 1988), ki kot povezovalce obravnavajo podredne časovne veznike *kdaž*, *če*, da in podobno ter priredna veznika *in* ali *ali* v funkciji veznikov med samostalniškimi besednimi zvezami.

portent à la description de l'ensemble des propriétés linguistiques des deux phrases reliées par un connecteur. « M. Piot, *Langue française* (1988), 6.

¹⁵ Dejansko M. Piot in ostali ne ločujejo med funkcijami operatorjev in povezovalcev, saj je za povezovalce podana naslednja definicija (Piot, n. m.): »les connecteurs sont des opérateurs dont la principale et la subordonnée sont les arguments«.

¹⁶ V originalu se definicija glasi: »Les connecteurs sont des éléments de liaison entre des propositions ou des ensembles de propositions; ils contribuent à la structuration du texte en marquant des relations sémantico-logiques entre les propositions ou entre les séquences qui le composent.« M. Riegel, J. C. Pellat, R. Rioul, *Grammaire méthodique du français*, Pariz 1994, 617.

¹⁷ H. Nölke, *Linguistique modulaire: de la forme au sens*, Louvain, Pariz 1994, 121.

Dik dodaja, da se povezovalci pojavljajo v vzorcih naslednje oblike (primer (65)):¹⁸

(65)

Prejšnji izrek(i). Povezovalce, nov izrek.

Glavna naloga povezovalcev je, da povezujejo nov izrek s prejšnjim(i) in hkrati določajo semantični in pragmatični odnos med njima(i). Tudi pri analizi spontanih govorjenih besedil se je pokazalo, da je povezovalce navadno na prvem mestu v novem govornem posegu,¹⁹ kar pomeni, da deluje v okviru izmenjave in uvaža govorni poseg, kakor bo v nadaljevanju prikazano s primeri iz korpusa.

Dik postavi povezovalce v pragmatični okvir, saj pravi: »*povezovalcev ne gre enačiti s prirednimi vezniki, ki delujejo medstavčno, celo, če so semantično identični*«²⁰ (naš prevod). S tem opozarja na večpomenskost povezovalcev. Le-to lahko prikažemo s primeroma (66) in (67): v primeru (66) veznik *ampak* nastopa v vlogi semantičnega, v primeru (8) pa v vlogi pragmatičnega povezovalca:

(66)

A: Račun za prevoz bi bilo treba še preverit, da ne bi znašal za potne stroške, *ampak* samo za stroške prevoza, kolikor je ... cena za bencin.²¹

(67)

A: No, štipendij ni in ljudje nimajo denarja in mi moramo ponudit en štiri-najstodnevni tečaj, oziroma kar dva, zato ...

B: Ne, *ampak* to ni argument tukaj, bolj je, da časovno, da nekateri, recimo, kajstvem, lansko leto je bil en poslovnež, ki ni mogel prvih štirinajst dni ...²²

V primeru (66) povezovalce *ampak* veže dve neodvisni propoziciji v okviru ene povedi oziroma izreka, v primeru (67) pa uvaža celoten odgovor B. Obakrat uvaža nasprotje glede na prvi del. Glede na semantično naravo povezovalca *ampak* lahko potegnemo naslednje sklepe: pri (66) lahko zaključimo, da so potni stroški večja postavka kot stroški prevoza, da pa

¹⁸ S. C. Dik, *The Theory of Functional Grammar, Part II: Complex and derived constructions*, ur. K. Hengeveld, Berlin, New York 1997, 440.

¹⁹ M.A. Morel, L. Danon-Boileau, *La grammaire de l'intonation: Exemple du français*, Paris-Gap 1998.

²⁰ V izvorniku: »Connectors are not to be equated with coordinators, which function intra-clausally, even if they are semantically identical.« S. C. Dik, n. d.

²¹ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije*, magistrska naloga, Ljubljana 1996 (primer: Pogajanje o ceni popravila računalnika).

²² N.d. (primer: Pogajanje o organizaciji jezikovnega tečaja).

se jim bo govorec odrekel, da s tem ugotovi zahtevi po soglasju. Povezovalac *ampak* deluje med dejanskimi stanji. V primeru (67) pa govorec z rabo povezovalca *ampak* zavrača okvir argumentacije sogovorca-naslovnika A in uvaja novega. Povezovalac *ampak* deluje na ravni izrekanja, in sicer v meta-diskurzivni rabi.

Najsplošnejšo definicijo povezovalcev podaja J. Moeschler:

»Pragmatični povezovalci so jezikovni zaznamovalci, ki pripadajo različnim slovničnim skupinam (priredni in podredni vezniki, prislovi, pri-slovne besedne zveze), in ki:

- a) vežejo maksimalne jezikovne enote ali katere koli diskurzivne enote,
- b) dajejo navodila o načinu povezave med temi enotami,
- c) nas prisilijo, da iz diskurzivnih povezav izpeljemo sklepe, ki jih v odsotnosti povezovalcev ne bi mogli.«²³

Za našo analizo diskurza bosta pomembna dva sklepa, ki ju lahko oblikujemo na podlagi zgornjih definicij:

1. povezovalci so del nadpovedne skladnje;
2. za povezovalce je značilna večpomenskost: ista beseda lahko nastopa v vlogi povezovalca ali operatorja (primera (62) in (63) zgoraj), zato je pri analizi treba ločevati med semantično in pragmatično ravnino.

Predvsem povezovalci, torej vezniki v diskurzivni vlogi, lahko v skladu s teorijo argumentacije v jeziku delujejo kot zaznamovalci argumentacije. Glede na konvencionalnost argumentacije v jeziku so prav zaznamovalci tista dogovorjena sredstva, ki jih naslovnik interpretira kot govorčevo namero po argumentaciji.

***In* med veznikom in konektorjem**

Veznik *in* je glede na rezultate v korpusu Fidaplus najpogostejše rabljeni slovenski veznik s 100.000²⁴ pojavitvami v vseh besedilih in 56747 v korpusu govorjenih besedil, ki vključuje dramska besedila in transkripcije razprav iz Državnega zbora. To sploh ni presenetljivo glede na njegovo vlogo v vezalnem priredju, ki jo prenese tudi na vsa druga priredja. Taka raba je možna zaradi upoštevanja konteksta povedi in zaradi splošne vezalne narave *in*, ki jo izpričuje tudi v splošnih semantičnih raziskavah v drugih je-

²³ J. Moeschler, *Les connecteurs pragmatiques*, v: A. Reboul, J. Moeschler (ur.), *Pragmatique du discours*, Pariz 1998, 77.

²⁴ Frekventnost najpogostejših besed je omejena na 100 000 pojavitev, zato bomo to število še srečali tudi pri drugih pogostih veznikih - povezovalcih.

zikih. Kontekst lahko razložimo tudi z Ducrotovim in Anscombrovim toposom, o čemer bo govora kasneje.²⁵

IN – ZAZNAMOVALEC VEZALNEGA RAZMERJA ALI KONJUNKCIJE

Po Lyonsu²⁶ (1972: 138-144) je konjunkcija, ki jo uvaja *in*, del propozicijskega računa, *in* je torej logični operator, ne veznik, kot ga pozna naravni jezik. Z imenom *konjunkcija* opiše celotno operacijo *p in q*, ne le veznika/operatorja, saj je konjunkcija *p in q* resnična le, če sta resnična tako *p* kot *q*. Narava propozicij *p in q* ni posebej opredeljena, raba veznika/operatorja *in* zadošča za vzpostavljanje vezalnega odnosa.

V naravnih jezikih pa se raba *in* navadno pojavlja v povedih, kjer že obstaja neka bolj specifična povezava, npr. časovno sosledje (primer (68)), zaporedje po pomembnosti (primer (69)) ali vzročno-posledični odnos (primer (70)):

(68)

Poročila sta se *in* imela pet otrok.

(69)

Za petdeseti rojstni dan je dobil avto, Enciklopedijo Slovenije *in* kravato.

(70)

Spotaknil se je *in* si zlomil nogo.

Zgornje ugotovitve veljajo praktično za vse naravne jezike. V nadaljevanju pa bomo pogledali, kako se veznik *in* obnaša v slovenskem jeziku. Delovanje veznika *in* smo preučevali v slovenskem korpusu Fidaplus in ga primerjali z opisi v SSKJ.

Glede na opredelitev SSKJ je delovanje *in* opredeljeno na treh ravneh: na besednozvezni ravni med členi v stavku, na skladenjski ravni v vezalnem in drugih priredjih in na ravni izrekov.

Med členi v stavku je izpostavljenih 8 vrednosti, in sicer:

1. 1. za vezanje dveh istovrstnih členov – *Oče in sin sta zdoma.*

2. nav. ekspr., za vezanje dveh sorodnih pojmov v pomensko enoto – *Čast in slava mu.*

3. nav. ekspr., pri ponavljanju iste besede za izražanje velike količine, visoke stopnje – *Tisoči in tisoči slavijo zmago.*

4. za seštevanje, prištevanje – *Ena in tri je štiri.*

²⁵ Glej poglavje *Toposi, konektorji in argumentacijska gibanja*.

²⁶ J. Lyons, *Semantics*, Cambridge 1977, 138–144.

5. ekspr., navadno okrepljen za stopnjevanje – *Ta bolezen se pojavlja na rastlinah in celo na živalih.*

6. navadno v zvezi *ta in ta* – *Pride ta in ta dan.*

7. ekspr., z vejico ali pomišljajem, za izražanje nepričakovanega nasprotja – *Mlad, in tako pokvarjen.*

8. z vejico, v zvezi *in sicer, in to* za dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega – *Njegov poklic zahteva znanje, in sicer resnično znanje.*

Vidimo, da so štiri rabe označene kot »ekspresivne« in da se posebej izpostavlja zvezo *ta in ta*. V korpusu Fiduplus (www.fiduplus.net) na tem mestu izstopa vloga *in* kot veznika precej istorodnih sestavin, ki bi jih lahko označili za dvojnice in jih srečamo v navezavah *Kolegice in kolegi, Primork in Primorcev, jasen in glasen, ni bil in ni* (gl. spodaj, primer (71)), *kriterijem in zahtevam*, in podobno ...

Gre za primere rabe retorične diskurzivne strategije poudarjanja z dvojnicami, ki jo zasledimo tudi v primeru (71), in sicer v okviru prve rabe *in*.

(71)

Samo mimogrede, ni bil *in* ni nepomemben podatek, da v sosednji Avstriji so bila pripravljena begunska taborišča za Slovence, ki bi prebežali ob napadu jugoslovanske vojske, vendar k sreči so bila ta taborišča prazna, kajti ljudje, rajši, kot da bi šli v ta taborišča *in* zapustili Slovenijo, so se javili v enote, da aktivno sodelujejo v obrambi ali pa v projektu osamosvajanja države Slovenije. (www.fiduplus.net: Seja državnega zbora 1999)

Poznamo še eno značilnost veznika *in*, ki bi jo našli kvečjemu v stilističnih knjigah in ne v slovničnih opisih, pa vendar je v vsakdanjem pogovornem jeziku pogosta, predvsem v besednih igrah: vezanje raznorodnih semantičnih sestavin, ki jih združimo z *in*, sproža komične učinke. Gre za uveljavljene kolokacije, ki se zaradi sinonimije združujejo v neobičajnih kontekstih, predvsem govorjenih, kot na primer (72), (73) in (74) spodaj, ki so postale že ljudski izreki. Takih primerov v korpusu nismo našli.

(72)

Prišel je z veseljem *in* s kovčkom.

(73)

Pridem v šolo *in* sedem *in* osem.

(74)

Bil je b(B)led *in* Bohinj.

In v vezalnem priredju pa ima po SSKJ naslednje vrednosti, označene z II:

1. za vezanje dveh stavkov, ki izražata sočasnost ali zaporednost – *Otroci se tiščijo k peči in se grejejo.*
2. za vezanje dveh sorodnih povedkov – *To pa grize in peče.*
3. nav. ekspr., za izražanje intenzivnosti dejanja – *On samo čaka in spet čaka.*
4. za izražanje namena – *Pojdi in zapri vrata.*
5. za izražanje nasprotja s prej povedanim, *pa* – *Samo tri dni je časa, in jaz sem čisto neprilavljen.*
6. za izražanje vzročno-posledičnega razmerja, vzročno-sklepalnega razmerja, pogojno-posledičnega razmerja – *Lani se je ponesrečila in še zdaj ne hodi.*
7. čeprav, četudi – *Trden ostani, in naj se svet podre.*

Dejansko je vezalno priredje le tisto iz točke 1, vsa ostala pa so drugorodna: to je možno zaradi globinskega odnosa, toposa, na katerem temelji povezava med dvema deloma izreka.²⁷ Kot je razvidno iz zgornjih točk 4, 5, 6 in 7, veznik *in* izraža vsa možna medstavčna razmerja: vzročno-posledično, protivno in dopustno.

SSKJ opozori tudi na delovanje *in* na ravni izrekov, ki so med seboj ločeni z močnejšimi nekončnimi in končnimi ločili:

III. za piko ali podpičjem

1. z oslavljenim pomenom za izražanje pomenov kakor II, zlasti 4-7 – *Bodite mirni in nobenega šepetanja.*
2. za navezovanje na prej povedano – *Jaz sem končal. In ti?*
3. za opozoritev na prehod k drugi misli – *In še to. Ali ne pogrešate sonca?*
4. za izražanje začudenja, presenečenja, nejevolje – *In da se mi kaj takega ne ponovi več.*

To so tipične medbesedilne oziroma diskurzivne funkcije in na tej ravni lahko trdimo, da *in* deluje kot povezovalc oziroma konektor. Resnično argumentacijske rabe so tiste, ki temeljijo na vzročnih, posledičnih in dopustnih odnosih. Oglejmo si nekaj takšnih primerov:

²⁷ O toposih pišemo več v poglavju *Toposi, konektorji in argumentacijska gibanja.*

(75)

Moje pripombe ne gredo v konkretne številke, pa tudi v posamezne podrobnosti odsekov, vendar tu, ker govorimo o nacionalnem programu, *in* ker je v samem uvodu zapisano, da gre za temeljne strateške interese države, bi začel pri nekaj vprašanjih, ki verjamem, da so mogoče že presežena, vendar se mi pa zdi, da bi bilo še vseeno čas, da bi o tem nekaj rekli. (www.fidaplus.net: Seja državnega zbora 1996)

(76)

Tudi jaz imam magnetogram *in* v njem piše, o čem sem govoril *in* zato mislim, da ni potrebno mojih besed kakorkoli sprevračati. Se bom pa z vsem srcem zavzemal za to, da bo odbor pripravil rešitev, ki bo v globalu rešila vse te probleme *in* ta problem, ki ga je gospod Pukšič povedal, je samo en delček, *in* nima smisla, da se vlada z delčkom ukvarja, ampak naj se s celoto. Zato bom glasoval tokrat proti, čeprav sem za to, da se v to vlaga. (www.fidaplus.net: Seja državnega zbora 1999)

V primeru (75) je vzročni odnos še podkrepjen s *ker*, ki sledi *in*. V primeru 76) pa je posledični drugi *in*, ki ga dopolnjuje *zato*. O tretjem *in* iz tega primera (*in* ta problem) bi lahko sklepali, da je dopustno-protivni, medtem ko je četrti (*in* nima smisla) spet posledični.

(77)

Kot Mariborčan, *in* ne edini, opažam, da te investicije stojijo tik pred dokončanjem, kar je normalna reakcija tega podjetja, ker če bi dokončali investicije, bi se po vsej verjetnosti ta del prelival z drugim delom, ker ne bi bili olastninjeni, denar drugam, *in* s tem nastaja velika gospodarska škoda v Mariboru. (www.fidaplus.net: Seja državnega zbora 1999)

(78)

Toda avtocestnega sistema niso začeli graditi spomladi 1995, ampak v bistvu na jesen 1993 oziroma spomladi 1994. *In* že takrat je ta smer začela zaostajati. (www.fidaplus.net: Seja državnega zbora 1996)

V primeru (77) je drugi *in* nadomestljiv s *pa* ali *ampak* in označuje protivno razmerje, podobno je s primerom (78). Naslovnik ta *in* prepozna in interpretira kot protivnega na podlagi nasprotujočih si vsebin.

Če povzamemo ključne značilnosti veznika *in*, lahko sklenemo, da je po svoji naravi to veznik za izražanje dodajanja, naštevanja, vendar lahko prevzame še druge vloge kot vzročno-posledični oziroma protivni povezovalec. V tem primeru lahko govorimo o argumentaciji podobno kot pri danih vrstah povezovalcev.

***In* kot povezovalc oziroma zaznamovalec zgradbe diskurza**

Kot konektor oziroma povezovalc, ki deluje na ravni diskurza, je *in* velikokrat uporabljen kot zaznamovalec zgradbe diskurza.²⁸ V zapisanih govorjenih besedilih je v tej vlogi običajno označen z veliko začetnico, torej tudi intonančno ločen od prejšnjega diskurza. Takih pojavitev je bilo v korpusu 3834. Hierarhizacija za zaznamovanje zgradbe diskurza po zaporedju ali pomembnosti se pojavlja lahko eksplicitno, z besednimi zvezami, ki vključujejo bodisi naštevalno, bodisi časovno členjenje: *in drugič*, *in zadnje*, *in tretje* (primer (79)):

(79)

V prvi vrstici drugega odstavka se, prvič, črta beseda »se«. *In* drugič, za besedo »odstavka« se vstavi »Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo«. Tretjič, v besedi »predpišejo« se črta zadnji zlog tako, da se glasi beseda brez zloga »predpiše«. Tako spremenjena prva vrstica drugega odstavka se potem glasi: »Izjemoma lahko iz razlogov iz prejšnjega odstavka Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo predpiše ...«. (DZ 1993)

Rabe *in sedaj* (primer (80)), *in zdaj* (primer (81)), *in potem*, *in takrat* (primer (82)) zaznamujejo rabo povezovalca *in* v zvezi s časovnimi in krajevnimi prislovi, ki je prav tako zelo pogosta.

(80)

In sedaj bom natančno razložil zakaj. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1993)

(81)

Osebnostno menim, da tisti, ki mislijo, da se danes naj ne sprejme nič, dovolijo nadaljnje nejasno delo v tej komisiji in škodijo nekaterim principom, ki bi učinkovitosti dela komisije pomagali. *In* zdaj bom jaz demagog, tako kot je bilo že mnogo drugih v tem, tisti želijo zavlačevati normalno delo te komisije. Zato predlagam, da o tem glasujemo. Če bomo izglasovali drugače, bomo izglasovali drugače, to je pač večina, ki v Državnem zboru odloča. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1993)

(82)

Lep pozdrav vsem! Mislim, da je gospa Pozsončeva v svojem poročilu stvari malo omilila. Razprava na Komisiji za narodnosti je bila zelo ostra prav na tej točki, kako so narodne skupnosti v statutu zastopane. Predvsem je bilo govor o njihovi avtonomiji in pristojnostih, ki jih imajo. *In* takrat smo sklenili, da

²⁸ Zaznamovalec zgradbe diskurza ali *marqueur discursif* po francosko oziroma *discourse marker* po angleško.

Komisija za narodnosti predlaga Državnemu zboru, da ne da soglasja k statutu, dokler Svet RTV Slovenija ne bo obravnaval in upošteval navedenih priporočil komisije. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1993)

In se v kombinaciji in potem v govorjenem diskurzu pojavi 69-krat, a samo dvakrat v kombinaciji in nato (primera (83) in (84) spodaj). Časovno zaporedje, ki ga in lahko implicitno izraža sam (npr. primer (68) zgoraj), je tu eksplicirano.

(83)

Spoštovane poslanke in poslanci! Sicer se mi zdi že malo porabljanje energije, ko hodimo sem gor, ampak vseeno se mi zdi, da je na nekatere stvari potrebno opozoriti in jih je posebno Komisija za žensko politiko opozorila. Gre za cel sklop, ker tukaj se začne in tukaj se mi zdi pomembno to opozoriti, sklop varovanja osebnih podatkov. Namreč predlagatelj je relativno zaščitil vprašanje in uporabo osebnih podatkov, po naši oceni pa gre še za preširoko zaje-manje podatkov, predvsem v tistem 41. členu, ko govorimo, da je potrebno podati tudi rojstne podatke staršev in po naši oceni ti podatki niso potrebni. *In* potem preširoko tolmačenje tako imenovanega celotnega področja tistih otrok, kateri so potrebni pomoči. Za te otroke se zajema kar spekter nekaterih oziroma kar cel seznam podatkov, predvsem tako imenovane družinske anamneze in se nam zdi, da bi bilo potrebno v zakonu zavarovati, kdo odloči, kdo je potreben takšne pomoči in seveda potem tudi, kdo izvaja zbiranje teh podatkov in seveda tudi varovanje teh podatkov. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1995)

(84)

Prehajamo h glasovanju o predlogih stališč in sklepov. V pregledu imate predlog stališč in sklepov oziroma dodatnih stališč. Najprej bomo seveda glasovali o dodatnih stališčih in sklepih, s tem da bo na začetku vrstni red glasovanja tak, da bomo najprej glasovali o predlogu stališča pod točko 1, ki ga imate v pregledu, potem bomo glasovali o predlogu stališča, ki ga imate v pregledu od točko 2 *in* nato pridejo na vrsto dodatno vloženi amandma k predlogu sklepa Odbora za notranjo politiko in pravosodje, ki ga je podpisalo šest poslancev, *in* pred tem seveda amandma na ta amandma, ki ga je vložila poslanska skupina Združene liste. *In* nato, če seveda vse to ne bi bilo sprejeto, po spisku predlogov novih stališč in sklepov, dalje. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1996)

In zaradi svoje vezalne vloge zaznamuje tudi komplementarnost heterogenih elementov bodisi na ravni dejstev, bodisi na ravni tipov operacije, kar je tipično za govorjeni diskurz. Tudi kadar ni posebej povezan z zgo-

raj omenjenimi prislovi, ki hierarhizirajo diskurz bodisi po pomembnosti, bodisi po časovnem zaporedju, povezovalc *in* zaznamuje prehod od enega dejanja k drugemu oziroma povezavo med dogodki, med katerimi ni druge logične povezave. Ne gre niti za časovno sosledje; v povezavi z *in* dejanja in dogodki postanejo komplementarni v zavesti naslovnika. V spodnjem primeru (primer (85)) vidimo, da vsak *in* z veliko začetnico uvaja razširitev prejšnje teme.

(85)

In vi ste, kot predsednik zbora, odigrali to vlogo, da ste ga zaščitili, da niste dovolili replik, da niste dovolili, da bi predvsem poslanci in poslanke opozicije pojasnili svoja stališča do odstopa ministra, če ste že postopek tako izpeljali, da ste dali ministru prej možnost, da je odstopil, kot pa bi do konca lahko mi pojasnili svoja stališča. *In* tudi ugovor, da, saj ministra več ni s tem, ko odstopi – še vedno je, dokler ni izvoljen novi, saj mora opravljati tekoče posle v svojem ministrstvu! *In* zato bi bilo prav, da bi slišal do konca, kaj smo menili o njegovem delu. Namreč, to ni tako nepomembno. Večkrat slišimo, tudi ob sedanjih zadnjih odstopih, da so ministri (to sicer iz nepreverjenih krogov, tako da moram to poudariti), da so nekateri ministri marsikdaj v svojih zadnjih dnevih opravili ogromno dela, predvsem finančnega, seveda. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1996)

Če gre v zgornjem primeru raba *in* z roko v roki z logičnim napredovanjem diskurza, pa v primeru (86) spodaj, kjer je koherenca in razumljivost na meji, vidimo željo po tem, da govorec vzpostavi koherenco z veznikom *in*, čeprav je samo sosledje nekoherentno.

(86)

Drugače pa, glede zavajanja javnosti, veste, samo naslednje: ne bi se oglašali, če ne bi neposredno po protestu upokojencev, pa ni protest važen, ampak po sprejemu naše odločitve, bila koncentrirana – jaz trdim dogovorjena s strani Vlade – prisotnost v javnosti, ki so hoteli izničiti vsak pomislek, ki je bil izrečen na tej točki. *In* reči: poslušajte, upokojenci, zakaj pa delate »kraval«, saj se nič ne bo zgodilo. Zakaj govoriti, da se nič ne bo zgodilo, če smo pa tukaj diskutirali o tem, da se bo zgodilo?! *In* eni mislijo, da je prav, da se zgodi, eni pa da ne. *In* je bil ves čas govor, pokojnine ne bodo manjše. Poslušajte, govoriti, da pokojnine ne bodo manjše, če smo se mi odločali, tista večina, ki se je odločila, da jih je treba zmanjšati, da bomo prihranili 7 milijard, potem je to zavajanje javnosti! Zakaj je bilo to treba početi?! To je tisto, kar želimo povedati. Naj potem tisti, ki so večinsko to odločitev sprejeli, korajžno povedo: ja,

vedeli smo, da moramo iz proračunskih razlogov prihraniti 7 milijard in zato smo jih prihranili s tem, da bodo pokojnine manjše. *In* to je vse, kar želimo povedati. Vse drugo so pa take polresnice, ki pač bi rade tolažile ljudi, ampak ne bomo jih potolažili, ker pokojninski izpiski bodo prišli – to je vse! Hvala. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1994)

Tudi *in* na začetku vprašalnih povedi spada v podtip povezovalcev, ki zagotavljajo diskurzivno koherenco. Na začetku vprašanj s povezovalcem *in* zaznamuje ponovno omenjanje poprejšnjega konsenza glede teme: v tem primeru ima anaforično, pa tudi tematizirajočo vrednost, saj se nanaša na prej omenjeno temo. Vprašanje, ki ga uvaja *in*, se navadno nanaša na nek komplementaren vidik teme ali na novo temo, ki je komplementarna s predhodno. To je razvidno tudi iz primera (87) spodaj: vprašanje *in kaj* se nanaša na prejšnji izrek *danes oz. nocoj lahko nekaj stori on sam* in je s tem primerno poudarjeno.

(87)

Danes oz. nocoj pa lahko nekaj stori samo on sam. *In kaj?* To, da umakne predlog za zamenjavo in omogoči, da bo tako Državni zbor kot vsa njegova delovna telesa umirjeno in argumentirano razpravljalo o vseh ozadjih tega težkega zapleta. Samo na ta način lahko predsednik Vlade računa, da bo ostal verodostojen tudi pri vseh tistih, ki se sicer z njim ne strinjamo. Hvala lepa. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1996)

IN V KOMBINACIJAH Z DRUGIMI PRISLOVI ALI VEZNIKI

In nastopa tudi v kombinacijah z gotovostnimi zaznamovalci *in seveda*, *in gotovo*, *in dejansko*, ki dodajajo govorčevo jamstvo za sklepanje, ki ga uveljavlja (primeri (88), (89) in (90)):

(88)

Vsi vemo, da so po vojni bila izdelana poročila *in* pa analize o teh dogodkih za osamosvojitve, ki se nanašajo na ta mejni prehod *in* pa seveda tudi na druge. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1999)

(89)

Kar zadeva druge izjave, bi omenil samo še mogoče izjavo, bivšega svetovalca za nacionalno varnost ameriškega predsednika, Breanta Scowcrofta, ki je napovedal, da se bo Nato razširil samo z višjegrajsko skupino. Skratka v teh načrtih, ki so danes v delu na zahodu, Slovenije nekako ni zraven. *In* gotovo je poleg objektivnih težav, o katerih pač večkrat slišimo, je tudi verjetno nekaj subjektivnih težav, oz. so nekatere težave, ki jih produciramo sami, ki na-

nje nismo dovolj pozorni. Zaradi tega ponavljam, mislim, da že ne vem kate-rič, pobudo, da nam Slovensko zunanje ministrstvo dostavi zunanjepolitično strategijo. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1994)

(90)

Če je za sanacijo, za katero minister da roko v ogenj, in da bo ta zadeva ozdra-vila, O.K., ampak samo to, da je jasno. In meni je to jasno bilo prvič in jasno drugič, tako kot je napisano; ne tisto, kar sem jaz morda v klopi mislil. In zato je to na nek način sprenevedanje Vlade, ki hoče nekaj sedaj podtakniti, ka-kor da smo mi nekaj narobe mislili, nekaj ne vem kaj. *In* dejansko je to res to, kar so nekateri že povedali, da Vlada sedaj hoče nekaj prenesti na naša rame-na, hoče tisto svojo napako, ki jo je ona naredila, jo hoče zdaj prenesti pač na Državni zbor. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1995)

In, ki uveljavlja vrednotenje, srečamo predvsem v povezavi s prislovi in glagoli mišljenja, ki modalizirajo, kar sledi. V korpusu Fidaplus smo zasle-dili primere *z in verjetno, in problematično, in škoda, in menim, in je nuj-no, in prav je, in v resnici, in res je, in zanimivo*. Na ta način se izraža bodi-si komentar povedanega (primer (91)) spodaj) ali komentar izrekanja (pri-mer (92)) (*in jaz mislim, in zato mislim, in zahtevam, in moram povedati, in zato prosim / bi prosil*).

(91)

In mislim, da volivci imajo pravico to vedeti, da je prav, da to vedo volivci. Ker s tem na nek način odločajo o prihodnosti oblasti in o prihodnosti države. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1996)

(92)

In zanimivo, minister je rekel: »Rekonstrukcija, kot je bila opravljena to-krat.« Gospod minister, koliko rekonstrukcij je že bilo, ali bo še katera, kaj se še išče s temi rekonstrukcijami, namreč vi ste rekli: »... tako kot je bila opravljena tokrat.« Zanimajo me razlike v rekonstrukcijah, kaj je prinesla prva, druga ali kolikor jih je bilo. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1994)

V povezavi z drugimi konektori se *in* v korpusu Fidaplus najpogoste-je pojavlja v kombinaciji s posledičnim povezovalcem *zato*, pojasnjevalnim členkom *sicer* in protivnim členkom *vendar*.

Varianta *in* *sicer* prinaša pojasnjevanje, natančnejšo opredelitev že po-vedanega. Kombinacija pojasnjevalnega *in* *sicer* vsebuje 12616 primerov v celotnem korpusu, v govornjenih besedilih pa 89. Za ilustracijo podajamo primera (93) in (94) spodaj, kjer gre prvič za navezovanje na celotno vsebi-no, drugič pa na iztočnico *obe vprašanji*:

(93)

Že več let ni bilo sprejeto nobeno poročilo tožilstva. Še več! Nekatera so bila celo zavrnjena. Personalno politiko v tožilstvu vodi, tako kot si jo je nekoč z neko izjavo na tožilski zabavi začrtal, sam. *In* sicer poenostavljeno se glasi naslednje: »Kdor je z nami, bo za to nagrajen.« Tako je vsakič, ko je bilo to potrebno, ignoriral odločitve personalne komisije ali pa je kar med razpisi samimi menjal pravila za njeno odločanje. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1998)

(94)

Sedaj pa bi šel na obe vprašanji. *In* sicer, v dnevnem tisku smo prebrali, da je gospod Peterle v razgovoru z Italijanskimi partnerji, v znak dobre volje je bil pripravljen Italijanom dati del Slovenskega premoženja, kar je tako rekoč začudilo tudi Belgijskega zunanjega ministra in tudi sprožilo neke določene reakcije. In v zvezi s tem, bi se navezal tudi na sedanjo zaporo ob oddaji obeh patroljnih čolnov Slovenske policije, naši državi. Me zanima, kaj je Ministrstvo za zunanje zadeve storilo na tem področju? Konec koncev je to delo Zunanjega ministrstva, da ureja te mednarodne odnose in pa še eno kratko vprašanje gospodu Kunstlju. Prej ste omenili, da so bile v strankah opravljene diskusije, v zvezi z zunanjepolitično strategijo. Kot jaz vem, v naši stranki ni bilo opravljen nobene takšen diskusije. In bi prosil tudi na to, če mi odgovorite. Hvala. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1994)

In zato uvaja posledično oziroma pojasnjevalno razmerje, takih pojavitev je bilo v govorjenih besedilih 458. Navajamo primer (95):

(95)

Se pravi, situacija, ko imamo trikrat možnost, da nekdo preneha ministrsko funkcijo, vsakič pomeni, da ko jo preneha, ni možno sprožiti naslednjega postopka. V tem je vsa logika tega, te moje odločitve. *In* zato je bila razprava o razrešitvi brezpredmetna v tistem trenutku, ko je minister Tajnikar odstopil. Ni bilo koga več razrešiti, minister je pač odstopil. In velja še to povedati, da ima minister v vsakem trenutku pravico odstopiti, celo pri točki, ki se ne nanaša na njegovo odgovornost; lahko zagovarja nek zakon in lahko v tistem trenutku pač ponudi — ne ponudi, odstopi — in ko se zbor seznani s tem odstopom, njemu funkcija ministra preneha. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1996)

In vendar uvaja protivno razmerje med dvema nasprotujočima si argumentoma, od katerih je drugi močnejši za sklep, kar je razvidno tudi v spodnjem primeru (96):

(96)

Saj je prav smešno. Ta dva tabora v bistvu, tabor, ki je nastal, bi rekel, proti Janši. Janša v bistvu nima stvari razčiščenih popolnoma. *In* vendar vas izziva, in ste vi v strahu pred njim, bi rekel, si ne upate narediti ene načelne in točne poteze. Pa ne načelne poteze, ki bi bila napačna. Ne! Točne, napačne poteze s pravilno proceduro. (www.fidaplus.net, Državni zbor 1996)

O vrednostih veznika in povezovalca *in* lahko torej sklenemo naslednje: je najpogostejši veznik, ki deluje na ravni besedne zveze, predikacije in propozicije, na ravni povezovanja izrekov pa dobi vlogo povezovalca. Njegova argumentacijska vloga ni primarna, v argumentacijske odnose vstopa predvsem, ko povezuje dele izreka, ki so med seboj v vzročnem, posledičnem ali protivnem razmerju, kar je tudi ena od možnosti, danih v SSKJ, ali pa, kadar se *in* v povezavi s pojasnjevalnimi, posledičnimi in protivnimi povezovalci vključuje v argumentacijska diskurzivna gibanja. Ta možnost, ki jo ima na ravni izrekov, mu je dana predvsem sekundarno s povezovalci, ki sledijo, oziroma razmerjem med toposi, v katerem nastopa.

Zanimivo je, da se problem argumentacije s povezovalcem *in* v Ducrotovih delih in delih Ženevske šole ne omenja, razen v zvezi z *in* veznikom, ki ne more povezovati sklepa in argumenta,²⁹ ker obstaja splošno pravilo, po katerem mora *in* povezovati elemente iste narave. Kot smo že večkrat skušali prikazati v pričujoči razpravi, ta trditev velja za *in* – veznik, za *in* – povezovalec pa ne, saj ima drugačno funkcijo.

Za argumentacijsko vrednost, ki jo izraža govorec, je pomembna še funkcija vrednotenja, ki jo prinaša *in* kot povezovalec v kombinaciji z glagoli (*in mislim, in verjamem*) oziroma gotovostnimi prislovi (*in seveda, in dejansko, in gotovo*) Argumentacijska vrednost tudi tu izvira od drugod, in sicer iz govorčeve garancije za resničnost. Govorec jamči za ustrezno interpretacijo (*in menim, in trdim*), s čimer se uresniči ena od zahtev argumentacije, ki jo predvideva Toulminov model.³⁰

Pomembna vloga je tudi strukturacija diskurza v povezavi s prislovi (*in potem, in prvič, in drugič*) ali brez njih. V slednjem primeru *in* skuša vzpostaviti koherenco. Govorci se ga poslužujejo, kadar želijo naknadno uvesti koherenco v sicer nekoherenten ali močno raznorodni diskurz. V teh rabah se pojavlja predvsem na začetku izrekov in vzpostavlja anaforično navezavo na prej izrečeno.

²⁹ O. Ducrot et al., *Les mots du discours*, Paris 1980, 201.

³⁰ S. Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge 1958/1995. O Toulminu in njegovem modelu argumentacije podrobno piše Igor Ž. Žagar v poglavju *Topoi: črna skrinjica argumentacije*.

In se v diskurzu torej uresničuje v svojih mnogih vlogah – kot veznik istorodnih sestavin, kar še vedno ostaja njegova najpogostejša raba, in kot povezovalac. Slednjega glede na kontekst navezav in prislove oziroma glagolske oblike, ki sledijo, uvrščamo med argumentacijskim povezovalcem in zaznamovalcem strukturacije diskurza.

Toposi, konektorji in argumentacijska gibanja

*»Il a été né dans la famille du préfet de la police,
mais c'était une famille lettrée où l'on aimait l'art
et la littérature.«¹*

Topos

Zgornji stavek je na nekem znanstvenem srečanju v Parizu predavatelj izgovoril v povezavi z življenjepisom nekega pakistanskega režiserja. Takoj se zamislimo nad povezavo, ki jo je s tem ustvaril – policist, vendar izobražen. Kar pomeni, da sta prva in druga trditev za avtorja v nasprotju. Policist ne more biti izobražen, oziroma če je izobražen, je to v nasprotju s pričakovanji – vsaj v francoski družbi. Mehanizem, ki omogoča tako sklepanje in argumentacijo, sta Ducrot in Anscombe poimenovala topos.

Historično ozadje tega koncepta velja za enega najbolj problematičnih, saj je že v antiki obstajala množica interpretacij o tem, kaj topos je in kakšna je njegova vloga zlasti v okviru retorike. Kot nakazuje Igor Ž. Žagar v prvem delu te knjige, bi v najširšem smislu lahko govorili o dveh tradicijah, sofistični, ki topos (v stari grščini izraz pomeni 'mesto' oziroma 'kraj') pojmuje kot »skladovnico«¹ že pripravljenih argumentov (najrazličnejših oblik in vsebin), ter aristotelski, po kateri je topos argumentativna shema, ki dialektiko ali retoriko omogoča konstrukcijo argumenta za dani sklep. A dejstvo je, da se obe pojmovanji v antiki med sabo prepletata, da jih celo pri Aristotelu ne najdemo v obliki jasne razmejitve in da tudi kasnejši antični teoretiki niso natanko vedeli, kako nedvoumno opredeliti topos in

¹ Prevod: »Rojen je bil v družini načelnika policije, vendar je bila to izobražena družina, kjer so imeli radi umetnost in literature.«

njegove funkcije. Posledično so zelo raznolike tudi sodobne interpretacije, ki koncept toposa vključujejo v svoje teoretske modele.²

V teoriji argumentacije v jeziku sta Ducrot in Anscombre³ topose premaknila od klasične in logične tradicije, izhajajoč pri tem iz teze, da »argumentacijski odnosi niso dodani semantični vrednosti izreka«, ampak so »temeljni, prisotni od najgloblje ravni analize dalje«.⁴ Toposi so pri njiju sicer etimološko vezani na Aristotela, vendar avtorjema ne gre za opisovanje logično-psiholoških mehanizmov argumentacije, ampak za opisovanje argumentacijskih diskurzov, in sicer predvsem navezav dveh segmentov, *A* (argumenta) in *C* (sklepa). Ta navezovanja v argumentaciji uporabijo še tretji člen, garant, ki omogoča prehod od *A* do *C*. In prav ta garant argumentacijskih navezav je topos.⁵

Po Anscombru⁶ med izrekanjem govorec daje navodila o poti,⁷ ki jo je izbral, in naslovník poskuša to pot rekonstruirati na podlagi danih kazalcev. Ti kazalci, ki omogočajo izbiro med izbranimi potmi, so toposi. Predstavljajo splošne principe, ki služijo kot podlaga za sklepanje, niso pa sklepanje samo. Nikdar niso zatrjeni na ta način, da bi se govorec predstavljal kot njihov avtor, tudi če to dejansko je. Vedno so predstavljeni kot predmet soglasja v določeni skupnosti, ki je lahko širša ali ožja, oziroma celo skrčena na posameznika, t. j. govorca.

Topos torej določa premise, ki jih je v določeni situaciji relevantno uporabiti, in je garant za prehod od premis k sklepu. Vrednost »garanta« izvirja iz njegove proceduralne rabe. Zato ga lahko po eni strani predstavimo kot zakon, po drugi pa kot samoumevno resnico.

O značilnostih toposa izčrpno piše že Igor Ž. Žagar v prvem delu knjige, kjer zelo jasno opredeli tudi razlike med logiko in argumentacijo v vsakdanjem jeziku, med sestavinami logičnega in retoričnega sklepanja in vlogo, ki jo topos opravlja v slednjem.⁸ Da se ne bi preveč in po nepotrebnem ponavljali, na tem mestu povzemimo le nekaj ključnih značilnosti, ki ve-

² Topos in njegove konceptualizacije podrobno obravnava Igor Ž. Žagar v poglavju *Topoi: črna skrinjica argumentacije*.

³ J.-C. Anscombre, O. Ducrot, *L'Argumentation dans la langue*, Bruselj 1983; J.-C. Anscombre et al., *Théorie des topoi*, Pariz 1995.

⁴ J.-C. Anscombre et al., n. d., 15.

⁵ O. Ducrot, *Topoi et formes topiques*, v: J.-C. Anscombre et al. (ur.), *Théorie des topoi*, Pariz 1995, 85.

⁶ J.-C. Anscombre et al., n. d., 38–39.

⁷ Fr. *parcours*.

⁸ Glej zlasti poglavji *Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom* in *Topoi: črna skrinjica argumentacije*.

ljajo za topos, kot ga pojmuje Ducrotova teorija argumentacije v jeziku, in jih pokažimo na izbranih primerih:

– topos je skupen določeni družbi (ki je lahko sestavljena tudi le iz govorca in naslovnika). Ta si mora biti gotova o njegovem upoštevanju že pred začetkom diskurza.⁹

– topos je splošen, kar pomeni, da velja za številne splošne in posebne situacije;

– topos je stopnjevit, kar pomeni, da vzpostavi odnos med dvema argumentacijskima lestvicama.

Kaj pomeni, da je topos splošen, bomo skušali prikazati s primerom (97):

(97)

Ta avto je poceni. Torej ga je treba kupiti.

Argumentacija v zgornjem primeru je legitimna, če združi lastnost *poceni* in *kupiti*, vsaj v naši potrošniški družbi. To ne pomeni, da je argumentacija podvržena normam zdrave pameti. Takšno argumentacijo je mogoče tudi zavrniti in postaviti nove odnose, ki niso podrejeni doksi.

Bistvo stopnjevitega značaj toposa se pokaže, ko se vzpostavi odnos med stopnjevitima predikatoma, dvema argumentacijskima lestvicama (primer (98)), ki sta tudi stopnjeviti.¹⁰ Topos dobi obliko *bolj / manj* $O = P$, *bolj / manj* $O' = P'$.

(98)

I in *j* zaznamujeta stopnjo *P*-josti od *O* in *P'*-josti od *O'*. Argumentacija je možna zaradi dejstva, da topos v globinski strukturi vzpostavi povezavo med dvema argumentacijskima lestvicama. To lahko prikažemo z argumentacijskima lestvicama kot v primeru (99):

⁹ Topos je podlaga diskurza in ima kot tak veliko skupnega s presupozicijo.

¹⁰ O. Ducrot, *Le dire et le dit*, Paris 1984; J. Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris 1985, 68.

(100)

JSI: In ... o čem govorimo? Govorimo o več kot 50 000 proizvodnih podjetjih, govorimo o 20 milijardah bruto proizvoda na ravni pridelave in o 35 vrstah zelenjave. No, danes, danes, odkar postavljamo vprašanja ministru 25. julija, 25. novembra, 6. aprila in potem v seriji srečanj, nam na ravni ministrstva odgovarjajo "cvetača – Bretanja". Še enkrat poudarjam: gre za 35 vrst zelenjave in kakih trideset departmajev.

Govorec v zgornjem primeru izpostavi topos *TI: več ko neka stvar povzroča težav, bolj se je treba o njej pogovarjati*. Topos je stopnjeviti na naslednji način: veliko se govori o cvetači v Bretanji. Gre pa za 35 vrst zelenjave in okrog trideset departmajev, zato je treba najti kompleksnejšo rešitev. Shematično topos iz primera (100) predstavimo takole:

(101)

Kot je že bilo omenjeno in kot je razvidno iz zgornjega primera, topologi niso zatrjeni. So del globinske pomenske paradigme in tako implicitni. Glede na funkcijsko slovnico¹¹ jih lahko umestimo na raven predikacije, kjer se kodira dejansko stanje. Predstavljajo izpeljavno povezavo¹² med dogodki oziroma lastnostmi, s katerimi so argumenti povezani s sklepom in

¹² Fr. *connexion inférentielle*.

temeljijo na skupnih predpostavkah in pojmovanju sveta.¹³ Govorec s pomočjo toposov vzpostavi povezavo med dejanskim stanjem in svetom, ki ga obkroža. Dejansko stanje je osnovano na dejstvih, vrednotah, normah, splošnih ali posebnih predpostavkah.

Temeljni koncept predstavljene teorije je ta, da med izreki obstaja argumentacijski odnos. Ta odnos je binaren: en izrek je argument za nek drugi izrek, ki je njegov sklep. Sklep je lahko dejansko izražen, lahko pa je potencialen, možen, predstavljen zgolj kot argumentacijska namera izreka.

Po J. C. Anscombru¹⁴ je jezikovno dejstvo, da toposi obstajajo; to je osnovna hipoteza teorije argumentacije v jeziku. Sociološko dejstvo je, da v določenem obdobju na določenem mestu obstaja določen topos. Toposov ne srečamo le na ravni navezav, ampak tudi na leksikalni ravni, kjer so temelj pomenu besed. Hkrati pa tvorijo možnost za izražanje stereotipov, družbenih predpostavk in predsodkov, ki jih govorci hote ali nehotе izrazijo z rabo povezovalcev.

Od rabe toposa v zvezi s povezovalci je odvisno, ali se bo nek odnos v jeziku pokazal kot vzročno-posledični ali protivni. Če povežemo primer toposa, ki je pogosto omenjen pri Ducrotu in sodelavcih, ki delujejo v okviru njegove teorije,¹⁵ namreč *deževati* in *iti ven*, je zanj tipično, da ga obravnavamo kot protivni odnos, če ga povežemo z našim civilizacijskim okvirom. Tako tvorimo izreke kot (102) a) in b):

(102)

- a) Dežuje, zato ne gremo na izlet.
- b) Dežuje, ampak bomo vseeno šli ven.

Če pa se postavimo v svet polžev,¹⁶ velja tam obratno, vzročno-posledično razmerje, saj vemo, da mokrota polžem omogoča hitrejša gibanja. Zato so v svetu polžev možni le primeri navezav kot (103) a) in b) spodaj:

(103)

- a) Dežuje, pojdimo naprej, odprimo hišice ...
- b) Pripeka, pa bom vseeno zlezel do naslednjega lista ...

¹³ A. Ellerup Nielsen, The Argumentative Impact of Causal Relations – An Exemplary Analysis of the Free Predicate in the Promotional Discourse, *Argumentation* 10 (1996), 330.

¹⁴ J.-C. Anscombe et al., *Théorie des topoï*, Pariz 1995, 39.

¹⁵ Prim.: E. Roulet et al., *L'Articulation du discours en français contemporain*, Bern 1985; J. Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris 1985.

¹⁶ Kot za primer navaja M. A. Morel, *La concession*, Paris 1996, 7.

Na osnovi slovenskih primerov bomo v nadaljevanju prikazali, kako medsebojno delujejo toposi in konektorji.

Odnos med toposi in konektorji

Na eni strani nanašalni izrazi prinašajo s seboj celo mrežo toposov, ki izvirajo iz polja toposov, na drugi strani pa obstajajo določeni leksemi (npr. argumentacijski operatorji), ki usmerjajo ali vodijo izbiro v pahljači tako izbranih toposov. V diskurzu se toposi navezujejo še s pomočjo povezovalcev, kar dodatno zmanjšuje lestvico možnih toposov. Tako je treba sklepati, da že sam pomen izreka vsebuje kazalce za izbiro toposov.

Toposi v diskurzu se povezujejo z operatorji in konektorji. Lastnost operatorja je, kot smo videli v prejšnjih poglavjih, da argumentacijsko usmeri izrek (primera (104) in (105)):

(104)

Šele osem je (usmerjenost k *zgodaj*).

(105)

Skoraj/že osem je (usmerjenost k *pozno*).

Ta usmerjenost omogoča, da uporabimo izrek v argumentacijskem dejanju in da hkrati uporabimo topos. V primeru (104) *Šele osem je* bomo uporabili topos *Več je časa, manj se mudi*. V primeru (105) *Skoraj/že osem je* bomo uporabili topos *Manj je časa, bolj se mudi*. Dejstvo, da postavimo informacijo *osem je* na lestvico *zgodaj* ali *pozno*, določa njen odnos z drugo lestvico, ki predstavlja drugi del toposa, v tem primeru *muditi se*. Sklep argumentacijskega dejanja je avtomatično dan s toposom. Sklep odgovarja vsebini, združljivi z drugo propozicijo toposa.¹⁷

Globinsko se topos nahaja v vsaki argumentacijski zvezi izrekov, ki jih vežejo povezovalci. Glede na to, ali je povezovalec dvo- ali trimestni predikat, se določa število toposov, ki se nahajajo v globini izreka. Pri vzročnem in posledičnem odnosu, kjer je povezovalec dvomestni predikat, se s toposom vzpostavi odnos med dvema lestvicama, lestvico argumenta in lestvico sklepa (primera (106) in (107)):

(106)

Zunaj je lepo, torej grem ven.

(107)

Ker je zunaj lepo, grem ven.

¹⁷ Povzeto po: J. Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris 1985, 70.

Oba zgornja primera temeljita na toposu *Boljko je lepo, bolj je treba iti ven*.

Kadar gre za trimestni predikat, kot na primer *ampak*, je vloga toposa pomembnejša. Protiargumentacijski povezovalci imajo v globinski strukturi argumentacijsko navodilo nasprotne orientacije vsebin, ki jih povezujejo, hkrati pa odločajo o argumentacijski nadrejenosti druge sestavine.¹⁸ V primeru (108) sta za uresničitev argumentacijskega dejanja nasprotnega sklepa uporabljena dva toposa (primer (109)).

(108)

Zunaj je lepo, ampak jaz sem utrujen.

(109)

lepo vreme	+ iti ven (r)	utrujenost	- iti ven (ne-r)
↑	↑	↑	↑
	T2		T2'

Bolj ko je lepo, bolj je treba iti ven. Bolj ko si utrujen, manj je treba iti ven.

Povezovalac *ampak* (*mais*) ima v globinski strukturi dva toposa, ki nista nasprotna drug drugemu, temveč je glede na argumentacijska navodila, ki jih v sebi nosi protiargumentacijski povezovalac *ampak* (*mais*) med T2 in T2' treba izbrati T2'. Če bi govorec spremenil vrstni red sestavin (*Utrujen sem, ampak je lepo*), bi nas *ampak* primoral, da izberemo topos T2. Iz tega torej sledi,¹⁹ da z rabo protiargumentacijskega povezovalca *ampak* govorec uresniči dve argumentacijski dejanji in opravi izbiro med obema.

Toposi so pomembni tudi v diskurzivnih gibanjih. Sekundarna diskurzivna gibanja, ki niso izražena s povezovalci, so možna zaradi toposa v globinski strukturi,²⁰ kot se da prikazati s primerom (110):

(110)

Pravzaprav tukaj v Sloveniji delamo *šele* deset let in moram reči, da verjetno *tudi* na račun slovenske zagretosti za smučanje vsako leto lahko širimo svojo distribucijo.²¹

V zgornjem primeru je dopustno gibanje izraženo s členkoma *šele* in *tudi* in ne vsebuje nobenega argumentacijskega povezovalca. Zaradi topo-

¹⁸ Kot je bilo že povedano pri opisu *mais*, ta povezovalac vedno uvaja močnejši argument.

¹⁹ J. Moeschler, n. d., 71.

²⁰ A. Ellerup Nielsen, n. d., 332.

²¹ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije*, magistrska naloga, Ljubljana 1996 (primer: Določanje cen o smučarski opremi).

sov, ki ležita v njegovi globinski strukturi in sta *Manj časa delaš, slabše te stranke poznajo* (T1) in *Dalj časa delaš, večjo distribucijo imaš* (T2), lahko to diskurzivno gibanje prepoznamo za dopustno.

Podobno je z utemeljevanjem. Glede na topos, ki ga prepoznamo v globinski strukturi (pri Diku to pomeni na ravnini predikacije, saj gre za dejanska stanja), lahko zatrdimo izrek iz primera (111). Vzročno razmerje med *star* in *pokvariti se* je določeno na podlagi toposa.

(111)

Pokvaril se mu je avto. Bil je star.

Primeri te vrste pojasnijo, zakaj tudi pri jukstapoziciji, ki jo vidimo v zgornjem primeru in kjer so povezovalci odsotni, vseeno prepoznamo določeno vsebinsko razmerje med prvim in drugim delom. J. M. Luscher celo trdi, da skladno s teorijo pertinence uporabimo povezovalce-konektorje le takrat, ko je treba razmerje med deloma izreka napraviti bolj eksplicitno.²²

Nölke meni, da enako kot ilokucijska vrednost dejansko opravljena argumentacija ni nikdar precizirana v pomenu, ampak, kar je tudi značilno za ilokucijo, jezik sam v argumentacijskem dejanju ustvarja semantične omejitve, ki so zapisane v pomenu.²³ Poglejmo primer (112):

(112)

Luka je bogat, ampak je poročen.

Izrek v primeru (112) ne pove ničesar o možni argumentacijski vrednosti, kljub temu pa postavlja omejitve okrog te vrednosti. Vrednost se analizira na naslednji način: *Luka je bogat* in *Luka je poročen* sta nasprotujoča si argumenta in *Luka je poročen* je močnejši od obeh; je torej odločilni argument. Obstaja natanko ena argumentacijska interpretacija primera (112). Že v samem gledišču izjavljalca obstajajo argumentacijske namere. Gledišče je sestavljeno iz propozicionalne vsebine in sodbe²⁴ in je kot tako očitno epistemično modalno. Ta sodba se lahko nanaša na možno (virtualno) argumentacijo, ki jo določeno gledišče že vsebuje, torej njegovo argumentacijsko namero. V primeru (112) gre za dopustnost, ki vsebuje več gledišč. Med njimi sta si najmanj dve nasprotujoči; eno je v prid, drugo nasprotujoče kateremu koli sklepu, ki ga lahko potegnemo iz *Luka je bogat* (npr. *dobro bi ga bilo obiskovati ...*). Videli smo, da nič v izreku samem ne

²² J. M. Luscher, Les marques de connexion: des guides pour l'interprétation, v: J. Moeschler et al. (ur.), *Language et pertinence*, Zbirka Processus discursifs, Nancy 1994.

²³ H. Nölke, *Linguistique modulaire: de la forme au sens*, Louvain, Pariz 1994, 164.

²⁴ H. Nölke, n. d., 64.

kaže na to, kakšen naj bi bil sklep. Zaznamovano je le dejstvo, da je sklep treba upoštevati pri interpretaciji. Očitno je povezovallec *ampak* tisti, ki vsili dopustno strukturo in tako priskrbi informacije, ki se tičejo orientacije argumentacijskih namer. Videli pa bomo, da *ampak* le izkorišča argumentacijski potencial, ki obstaja neodvisno od njega. Od moralne sodbe izjavljalca pa je odvisna interpretacija – lahko bi isti topos tudi izpodbijal in ga ne bi priznaval za veljavnega, a o tem bo govora kasneje.

Vsak povezovallec ni nujno zaznamovalec argumentacije, kar se vidi npr. v zvezi z *in* kot povezovalcem, ki služi predvsem za zaznamovalca zgradbe diskurza. Argumentacijske odnose, ki temeljijo na toposih, običajno opišemo kot odnose dveh vrst: vzročno-posledične in dopustno-protivne. V nadaljevanju si jih bomo ogledali v povezavi s slovenskimi povezovalci. Še prej pa se bomo ustavili pri definiciji diskurzivnega gibanja, ki je prav tako povezano s toposi in povezovalci.

Diskurzivno gibanje

Idejo diskurzivnega gibanja po Moeschlerju²⁵ lahko definiramo z naslednjimi postavkami.

Pragmatični povezovalci predstavljajo sledi argumentacijske koherenice v diskurzu. Diskurz je argumentacijsko koherenten, če je konvencionalno motiviran. To pomeni, da so argumentacijska navodila, ki jih dajejo povezovalci, zadostna, in da povezovalci na ustrezen način označujejo tip diskurzivne organizacije, za katerega so specializirani. Ta tip organizacije se imenuje *diskurzivno gibanje*. Hipoteza, ki jo s tem postavlja Moeschler, je, da povezovalci ne določajo le omejitev možnih navezav ali interpretacij argumentacijskih odsekov, ampak dovoljujejo konvencionalno uresničevanje tipičnih diskurzivnih gibanj. Iz tega sledi, da je diskurzivno gibanje treba ovrednotiti v okviru argumentacijskih in funkcijskih odnosov, ki ga določajo.²⁶

Obstaja pa tudi strukturalna motivacija,²⁷ kadar diskurz oziroma govorni poseg ne vsebuje vseh argumentacijskih zaznamovalcev, ki bi omogočali, da mu konvencionalno pripišemo uresničevanje diskurzivnega gibanja. Takrat govorimo o *analitični ali sekundarni koneksiji* oziroma o *jukstapoziciji*. Vendar nam nič ne preprečuje, da ne bi vstavili ustreznih argu-

²⁵ J. Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris 1985, 131–135.

²⁶ N. d., 133.

²⁷ N. d., 132.

mentacijskih povezovalcev v implicitno diskurzivno gibanje in ga tako naredili eksplicitnega.

Diskurzivno gibanje je torej osnovna, prototipska struktura, ki omogoča pregled nad tvorjenjem in interpretacijo diskurza. Diskurz ni kompleksen v tem, da argumentacijski in diskurzivni zaznamovalci, ki jih vsebuje, zahtevajo zapletene postopke interpretacije, ampak v tem, da se osnovne diskurzivne strukture, torej argumentacijska gibanja, lahko kombinirajo med seboj v celovito sestavljen diskurz.²⁸

Po Moeschlerju²⁹ ločimo tri vrste diskurzivnih gibanj: *posledično*, *dopustno* in *zaključno*. Prvi dve si bomo ogledali v povezavi s pripadajočimi slovenskimi konektorji v nadaljevanju.

Vzročno-posledični odnos

Vzročno-posledični odnos uvajajo bodisi argumentacijski bodisi posledični konektorji.

Vsak argument potrebuje utemeljitev. Uvajajo jo vzročni vezniki, ki jim na ravni diskurza rečemo argumentacijski povezovalci. Argumentacijski povezovalci v ožjem smislu so povezovalci, ki zaznamujejo odnos argumenta do usmerjevalnega dejanja.³⁰ Argumentacijski povezovalci uvajajo argument za določen sklep: s tem zaznamujejo podrejeno dejanje in ga postavljajo v odnos z usmerjevalnim dejanjem. Podrejeno dejanje, ki ga uvajajo argumentacijski povezovalci, predstavlja vzrok, usmerjevalno dejanje pa posledico, gre torej za vzročno-posledični odnos, ki ga na drugačen način uvajajo tudi posledični povezovalci.

Z argumentacijskega stališča so vzročni oziroma argumentacijski povezovalci značilni za operacijo utemeljevanja. Utemeljevanje dane trditve predstavlja osnovno operacijo argumentacije, ki ne vključuje ne sklepanja, ne procesa argumentacijska gibanja, marveč le navajanje vzrokov, kar ima za posledico večjo legitimnost usmerjevalnega dejanja. Argumentacijski povezovalci so sousmerjeni. Delujejo predvsem kot zaznamovalci interakcijske funkcije, lahko pa prevzamejo tudi metajezikovno vlogo. Po Moeschlerju (1985) se argumentacijski povezovalci ne vključujejo v argumentacijska gibanja, ker zgolj prinašajo utemeljitev določene trditve.

Najpogostejši slovenski vzročni povezovalci so *ker*, *kajti*, *saj* in *sicer*. *Sicer* uvaja drugi argument, ki hkrati ni glavni, pač pa le dodatno pojasnilo k

²⁸ N. m.

²⁹ N. d., 133.

³⁰ E. Roulet et al., *L'Articulation du discours en français contemporain*, Bern 1985, 127.

prvemu. *Ker*, *kajti* in *saj* pa se razlikujejo predvsem po pomenskih odtenkih, ki jih dodajajo argumentaciji. *Kajti* je izrazito pisni, vendar zaradi privzdignjenosti najde pot tudi med govorce, ki bi se radi zbornu izrazili, pa jim to ne gre najbolje od ust in zato posežejo po *kajti*, rešitvi za označevanje zgradbe diskurza in uvajanje vzroka (prim. intervjuji nogometašev in smučarjev po radiu) – medtem ko *ker* uvaja novo informacijo, raba *saj* pa temelji na konsenzu govorcev.

Oglejmo si najprej funkcioniranje povezovalca *kajti* v analiziranem diskurzu.

Po SSKJ je *kajti*:

– veznik v vzročnem priredju za utemeljevanje, pojasnjevanje prej povedanega – *Nobeden ne spi, kajti napad pričakujejo vsak trenutek*.

Lahko bi rekli, da gre za zbornu varianto »*ker*« - *nihče ne spi, ker vsak trenutek pričakujejo napad*, torej bodisi uvajanje nove informacije, lahko pa tudi kot sinonim *saj*: v tem primeru gre za pojasnjevanje.

V korpusu Fidaplus najdemo 971 pojavitev povezovalca *kajti* v govornih besedilih (predvsem replike iz Državnega zbora). – od 100 000 pojavitev v celotnem korpusu. Razmerje kaže, da je *kajti* predvsem rabljen v pisnem jeziku, kjer uvaja (po SSKJ) utemeljevanje, pojasnjevanje prej povedanega. V primerih iz govornih besedil vidimo, da uvaja vzrok (primer (113)) ali pa utemeljevanje povedanega z epistemično – dokazno modalnostjo (prim. (114)) spodaj.

(113)

Tukaj bi rad povedal izkušnjo, ki jo imam, ko smo se v Idriji zelo borili, da je obstala poklicna kovinarska šola. Resnično je bilo potrebno veliko naporov s strani občine, potrebno je bilo veliko dogovorov s strani, zanimivo gimnazije, *kajti* ta šola je nekako delovala v okviru gimnazije. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1994)

(114)

Odbor se je odločil, da se ta člen črta, *kajti*, po mnenju odbora in seveda tudi po mnenju predlagatelja, gre v tem primeru za prekršek in seveda glavna kazen, ki je tu zagrožena za vse te tako imenovane črnograditelje, je porušenje te črne gradnje. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1994)

V teh rabah je *kajti* predvsem uvajalec argumentov – vzroka. V zgornjem primeru (114) je ta še dodatno opredeljen z modalno sestavino izražanja mnenja odbora (*kajti po mnenju odbora gre za prekršek*), ki predstavlja garant za resničnost izrekanja.

V primeru (115) spodaj najdemo še dodatno vrednostno opredelitev povezovalca *kajti*, ki prinaša utemeljevanje izrekanja (*kajti menimo*): izjavljalec ne podaja vzrokov za to, kar pravi, ampak s *kajti* izjavljalec uvaja vzroke za to, da izreka dejstva, ki sledijo. Podobno je v primeru (116) spodaj.

(115)

V četrtem odstavku se pa zmanjšujejo pravice generalnega državnega tožilca, *kajti* menimo, glede na to, da je tožilstvo monokratski organ, ki je organiziran hierarhično, da bi personalno komisijo moral voditi generalni državni tožilec. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1994)

(116)

Drugo, predlagam, da se sprejmejo tudi ostala stališča, ki jih odbor predlaga, da pa vendar kakšnih dodatnih obveznosti ne bi nalagali še za to fazo spreminjanja zakona, ker se potem bojim, da tudi tistih stvari, ki bi jih zdaj želeli urediti, ne bomo tako kmalu uredili, *kajti*, kot rečeno, vprašanja, ki se odpirajo ob stanovanjskem zakonu, so zelo dalekosežna, zelo globoka, včasih tudi malo srce parajoča in jih bo treba v naslednjih letih še precej spreminjati. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1994)

Resnično vzročnih pojavitev s povezovalcem *kajti* v govorjenem delu korpusa Fidaplus ni zaslediti, našli smo predvsem primere za utemeljevanje izrekanja ali utemeljevanje z lastno garancijo.

Kajti na začetku izreka se pojavi 240-krat. Uvaja predvsem komentarje izrekanja (primer (117)):

(117)

Hvala za besedo, predsedujoči! Bom zelo kratek. Rad bi samo podprl predlog sklepa, ki ga je dal kolega Kocuvan, da se končno prouči in definitivno odloči, kakšne so možnosti za povezavo z Avstrijo preko Radgone. V zvezi s predlogom, ki ga je dal dr. Šešerko, bi ga pa tudi zelo podprl. Če mi ne bomo imeli na tem področju tudi bolj restriktivne politike, podobno kot jo imajo v Avstriji in drugi, potem ni pričakovati, da bi se hitro zadeve spremenile, in da bi dejansko preusmerili promet s cest na železnico. *Kajti* vidimo, Madžari imajo zelo liberalen režim, se lahko kar kamioni prevažajo in verjetno je tudi v tem eden od vzrokov ali pa eden glavnih vzrokov, da poskus oprtnega vlaka, ki bi vozil na relaciji iz Ljubljane proti Budimpešti, da vidimo po podatkih, ki jih je dalo Ministrstvo za promet in zveze, da je zelo slabo zaseden, in da ni ekonomske osnove za prevoze in se vlak ukine in ne bo popolnoma nič. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1994)

Kajti je glede na rezultate analize v korpusu Fidaplus predvsem značilen za pisni prenosnik in zborna rabo.

Veznik *ker* je po SSKJ v vzročnih odvisnih stavkih za izražanje dejstva, da je vsebina stavka vzrok dogajanja v nadrednem – *Ker resnice ni smel povedati, je rajši molčal*.

Druga raba z oznako ekspr. je za vzročno pojasnjevanje prej povedanega – *Skrb je odveč, ker delavci so zanesljivi*. Drugi primer je nenavaden za današnjo rabo.

Pri vseh rabah *ker* v korpusu Fidaplus pridemo do številke 100 000, v govornem prenosniku pa se *ker* pojavi 7820-krat.

Pri uvajanju vzroka *ker* prinaša novo informacijo – vzrok. V izreku uvaža temo:

(118)

Rada bi samo na kratko pojasnila. Kot se je že dogajalo v tem Državnem zboru, se tudi sedaj pač formalno ugotavlja, da je dr. Davorinu Kračunu z današnjim dnevom, ko bo to Državni zbor izglasoval, prenehal mandat, *ker* mu pač preneha po 9. členu zakona o poslancih, to je če da odstopno izjavo.

Ker na začetku izreka beleži 1115 pojavitev. Kot smo omenili že v prvem poglavju, je ta podatek, ki je še kako relevanten za določanje statusa konektorja, žal zaradi načina transkripcije manj uporaben. Pa vendar – v tej izolirani množici se *ker* pojavlja v odnosu do konteksta (119) ali kot uteleševanje izrekanja – *če se že sklicujemo na* v primeru (120):

(119)

Sprašujem, ali kdo zahteva spremembo ali dopolnitev, oziroma ima kakšno drugo pripombo k zapisnikom? Najprej sprašujem za zapisnik 27. seje Državnega zbora. *Ker* nima, prehajamo na odločanje o sprejemu zapisnika in ugotavljamo sklepčnost. Ugotovimo sklepčnost! (65 prisotnih.) (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1995)

(120)

Ne bom pa umaknil, če bo vztrajanje pri tem, da ena komponenta, kot je rekel prej Tone Partljič, ostane, druga pa ne. *Ker*; če se že sklicujemo na ustavo, obe komponenti, to kar tu notri piše, vstavim tudi te druge komponente. Hvala. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1995)

Ker v odnosu do *saj* sproža razliko v razmerju tema-rema. *Ker* je običajno nosilec nove informacije in v diskurzu vedno predstavlja remo. Povezovalc *saj* pa se ponovno sklicuje na temo, že omenjeno, in išče konsenz z na-

slovniki. Z drugimi besedami: *ker* poskrbi za uvajanje argumentov, *saj* pojasnjuje argumente, ki so znani tako izjavljalcu kot naslovniku.

Raba *saj* je veliko bolj razgibana kot raba *ker* in *kajti*. V SSKJ se pojavlja v naslednjih opisanih rabah:

1. v vzročnem priredju: za utemeljevanje, pojasnjevanje prej povedanega – *Takoj bom vse uredil, saj to je moja dolžnost.*

2. za izražanje nasprotja s prej povedanim – *Pokliči očeta. Saj ga ni doma!*

3. nav. ekspr., za izražanje vzročno-posledičnega razmerja – *Brez plašča hodiš, saj se boš še prehladil!*

4. v prisl. rabi izraža podkrepitev trditve – *Kaj se zdaj razburjate? Saj sem rekel, da ne bo šlo.*

5. v prisl. rabi: izraža ugotovitev, spoznanje resničnega stanja – *Torej je priznal. Saj mu ni preostalo nič drugega.*

6. v medmetni rabi: izraža soglasje, pritrjevanje – *Niso šli dalje. Saj, vsak hip lahko pridejo mimo.* / opozarja na trditev v dastavku – *Kaj pa ona? Saj res, nje ne smemo pozabiti...* / poudarja zanikanje prej povedanega – *Saj nič ne rečem... saj že grem...*

Saj glede na zgornjo opredelitev nastopa kot veznik in členek. Predvsem 4. raba je argumentacijsko zaznamovana – gre za konsenzualnost, deljeno mnenje, kar izpostavimo kot dejstvo (*saj ste vedeli ...*). V korpusu Fidaplus najdemo za povezovalc *saj* 1460 pojavitev v govorjenih besedilih, v pisnih se ponovno ustavi na 100 000. Tipičen primer rabe sredi izreka je primer (121) spodaj:

(121)

Hvala lepa, kolega Čeligoj. Slišali ste predlog, ki ga je podal Vladimir Čeligoj v imenu podpisanih poslancev. Izgleda, da nam nič ne pomaga, ker ga ne bomo mogli prebrati, *saj* bo treba pripraviti čistopis predloga sklepa, prebral pa ga je gospod Čeligoj. Odpiram razpravo o dodatnem predlogu sklepa. Gospod Ivo Hvalica, izvoli. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1999)

Saj na začetku izreka šteje 444 pojavitev v govorjenih besedilih. Tu vključuje raznorazne pomene, ne le pojasnjevanja. Vse družijo deljena informacija, konsenzualnost z naslovnikom, ki mu sporoča *oba to veva, vsi to veste* (v primerih (122), (123) in (124) in (125) spodaj). V primerih (122) in (123) gre za tipično izražanje konsenzualnosti, deljenega mnenja, v primeru (125), ki je vzet iz transkribiranega korpusa pogajalskega sporazumevan-

ja, pa smo priča dopuščanja, kjer se *saj* vključuje v prvi del dopustno-protivnega diskurzivnega gibanja.

(122)

Kaj počne? – *Saj* veš. (www.fidaplus.net, dramsko b. – Celica)

(123)

Saj je vseeno. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1999)

(124)

To je bistvo. Za vsako skladiščenje, vsak prostor, ki ima na svojem nekje skladišče kakršnihkoli odpadkov, dobiva neko nadomestila. *Saj* ne bom rekel, da zdaj oni nekaj že ne dobivajo, ampak specifično je to, mi imamo odpadke tam in vprašanje, kako dolgo bodo. Nimate nobene rešitve, povejte, če jo imate, jaz to poznam - mislim, dobivam tudi poročila te komisije ali kako se že imenuje - in vem, da še zdaj iščejo prostore za nizko, za visoko pa sploh nič. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1999)

(125)

Saj se zavedam, da razbijam enotnost tečaja. Samo, nemogoče je imeti samo enomesečni tečaj.³¹

Posledični povezovalci

Posledični povezovalci so tisti, ki zaznamujejo usmerjevalno dejanje in vzpostavljajo odnos med le-tem in podrejenim posegom, ki ima funkcijo argumenta.³² Gre za obrnjen proces, kot smo ga prej spoznali z argumentacijskimi povezovalci. Med posledičnimi in argumentacijskimi povezovalci lahko potegnemo vzporednice, saj gre v obeh primerih za odnos vzrok-posledica s to razliko, da argumentacijski povezovalci uvajajo vzrok, ki ima status argumenta, posledični pa posledico, ki ima status sklepa. Argument ima torej vedno status podrejenega govornega posega.

Vse povezovalce, ki zaznamujejo semantično polje posledičnosti, lahko razdelimo v dve skupini: med zaznamovalce dejstvene posledičnosti in zaznamovalce sklepanja.³³ Razliko med prvimi in drugimi bomo prikazali s pomočjo primerov (126) (127) in (128) spodaj.

Odnos od vzroka k posledici lahko obstaja med dejstvi v izkušnjah govorečega,³⁴ kar je razvidno tudi iz spodnjega primera (126). Diskurziv-

³¹ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije*, magistrska naloga, Ljubljana 1996 (primer: Pogajanje o organizaciji jezikovnega tečaja).

³² E. Roulet et al., *L'Articulation du discours en français contemporain*, Bern 1985, 145.

³³ C. Hybertie, *La conséquence en français*, Pariz 1996, 2.

³⁴ C. Hybertie, n. d., 3.

ni red je v takih primerih vedno usmerjen od dejstva-vzroka k dejstvu-posledici.

(126)

Il est parti depuis longtemps, SI BIEN QUE le jardin est plein de mauvaises herbes.

Že dolgo je, kar je odšel, ZATO /TAKO DA je vrt poln plevela.

Povezovalci pa lahko zaznamujejo sklepanje, to pomeni miselno operacijo, ki na podlagi dejstva, ki je dano v izkušnjah govorečega, predvidi drugo dejstvo, ki ni dano v njegovih izkušnjah. Ta navezava se uresniči kot izpeljava na dva načina (primera (127) in (128)):

(127)

Le jardin est plein de mauvaises herbes, DONC il est parti depuis longtemps.

Vrt je poln plevela, TOREJ je že dolgo, kar je odšel.

(128)

Il est parti depuis longtemps, DONC le jardin doit être plein de mauvaises herbes.

Že dolgo je, kar je odšel; vrt mora biti TOREJ poln plevela.

Navezava iz primera (127) se v vsakem primeru interpretira kot sklepanje glede na to, da gre vrstni red propozicij od dejstvene posledice k dejstvenemu vzroku, saj izražanje dejstvene posledice zahteva vrstni red vzrok-posledica. Gre za miselno operacijo, ki naredi iz dejstvene posledice (*vrt je poln plevela*), dane v izkušnji govorečega, kazalec za dejstvo, ki bi bilo lahko vzrok za tako stanje in ki ni dano v izkušnjah govorečega, ampak mu ga znanje in izkušnje pomagajo rekonstruirati (*že dolgo je, kar je odšel*).

Sklepanje pa gre seveda lahko tudi od vzroka k posledici (primer (128)). Diskurzivni red propozicij v tem primeru odgovarja temu pri izražanju dejstvene posledice. Da ne gre za dejstveno posledico, ugotovimo glede na kontekst, situacijo ali še pogosteje na modalne zaznamovalce (raba prihodnjika ali pogojnika, modalni glagoli), ki jasno kažejo na sklepalno interpretacijo.

Slovenski povezovalec, ki zaznamuje dejstveno posledičnost, je *zato*. Zelo pogost v publicističnih besedilih je tudi podredni veznik *tako da*, ki običajno ne deluje kot povezovalec, a tudi izraža dejstveno posledico.

Po SSKJ ima *zato* dve vrednosti, prislovno in vezniško.

Zato prisl.

I. 1. izraža vzrok dejanja, znan iz predhodnega besedila – *Tu raste trta in pridelujejo vino. Najbrž so ljudje zato tako dobre volje.*

//izraža utemeljitev, vzrok dejanja, kot ga določa odvisni stavek – *Molčijo zato, ker se bojijo.*

2. izraža namen dejanja, znan iz predhodnega besedila – *Ne morete jih videti. Škoda, ravno zato sem prišel.*

3. izraža ozir, zadržek, znan iz predhodnega besedila, ki ne vpliva na dejanje – *Če ta jed ni izdatna, je pa zato bolj zdrava.*

II. v vezniški rabi 1. v sklepalnem priredju za izražanje vzročno-sklepalnega razmerja – *Bil je zelo lačen, zato so mu dali jesti.*

2. v protivnem priredju, navadno v zvezi *zato pa* za izražanje dopolnjevanja z nepričakovano trditvijo – *Mi smo že pozabili na to zadevo, zato pa se sosedje še vedno ukvarjajo z njo.*

3. v vzročnih odvisnih stavkih v zvezi *zato ker* - za izražanje dejstva, da je vsebina odvisnega stavka vzrok dogajanja v nadrednem stavku – *Zakaj je manjkal? Zato ker je bil bolan.*

4. v namernih odvisnih stavkih v zvezi *zato da* - za izražanje namena, ki ga ima dejanje odvisnega stavka – *Sedel je, zato da bi se odpočil.*

Dejansko so tudi vse zgornje prislovne rabe povezovalca *zato* vzročno-posledične – je anaforičen in povzema vsebino, na katero se navezuje. Razlika med opredelitvijo povezovalca *zato* kot prislov oziroma veznik je utemeljena le v besednem redu, navezovalna vloga je enaka.

Kaj pa korpus Fidaplus? Veznik in povezovalec *zato* se pojavi 100.000-krat v celotnem korpusu, 4846 primerov je najdenih v govorjenih besedilih, na začetku izrekov pa se pojavlja 2206-krat. Pogosto je pojavljanje v kombinaciji z *zato ker*, *zato seveda*, *zato mislim*, *zato verjamem* itd.

Zato se pojavlja tudi v kombinaciji z glagoli *zato želim*, *zato predlagamo* (primer (129) in *zato menim* (130)), ki izražajo dejstveno posledico in utemeljevanje miselne dejavnosti:

(129)

Jaz bi rada samo obrazložila, zakaj Vlada ta amandma predlaga. Gre v bistvu za področje zdravstva, v katerega uvrščamo to skupino delovnih terapevtov in če v bistvu spreminjamo stvari drugače, pomeni, da se potem podle tudi ta sistem v zdravstvu, ki upošteva na eni strani srednje, potem visoko medicinsko osebje, mislim medicinske sestre, nakar naprej z zdravnikom,

sekundarjem, s specialistom itn. Tudi tu je neka lestvica, ki je logična in mislim, da če bi jo spreminjali, bi logiko te lestvice v zdravstvu podrli. *Zato* predlagam še enkrat, da ta amandma Vlade podprete. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1994)

(130)

Zato menim, da kljub temu, da se bo - pričakujem - takoj oglasil tudi minister s svojimi argumenti, bi vam še enkrat pokazal tole sliko, ki zelo jasno nakazuje slovenski prostor in ki zelo jasno pove, da bi v primeru, da to ni sprejeto, naredili genocid nad jugom. Hvala lepa. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1994)

Kombinacija *zato, ker*, ki za pisni jezik ni normativna, ker gre za mešanje vzroka in posledice, ima v govornjenih besedilih 91 zadetkov (primer (131)). V spodnjem primeru prvi *zato* uvaja vzrok, drugi pa posledično sklepanje.

(131)

Rad bi pa povedal tole. Povsem se strinjam s tistimi poslanci, ki mislijo, da ta zakon pravzaprav ni idealen, da ne bo rešil tega problema v skupno korist tako enih in drugih, obeh zainteresiranih strani. Točno tako je in preprosto *zato*, ker ta država, v tem trenutku nima tega denarja, da bi lahko to storila. To je ena izmed povsem jasnih stvari. So tudi druge možnosti, ki so tu napisane, da bi lahko do tega prišli. *Zato* mislim, da je ta zakon, pač odvisno, kako boste ravnali ob amandmajih, treba sprejeti. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1994)

V kombinaciji *zato seveda* (44 primerov v govornjenih besedilih) govorc izražanje gotovosti, s katero jamči za resničnost argumentacije (primer (132)):

(132)

Moram povedati, da smo na odboru ugotovili, da pa vendarle ne kaže, s tem se strinjam s predlogom, da ne kaže to resolucijo zdaj v celoti zavrniti kot tako, da je treba na njej znova začeti, ampak da jo je treba samo dopolniti tam, kjer je pomanjkljiva. Mislim, da se to s strani Vlade lahko stori in se predloži takšna resolucija, kot jo je razprava danes pokazala, do naslednjega zasedanja. Če tega ni možno storiti v naslednjih dneh, gotovo pa bi morala ta resolucija na dnevnem redu, da jo kot celoto sprejmemo na junijskem zasedanju, ker smo v odboru ugotovili, da je ta resolucija, ki govori o zasnovi in izhodiščih nacionalne varnosti Republike Slovenije, vendarle vezana tudi na nekatere druge dokumente, ki bodo morali biti predloženi našemu Državne-

mu zboru. *Zato* seveda ne kaže si preveč časa vzeti za to, da to resolucijo odložimo in o njej razpravljamo ne vem kdaj pozneje, ampak zagotovo vsaj na naslednjem zasedanju. Hvala. DZ 1993 (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1993)

Povezovalca *zato* in *torej* sta med seboj v odnosu dejstveno in ne-dejstveno. *Torej* kot zaznamovalec sklepanja šteje 100 000 pojavitev v vseh besedilih, v govorjenih 2075, na začetku izrekov 1289. Po SSKJ ima tudi ta povezovalac prislovno in vezniško vlogo kot sledi:

Torej prisl.

1. izraža vzročno-sklepalno razmerje – *Zmagali so v svoji skupini in bodo torej igrali v finalu.*

2. izraža navezovanje na prej povedano – *Kaj torej še hočeš?*

3. ekspr., izraža začudenje, nejevoljo, nestrpnost, zavrnitev – *Torej pojej, kaj misliš. No torej, poberi se že.*

4. v medmetni rabi izraža spodbudo, poziv – *Torej, le pojdi. Torej, kaj si prinesla?*

Torej vezn.

1. v sklepalnem priredju za izražanje vzročno-sklepalnega razmerja – *Pozni smo, torej gremo čim prej dalje.*

2. z oslabljenim pomenom za dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega – *Predstava bo prvega, torej v nedeljo.*

Prav tako kot *zato* je *torej* anaforičen, pojavlja pa se kot sklepalni povezovalac tako v pisnih (primer (133)) - na začetku vprašanj - kot govorjenih besedilih (primer (134)).

(133)

Kako *torej* na Očaka z otroki? Vzpon nanj nikakor ni mačji kašelj. Potomce peljemo tja le v družinskem krogu, kadar se starši in otroci dobro zavedajo resnosti in težavnosti takega podviga. V vršnem delu nad Kredarico ali Planiko je nujno otroka navezati, ga opremiti s čelado in ga ustrezno varovati. Vzemimo si vsaj tri dni časa in pohod skrbno pripravimo. Mlademu gorniku podrobno razložimo, kaj ga čaka na poti. Priprave pričnimo več tednov pred odhodom, najbolje kar spomladi na začetku planinske sezone. Na vedno daljših izletih v gore postopoma pridobivajmo ustrezno telesno pripravljenost. (www.fidaplus.net; pisna besedila, Večer 1996)

(134)

In zelo jasno je, da je TAM moral prevzeti tudi neke večje stroške reševanja presežnih delavcev, da je v ta namen porabil 822 milijonov tolarjev, da je Mi-

nistrstvo za delo, družino in socialne zadeve prispevalo pri trajnih presežkih 605 milijonov tolarjev, kar pomeni nekeje okoli 42%, *torej* ne 100%, in da tudi za to seveda potrebuje izpolnitev te tretje tranše. (www.fidaplus.net; DZ 1995) (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1995)

Med povezovalci, ki zaznamujejo sklepanje, so pri Toporišiču³⁵ poleg *torej* navedeni še *zatorej*, *tako* in *tedaj*. *Zatorej* se v korpusu Fidaplus pojavlja 4311 v vseh besedilih, v govorjenih pa le 5-krat, kar kaže na pešajočo rabo. Tega SSKJ ne omenja, a tudi sicer je opis rabe skrčen na dve vrstici:

Zatorej – prisl. *zato*

– v vezniški rabi – *Pogovarjala se je z vsakim in o vsaki stvari, zatorej so jo ljudje imeli radi.*

Primer rabe v govorjenih besedilih:

(135)

Vidite, *zato* menim, da mi lahko odločimo samo o nekaterih (generaliziram zdaj) osnovnih dejstvih. Prvič, da želimo biti odvezani od te solidarnostne klavzule, da smo pri tem dosegli maksimum kar smo mogli, približno, več ali manj. Samo ti dve vprašanji zahtevata naš jasen odgovor, ki morata biti pa podprti s tem strokovnim gradivom, ki mora biti tudi z druge strani prevrednoteno in pregledano. In potem mora priti, po mojem mnenju, ob tako pomembni odločitvi kot je ta, pred ta zbor vsaj tudi predsednik Vlade in osebno zastaviti svojo avtoriteto in reči: za tem stojim! Vsega tega pa ni. In *zatorej* prihajamo zopet v tak položaj, da Vlada ostaja anonimna za nekim pomembnim predlogom, enim najpomembnejših, in ga tako rekoč kot kost vrže Državnemu zboru, da o njem odloča, kar strokovno ne more. (www.fidaplus.net, Državni zbor, 1996)

Prej so navedeni vzroki, *zato* uveljavlja sklep (sklepalno-posledično diskurzivno gibanje). Posledični povezovalci se združujejo v posledična diskurzivna gibanja. Moeschler³⁶ pravi: Če govorimo o posledičnem diskurzivnem gibanju, se to uresniči v diskurzu d, če:

1. je d sestavljen iz najmanj dveh sestavin c1 in c2, kjer imata c1 in c2 lahko status govornega posega ali govornega dejanja;
2. c1 se predstavlja s ciljem argumentirati v prid sklepa r;
3. c2 predstavlja izrekanje argumentacijskega sklepa r;

³⁵ J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 2000, 433.

³⁶ J. Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris 1985, 133–134.

4. c2 motivira s samim izrekanjem argumentacijsko funkcijo c1.

Osnovna značilnost posledičnosti je argumentacijska enosmernost, saj v gibanju ne prihaja do nobene kontradikcije. Spominja na utemeljevanje, ki ga zagotavljamo z rabo vzročnih veznikov, vendar pri utemeljevanju Moeschler meni, da tam ne gre za vzročno gibanje, pač pa samo za govorni poseg, ki daje trditvi več legitimnosti, tehtnosti in resničnosti. V slovenščini tako diskurzivno gibanje na splošno uvajajo argumentacijski povezovalci *ker*, *kajti*, *saj*. Nasprotno pa Ellerup Nielsen dokazuje, da tudi vzročnost predstavlja argumentacijski odnos.³⁷ Vzročni zaznamovalci služijo različnim argumentacijskim namenom in se vključujejo v prepričevalne strategije. Odnos lahko prepoznamo tudi, ko je izražen analitično (primer (109) zgoraj). A. Ellerup Nielsen (n. m.) dokazuje, da temelji na toposu.

Primeri posledičnih diskurzivnih gibanj (136) in (137) navajamo spodaj:

(136)

A: Dobro veš, da šola trpi.

B: Zakaj trpi?

A: Trpi zato, ker je te nove ljudi treba vključevati v skupine, ki že imajo neko predznanje.³⁸

(137)

A: En moment – zame je cena C nesprejemljiva, ker ne pokriva niti materialne baze.

B: mhm...

C: Tako da... pod ceno D se skoraj ne morem pogovarjat...³⁹

Dopustno-protivni ali protiargumentacijski povezovalci

Protiargumentacijski povezovalci v slovenščini so *čeprav*, *četudi*, *a*, *ampak*, *vendar*, *toda*, *samo*, *le*. Podrobnejša analiza pokaže, da v okviru protiargumentacijskih povezovalcev ločimo dva razreda, dopustne in protivne povezovalce: med dopustne spadajo *čeprav*, *četudi* in še kak členek, med protivne *a*, *ampak*, *vendar*, *toda*, *samo*, *le*, kljub temu pa za vse zgoraj naštejte veljata naslednji dve točki:

³⁷ A. Ellerup Nielsen, The Argumentative Impact of Causal Relations – An Exemplary Analysis of the Free Predicate in the Promotional Discourse, *Argumentation* 10 (1996), 333–335.

³⁸ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije, magistrska naloga, Ljubljana 1996* (primer: Pogajanje o organizaciji jezikovnega tečaja).

³⁹ M. Schlamberger Brezar, n. d. (primer: Določanje cen o smučarski opremi).

1) protiargumentacijski povezovalci vežejo interakcijska dejanja, ki imajo med seboj semantični, argumentacijski ali pragmatični odnos protislovja,⁴⁰ hkrati pa to kontradikcijo rešujejo v notranjosti govornega posega;

2) to kontradikcijo pragmatično razrešujemo z ilokucijskimi ali interakcijskimi funkcijami, kot so zavračanje argumenta, zavračanje dejstva ali ugotavljanja določenega protislovja, ki so splošno imenovani tudi dopuščanje, izpodbijanje, proti-dejstvenost.

Semantično lahko odnos, ki ga uvajajo protiargumentacijski povezovalci, označimo kot implikacijo med p in $ne-q$. Argumentacijske značilnosti so povezane z naravo nasprotja med p in q . Odnos je posreden, če se vzpostavi glede na implicitne sklepe p in q , ter neposreden, če so sklepi izpeljivi iz p in q . Samo *mais* predstavlja možnost posrednega odnosa (primer (138)):

(138)

Il pleut, mais j'ai envie de prendre l'air.

Dežuje, ampak rad bi šel na zrak.

V zgornjem primeru sta p in q podana z nasprotujočimi si sklepi: na podlagi p (*dežuje*) bi sklepali na *ostal bom doma*. Na podlagi q (*rad bi šel na zrak*) pa sklepamo na *šel bom ven*. Drugi sklep prevlada in predstavlja sklep dopustnega diskurzivnega gibanja.

Na splošno protiargumentacijski povezovalci nastopajo v treh funkcijah:

1) v funkciji zavračanja argumentacijske usmeritve (q izničuje usmeritev p);

2) v funkciji ugotavljanja protislovja (q ukinja veljavnost odnosa med p in $ne-q$, ne da bi ga izničil);

3) v funkciji dejstvenega zavračanja (q zanika dejstvo, ki ga označuje propozicija p).

SLOVENSKI DOPUSTNO-PROTIVNI ZAZNAMOVALCI IN DOPUSTNO-PROTIVNO ARGUMENTACIJSKO GIBANJE

Nosilci argumentacije v jeziku, operatorji in konektorji, se združujejo v dopustno-protivno argumentacijsko gibanje v dveh fazah: prva faza prina-

⁴⁰ V filozofiji se uporablja tudi poimenovanje kontradikcija: gre za odnos, ki predstavlja diagonalo v logičnem kvadratu.

ša dopuščanje določenega argumenta, medtem ko druga prinaša nasprotni argument, ki prevlada.⁴¹

Tretja podskupina argumentacijskih povezovalcev so protiargumentacijski povezovalci. Zanje je značilno, da uvajajo dopustno argumentacijsko gibanje *d*, ki je sestavljeno iz dveh delov *c1* in *c2*.⁴² Ta dva dela sta po Moeschlerju (n. m.) bodisi govorni dejanji bodisi govorna posega. Prvi del *c1* je predstavljen s ciljem argumentirati v prid zaključku *r*, ki je nujno impliciten. To je dopustni del, s katerim se naslovníku dopušča možnost, da so njegovi argumenti ustrezni. Drugi del *c2* je predstavljen s ciljem argumentirati v prid zaključku $\neg r$. Del *c2* ne postavlja pod vprašaj informacijske relevance *c1*, ampak postavlja pod vprašaj argumentacijsko relevantno *c1*. Z drugimi besedami: ko izjavljalec uporabi *c2*, se mu ta zdi močnejši argument za sklepe, ki bi jih rad prikazal, kot *c1*. Tako je nujno, da iz *c1* + *c2* potegnemo zaključek $\neg r$. Propozicija, govorni poseg ali govorno dejanje, ki ga uvaja *c2*, je protiargumentacijsko. Za prikaz dopustnega argumentacijskega gibanja smo izbrali primera (139) in (140) spodaj:

(139)

*Že že, saj se zavedam, da s tem razbijam enotnost tečaja, samo nemogoče je imeti samo enomesečni tečaj.*⁴³

(140)

A: Naša mreža res pokriva velik del celotnega tržišča.

B: *Že že*, ampak ko je Slovenija tak mali trg.⁴⁴

Segment *c1* je v prvem primeru *Že že, saj se zavedam, da s tem razbijam enotnost tečaja*. Ta segment ima po Ducrotu in Anscombru virtualno argumentacijsko vrednost.⁴⁵ Določen izrek lahko predstavlja možen argument, ki pa ga ne izkoristimo za argumentiranje. Tak primer so dopustni stavki: v svojem izreku *že že, saj se zavedam, da s tem razbijam enotnost tečaja*, govorec najprej izrazi strinjanje s prejšnjim izrekom sogovorca, nato pa s protivnim povezovalcem uvaja nove argumente, ki govorijo v prid nasprotnemu sklepu in hkrati imajo status močnejšega argumenta. V primeru (139) torej izbiramo med možnim in odločilnim argumentom *c2*.⁴⁶ Sklep iz pri-

⁴¹ J.-C. Anscombe, O. Ducrot, *L'Argumentation dans la langue*, Bruselj 1983, 31.

⁴² J. Moeschler, *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris 1985, 133.

⁴³ M. Schlamberger Brezar, *Zgradba pogajalske komunikacije*, magistrska naloga, Ljubljana 1996 (primer: Pogajanje o organizaciji jezikovnega tečaja).

⁴⁴ M. Schlamberger Brezar, n. d. (primer: Določanje cen o smučarski opremi).

⁴⁵ J.-C. Anscombe, O. Ducrot, *L'Argumentation dans la langue*, 31–32.

⁴⁶ Po Ducrotu in Anscombru (n. m.) se v francoščini glasi: »argument possible et argument décisif«.

mera (139) se po danem govornem posegu glasi: *moramo imeti tudi štiri-najst dneve tečaje*.

V slovenščini prvi del, segment *c1*, uvajajo povezovalci oziroma operatorji dopustnosti *že, že res, to že*, ki vsebujejo govorčevu dopuščanje tega, kar pravi sogovorec, pa tudi njegovo omejevanje do priznavanja te trditve – in anticipirajo neko nasprotno trditev, poleg njih pa še:

1) členki: *že, saj, no*

2) prislovi v vlogi argumentacijskih zaznamovalcev: *res, gotovo*.

Tako se slovenski členki vključujejo v argumentacijska gibanja in delujejo kot povezovalci. Največkrat jih srečamo v vlogi zaznamovalcev zgradbe diskurza, kjer nastopajo kot intonacijsko ločeni pastavki (primer (141), *no in saj*):

(141)

No,↓ saj, saj, to je v redu, da pač vi, če se potem ta računalnik pokvari, nam daste nov računalnik.^{47, 48}

Segment *c2* pa navadno uvajajo protivni vezniki oziroma povezovalci: *pa, ali, toda, a, ampak, vendar, temveč, marveč, samo, le*. Prvih pet je veznikov, drugih pet členkov, vsi pa se v diskurzu realizirajo kot povezovalci.

VKLJUČEVANJE TOPOSOV

Dopustno-protivno argumentacijsko gibanje vedno vključuje dva toposa: prvi del, ki je tako rekoč enak vzročno-posledičnemu odnosu, in drugi del, ki prinaša novo interpretacijo, ki prvo zavrača – ji je diametralno nasprotna. Protivne veznike in povezovalce bi lahko opisali kot *in + v nasprotju s pričakovanji*.⁴⁹

Glavna značilnost dopustnega diskurzivnega gibanja je, da predstavi argumentacijsko kontradikcijo in jo v sami predstavitvi razreši in tako omogoči tvorbo diskurza *d*, ki je argumentacijsko koherenten in sam v sebi brez nasprotij. Tu običajno nastopa *polifonija*, kjer govorec ponovi trditev sogovorca – če gre za pisni jezik, pa pisec vnaprej predvidi možno reakcijo sogovorca.⁵⁰

⁴⁷ Kot transkripcijski oznaki puščici ↑↓ označujeta rastočo ali padajočo govorno intonacijo.

⁴⁸ M. Schlamberger Brezar, n. d. (primer: Pogajanja o ceni popravila računalnika).

⁴⁹ M. Riegel, J. C. Pellat, R. Rioul, *Grammaire méthodique du français*, Pariz 1994.

⁵⁰ Polifonijo podrobno obravnava Igor Ž. Žagar v prvem delu te knjige, zlasti v poglavjih *Med argumentacijo in polifonijo; Kako napravimo kaj z besedami – polifoni način in Pa, modifikator veznikov*.

SLOVENSKI PROTIARGUMENTACIJSKI POVEZOVALCI IN NJIHOVA VLOGA V DISKURZU

Od bliže si bomo ogledali protivne veznike oziroma povezovalce *a*, *ampak*, *le*, *samo*, *toda* in *vendar*.

Po SSKJ je *a* opisan na naslednji način:

A (vez., knjiž.)

1. v protivnem priredju za izražanje

a) nasprotja s prej povedanim; *pa*, *toda*, *vendar* – *Prej so ga radi imeli, a zdaj zabavljajo čezenj*

b) nepričakovane posledice.

//za omejevanje

2. redko v vezalnem priredju.

Problem pri korpusnem raziskovanju *a* je, da se v vzorcu prikažejo tudi vsi drugi *a*-ji, npr. členkovni vprašalni, končniški (DARS-*a*, TAM-*a*) ali enostavno zaznamovalci hierarhizacije v besedilu (člen 23 *a*)) (vsi primeri www.fidaplus.net). Najdemo 100 000 pojavitev nediskriminirano, 1909 v govorjenih besedilih, vendar je vmes ogromno takih, ki so nevezniški (Dars-*a*, TAM-*a*, Člen 3 *a*) in podobno) oziroma členkovni – vprašalni (*A kako naj zagotovo vem?* (www.fidaplus.net; Državni zbor 1993) in podobno. Tako sta primera (142) in (143) s sinonimnim veznikom v dveh različnih funkcijah – v primeru (142) gre za povezovalca *a*, ki ga težko povsem razčlenimo, ker v korpusu manjka celoten predhodni del, v primeru (143) pa za *a* – naklonski členek.

(142)

A BO VSE HUJE. PROBLEM JE. (www.fidaplus.net; Čudoviti um – dramsko besedilo)

(143)

KAJ? ANAJ VŽGEM? JA. (www.fidaplus.net; Ali G Indahouse – dramsko besedilo)

Od redkih primerov povezovalca *a* iz replik v državnem zboru naj navedemo primera (144) in (145):

(144)

Liberalni demokrati smo bili vedno za stroko in za uravnoteženje. Zato bomo seveda glasovali za ta amandma. Ker lovci so sicer izjemno blagega srca do divjadi kakor pravijo sami, *a* samo, če pogledamo število tako imenova-

nih uplenjenih kosov divjadi, lahko vidimo seveda, da gre v 90% za čisto komercialno zgodbo, ki z ekosistemom in drugimi funkcijami gozda ni v neposredni povezavi. Zato je seveda logično, da bomo mi glasovali za amandma. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1993)

(145)

Ne vem, zakaj le en del razumnikov misli, da bodo tisti, ki so bili pripravljeni umreti za Slovenijo, sedaj to isto Slovenijo res prodali za lire in šilinge. Ne bojim se ne za slovenstvo, ne zaradi razprodaje slovenstva, o kateri tako čustveno, *a* zavestno manipulirajo mnogi posamezniki. Bojim pa se za Slovenijo in slovenstvo zaradi tega - res pa, da včeraj nisem bil prisoten ves čas - ker se mi zdi, da vse te dni ni bila spregovorjena niti ena beseda o slovenski kulturi, ki je gotovo močnejše identifikacijsko sredstvo kot zemlja sama ... (www.fidaplus.net; Državni zbor 1997)

V primerih (144) in (145) zgoraj je *a* sinonimen z *ampak* in ima vlogo protiarargumentacijskega povezovalca. Vlogi sta nekoliko različni: *a* v primeru (144) predstavlja minimalni pogoj za nasprotovanje trditvi lovcev samih, da so blagega srca do živali: sledi dopustno argumentacijsko gibanje - če samo pogledamo *število uplenjenih kosov divjadi*, se ponuja sklep, ki je nasproten »ljudem z blagim srcem« in zatrjen v nadaljevanju. Drugi primer (145) družiti dva pridevnika v nasprotju: *čustveno*, *a zavestno*. Protiarargumentacijski povezovalac *a* sicer lahko zamenjujemo z *ampak*, pa vseeno skriva nove različice interpretacije.

Pri povezovalcu in vezniku *ampak* v korpusu Fidaplus najdemo od 100 000 v celotnem korpusu 4385 pojavitev *ampak* v govorjenih besedilih. Od tega jih 725 začenja izrek z veliko začetnico. Te zadnje so prave diskurzivne funkcije povezovalca, kjer *ampak* za končnim ločilom odpira govorni poseg.

SSKJ pri *ampak* loči med prislovno in vezniško rabo na naslednji način:

Ampak prisl.

Pog., v medmetni rabi

1. izraža veliko mero – *Ampak smo imeli srečo!*

2. izraža začudenje, nejevoljo – *Ampak da je to mogoče!*

Ampak vez.

1. za uvajanje nove trditve namesto prej zanikane – *Ne piše za mladino, ampak za odrasle.*

2. nav. ekspr., v zvezi *ne samo*, *ampak tudi*; za širjenje, stopnjevanje prej povedanega – *Ni le svetoval, ampak tudi pomagal.*

3. ekspr., za izražanje nasprotja s prej povedanim – *Lep je, ampak drag.*

4. pog. ekspr., na začetku odstavka za opozoritev na prehod k drugi misli – *Ampak pogovarjamo se rajši o čem drugem!*

Za *ampak*, ki ga v SSKJ imenujejo prislov, bi po Ducrotu⁵¹ uporabili izraz »fatični *ampak*«. Ducrot ga je v francoščini opisal na podlagi analize komedije *Mais occupe-toi d'Amélie*. To je povezovalc *ampak*, ki se navezuje na kontekst in izraža, da je dogajanje nesprejemljivo oziroma v nasprotju z običajnim (po Adamu 1985). Ta tip *mais* se v francoščini nahaja v glavnem na začetku in se navezuje bodisi na nov govorni poseg bodisi na nebesedni kontekst. Lahko tudi zaključuje govorni poseg brez eksplicitnega nadaljevanja. Na isti način bi lahko interpretirali *ampak da je to mogoče!* ali *ampak smo imeli srečo!* iz slovarskega članka SSKJ. Fatičnih primerov v govorjenih besedilih korpusa Fidadplus je največ v dramskih besedilih (*Ampak Billy...*) (Stepfordske ženske). V isti drami najdemo še druge pojavitve fatičnega *ampak*: *Ampak zaslužim*, *Ampak imela sem delo*, *Ampak hodi k psihiatru*, ki jih zaradi pomanjkanja konteksta pred pojavitvijo ne moremo natančneje interpretirati.

Podobno interpretacijo zasluži tudi primer (146) spodaj, kjer se sprašujemo, ali je *ampak* sploh protiven. Prej bi rekli, da gre za navezovanje na prej povedano, torej fatično vlogo.

(146)

Kdor se spomni teh neskončnih sholastičnih diskusij o lastninjenju, saj problem je bil razdelitev te družbene lastnine. Ker se je skozi to mislilo, da se bo skozi to razdelitev dobila pač nova - oblikovala nova politična struktura. To je dejansko tudi tako. *Ampak* veste, pri teh diskusijah smo po mučnih letih, dveh ali ne vem koliko letih, dveh parlamentov, treh Vlado prišli do konsenza, ki bo potem čez nekaj mesecev zopet spremenjen. (www.fidadplus.net; Državni zbor 1994)

Sicer pa so vrednosti *ampak* - veznika, ki ne nastopa na začetku izreka, v korpusu predvsem protivne:

(147)

Razpravo sem dovolil zato, ker ta sklep seveda ni zgolj proceduralne narave, *ampak* rešuje vsebinski zaplet, do katerega je prišlo. Vendar bi rad povedal naslednje. (www.fidadplus.net; Državni zbor 1998)

Pri primerih povezovalca *ampak* na začetku izreka v precej primerih namesto dopustnega argumentacijskega gibanja dobimo komentar izre-

⁵¹ O. Ducrot et al., *Les mots du discours*, Paris 1980.

kanja v zvezah *ampak mislim*, *ampak pogledjte*, kot je razvidno iz primerov (148) in (149) spodaj:

(148)

Hvala lepa. Gospod predsedujoči, spoštovane kolegice in kolegi! Jaz bi prosil in želel, če bi lahko vlada pred državnim zborom pojasnila svoj zadnji predlog. Moram reči, da sem mnenja, da je to pač eden od zelo tipičnih primerov načina našega dela, pa ta trenutek se ne spuščam v vsebino, ker se bom v vsebino spustil, ko bom dobil pojasnila. *Ampak* pogledjte, gospa predsednica odbora za zdravstvo, družino, delo in socialno politiko je povedala, da je matično delovno telo menilo, da je vprašanj, kako urediti dodatno zdravstveno zavarovanje veliko različnih pogledov, stališč in skupen dogovor z vlado, da naj se vendar določene stvari dopolnijo. Vlada nam je 26. februarja pisno odgovorila, da je sklenila, da državnemu zboru ne predlaga amandmajev k zakonu. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1998)

(149)

Če ta predlog ne bi bil sprejet, bom dal seveda na glasovanje predlog gospoda Toneta Anderliča, da se zakon ne sprejme. *Ampak* mislim, da po opravljeni razpravi, moram kot predsedujoči in kot svoj predlog predlagati, da se vrne zadeva matičnemu delovnemu telesu. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1998)

Naslednji primer pa prej kot protivno razmerje izraža utemeljevanje nasprotovanja:

(150)

Jaz se z gospodom ministrom povsem strinjam, da nikakor ne gre za to, da bi podcenjevali stopnjo v našem izobraževalnem sistemu, samo, če bi pa iz tega izpeljali tezo, da smo lahko zadovoljni s tem, kar imamo, tu se pa seveda zelo zelo razhajamo in o tem bi se dalo zdaj argumentirati, zelo na dolgo argumentirati v čem so. *Ampak* ne gre za to. Gre za to, da poizkušamo, izhajajoč iz tega, kar imamo, da uveljavljamo nekatere strukturne organizacijske spremembe, da bi pravzaprav učinkovitost tega šolanja še povečali. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1995)

Analiza povezovalca *ampak* v korpusu Fidaplus tako izkazuje precej raznolike funkcije, ki sicer vse združujejo protiargumentacijsko vsebino, vendar se ta izraža ne le v navezavah na topose, ampak meri tudi na kontekst, izrekanje in utemeljevanje ali komentar izrekanja.

Operatorja in veznika oziroma povezovalca *samo* in *le* sta delno sinonimna. Po *Slovenski slovnici* »ta dva veznika iz jedra vezniške zveze nekaj iz-

vzemata. /.../ Veznik *le* je manj navaden kot *samo*. *Samo* se rabi tudi namesto vendar«. ⁵² Pri *le*, kjer se celotno število pojavitev ustavi na 100000, jih v govornem prenosniku v korpusu Fidaplus najdemo 1491. Minimalno število jih je v vlogi konektorja, v glavnem gre za operator, kar smo predstavili v poglavju o členkih zgoraj, kjer tudi navajamo opredelitve SSKJ (kot *le*-prislov). Za *le* v funkciji povezovalca je v SSKJ samo tale omemba:

Le-vezn.

V protivnem priredju za omejevanje – *Govori lepo, le malo pretiho.*

Spodnji primer prikazuje *le* v stopnjevalnem vezniškem razmerju *ne le, ampak tudi* (sinonimen z *ne samo, ampak tudi*).

(151)

Vlada meni, da so izjave gospoda Antona Drobniča take vrste, teže in narave, da ne sodijo v današnje čase, saj so zaradi njih lahko prizadetih številni Slovenci, ki dan upora proti okupatorju praznujejo *ne le* kot državni, ampak tudi kot svoj praznik. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1998)

Sicer je prevladovala vloga *le* kot operatorja. ⁵³ Z danimi orodji v korpusu Fidaplus pa ločevanja na operatorje in veznike po korpusu žal ne moremo opraviti.

Podobno tudi *samo* v opredelitvi v SSKJ kot prislov, za nas členek, obravnavamo pri členkih oziroma operatorjih. *Samo* kot veznik oziroma povezovalec in operator šteje 5422 pojavitev v korpusu v govorjenih besedilih Fidaplus, *samo* na začetku izrekov pa 665 pojavitev, med katerimi je še vedno veliko rabe operatorjev. V primeru (152) spodaj je prvi *samo* zaimpek, drugi pa povezovalec, sinonimen z *ampak*. V primeru (153) pa imamo dva povezovalca.

(152)

Hvala lepa. Malo repliciram gospodu ministru, ampak ne iz zlobe, ampak mogoče zato, da bomo nekatere stvari malo boljše razumeli. Okolje lahko poskrbi *samo* za sebe, *samo* človeka ne sme biti zraven. Vsi se strinjamo, da lahko eno dolino zapremo, da ljudje ne bodo vanjo hodili; ni problem. Drevo, ki se posuši in tam segnije, pač tam segnije; divja žival... (www.fidaplus.net; Državni zbor 1999)

⁵² J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 2000, 440.

⁵³ *Le* kot operator smo podrobno opisali že v poglavju *Slovenski členki med argumentacijskimi operatorji in konektorji*.

(153)

To je prav. *Samo* mislim, da tukaj manjka neka koncepcija, po kateri bi bilo mogoče izvesti sistematično že od otroškega vrtca naprej le neko razlikovanje in da bi prišli tako do tistega relativno majhnega števila nadpovprečno nadarjenih otrok. Mislim, da se nam ni potrebno sramovati, če ugotavljamo, da so otroci pač različno nadarjeni. Mogoče je marsikaj narediti v šolskem sistemu, zato je šolski sistem tudi tukaj, *samo* tistih osnovnih razlik ne smemo zanemariti. Zato se nagibam k temu, da bi mi le razmislili tudi tu v okviru Državnega zbora. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1995)

Kot najstanovitnejši protiaargumentacijski veznik in povezovalc v korpusu Fidaplus se izkaže *toda*. Po SSKJ ni pretirano polisemičen, kot sledi v nadaljevanju:

Toda vezn.

1. v protivnem priredju za izražanje

a) nasprotja s prej povedanim – *Rekel je, da bo pomagal, toda obljube ni izpolnil.*

b) nepričakovanega;

//za omejevanje – *Veliko bere, toda samo pustolovske knjige.*

2. na začetku (od)stavka za opozoritev na prehod k drugi misli – *Toda pogovarjajmo se o čem drugem.*

Beseda *toda* v vseh prenosnikih se ustavi na 100 000 pojavitvah, od tega jih je na začetku povedi oziroma izreka 83876. Je izrazito pisni povezovalc z le 382 primeri v govorjenem diskurzu (od tega jih je 183 s *toda* na začetku izreka). Primeri v govorni in pisni rabi se bistveno ne razlikujejo in ne odstopajo bistveno od opredelitve v SSKJ, njihovo delovanje je precej enotno – ne glede na to, ali se *toda* pojavlja na začetku izreka ali v sredini. Za primerjavo podajamo primera (154) in (155):

(154)

Pred seboj imamo sistemski zakon, ki ureja pravice za vse državljane in za vse tujce in je popoln nesmisel, tudi v pravnem pogledu, da sistemski zakon podrejamo potrebam dnevne politike. Tehnično je vse mogoče v zakone napisati, *toda* nikakor ni to konsistentno z ostalo zakonodajo. Rešljivo je na zelo eleganten način, *toda* ne na tak način, da bi po vsej sili vgradili v zakon določila nekega mednarodnega dogovora. To ne gre. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1996)

(155)

Opravičujem se vsem tistim, ki menite, da nisem dal dovolj konkretnih odgovorov, kajti še enkrat poudarjam, če bil zdaj marec ali maj, da bi bilo smiselno zelo natančno odgovarjati, zakaj je kje odvzet denar in zakaj ni dan. *Toda* zdaj je praktično december, konec novembra in se na cestnem delu kaj dosti več ne da narediti. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1997)

V primerih govornega diskurza najdemo nekaj kombinacij *toda* s prislovi in drugimi zaznamovalci modalnosti (*dejstvo je, sprašujem se, verjamem*), *toda vendarle* – 2 pojavitvi, *toda mislim* – 3 pojavitve, *toda dejstvo je* – 6 pojavitvev, *toda dejansko* – 6 pojavitvev. Tu govorec dodaja svojo zavezanost vsebini, ki jo izraža tudi tale primer:

(156)

Jaz ga tudi razumem na svoj način in ga tudi lahko razlagam na svoj način. *Toda* dejstvo je, da je to slabo za neko zakonsko dikcijo. Zakonska dikcija mora biti taka, da se jasno razume in da ni sporov, kajti potem si jo bo sodišče spet po svoje razlagalo itn. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1994)

Med operatorji in povezovalci deluje tudi členek *vendar*. Po SSKJ je *vendar*:

I. prisl.

1. izraža nasprotje s prej povedanim – *Kaj pa, če vendar pride.*

2. z oslabljenim pomenom izraža nejevoljo, nestrpnost – *Odpri vendar. Kaj pa vendar počenjaš.*

//izraža veselje, presenečenje – *O, si vendar prišla.*

3. ekspr., z oslabljenim pomenom: poudarja samoumevnost povedanega – *Fant je vendar zadosti star.*

//poudarja povedano nasploh – *To vendar ni nič težkega.*

II. v vezniški rabi v protivnem priredju

1. za izražanje nasprotja s prej povedanim.

2. za omejevanje prej povedanega – *Naj poskusi, vendar se bojim, da ni prepozno.*

V funkciji operatorja deluje *vendar* – med členkom in veznikom oziroma prislovom – podobno kot *saj* ter izraža konsenzualnost in določeno čustveno vrednotenje v odnosu do konteksta, kot kažeta tale primera:

(157)

Vendar si mu ušla. (www.fidaplus.net; dramsko besedilo, Kralj škorpionov)

(158)

SAJ SI *VENDARTAKO* ČISTA. (www.fidaplus.net; dramsko besedilo – Kremenčkovi Viva Rock Vegas)Ali primer iz Državnega zbora (159), kjer je *vendar* tudi operator:

(159)

Naj *vendar* pride hitro dol sicer vedno pripravljen gospod Baškovič, pa naj tu pove, ali je kršen poslovnik, ali ni. Grobo je kršen in celo hitri postopek. Pa kdo je vse to naredil? Kako? Na kakšen način? (www.fidaplus.net; Državni zbor 1996)

V korpusu Fidaplus je bilo 2268 pojavitev *vendar* v govorjenih besedilih. *Vendar* na začetku izrekov nastopa samo v funkciji povezovalca (primer (160) spodaj), takih pojavitev je bilo 679.

(160)

Ob taki politiki, ne more podpirati stvari, s katerimi se potem sama tolče po glavi. Mislim, da Slovenija mora jasno izbrati. Napraviti eno dobro strategijo do slovenske manjšine ne glede na ideološko opredelitev, paziti na njene potrebe. Bil je že izdelan osnutek za podpore. Želja bi bila, da bi ta zakon šel. *Vendar* moramo upoštevati to, da mi moramo zahtevati od »mati«, od države v kateri živimo, finančna sredstva. Slovenija nam mora biti le v oporo, kot pomoč. Ker drugače se bo zgodilo, da bomo samo pri matični domovini zahtevali sredstva in bomo zanemarjali to kar bi morala italijanska država. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1995)

Tudi pri *vendar* najdemo precej pojavitev v povezavi z drugimi zaznamovalci, npr. modalnimi izrazi: *vendar menim*, (primer (161), *vendar pa* (223 ponovitev, primer (162) spodaj)), *vendar mislim* (17 pojavitev v celotnem korpusu, primer (163) spodaj). Glagola *menim*, *mislim*, izražata govorčevno zavezanost temu, kar trdi v izreku, medtem ko *pa* poudari protivnost izreka.

(161)

Posebej se v to sicer nisem poglobljajal, *vendar* menim, da je v resnici izredno pogumno dejanje, da predsednik DARS-a trdi, da roki niso ogroženi, kajti za uredništev nekaterih rokov, predvsem teh trojanskih, bo potrebno plačati višjo ceno, kot bi jo, če bi nekoliko bolj preudarno delali v preteklih letih, predvsem v lanskem letu in deloma tudi v letošnjem. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1996)

(162)

Dejstvo pa je seveda tudi to, da so vsi ti delavci, ki so izgubili delovna mesta takrat, po eni strani pridobili pravico do denarnih nadomestil, dejstvo je, da takrat ni bila mogoča prisilna poravnava, in seveda dejstvo je, da so vsi ti delavci lahko uveljavljali terjatve v postopku stečaja. *Vendar* pa se strinjam z gospodom Henigmanom, da je verjetno med njimi tudi kdo, ki ni mogel v celoti ali pa ni izterjal vseh terjatev iz naslova neizplačanih plač. *Vendar* pa kljub temu menimo, da ni osnove bilo v samem zakonu, da bi sprejeli posebno pravico za nazaj. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1997)

(163)

Zato mislim, da je materija prav gotovo napotilo, ali pa bom rekel smer, v katero se nakazuje reševanje zadev v tem amandmaju, odlična, dobra. *Vendar* mislim, da zasluži vsaj nekaj členov in čeprav nisem zagovornik besedičenja pa množice zakonov, mislim, da bi bila stvar prav v redu lahko urejena v nekaj členih enega posebnega zakona. (www.fidaplus.net; Državni zbor 1995)

Predvsem dopustna argumentacijska gibanja vključujejo veliko povezovalcev, ki so si podobni po funkciji, pa vendar nekoliko različni po pomenu in v odnosu do konteksta. Vidimo pa, da se na izrekanjski ravni povezovalci praviloma kombinirajo še z zaznamovalci za epistemično modalnost, ki izražajo govorčevo zavezanost vsebini, ki jo izreka.

Dejanska argumentacija v analiziranem diskurzu

Preučevanje argumentacije v jeziku je temeljilo na Ducrotovi in Anscombrovi tezi o argumentaciji v jeziku. Argumentacija v jeziku se izraža z operatorji, povezovalci, toposi. Anscombe in Ducrot predvidevata, da argumentirati predvsem pomeni utemeljiti vsebino določenega sklepa. »Tretji člen« argumentacije je »pot« argumenta do sklepa. Topos oziroma uporabljeno načelo argumentacije je na drugem mestu in ima za edino nalogo, da omogoča utemeljitev; da zapolni to, kar ločuje argument od sklepa in da ga tako napravi neovrgljivega. Če se tu pojavljajo izjeme, je to naključno; to je neke vrste anomalija.

Globinski argumentacijski odnosi so večinoma izraženi s toposi. Kadar v povezavi z njimi nastopajo argumentacijski povezovalci, jih lahko razumemo kot navodila, kako naj govorec dani topos interpretira. Kadar je topos sam dovolj močan oziroma razviden za govorca in govorec meni, da tudi za naslovnika, prvi ne uporabi nobenega povezovalca. To se dogaja predvsem, ko gre za dopustna gibanja, kjer že jukstapozicija zadostuje za interpretacijo odnosa, ki ga je govorec želel vzpostaviti. Toposi so dani že od ravnine predikacije oziroma dejanskega stanja dalje. Po eni strani nam

omogočajo, da podajamo vrednostne sodbe in izrekamo izreke z vzročno-posledično oziroma dopustno-protivno vsebino brez rabe povezovalcev, po drugi strani pa omogočajo zdrs pomena povezovalcev v nove smeri, ne da bi pri tem bilo moteno razumevanje.

Za analizo tega, kako poteka dejanska argumentacija v diskurzu, se je treba vrniti k interpretaciji povezovalcev in toposov kot nosilcev argumentacije v jeziku. Analizirani diskurz je glede na Ducrotovo opredelitev argumentacije v jeziku nedvomno argumentacijski. Ne moremo o nečem govoriti, ne da bi temu pripisali značilnost, lastnost, funkcijo, argumentacijsko usmeritev. V tem smislu je vsako izrekanje način, kako predstavimo stvari in kako predstavimo odnos govorca do sveta in do drugih.

Po pregledu delovanja povezovalcev lahko zaključimo, da v večini primerov, tudi če niso rabljeni v celotni logični argumentacijski shemi, izražajo argumentacijsko namero, ki je povezana z osnovnim pomenom povezovalca. Tako so tudi rabe večine povezovalcev, ki delujejo kot zaznamovalci strukturacije diskurza, argumentacijske.

Vsi ti povezovalci – zaznamovalci strukturacije diskurza pa poleg tega, da na eni strani razrešujejo kontradikcije tako, da se vključujejo v diskurzivna gibanja, na drugi strani pa izražajo odnos do sogovorca. Ta odnos do sogovorca je pogosto še poudarjen z izrekanjskimi prislovi, ki so epistemično modalni. Glede na to, da se argumentacija ne ukvarja z resničnostjo, ampak le z verjetnostjo in močjo argumentov v prid verjetnim trditvam, so modalna sredstva v kombinaciji s povezovalci pomembna, saj izražajo večjo oziroma manjšo zavezanost resničnosti izrečenega. Modalni zaznamovalec predstavlja garant za resničnost sodbe, ki jo izjavljalec izreka oziroma kaže, v kolikšni meri je govorci pripravljen garantirati za resničnost sodbe.

Analizirana argumentacijska besedila izvirajo iz avtentičnega diskurza. Tu se argumentacija ne odvija samo na predikacijski in propozicijski ravni, pač pa je dodana tudi na izrekanjski ravni. Konektorji se tudi kombinirajo z modalnimi prislovi, ki izražajo sodbo ali dokaznost in zaznamujejo stopnjo zavezanosti resničnosti tistemu, kar izjavljalec trdi. Ta stopnja zavezanosti predstavlja garant za sklepanje na podlagi izrečenega. Vidimo, da v govorjenih besedilih povezovalcem sledi še utemeljevanje izrekanja. Tu bi se lahko približali Toulminovemu modelu argumentacije in ga dopolnili z: jaz sem garant za to, kar izrekam. Slovenski ustrezniki za zaznamovalce strukturacije, na katere lahko sklepamo na podlagi analiziranih slovenskih avtentičnih diskurzov, so členki, ki združujejo modalno in argumentacijsko vlogo.

V analizi govorjenega diskurza na podlagi omejenega korpusa smo priča naslednjim težnjam:

- uporablja se manj povezovalcev kot v pisnem jeziku, ti povezovalci izgubljajo logično funkcijo in delujejo na ravni zaznamovalcev strukturacije diskurza, argumentacijski pomen pa očitno ostaja.

- topos sam po sebi je lahko zadosten temelj za vzpostavljanje argumentacijskega razmerja, kar bi lahko utemeljevali s teorijo relevance: kjer je razmerje vzpostavljeno že s toposom in je za izjavljalca (ter naslovnika) jasno, ni potrebe po povezovalcu. Če pa razmerje ni jasno razvidno, govorec uporabi povezovalec, ker s tem omogoči naslovniku hitrejšo in točnejšo interpretacijo.

V analizi zaznamovalcev argumentacije v jeziku dobimo občutek, da se argumentacija seli na področje odnosov, ki jih imajo izjavjalci do povedanega in do sogovorcev: tu gre predvsem za primere, ko podlaga za argumentacijo v toposu ni dana in jo izjavljalec vzpostavlja s povezovalcem. Argumentacija temelji na osebnih mnenjih: na tej točki jo podprejo modalni zaznamovalci. Govorec ne uporabi le *ampak*, *in* ter *ker*, temveč *ampak mi-slim*, *ampak dejansko*, *in v resnici*, *ker gotovo*. Dejanska argumentacija se ne odvija na področju logične argumentacije; tega, kar je logično, ni treba argumentirati, saj je jasno razvidno in dokazovanje ni potrebno. Dejanska argumentacija v diskurzu se odvija na področju medsebojnega delovanja govorcev. Ni resnice, je le gotovostna dimenzija, ki ti jo je v izmenjavi pripravljen nuditi sogovorec.

Actes de langage et structure de la conversation. *Cahiers de linguistique française I*. Université de Genève, Ženeva 1980.

Anscombe, J.-C., De l'énonciation au lexique: mention, citativité, délocutivité. *Langages* XX/80 (1985), 9–34.

Anscombe, J.-C. et al., *Théorie des topoï*. Kimé, Pariz 1995.

Anscombe, J.-C. in Ducrot, O., *L'Argumentation dans la langue*. Mardaga, Bruselj 1983.

Anscombe, J.-C. in Ducrot, O., Deux mais en français? *Lingua* 43 (1977), 23–40.

Anscombe, J.-C. in Ducrot, O., Pour soigner le minimalisme. *Journal of Pragmatics* (1986), 10, 435–440.

Aristotle, *Art of Rhetoric*. Harvard University Press (Loeb Classical Library), Cambridge, London 1926/1991.

Austin, J. L., Performatif-Constatif. V: *La philosophie analytique*. Minuit, Pariz 1962.

Austin, J. L., *Sense and Sensibilia*. Oxford University Press, Oxford 1962.

Austin, J. L., *Philosophical Papers*. 2. izd. Clarendon Press, Oxford 1970.

Austin, J. L., *How to Do Things With Words*. 2. izd. Oxford University Press, Oxford 1984.

Bakhtin, M. (pod imenom V. N. Volosinova), *Marxism and the philosophy of language*. Seminar Press, New York 1973.

- Bakhtin, M., *Discourse in the novel. The dialogic imagination. Four essays.* University of Texas Press, Austin 1981.
- Bakhtin, M., *Problems of Dostoevsky's Poetic.* University of Minnesota Press, Minneapolis 1984.
- Benveniste, E., *Problemi splošne lingvistike I.* Studia Humanitatis, Ljubljana 1988.
- Berrendonner, A., *Eléments de pragmatique linguistique.* Minuit, Pariz 1981.
- Bourdieu, P., *Ce que parler veut dire.* Fayard, Pariz 1982.
- Cadiot, A., Ducrot, O., Nguyen, T.-B., Vicher, A., *Sous un mot, une controverse: Les emplois pragmatiques de 'Toujours'.* *Modèles linguistiques* VII (1985), 2, 105–124.
- Cicero, *De oratore.* Harvard University Press (Loeb Classical Library), Cambridge, London 1942/1988.
- Cicero, *De partitione oratoria.* Harvard University Press (Loeb Classical Library), Cambridge, London 1942/1992.
- Cole, P. (ur.), *Pragmatics.* Academic Press, New York 1978.
- Coulmas, F., *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech.* Mouton De Gruyter, Haag 1981.
- Črnelič, I., Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezikoslovni zapiski I.* ZRC SAZU, Ljubljana 1991, 73–85.
- Črnelič-Kozlevčar, I., O delitvi členkov. Vprašanja slovarja in zdomske književnosti. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 3. Zavod RS za šolstvo in šport, Ljubljana 1993, 213–227.
- Delo*, 11. VI. 1988, 3. IX., 7. IX., 21. IX., 2. XI. 1990.
- Dik, S. C., *The Theory of Functional Grammar. Part I: The structure of the clause.* Foris, Dordrecht 1989.
- Dik, S. C., *The Theory of Functional Grammar, Part II: Complex and derived constructions*, ur. Kees Hengeveld. Mouton de Gruyter, Berlin, New York 1997.
- Ducrot, O., *Dire et ne pas dire.* Herman, Paris 1972.
- Ducrot, O., *La preuve et le dire.* Mame, Paris 1973.
- Ducrot, O., *Structuralisme, énonciation et sémantique.* *Poétique* 33 (1978).
- Ducrot, O., *Les échelles argumentatives.* Minuit, Paris 1980.

- Ducrot, O. et al., *Les mots du discours*. Minuit, Paris 1980.
- Ducrot, O., Note sur l'argumentation et l'acte d'argumenter. *Cahiers de linguistique française* 4 (1982).
- Ducrot, O., Opérateurs argumentatifs et visée argumentative. *Cahiers de linguistique française* 5 (1983).
- Ducrot, O., *Le dire et le dit*. Minuit, Paris 1984.
- Ducrot, O., *Predavanja na EHESS* (zapiski, neobjavljeno), 1986–90.
- Ducrot, O., L' énonciation et polyphonie chez Charles Bally (1986). V: Ducrot, O. (ur.), *Logique, structure, énonciation*. Minuit, Pariz 1989.
- Ducrot, O., *Izrekanje in izrečeno*. Studia Humanitatis, Ljubljana 1988.
- Ducrot, O. (ur.), *Logique, structure, énonciation*. Minuit, Pariz 1989.
- Ducrot, O., *Peut-on séparer sémantique et pragmatique*. Manuscript, 1992.
- Ducrot, O., Topoi et formes topiques. V: Anscombe, J.-C. et al. (ur.), *Théorie des topoï*. Kimé, Pariz 1995.
- Ducrot, O., *Slovenian lectures/Conférences slovènes*. ISH, Ljubljana 1996.
- Ellerup Nielsen, A., The Argumentative Impact of Causal Relations - An Exemplary Analysis of the Free Predicate in the Promotional Discourse. *Argumentation* 10 (1996), 243–268.
- Fann, K. T. (ur.), *Symposium on J. L. Austin*. Routledge & Kegan Paul, London and Henley 1979.
- Ferbežar, I. et al., *Sporazumevalni prag za slovenščino 2004*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Ljubljana 2004.
- Gilbert, D., *La logique et quotidien*. Minuit, Pariz 1984.
- Glomar, J., *Slovar slovenskega jezika*. Umetniška propaganda, Ljubljana 1936.
- Gorjanc, V., Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4 (1998), 367–388.
- Gorjanc, V., Kohezivni vzorec matematičnih besedil. *Slavistična revija* 47/2 (1999), 139–160.
- Grgič, M. in Žagar I. Ž., *Čas in dejanje v jeziku: oblikovanje performativne teorije na Slovenskem*. Oranžna zbirka, Založba / *cf., Ljubljana 2004.
- Gross, G. in Piot, M. (ur.), Syntaxe des connecteurs. *Langue française* 77 (1988).
- Gumperz, J. J., *Discourse Strategies*. Cambridge University Press, Cambridge 1982.

- Hybertie, C., *La conséquence en français*. Ophrys, Pariz 1996.
- Larochebouvy, D. A., *Essais sur la Conversation Quotidienne*. Didier-Crédif, Pariz 1984.
- Logique, Argumentation, Conversation*. Peter Lang, Bern, Fribourg 1983.
- Luscher, J. M., Connecteurs et marques de pertinence, l'exemple de d'ailleurs. V: *Cahiers de linguistique française* 10. Ženeva 1989.
- Luscher, J. M., Les marques de connexion: des guides pour l'interprétation«. V: Moeschler J. et al. (ur.), *Language et pertinence*. Zbirka Processus discursifs. PUN, Nancy 1994.
- Lycan, W. G., *Logical Form in Natural Language*. M.I.T., Cambridge, Massachusetts 1984.
- Lyons, J., *Semantics*. Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- Malinowski, B., The problem of meaning in primitive languages. V: Ogden, C. K. in Richards, I. A. (ur.), *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and the science of symbolism*. Harcourt Brace Jovanovich, New York 1923.
- Meyer, M. (ur.), *De la Méthaphysique à la Rhétorique*. Université de Bruxelles, Bruselj 1986.
- Moeschler, J., *Argumentation et conversation. Éléments pour une analyse pragmatique du discours*. Hatier-Crédif, Paris 1985.
- Moeschler, J., Les connecteurs pragmatiques. V: Reboul, A. in Moeschler, J. (ur.), *Pragmatique du discours*. Armand Collin, Pariz 1998.
- Moeschler et al., *Language et pertinence*. Zbirka Processus discursifs. PUN, Nancy 1994.
- Morel, M. A., *La concession*. Ophrys, Paris 1996.
- Morel, M. A. in Danon-Boileau, L., *La grammaire de l'intonation: Exemple du français*. Ophrys, Paris-Gap 1998.
- Nölke, H., *Linguistique modulaire: de la forme au sens*. Editions Peeters, Louvain, Pariz 1994.
- Palmer, F. R., *Mood and Modality*. Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Perelman, Ch. in Olbrechts-Tyteca, L., *Traité de l'argumentation – La nouvelle rhétorique*. Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles 1958/1983.
- Plantin, C., *Essai sur l'argumentation*. Kimé, Pariz 1990.

- Platon, *Theaetetus* (prev. H. N. Fowler). Harvard University Press (Loeb Classical Library), London, Cambridge 1924.
- Prichard, H. A., *The Obligation to Keep a Promise*, (1940). V: Prichard, H. A., *Moral Obligation*. Oxford University Press, Oxford 1965.
- Prichard, H. A., *Moral Obligation*. Oxford University Press, Oxford 1965.
- Quintilian, *Institutio oratoria*. Harvard University Press (Loeb Classical Library), Cambridge, London 1921/1953.
- Reboul, A. in Moeschler, J., *Pragmatique du discours*. Armand Collin, Pariz 1998.
- Récanati, F., Les sens des mots. *Critique* 128/130 (1986), 464–465.
- Recherches pragmatiques sur le discours. *Cahiers de linguistique française* 9. Université de Genève, Ženeva 1988.
- Riegel, M., Pellat, J. C., Rioul, R., *Grammaire methodique du français*. PUF, Pariz 1994.
- Roulet, E., Speech Acts, Discourse Structure and Pragmatic Connectives. *Journal of Pragmatics* 8 (1984), 31–47.
- Roulet, E. et al., *L'Articulation du discours en français contemporain*. Lang, Bern 1985.
- Schiffrin, D., *Discourse Markers*. Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Schlamberger Brezar, M., *Zgradba pogajalske komunikacije*. Magistrska naloga. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1996.
- Schlamberger Brezar, M., Vloga povezovalcev v diskurzu. V: Štrukelj, I. (ur.), *Jezik za danes in jutri*, Zbornik referatov na II. kongresu Društva za uporabno jezikoslovje, Ljubljana 1998.
- Schlamberger Brezar, M., Le rôle des topoï dans la négociation conversationnelle. *Linguistica* XXIX (1999), 123–135.
- Schlamberger Brezar, M., Vpliv pragmatičnega jezikoslovja na raziskave slovenskega jezika: primer členkov. V: Jan, Z. (ur.), *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*, Zbornik Slavističnega društva Slovenije 10. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1999.
- Schlamberger Brezar, M., Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et du slovene. *Linguistica* XL/2 (2000), 273–282.

- Schlamberger Brezar, M., *Skladenjski in pragmatični vidiki povezovalcev v francoskih utemeljevalnih besedilih*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2000.
- Schlamberger Brezar, M., Vloga povezovalcev v govorjenem diskurzu. *Jezik in slovnstvo* 52 (2007), 3/4, 21–32.
- Schlamberger Brezar, M., The connection between topoi and connectives in French political discussions. V: van Eemeren, F. H., Williams, D. C., Žagar, I. Ž. (ur.), *Understanding argumentation: work in progress*. Sic Sat, Amsterdam 2008.
- Schlamberger Brezar, M., Francoske televizijske debate – načini ustnega argumentiranja v primerjavi s klasičnimi pisnimi shemami. *Šolsko polje* XIX, 3/4 (2008), 131–155.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. SAZU/DZS, Ljubljana 1975, 1985, 1986.
- Strawson, P. F., *Intention and Convention in Speech Acts*, (1969). V: Fann, K. T. (ur.), *Symposium on J. L. Austin*. Routledge & Kegan Paul, London, Henley 1979.
- Sperber, D. in Wilson, D., *Relevance – Communication and cognition*. Basil Blackwell, Oxford 1986.
- Tancig P. in Žagar, Ž. I., Računalniško podprta analiza velikih tekstualnih baz podatkov: primer 'napadov na JLA'. V: Štrukelj, I. (ur.), *Uporabno jezikoslovje*. Ljubljana 1989.
- Toporišič, J., *Slovenski jezik 1–4*. Obzorja, Maribor 1966.
- Toporišič, J., *Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika*. V: Kmecl, M., Logar, T., Toporišič, J., (ur.), *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1974.
- Toporišič, J., *Slovenska slovnica*. Obzorja, Maribor 1976.
- Toporišič, J., *Enciklopedija slovenskega jezika*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1992.
- Toporišič, J., *Slovenska slovnica*. Obzorja, Maribor 2000.
- Toulmin, S.E., *The Uses of Argument*. Cambridge University Press, Cambridge 1958/1995.
- Van Dijk, T. A., *Studies in the pragmatics of discourse*. Mouton, Paris, New York 1981.

- Van Dijk, T. A. (ur.), *Discourse as Structure and Process*. Sage, London 1997.
- Van Dijk, T. A. (ur.), *Discourse as Social Interaction*. Sage, London 1997.
- Verschueren, J., The Lexicalization of Linguistic Action. V: *Proceedings of the Seventh Annual Meeting of the Berkeley Society* 7 (1981), 328–335.
- Verschueren, J., Basic Linguistic Action Verbs. *Cahiers de linguistique française* 2. Université de Genève, Ženeva 1981.
- Verschueren, J., *Understanding Pragmatics* (manuscript). 1998.
- Žagar, I. Ž., *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*. DZS, Ljubljana 1989.
- Žagar, I. Ž., How to do things with words – The polyphonic way. V: Žagar, I. Ž. (ur.), *Speech acts: Fiction or reality*. Inštitut za družbene vede, Ljubljana 1991.
- Žagar, I. Ž., Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom. *Anthropos* III/IV (1991), 172–185.
- Žagar, I. Ž., 'Pa', the reverser of argumentative expectation. *Filozofski vestnik* 12/1 (1991), 179–192.
- Žagar, I. Ž., O polifoniji, argumentativnem pričakovanju in njegovem sprevačanju. *Časopis za kritiko znanosti* 140/141 (1991), 111–130.
- Žagar, I. Ž., Performativnost kot polifonija. *Anthropos* 24, št. 5/6 (1992), 125–134.
- Žagar, I. Ž., Argumentation in language and the Slovenian connective 'pa'. *Antwerp Papers in Linguistics* 84. University of Antwerp (UIA), Antwerp 1995.
- Žagar, I. Ž., From reported speech to polyphony, from Bakhtin to Ducrot. V: M. Javornik (ur.), *Bakhtin and the humanities*. Proceedings of the International Conference, October 19–21, 1995. ZIFF, Ljubljana 1997.
- Žagar, I. Ž., Argumentation in the Language–system or Why Argumentative Particles and Polyphony are Important for Education. *Šolsko polje* X, 3/4 (1999), 159–171.
- Žagar I. Ž., From Topos to Locut to Topos: Between Aristotle and Ducrot. V: van Eemeren, F.H., Grootendorst, R., Blair, J.A., Willard, Ch. A. (ur.), *Proceedings of the Fourth International Conference of the International Society for the Study of Argumentation*. Sic Sat, Amsterdam 1999.
- Žagar, I. Ž., Topoi: črna skrinjica argumentacije. *Šolsko polje* 18, 7/8 (2007), 73–98.

Žmavc, J., Terencijev animus: analiza pomenskega polja. *Keria* 4/2 (2002), 117–130.

Žmavc, J., Ethos and pathos in Anaximenes' Rhetoric to Alexander: a conflation of rhetorical and argumentative concepts. V: van Eemeren, F. H., Williams, D. C., Žagar, I. Ž. (ur.), *Understanding argumentation: work in progress*. Sic Sat, Amsterdam 2008.

Spletni viri

FidaPlus, korpus slovenskega jezika: www.fidaplus.net (datum dostopanja: od aprila do junija 2009).

Nova beseda, besedilni korpus na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html.

Krek, S. in Arhar, Š., *Priporočila za oblikoslovno označevanje JOS. Dodatek B.9. Členek.*: http://nl.ijs.si/jos/msd/html-sl/josMSD-sl-back.1_div.2_div.9.html (datum dostopanja, junij 2009)

A

anafora 111, 124
argumentacija, nelinearnost 17, 18
argumentacija, polemičnost 17, 25
argumentacijska namera 175, 178, 179, 204
argumentacijska orientacija, gl. argumentacijska usmerjenost, argumentativna usmeritev 6, 132, 133, 139, 177
argumentacijska usmerjenost, argumentativna usmeritev, gl. argumentacijska orientacija 16, 17, 18, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 33, 34, 37, 53, 54, 67, 74, 75, 76, 77, 99, 100, 102, 103, 111, 123, 132, 133, 138, 142, 176, 192, 204
argumentacijsko gibanje 6, 10, 133, 136, 138, 148, 150, 152, 180, 192, 193, 194, 196, 197, 203
argumentativna (argumentacijska) vrednost 16, 24, 42, 130, 131, 132, 139, 142, 169, 178, 193

argumentativna lestvica 18, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 61, 77, 89, 93, 100, 101, 102, 173, 176
argumentativna moč 18, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 53, 101, 102
argumentativni modifikator 17, 99, 111, 123, 124, 194
argumentativni niz 31, 33, 35, 41, 42, 43, 59, 62, 67, 73, 75, 76, 77, 101, 104, 115
avtor (v teoriji polifonije) 37, 38, 86, 109, 110

Č

členek 10, 37, 42, 95, 109, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 140, 143, 152, 155, 191, 194, 199, 204

D

dejstvenost 15, 16, 19, 21, 23, 31, 35, 78, 185, 186, 187, 189, 192
dejstvo 15, 16, 24, 32, 35, 36, 46, 52, 58, 59, 67, 74, 78, 79, 111, 175, 186, 192

dialogizem 37

diskurz 18, 19, 24, 53, 61, 62, 66, 67,
70, 72, 86, 100, 109, 133, 153, 154,
155, 156, 163, 164, 169, 172, 179,
180, 183, 204

diskurzivna metafora 99

diskurzivni segment 59, 89, 104, 105,
106, 111, 112, 114, 115, 124

diskurzivno gibanje 138, 150, 169,
177, 178, 179, 180, 190, 191, 204

dokaz 57

dokazovanje 17

E

entimem 46, 53, 54, 56, 57

G

govor 16, 21, 45, 90

govorec 17, 37, 38, 41, 46, 60, 85, 86,
87, 90, 93, 109, 110, 113, 117, 120,
130, 141, 169, 172, 173, 175, 203,
204

govorica 37, 38, 90

I

ilokucijska moč 84, 88, 90, 93, 105

ilokucijsko dejanje 84, 85

implicitno 18, 46, 50, 100, 106, 111,
133, 174

implikatura 53, 114, 121, 122

indikator, gl. veznik, konektor, po-
vezovalec 9

informativnost 16, 19, 21, 22, 23, 24,
34, 35, 77, 103

intenca 84, 85, 86

intencionalno dejanje 85

izjava 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
31, 34, 37, 38, 39, 41, 42, 58, 59, 61,

62, 69, 72, 73, 74, 75, 82, 84, 85, 86,
87, 88, 90, 93, 103, 109

izjavljalec 17, 38, 41, 42, 43, 71, 86, 87,
90, 93, 109, 110, 120, 178, 179, 193,
204, 205

izjavljalni položaj 38, 39, 43, 88, 109,
117, 118, 120

J

jezik 16, 24, 34, 50, 71

K

konektor, gl. povezovalac, indika-
tor, veznik 10, 131, 133, 134, 135,
136, 138, 146, 148, 150, 151, 152,
153, 154, 161, 167, 176, 178, 180,
183, 192, 199, 204

kontekst 18, 22, 23, 32, 34, 35, 36, 37,
39, 40, 41, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
75, 79, 100, 103, 109, 128, 130, 131,
141, 152, 154, 156, 159, 170, 186,
197, 201, 203

konvencija 84, 85, 86

konvencionalno dejanje 85

kvalifikator 50, 52, 58

L

logika 17, 18, 25, 28, 45, 87, 90, 99,
100, 103, 154, 156, 172

O

operator 9, 10, 74, 77, 78, 99, 124, 127,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
141, 143, 148, 149, 150, 151, 152,
153, 154, 156, 158, 176, 192, 194,
198, 199, 201, 202, 203

P

- performativ 39, 40, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 93
- performativnost 81, 84
- pertinentnost 24, 86, 178
- polifona analiza 39, 42, 43, 110
- polifona interpretacija 81, 84, 88
- polifona struktura 37, 109, 111, 118, 122, 123, 124
- polifonija 5, 23, 31, 33, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 47, 53, 74, 75, 88, 109, 194
- pomen/smisel 21
- postavka/predpostavka 19, 20, 21
- povezovalc, gl. konektor, indikator, veznik 10, 130, 131, 148, 153, 155, 156, 157, 158, 162, 163, 165, 169, 176, 177, 179, 180, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 203, 205
- premisa 17, 18, 46, 53, 55, 57, 58, 99, 172
- propozicija 54, 129, 153, 155, 156, 157, 159, 169, 176, 186, 192, 193
- propozicionalna vsebina 87, 89, 93, 105, 128, 130, 178

S

- silogizem 17, 25, 56, 57, 59, 100
- skalarnost 23, 24, 29, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 59, 60, 61, 62, 67, 100
- sofisti 54
- stavek/izjava 21

T

- teorija argumentacije v jeziku (TAJ) 9, 15, 21, 24, 31, 53, 72, 99, 100, 103, 110, 131, 152, 175

- teorija govornih dejanj 81, 84
- topična oblika/forma 62, 64, 65
- topike 55, 56, 68
- topoi, gl. topos 45, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 100, 101, 110
- topos 10, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 42, 43, 46, 47, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 100, 101, 102, 103, 110, 111, 122, 138, 150, 159, 161, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 191, 194, 203, 205

V

- veznik, gl. indikator, konektor, povezovalc 9, 10, 32, 33, 35, 36, 37, 67, 78, 88, 95, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 111, 115, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 153, 158, 180, 194, 200

Z

- zaznamovalec zgradbe diskurza 130

A

Anaksimén 54, 214
Anscombre 10, 47, 131, 152, 153, 159,
171, 172, 175, 193, 203, 207, 209
Aristotel 46, 54, 55, 56, 60, 171, 172
Auctor ad Herennium 56
Austin 83, 84, 85, 88, 90, 91, 93, 207,
208, 209, 212

B

Bakhtin 37, 38, 42, 43, 207, 208, 213
Bally 93, 209
Benveniste 84, 208
Berlin 90
Berrendonner 208
Bourdieu 90, 208

C

Cadiot 41, 88, 208
Chomsky 10
Cicero 57, 208
Cole 208
Coulmas 208

Černelič-Kozlevčar 128, 129, 208

D

Danon-Boileau 157, 210
de Saussure 21, 23, 53
Dik 127, 157, 174, 178, 208
Ducrot 5, 9, 10, 11, 13, 15, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 34, 37, 38,
39, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 53, 54, 59,
61, 62, 63, 64, 66, 72, 76, 81, 86,
87, 88, 93, 99, 100, 101, 103, 109,
110, 131, 132, 133, 140, 141, 152,
153, 155, 159, 169, 171, 172, 173,
175, 193, 197, 203, 204, 207, 208,
209, 213

E

Ellerup Nielsen 175, 177, 191, 209

F

Fann 85, 209, 212
Ferbežar 127, 129, 130, 131, 209
Fowler 211

G

Gilbert 209
 Glonar 209
 Gorgias 54
 Gorjanc 154, 209
 Grgič 90, 209
 Gross 209
 Gumperz 209

H

Hengeveld 157
 Hybertie 185, 210

J

Jan 127, 211
 Javornik 42, 213

K

Kmecl 128, 212
 Kvintilijan 46, 57, 211

L

Larochebouvry 210
 Logar 128, 212
 Luscher 154, 178, 210
 Lycan 210
 Lyons 159, 210

M

Malinowski 69, 210
 Meyer 210
 Milošević 16, 17
 Moeschler 10, 18, 132, 154, 158, 173,
 175, 176, 177, 178, 179, 180, 190,
 191, 193, 210, 211
 Morel 157, 175, 210

N

Nguyen 41, 88, 208
 Nølke 156, 178, 210

O

Ogden 210
 Olbrechts-Tytéca 58, 210

P

Palmer 147, 210
 Pellat 156, 194, 211
 Perelman 58, 210
 Piot 155, 156, 209
 Plantin 10, 210
 Platon 81, 211
 Prichard 90, 91, 92, 93, 211
 Protagoras 54

R

Reboul 158, 210, 211
 Récanati 211
 Retorika za Aleksandra 54
 Richards 210
 Riegel 156, 194, 211
 Rioul 156, 194, 211
 Roulet 10, 154, 175, 180, 185, 211

S

Schiffirin 211
 Schlamberger Brezar 4, 6, 9, 10, 11,
 127, 129, 131, 135, 146, 153, 154,
 157, 177, 185, 191, 193, 194, 211, 212
 Sperber 154, 212
 Strawson 84, 85, 212
 Strawsonova daljica 84, 89
 Štrukelj 131, 154, 211, 212

T

Tancig 212
 Teofrast 46
 Terencij 53, 54, 214
 Toporišič 128, 129, 130, 131, 155, 190,
 199, 212
 Toulmin 46, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 59,
 62, 169, 204, 212

V

Van Dijk 69, 70, 71, 72, 154, 212, 213
 Van Eemeren 54, 212, 213, 214
 Verschueren 71, 213
 Vicher 41, 88, 208

W

Williams 54, 212, 214
 Wilson 154, 212

Z

Žagar 5, 10, 13, 23, 39, 42, 43, 54, 86,
 90, 95, 169, 171, 172, 194, 209, 212,
 213, 214
 Žmavc 9, 53, 54, 214